

И. И. ФИЧЕВЪ

Генералъ-лейтенантъ, началникъ щаба на действащата
армия презъ Балканската война 1912.—1913. год.

ЧАТАЛДЖА

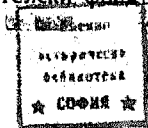
Тактическа студия

(Съ две карти и три скици)

СОФИЯ

Печатница Арм. военно-издателски фондъ
1930.

ЧАСТЬ I.

Уводъ.

Чаталджанската операция заслужава сериозното ни внимание. Поради числото на участващите войски и поради значението ѝ, тя заема важно мѣсто въ първата кампания на Балканската война презъ 1912. г.

Предвидъ на това, ние ще направимъ единъ подробенъ тактически анализъ, който да послужи за характеристика на нашето тактическо изкуство въ единъ отъ най-важните периоди на военните ни действия и да отбележимъ онѣзи тактически грѣшки, които станаха причина да се осуети едно грандиозно предприятие, отъ което, въ голѣма степенъ, зависѣше и самиятъ изходъ на войната.

Атаката на Чаталджанската позиция коштува много жертви и затова тя трѣбва да се изучи обстойно, та да се извлѣкатъ нуждните поучения.

Ще се потрудимъ да изтъкнемъ всички причини отъ материаленъ и мораленъ характеръ, които така неблагоприятно повлияха за несполучливата атака.

При излагането на събитията се ръководихме отъ намерението да изложимъ подробно командната система, която бѣше усвоена въ онова време. А за по-добро усвояване на фактическата страна, желателно е щото читателятъ, при изучаването на военните действия, самъ да си приготвя допълнителни скици, понеже, за економия на разноските по отпечатването на съчинението, се ограничихме да приложимъ най-необходимите планове-скици.

Стратегическиятъ маршъ къмъ Чаталджа.

Следъ бойоветъ на Бунаръ Хисаръ — Люле Бургасъ, на 21. октомврий, нашитъ войски се разположиха така: III армия на линията Евренджикъ, Чонгара, Имранли, а I армия на линията Сатикой, ст. Люле Бургасъ. За турцитъ се предполагаше, че заематъ съ 80,000 души линията Виза Азбуа, Меселимъ, Софоларъ, Мисини и ст. Муратли въ непосредствено съприкосновение съ насъ.

Поради липса на целесъобразно уредена разузнавателна служба, Щ. Д. А. е билъ уведоменъ едва на 23. октомврий за отстъплението на турската армия, която още на 21. с. м. въ безредно движение се насочила къмъ Чаталджанската позиция.

Съ директива отъ Щ. Д. А. № 10 се заповѣдваше, на 24. октомврий да се почне движение на изтокъ. III армия имаше за районъ мѣстността на северъ отъ жѣлѣзния пѣтъ Чорлу, Синекли, Чаталджа, а III армия — на югъ отъ сѣщия пѣтъ.

Мѣстността, по която щѣше да се извърши това движение, бѣше отъ най-неблагоприятнитъ. Между Черното и Мраморно морета, планината Странджа изпраща последнитъ си разклонения, които, прорѣзани отъ нѣколко рѣки и планински потоци, образуватъ една извънредно пресѣчена мѣстность, неудобна за маневриране и движение на голѣми войскови маси, поради отсъствието на що годе добри пѣтища.

Въ северната си частъ тази мѣстность е почти планинска, а въ южната — къмъ Мраморното море, се състои отъ редъ паралелни склонове, които се спускатъ доста полегато на югъ. Синеклийското плато служи като орографски възелъ, а отъ него излизатъ нѣколко рѣчни линии. На северъ отъ жѣлѣзопѣтната линия мѣстността е почти навсѣкѣде гориста, а на югъ отъ тази линия гола.

Благодарение на турското нехайство обикновенитъ пѣтища се намираха въ най-неудоволетворително състояние. Сравнително по-добри коларски пѣтища бѣха: 1) шосето Виза, Сарай, Странджа, Бѣлградъ, Тарфа; 2) коларскиятъ

пътъ Татарли, Синикли, Черкезкьой, Синекли, Кабачкакьой, Чаталджа; 3) шосето Люле Бургазъ, Чорлу, Силиврия, Епиватусъ, Беюкъ Чекмедже. Освенъ изброенитѣ тукъ пѣтища, имаше и други — междуселски, които, поради липсата на мостове и поради калѣта въ дъждовно време, бѣха почти неизползуваеми. Многобройнитѣ рѣки и поточета, които пресичаха тѣзи пѣтища правѣха още по-трудно движението по тѣхъ, защото при дъждовно време тѣ ставаха трудно проходими въ бродѣ.

Особено лишена отъ добри пѣтища бѣ зоната на III армия, между желѣзопѣтната линия и Черно море. При относително по-добри условия щѣше да се извърши движението на I армия.

Следъ навалѣлитѣ дъждове, калѣта — петиятъ тактически елементъ, затрудняваше особено движението на артилерията и обозитѣ, които трѣбваше да се движатъ почти по непостлани пѣтища и които въ дъждовно време ставаха непроходими.

За прехраната на войскитѣ отъ мѣстни сръдства, въ неблагоприятни условия се намираше III армия, тѣй като тя щѣше да извърши марша си въ една планинска и слабо населена мѣстностъ, лишена отъ изобилни продоволствени източници.

Движението на III и I армии.

Карта 1:126,000.

Споредъ направенитѣ разпореждания отъ Щаба на действащата армия, движението на тѣзи армии трѣбваше да се почне на 24. и да се свърши на 29. октомврий, когато тѣ трѣбваше окончателно да се съсрѣдоточатъ предъ Чаталджанската позиция,

29. октомврий.

(състоянието на времето: облачно, вали дъждъ).

Директива по Щаба на действ. армия

№ 14.

„I армия да достигне линията Инджесъ, Албосанъ, Инджекьой; III армия — Тарфа, Калфакьой Акаланъ, Инджесъ изключително, а кавалерийската дивизия да остане въ с. Яладжа“.

III армия.

Оперативна заповѣдь

№ 30.

1) Страничното прикритие (2. п. полкъ, съ една н. с. батарея и 20 конника) да настѣпи презъ с. Караджикъой къмъ Ормали, Сербели, да охранява лѣвия флангъ на армията и да изпрати две роти съ шестъ коника въ с. Подима.

2) 3. п. дивизия (безъ 11. полкъ и безъ нескорострелното гаубично отдѣление) да продължи настѣпването си въ зоната, ограничена на югъ съ пѣтя, който пресича развалинитъ на Анастасиевата стена, 5 километра южно отъ Кушкая-тепе (177.5) до с. Калфакъой. Съ авангардитъ си да достигне линията Тарфа, Калфакъой. Щабътъ на дивизията въ Софасъ.

3. 4. п. дивизия да продължи настѣпването си въ зоната южно на тази на 3. п. дивизия до ж. п. линия включително. Съ авангардитъ си да достигне линията Калфакъой (изключително), Акаланъ, до височината три километра източно отъ Кабакъой (включително). Връзка съ I армия при с. Инджесъ. Щабътъ на дивизията при с. Ерменикъой.

4) Линията на охранението за презъ нощта да се изпрати на 2—3 километра предъ линията на авангардитъ. Авангардитъ да се укрепятъ добре на достигнатитъ отъ тяхъ мѣста, безъ да влизатъ въ бой. Въ време на движението, охранението да се допълни съ гжсти рекогносцировочни отряди.

5) Дветъ скорострелни батареи отъ 1. план. арт. полкъ, придадени до сега къмъ 5. дивизия да заминатъ за с. Ерменикъой, гдето да влѣзатъ въ разпореждането на началника на 4. п. дивизия.

6) 5. п. дивизия да съсредоточи вѣнъ отъ пѣтя всичката си артилерия (заедно съ нескорострелното гаубично отдѣление, стояще до сега при 3. п. дивизия) по пѣтя Стралджа — Бѣлградъ, въ участъка между вливането на р. Цанаръ Бунаръ и развалинитъ на Анастасиевата стена. Въ прикритие на артилерията да се назначи единъ пехотенъ полкъ.

Другитъ пехотни части отъ дивизията да укрепятъ гребена около развалинитъ на Анастасиевата стена, въ участъка отъ р. Стралджа на югъ въ зоната на 3. п. дивизия. Щабътъ на дивизията при артилерията.

7) 9. п. дивизия да се съсредоточи въ района между Еникъой и р. Рамадандере, северно отъ ж. п. линия. Щабътъ на дивизията при будката на ж. п. линия.

8) Тръгване на всички части въ 7 часа пр. пл.

9) Щабътъ на армията ще остане въ г. Стралджа, а на 3. т. м. ще мине въ с. Ерменикъой.

3. п. Дивизия.

Началникътъ на дивизията предвидъ на мжчнотиитъ за движението е донесълъ въ щаба на III армия следното:

„Съ постоянното движение на дивизията, безъ свое-временното устройство на междиннитъ магазини и по причина на движението на 9. п. дивизия по пѣтя, по който се движатъ административнитъ обози, ешелонитъ отъ продоволствения транспортъ се откъснаха отъ частитъ на дивизията и попълването на хлѣба и другитъ продукти стана почти невъзможно.

И досега нашиятъ продоволственъ транспортъ ходи да получава хлѣба въ Лозенградъ, а ние сме отдалечени вече отъ него на 5 прехода. При това положение ешелонитъ правятъ непоносими усилия, добитъкътъ изнеможава и умира и при все това войницитъ не могатъ да получатъ хлѣба си отъ два-три дни.

Трети день вече частитъ ядатъ булгуръ, варенъ кукурузъ и жито. Вънъ отъ това и полковитъ обози се разстроиха, много коне умрѣха и се набиха.

Да се използватъ мѣстнитъ срѣдства не може, понеже всичко е опустошено въ този край. Трудноститъ се увеличаватъ и отъ обстоятелството, че движението на обозитъ не може да стане освенъ по единъ пѣтъ, по който ежедневно се пресичатъ съ обози отъ други дивизии. За да могатъ частитъ да получатъ навреме хранителнитъ си припаси, моля часъ по-скоро да се устроятъ междинни магазини и да ни снабдятъ съ солъ, понеже се свършва“.

За да се избѣгне насѣданието на частитъ, идещи отзадъ, било е съобщено въ щаба на 5. п. дивизия, че пѣтьтъ Стралджа—Бѣлградъ въ втората му половина, западно отъ Бѣлградъ, е задрѣстенъ съ обоза на 3. п. дивизия, вследствие на труднитъ пѣтища, по които се движеха бригадитъ и особено нескорострелната артилерия. За времето, когато ще се освободи пѣтя, не се казвало, а се съобщавало само, че едва къмъ 11 ч. 30 м. пр. пладне е тръгнала 3. п. бригада отъ с. Карамандере за Бѣлградъ, Чифликкьой, Софасъ.

1. п. бригада пристигнала вечерътъ въ с. Тарфа, авангардътъ ѝ се разположилъ на 1.5 к. м. югоизточно отъ с. Тарфа. Две полски скорострелни батареи съ една дружина, поради лошитъ пѣтища били принудени да нощуватъ на 3 км. северно отъ с. Тарфа и на разсъмване продължили пѣтя за това село; нескорострелното артилерийско отдѣление не могло да пристигне.

Отъ два полка на тази бригада изостанали въ с. с. Стралджа и Караджакьой около 200 войника преуморени физически. Мнозина изостанали и презъ днешния маршъ. Много отъ конетъ въ артилерийскитъ части били набити и изморени. Презъ този день пехотнитъ полкове получили по-

половинъ хлѣбъ за смѣтка на изминалитѣ дни. Неприкосновениятъ запасъ не билъ попълненъ.

11. п. полкъ съ планинскитѣ батареи останалъ при дветѣ полски батареи (3 километра северно отъ с. Тарфа), понеже пѣхотѣ на движението билъ задрѣстенъ. Полкътъ пренощувалъ тамъ и на другия день продължилъ пѣхотѣ си за с. Тарфа.

2. п. бригада. При извънредни голѣми затруднения, изтезания и гладъ, както и поради лошитѣ пѣтища, а на мѣста и безъ такива, авангардътъ отъ две дружини и планинското отдѣление, както и дружината на подполковникъ Димовъ, къмъ 9 ч. и 30 м. заелъ позиция при с. Калфакъой. Едната дружина на подполковникъ Костовъ, която влизала въ състава на авангарда, заедно съ авангарднитѣ с. с. батареи, останала по пѣхотѣ около с. Чифликъой по причина на това, че батареитѣ затънали въ калѣта. На другия день тѣ достигнали до с. Калфакъой.

Главнитѣ сили на бригадата, по причина на задрѣстения пѣхотѣ отъ авангарда, замръкнали недалечъ отъ с. Чифликъой. На следния день тѣ продължили пѣхотѣ си за с. Калфакъой. Хората били измокрени до кости. Хлѣбъ не получавали 6 дни, липсвала и соль. Заболяванията отъ стомашно разстройство и диария зачестили.

3. п. бригада трѣбвало да трѣгне по пѣхотѣ Бѣлградъ, Чифликъой, Софасъ. Къмъ 10 ч. и 20 м. пр. пл. едва главата на главнитѣ сили на бригадата пристигнала въ Бѣлградъ, гдето се разквартирувала, а авангардътъ останалъ да нощува на бивакъ между селата Чифликъой и Бѣлградъ.

Споредъ релацията на 3. п. дивизия маршътъ презъ този день не можалъ да се извърши по следнитѣ причини:

1) по главниятъ пѣхотѣ, идещъ отъ равнището Бѣлградъ-Чифликъой, конетѣ затѣвали въ калѣта до корема, а оръдията до главинитѣ.

2) Имало и другъ второстепененъ пѣхотѣ по височинитѣ, но билъ много стрѣменъ; освенъ това той билъ задрѣстенъ отъ две дружини, три н. с. с. батареи и отъ изостаналитѣ войници отъ 29. п. полкъ.

3) Войницитѣ били изгладнѣли и не можали да седвижатъ. Както се вижда отъ това изложение, и третѣ бригади на 3. п. дивизия не сж могли да пристигнатъ на опредѣленитѣ имъ мѣста и гладували поради липса на хлѣбъ, защото още отъ напушането линията на обсадата около Одринъ и до сега тѣ се движили непрекъснато и по причина на лошитѣ пѣтища, маршветѣ винаги сж се привършвали късно презъ нощѣта, на разсѣмване, а понѣкога и по обѣдъ на следния день. Днитѣ, които се даваха за почивка не могли да се използватъ, защото презъ тѣзи дни

бригадитѣ догонвали пунктоветѣ, които имѣ бѣха опредѣлени за предшествуващитѣ дни.

Това положение на вчерашния маршъ се повтори и при днешния, защото поради лошитѣ пѣтища и много долища бригадитѣ бѣха принудени да се прецеждатъ по два-три войника презъ известни мѣста на пѣтищата. Щабътъ на дивизията се намиралъ въ невъзможность да изследва заблаговременно пѣтищата, защото частитѣ пристигали късно, къмъ което време се получавали и новитѣ заповѣди за движение на следниятъ день.

Тѣзи маршове изморили войницитѣ, които почнали да заболяватъ отъ дезинтерия. При всичкитѣ грижи на началницитѣ, да се хранятъ войницитѣ отъ мѣстни сръдства, при този изтощенъ край, това ставало трудно; налагалъ се, следователно, подвозъ отъ тила, а той не можеше да става редовно, поради невъзможността да се движатъ безъ прѣчки ешелонитѣ.

Обозитѣ на бригадитѣ сж били насочени вчера по пѣтя Стралджа, Бѣлградъ, заедно съ скорострелната артилерия и гаубичното отдѣление, но и до тая вечеръ не успѣли да се групиратъ при с. Карамандере. Събирането имѣ се продължило още единъ день, защото всичко било изпратено по единъ и сжщъ пѣтъ по причина, че другъ коларски пѣтъ нѣмало.

Щабътъ на 3. п. дивизия пристигналъ въ с. Софасъ къмъ 9 ч. и 25 м. сл. пл.

4. п. дивизия.

Тази дивизия настѣпила въ две колони, но поради труднитѣ пѣтища закъснѣла: 1. и 3. пех. бригади трѣгватъ по пѣтя Турмалийолу, Ерменикъой, Акаланъ и авангардътъ имѣ пристигналъ едвамъ въ 3 часа пр. пл. на другия день, 30. октомврий, въ с. Акаланъ. 2. бригада трѣгнала по пѣтя край ж. п. линия Кабачкъой и като стигнала аа височинитѣ западно отъ това село, привечеръ била обстреляна съ артилерийски огънь. Тукъ бригадата останала да ношува, като изпратила презъ нощта авангардъ съ задача да охранява пространството отъ с. Инджесъ до р. Аркъ.

5. п. дивизия.

3. п. бригада (45. п. полкъ) трѣгнала отъ Домузъ-дамларъ въ 7 часа пр. пл. и къмъ 4 сл. пл. пристигнала до Анастасиевата стена, близо до Кушкятепе, кждето и ношувала; 46. п. полкъ прикривалъ артилерията и пристигналъ при надписа р. „Странджа“.

2. п. бригада достигнала късно вечерята Анастасиевата стена.

Лѣво странично прикритие на армията.

2. п. полкъ настѣпилъ по пѣтя с. Караджакъой, с. Ормали и с. Сербели. Въ с. Ормали били оставени две роти отъ този полкъ, а останалитѣ пристигнали въ с. Сербели въ 2 ч. и 5 м. сл. пл., гдето имали слаба престрелка съ неприятелскитѣ разезди. Нощта минала спокойно.

9. п. дивизия.

Къмъ края на м. октомврий тази дивизия, която действуваше при Одринъ, получила заповѣдь да тръгне съ две бригади (1. и 2.) за Лозенградъ и да влѣзе въ подчинение на командуващия III армия. 1. п. бригада, съ две с.с. артилерийски отдѣления отъ 9. артилерийски полкъ, тръгна на 23. октомврий, а 2. бригада съ гаубичното отдѣление на майоръ Каблешковъ на 22. октомврий.

На 29. октомврий, вечеръта, дивизията е пристигнала и ношувала: 1. п. бригада на квартиробиваци въ с. Холачи (източно отъ с. Еникъой), а 2. бригада въ с. Еникъой.

I армия.

Съ оперативна заповѣдь № 44 сж били направени следнитѣ разпореждания:

1) „10. коненъ полкъ да разузнава предъ фронта на армията и въ посока на Мраморно море, между гр. Селиврия и Бююкъ Чекмедже.

2) Конната дивизия да остане въ района: Сулейманли, Кадикъой, Хаджимуратли, Масатлж, Дерегендузли, отгдето да изпраща разезди за наблюдаване морския брѣгъ — Родосто, Ерегли и Ерегли—Силиврия.

3) 1. п. дивизия да настѣпи въ две колони въ зоната между пѣтищата: Еладжа, Сирдюкъой, Енджекъой и включително пѣтя Фенеръ, Кадикъой, Албосинъ. Дивизията да достигне съ авангардитѣ си линията: Кшастро, Инджекъой. Албосинъ изключително. Преднитѣ постове на линията Чакиль, Ялосъ. Щабътъ на дивизията въ Сирдюкъой.

4) 6. п. дивизия да настѣпи въ две колони, северно отъ зоната на 1. п. дивизия, включително пѣтя Синекли, Каракизли, Авренъ. Дивизията да достигне съ авангардитѣ си линията: Албосанъ, Инджесъ. Преднитѣ постове на линията с. Чакиль и единъ км. източно отъ с. Инджесъ. Щабътъ на дивизията въ с. Кадикъой.

5) 10. п. Сборна дивизия да настѣпи въ две колони и се съсредоточи въ района между с. с. Яладжа, Тузладере, северната чешма и с. Малъкъ Калачликъой. С. Фенеръ да не се заеме отъ никоя част. Дивизията да тръгне въ 11 часа пр. пл. Щабътъ на дивизията въ с. Малъкъ Калачликъой.

6) За охранение на дѣсния флангъ на армията да се изпрати отъ 1. п. дивизия странично прикритие, въ съставъ две дружини и една с. с. батарея.

Било е заповѣдано на началника на 10. п. дивизия:

Да образува единъ с. с. артилерийски полкъ отъ отдѣленіето, при дивизията и отъ онова, което ѝ се придаваше отъ 3. с. с. артилерийски полкъ (Хасковския отрядъ). Този сборенъ артилерийски полкъ изцѣло се предаде на 1. п. бригада, а н. с. с. артилерийски полкъ да остане съ 2. п. бригада.

1. п. дивизия.

Дивизията почнала движението си въ 6 ч. пр. пл. въ две колони, въ сѣщия редъ, както и вчера. Лѣвата колона (2. бригада) по пѣтя с. Гуджукъ Сейменъ, Фенеръ, Кадикъой, Албосанъ, а дѣсната — по пѣтя: Беоукъ-Чалтикъ, Боснакъой, Яладжа, Сирдюкъой, Инджекъой; последната изпратила една дружина да заеме с. Силиврия.

Когато дѣсната колона достигнала с. Яладжа, нѣколко неприятелски кръстосвачи открили огънь отъ пристанището, отъ гр. Силиврия, срещу дружината, изпратена да заеме последния градъ. Освенъ това кръстосвачитѣ обстрелвали цѣлата долина на р. Тозладере. Предвидъ на това, че не е имало правъ пѣтъ презъ р. Тозладере за с. Сирдюкъой и за да не се изложатъ колоната на загуби отъ огъня на неприятелскитѣ кръстосвачи, получила заповѣдь да трѣгне за с. Фенеръ и да продължи пѣтя си, като премине долината по-насеверъ. Поради трудния пѣтъ, колоната била принудена да ношува на бивакъ 1 к. м. западно отъ чифлика Карашинанъ, като оставила артилерията си въ походенъ редъ между долината на р. Тузладере и чиф. Карашинанъ. За охранението на бригадата била изпратена силна застава въ посока на с. Сирдюкъой.

Лѣвата колона ношувала съ главнитѣ си сили около с. Кадикъой, а съ авангарда си — на 1.5 к. м. източно отъ сѣщото село. Щабътъ на дивизията пренощувалъ въ чифл. Карашинанъ.

6. п. дивизия.

Тръгнала къмъ 9 ч. пр. пл. въ две колони. Лѣвата — по пѣтя чифл. Саркъой, чифл. Карашинанъ, с. Кадикъой, височинитѣ между Индженъ и Албосанъ, по дѣсния брѣгъ на рѣката, която извира на изтокъ отъ с. Кадикъой. Дивизията достигнала опредѣленитѣ ѝ мѣста.

10. п. Сборна дивизия.

Тя трѣгнала въ 11 часа пр. пл. въ две колони: лѣва — 2. п. бригада, едно с. с. и едно н. с. с. артилерийски отдѣлення, полурота пионери и половинъ взводъ конница по

пжтя: Чантъ, Каливри, Малъкъ Калачликъой; дѣсната — 1. п. бригада, едно с. с. и едно н. с. с. артилерийско отдѣлення, полурота пионери и половинъ взводъ конници по пжтя: Каливри, Яладжа.

Лѣвата колона ношувала на бивакъ, на изтокъ отъ с. Малъкъ Калачликъой, а дѣсната на северъ отъ с. Яладжа. Щабътъ на дивизията въ Малъкъ Калачликъой.

10. коненъ полкъ.

Настѣпилъ по пжтя: с. Фенеръ, с. Кадикъой, Албосанъ и достигналъ съ разездитѣ си линията: Инджешъ, Чакиль, Инджекъой. Ношувалъ въ с. Кадикъой.

Конната дивизия.

Останала въ заетия вчера районъ, като за наблюдение на морския брѣгъ е изпратила нѣколко разезди.

Рано сутринята на днешно число изпратенитѣ две дружини и една батарея отъ Хасковския отрядъ заели гр. Кърджали, а двата ескадрона отъ конната дивизия се върнали къмъ дивизията си. Въ сжщото време три и половина дружини и две батареи отъ Хасковския отрядъ заели гр. Родосто, а двата ескадрона се върнали при дивизията си. Гр. Родосто билъ заетъ отъ преднитѣ части на отряда, а главнитѣ сили останали на позиция северно отъ града, защото два неприятелски кръстосвачи отъ пристанището обстрелвали непрекъснато частитѣ. Неприятелътъ отстѣпилъ съ две роти къмъ с. Яблашликъой, а останалитѣ му части се качили на военнитѣ параходи. Цѣлото турско население останало въ града.

Сведения за турцитѣ.

а) Отъ командира на 10. к. полкъ:

Неприятелски пехотни части не били срещнати; три неприятелски ескадрона отстѣпили къмъ 1 часа сл. пл. отъ с. Кадикъой къмъ с. Албосанъ; около Силиврия се забелязвали четири кръстосвача. Единъ неприятелски коненъ полкъ съ картечници отстѣпилъ къмъ 4 ч. и 30 м сл. пл. отъ с. Авренъ къмъ с. Инджешъ. Единъ разездъ, изпратенъ къмъ с. Беюкъ Чекмедже донесълъ, че въ Силиврия слѣзли около 50 неприятелски моряци и заели калето.

б) Отъ пжтникъ, напусналъ Цариградъ преди 7 дни:

Населението въ столицата е обезпокоено отъ панически страхъ, разбититѣ турски войски отстѣпвали на групи по 40—50 души и се събирали въ гр. Чатаалджа и въ Беюкъ Чекмедже; въ Цариградъ стоварили войски отъ Мала Азия; въ Макрикъой стоварили преди 7 дни три вагона съ мотики и лопати. Чатаалджанскитѣ фортове били отдавна

запуснати и не сж били подновявани; въ канала на блатото, с. з. отъ Беоукъ Чекмедже могатъ да влизатъ само лодки.

Щабътъ на армията вечерта се установилъ на квартири въ с. Фенеръ, гдето пристигналъ въ 5 часа сл. пл.

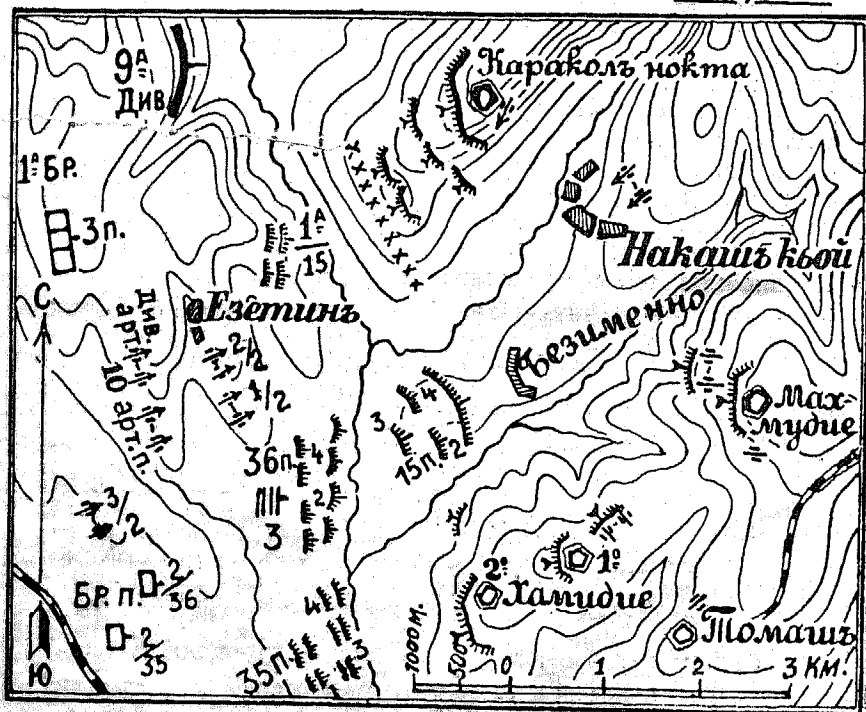
30. Октомврий.

(Състояние на времето: облачно, влажно).

Скица № 1.

Констатира се появяването на холерата. Вземаха се възможнитъ мѣрки.

Положението на 4^{та} XI вечерта. Скица №1

Директива по Щаба на Действащата армия

№ 15.

1) Частитѣ отъ армията да останатъ на мѣстата си за да се устроятъ и подтегнатъ обозитѣ.

2) Да се изпратятъ напредъ силни рекогносцировачни отряди, които да влѣзатъ въ непосредствено съприкосновение съ противника и да разузнаятъ за Чатаалджанската позиция, безъ да се ангажиратъ въ сериозна борба съ противника.

3) Началниците на частитѣ да произведатъ рекогносцировки на подлежащата мѣстностъ и да избератъ мѣста за позиции на пехотата и артилерията.

4) При определянето на пунктoветѣ за крайни точки на позицията да се има предвидъ вѣроятността за действие на турската флота откъмъ фланговетѣ.

III армия.

Оперативна заповѣдъ

№ 33.

1) „Страничното прикритие да се укрепи на височинитѣ при с. с. Сербели и Джебелкьой, като остави една рота къмъ с. Ормали за наблюдение на морския брѣгъ.

2) 3. п. дивизия да се укрепи на линията с. Тарфа, височинитѣ източно отъ с. Калфакьой включително. Щабътъ на дивизията въ с. Софасъ.

3) 4. п. дивизия да се укрепи въ участъка на височината източно отъ с. Калфакьой изключително, която се намира югозападно на 2 км. отъ Субатчюю включително. Да се свърже вдѣсно съ I армия. Щабътъ на дивизията въ с. Ерменикьой.

4) 3. и 4. п. дивизии да изпратятъ напредъ силни рекогносцировачни отряди, които да влѣзатъ въ непосредствено съприкосновение съ противника и да разузнаятъ за Чатаалджанската позиция, безъ да се ангажиратъ въ сериозенъ бой. Началниците на дивизиитѣ съ своитѣ органи да произведатъ рекогносцировка на подлежащата имъ мѣстностъ и да избератъ мѣста за позиции на пехотата и артилерията.

5) 5. п. дивизия съ едната си бригада и съ всичката артилерия да се съсредоточи въ района с. Чифликьой, с. Софасъ и да служи като непосредствена поддръжка на 3. п. дивизия. Другата бригада, безъ артилерия, въ Караджакьой, Бѣлградъ, гдето остава въ разпореджането на командващия армията. Щабътъ на дивизията въ с. Чифликьой.

6) 9. п. дивизия въ района с. Маршекли-кашлж, ж. п. станция Синекли, с. Кюрткьой, като по възможностъ се разположи по квартири. Всичката артилерия подъ прикритието на две дружини, да се съсредоточи въ с. Ерменикьой. Щабътъ на дивизията въ с. Кюрткьой.

7) Щабътъ на армията до 7 часа пр. пл. ще бѣде въ с. Странджа, следъ което ще премине въ с. Ерменикьой по пътя на долината на р. Странджа до с. Карамандере и после чрезъ Кушкая-тепе.

3. п. дивизия.

Разпореждания:

а) 1. п. бригада съ придаденитѣ ѣ части да достигне определеното ѣ мѣсто, следъ което да почне да се укрепява въ участъка на съединяването на пѣтя с. Сербели, с. Тарфа съ пѣтя Джелебкѣой, с. Тарфа до височината 1½ км. южно отъ с. Тарфа включително.

б) 2. п. бригада съ придаденитѣ ѣ части да достигне съ авангарда си височината източно отъ с. Калфакѣой и започне да се укрепява въ участъка: отъ височинитѣ на 1-5 км. южно отъ с. Тарфа изключително до с. Калфакѣой включително.

в) 3. п. бригада съ придаденитѣ ѣ части да се установи съ единия си полкъ около с. Софасъ, а съ другия 2-5 км. южно отъ с. Софасъ, на пѣтя Софасъ, Калфакѣой, въ разпореждането на началника на 3. п. дивизия,

Укрепяването на участъцитѣ да стане по указанието на дивизионния инженеръ и личнитѣ упжтвания на началника на дивизията, дадени на самата позиция.

Следъ като се почне укрепяването на позицията, да се изпратятъ напредъ силни рекогносцировачни отряди.

Освенъ това, началникътъ на дивизията направилъ следнитѣ разпореждания:

1) Да се проучатъ дсбре пѣтищата, които водятъ отъ участъцитѣ на бригадитѣ предъ фронта и по-добритѣ подстъпи къмъ неприятелската позиция.

2) Да се проучатъ по-добре упорнитѣ пунктове, заети отъ противника и тия, които биха могли да се заематъ отъ насъ.

3) Да се проучатъ пѣтищата, които съединяватъ отбранителната линия съ тила на дивизията и особено съ отзадстоящитѣ части, за да се привлѣкатъ последнитѣ по-бързо.

4) Да се проучатъ пѣтищата, които свързватъ бригадитѣ помежду имъ и съседнитѣ на фланговетѣ имъ части отъ другитѣ дивизии.

5) Командирътъ на 3. п. бригада да проучи пѣтищата, които водятъ отъ Софасъ къмъ разположението на 1. и 2. п. бригади.

6) Съ състоянието на пѣтищата и съ тѣхнитѣ посоки да се запознаятъ всички офицери, които нуждата ще предизвика да се ползватъ съ тѣхъ и ония офицери и долни чиновове, които ще бждатъ изпращани да носятъ заповѣди или донесения, като наприм. адютантитѣ и ординарцитѣ.

7) Изучаването на пѣтищата и мѣстността трѣбва да става и за нощно използване; затова трѣбва да се обръща внимание и на ориентировочнитѣ предмети.

8) Изучаването на позициитѣ и пѣтищата да става скрито отъ противника.

9) Връзката между участъцитѣ да се поддържа винаги, за да се осигури взаимната поддрѣжка между батареитѣ на двата участъка и своевременното използване на поддрѣжкитѣ.

10) Да се предпочита, на първо време, да се държатъ повече войски въ рѣцетѣ на началницитѣ докато се

уясни обстановката и затова се препоръчва развърщането въ дълбочина.

1) Да няма увличане на пехотата предъ укрепената позиция на противника, безъ да е осигурена поддръжката на нашата артилерия.

Рекогносцировачниѣ отряди да избѣгватъ да водятъ самостоятелни боеве и съ своиѣ действия да се стремятъ само да откриватъ силитѣ и разположението на противника.

Обозитѣ на 1. и 3. п. бригади да се разположатъ около Бѣлградъ, а тия на 2. п. бригада — около с. Чифликъкой.

Съгласно даденитѣ по-горе разпореждания, частитѣ отъ 3. п. дивизия заели следното положение:

а) бойната частъ: 24. п. полкъ, 1. с. с. батарея 2. планинска с. с. батарея на височинитѣ на 1.5 км. с. и. и ю. и. отъ с. Тарфа.

б) бригадна поддръжка: 11. п. полкъ въ отстъпъ, задъ лѣвия флангъ на бойната частъ.

в) 2. и 3. с. с. батареи били разположени презъ селото до вѣтърната воденица, но на другия день били закарани на позиция при 1. с. с. батарея.

г) 1. н. с. с. отдѣление, на мръкване на 31. октомврий достигнало с. Тарфа и било изпратено на дѣсния флангъ на позицията.

Презъ този день с. с. батарея била обстрелвана несполучливо отъ две неприятелски батареи, разположени задъ с. Лазаркой.

2. п. бригада заеха участъка си така:

Дѣсенъ участъкъ — полковникъ Балеvски — отъ 32. п. полкъ три дружини, две с. с. батареи и една планинска н. с. с. батарея — заелъ, още въ 8 часа пр. пл., участъка отъ сливането на пѣтищата, изходящи отъ с. Тарфа, северно отъ буквата „И“ на с. Калфакъкой, презъ буквата „О“ на сѣщото село, ю. з. до 1.5 км. включително.

Лѣвия участъкъ — полковникъ Златаровъ — съ три дружини отъ 29. п. полкъ и една н. с. с. батарея, заелъ, още въ 8 часа пр. пл., участъка влѣво отъ полковникъ Балеvски, до височината, находяща се южно на 1 км. отъ пункта, кждето се събиратъ двата селски пѣтища, които изхождатъ отъ с. Тарфа.

Войски за маневриране. Подполковникъ Димовъ 1. дружина отъ 32. п. полкъ и 1. дружина отъ 29. п. полкъ, една н. с. с. батарея и една планинска н. с. с. батарея въ 8 часа пр. пл. се разположили на пѣтя с. Софасъ, с. Субатчую около буквата „Л“ отъ думата Калфакъкой.

3. п. бригада въ 6 часа пр. пл. продължила движението си до с. Софасъ; 42. п. полкъ се разположилъ на квар-

тири въ сѣщото село, а 41. полкъ и 3. с. с. отдѣление въ с. Чифликкьой.

При движението си, полската артилерия на 2. п. бригада затънала въ калъта около с. Чифликкьой и едва привечеръ могла да пристигне въ с. Калфакьой.

Войниците били много изморени. Изучването на укрепената неприятелска линия и окопаването на позицията не могло да се извърши днесъ. Рекогносцировачните отряди поради късната группировка за бригадата не могли да се изпратятъ. Укрепяването на позицията започнало презъ нощта и се продължавало и на следния день.

Къмъ лѣвия флангъ на 1. п. бригада, падналъ единъ снарядъ отъ 25 см. орджие, отъ турските военни кораби.. Предъ фронта на 2. п. бригада къмъ обѣдъ, се появилъ единъ ескадронъ, поддържанъ отъ една рота, който при появяването на бригадата отстъпилъ.

При обиколката на позицията отъ началника на дивизията участъка на 1. п. бригада, щабътъ му билъ обстрелянъ съ шрапнеленъ огънь и билъ раненъ единъ конь.

4. п. дивизия.

Вечеръта дивизията се разположила така: 1. п. бригада въ с. Акаланъ, съ авангардъ на височинитѣ 2.5 км. източно отъ това село; 44. п. полкъ — авангардъ предъ 2. п. бригада — на височината югозападно отъ г. Субатчую; 3. п. бригада; 43. п. полкъ съ придадената ѝ артилерия — въ с. Ерменикьой и 2. п. бригада въ с. Бекерлий,

5. п. дивизия

Била отмѣнена заповѣдта за укрепяването на Анастасиевата стена.

2. п. бригада настъпила и късно презъ нощта достигнала и се разположила въ района на с. Чифликкьой и Софасъ (артилерията и обозитѣ пристигнали едва на следния день сутриньта).

3. п. бригада — 45. п. полкъ тръгналъ отъ Кушкая-тепе и вечеръта достигналъ с. Караджакьой, гдето и нощувалъ.

2. п. полкъ съ две дружини и една н. с. с. батарея заемалъ с. Сербели, с. Ормали съ две роти и с. Подима съ две роти. Единъ неприятелски воененъ корабъ далъ четири изстрели противъ с. Джелебкьой,

9. п. дивизия.

Настъпила въ 3 ешелона по пътя с. Еникьой, Беюк-ханъ, ст. Синекли, с. Кюрткьой и нощувала: 1. ешелонъ (артилерията на дивизията) въ с. Ерменикьой, гдето влѣзла въ разпореждането на главнокомандуващия армията.

2. ешелонъ (1. п. бригада) следвалъ на около 0.5 к. м. задъ 1. ешелонъ и нощувалъ въ с. Кюрткьой и 3. ешелонъ (2. п. бригада) следвалъ на 1. км. задъ 2. ешелонъ до ст. Синекли, а после до шосето за Странджа и нощувалъ въ с. Мандра.

Следъ непрекъснати и усиленни маршове и при неблагоприятни условия, бригадите пристигнали на опредѣленитѣ за тѣхъ мѣста късно презъ нощта, крайно изморени и безъ по-големата частъ отъ предоволственитѣ си обози.

1. армия.

Оперативна заповѣдъ

№ 47.

Съ нея се е заповѣдвало на частитѣ отъ армията да излѣзатъ напредъ и да заематъ съ авангардитѣ си линията Арнауткьой, Чакилъ, Гюкченлийско село, за което:

1) 10. к. полкъ да разузнава на дѣсния флангъ на армията по морския брѣгъ гр. Силиврия, с. Беюкъ Чекмедже.

2) Конната дивизия да остане въ района Сюлейменли, Хаджимуратли и да разузнава по морския брѣгъ Силиврия, Родосто.

3) 1. п. дивизия да достигне и заеме линията отъ с. Фанасаракисъ до Инджкьойската рѣка. Около с. Арнауткьой дивизията да постави на позиция две дружини съ една с. с. батарея и една картечна рота за охрана дѣсния флангъ на армията и за действие противъ моста при Беюкъ Чекмедже. Щабътъ на дивизията въ с. Сирдюкьой.

4) 6. п. дивизия да достигне и заеме линията отъ Инджекьойската рѣка до Гюкченлийско село включително. Щабътъ на дивизията въ с. Кадикьой.

5) 10. Сборна дивизия да настъпи напредъ и се съсредоточи по бригадно въ една линия въ района: Овчарня, с. Сирдюкьой, с. Деленесъ и кръстопътя западно отъ с. Сирдюкьой. Дивизията да назначи две роти, които да заематъ Силиврия.

Авангардитѣ на дивизиитѣ отъ първата линия да се укрепятъ солидно на заетитѣ позиции, като заематъ по-широкъ фронтъ. Укрепяването на позицията да стане по указанието на дивизионнитѣ инженери. Да се поправятъ добре съобщенията и пътищата за позициитѣ.

6. разузнаването да се произведе съ значителни разузнавателни отряди и офицерски патрули предъ фронта на дивизиитѣ.

7. Преднитѣ постове да се поставятъ на линията Куюкдере, Чаталджа, и р. Карасу отъ 1. п. дивизия и отъ 6. п. дивизия всѣка въ своя участъкъ.

1. п. дивизия.

Тя настѣпила, въ 6 часа пр. пл., въ сѣщия редъ, както и миналия день и достигнала съ главнитѣ сили на дѣсната си колона (1. бригада съ придаденитѣ ѝ части) височината на 1. км. южно отъ „Развалини“, а съ авангарда — долината на 3 км. югоисточно отъ сѣщитѣ „Развалини“. Едностранично прикритие отъ сѣщата колона (две дружини, една с. с. батарея и една картечна рота) — гребена южно отъ чиф. Кладина. Лѣвата колоната (2. п. бригада и придаденитѣ ѝ части) — съ главнитѣ сили — западниятъ склонъ на главния гребенъ, на единъ километъръ североизточно отъ „И“ на надписа Инджекьой, а съ авангарда си долината на Куюкдере, на дѣсния ѝ брѣгъ. Щабътъ на дивизията въ с. Сирдюкьой.

Може да се каже, че дивизията взела онова положение, което ѝ бѣ определено за днешно число, съ изключение на страничното прикритие, което останало малко назадъ.

6. п. дивизия.

Настѣпила напредъ и заела съ авангарда на 1. п. бригада и придаденитѣ ѝ части участъкъ отъ Гюкчелийско село изключително до южния притокъ на р. Карасу, северно отъ Чаталджа, а главнитѣ сили — на 1. км. югоизточно отъ с. Индѣсь; 2. п. бригада и придаденитѣ ѝ части заели съ авангарда си позиция по дѣсния брѣгъ на р. Карасу, южно отъ участъка на 1. п. бригада, по пролома (дефилето) на Инджекьойската рѣка, южно отъ г. Чаталджа, а главнитѣ сили — на 1. км. източно отъ с. Албосанъ. Щабътъ на дивизията въ Кадикьой.

Когато авангардътъ, на 1. п. бригада се развърналъ, за да заеме позицията си на югъ отъ Гюкчелийско село, билъ обстрелянъ отъ неприятелската артилерия откъмъ Езетинъ, но той, безъ да влѣзе въ бой, заелъ позицията си.

Преднитѣ части на авангарда на 2. п. бригада сѣ имали малка престрелка съ слаби пехотни неприятелски части.

10. п. дивизия.

Излъзла също напредъ и се разположила на бивакъ, по бригадно, източно отъ с. Сирдюкьой. 2. п. бригада — на гребена предъ селото, а задъ нея, въ долината, 1. п. бригада. Щабътъ на дивизията въ Сирдюкьой.

10. коненъ полкъ.

Останалъ въ с. Кадикьой, но изпратилъ разезди за охранение на брѣга.

Конната дивизия.

Също така останала въ заетия районъ, но включила въ него още с. с. Сарларъ, Каревли, Газиолу. Тя изпратила разезди за наблюдението на брѣга.

Отрядътъ въ гр. Родосто.

Останалъ въ същото положение, което е заемалъ вчера (две и половина дружини и две с. с. батареи на позиция северно отъ града, а 1. дружина въ самия градъ).

До пладне частитѣ, които заемали позицията, били обстрелвани отъ неприятелскитѣ кръстосвачи.

Сведения за турцитѣ:

а) Отъ 10. коненъ полкъ:

„Че с. Беюкъ Чекмедже се заема съ единъ коненъ полкъ, отъ който единъ ескадронъ наблюдава отъ височинитѣ, които се намиратъ северно отъ града.“

б) Отъ началника на 6. п. дивизия:

„Че къмъ 3 часа сл. пл. се забелязали въ долината на р. Карасу два конни полка, чийто разезди достигали желѣзнопътната линия. Градътъ Чаталджа е билъ заетъ отъ частитѣ на дивизията; ст. Чаталджа била запалена и продължавала да гори.“

в) Отъ заловения кореспондентъ на вестникъ „Ньюоркъ Америкенъ“ — Робертъ Едуартъ Гроелобъ:

„Турцитѣ предвиждали да дадатъ по-силенъ отпоръ предъ Чаталджа, гдето смѣтатъ, че и флотата имъ ще имъ помогне откъмъ морето за запазването на фланговетѣ. Идеята да се прави десантъ съвсемъ била изоставена поради липса на сръдства.“

Същиятъ съобщавалъ, че турцитѣ нигде не разваляли пжтищата и мостоветѣ и че били гладни и голи.

г) Отъ пѣтникъ гъркъ, напусналъ Цариградъ преди два дни:

„Между Серкеджи-скеле и Хайдаръ-паша сж струпани много семейства, бѣжанци отъ Одринско, една часть отъ които сж задрѣстили улицитѣ и площадитѣ въ Цариградъ. Около С. Стефано били разположени войски подъ чадъри, повечето пехота. Въ залива на С. Стефано стояли на котва единъ кръстосвачъ и 5 търговски парахода, а въ залива Беюкъ Чекмедже—1 кръстосвачъ. Въ Цариградъ една тѣпла кюрди направила манифестация предъ султанския дворецъ и искалъ да ѝ се разреши да замине и да се бие съ гяуритѣ. Изпратили я въ Военното министерство, гдето ѝ дали дрехи и оржие, и щѣли да я изпратятъ на бойното поле. Предъ Долмабахче, въ Босфора, пристигнали 15 военни кораби на великитѣ сили за да защитятъ своитѣ поданици, въ случай че би настѣпили безредици.“

Презъ цѣлия день и нощъ, предъ фронта на армията не било спокойно. Щабътъ на I армия останалъ въ Фенеръ.

Командуващиятъ III армия донесълъ в. Щ. Д. Я.

„Че положението съ прехранването на войскитѣ и добитѣка става отъ день на день по-ужасно. 3. п. дивизия пристигнала съ свършено изтощени запаси. Въ сжщото състояние пристигнала и 9. п. дивизия. Имало части, които не сж получили хлѣбъ отъ 2-3 дни и се хранятъ само съ месо; това почнало да се отразява силно на здравето на войницитѣ; мѣстнитѣ сръдства сж нищожни, главно защото нѣма воденици. Подвозътъ невъзможенъ поради малкото количество кола, лошитѣ пѣтища и голѣмитѣ разстояния.“

Сжщиятъ моли да се взематъ героически мѣрки да се ускори подвозътъ, защото иначе можело да се доведе армията до степенъ да не бжде годна за работа и то сега, когато сме предъ лицето на неприятеля, предъ най-трудната задача. Ще помогне може би I армия съ запаситѣ си, взети по станциитѣ въ Чорлу и Родосто.

31. октомврий.

(Състояние на времето: ясно, грѣе слънце)

Скица № 1

Директива по Щаба на Действуващата Армия

№ 16.

1) Армийтъ да организиратъ позицията на заетитѣ отъ тѣхъ мѣста, която да послужи като база за преминаване въ атака противъ Чаталджанската позиция.

2) Временно командуването на дветѣ армии се възлага на командуващия III армия, генералъ лейтенантъ Димитриевъ, който да влѣзе въ споразумение съ командуващия I армия, относително привеждане въ изпълнение на § 1 отъ директивата.

III. армия.

Презъ този день операциитѣ сж се развили така:

3. п. дивизия.

Самоокопаването продължавало презъ цѣлия день. Разположението на дивизията било следното: дѣсенъ участъкъ — 2. п. бригада, 32. и 29. п. полкове около с. Калфакъой; лѣвъ участъкъ — 1. п. бригада, 11. и 24. п. полкове около с. Тарфа. Дивизионна поддръжка 3. п. бригада, 41. и 42. п. полкове около с. с. Софасъ и Чифликъой.

Днесъ се изучавало разположението на артилерията на заетата позиция. Началникътъ на артилерията на III армия предалъ на началника на дивизията, съ когото се срещналъ на позицията, че намѣрението на командувачия армията било, щото 3. п. дивизия да се заздравя добре на позицията си, за да я осуети всѣкакъвъ опитъ на противника да мине въ настѣпване съ дѣсния си флангъ.

Отъ щаба на III армия се получило съобщение, че артилерията на 5. п. дивизия се дава въ разпореждането на началника на 3. п. дивизия, за да я постави на позицията.

Презъ този день, нѣкои части отъ 1. и 2. п. бригади, за кжсо време, били обстрелвани отъ шрапнеленъ огънь. Изглежда, че турцитѣ по-отрано сж опредѣлили разстоянията и сж откривали огънь даже и по отдѣлни хора. 1. п. бригада презъ този день е имала: 13 ранени и единъ убитъ войникъ, а 2. п. бригада—4 ранени.

На командира на 3. п. бригада било предписано да предаде 3. с. с. артилерийско отдѣление на 2. п. бригада, вмѣсто което му се дава 2. н. с. с. отдѣление, което се намирало при 3. п. бригада.

4. п. дивизия.

Разположението на дивизията къмъ вечерята е било:

1) 1. п. бригада, 1 отдѣление отъ 5. артилерийски с. с. полкъ, полуескадронъ отъ 8. коненъ полкъ, е заемала с. Акаланъ, съ авангардъ на височинитѣ на 2.5 километра източно отъ това село.

2) 2. п. бригада, 2. и 3. отдѣление отъ 5. с. с. артилерийски полкъ, полуескадронъ отъ 8. коненъ полкъ, въ с. Бекерлии съ 44. п. полкъ, като авангардъ, на височината югозападно отъ с. Субатчуо.

3) 3. п. бригада (безъ 44. п. полкъ) 5. артилерийски н. с. с. полкъ въ с. Ерменикъой.

4) Пионерната дружина поправяла пжтищата въ тила на позицията, която се заемала отъ авангардитѣ. (19. и 44. п. полкове).

Презъ деня частитѣ продължавали да се окопаватъ.

5. п. дивизия.

Дивизията била разположена така:

а) 5. п. полкъ, съ една н. с. с. батарея въ Мидия, гдето заемалъ гарнизонъ, подчиненъ направо на командувания армията, 2. п. полкъ и две н. с. с. батареи при Сербели, Ормали.

б) 2. п. бригада, съ всичката артилерия на дивизията, на бивакъ при с. Чифликкьой;—не е могла да се използва, поради силната холерна епидемия между войниците отъ 3. п. дивизия, които тукъ сж били разположени.

в) 3. п. бригада безъ артилерията: 44. п. полкъ въ с. Бѣлградъ, а 46. п. полкъ въ с. Караджакьой.

г) 5. пионерна дружина при 2. п. бригада, освенъ една рота, която била при 3. п. бригада.

д) 1. п. бригада била подчинена направо на командувания армията.

9. п. дивизия.

Въ с. с. Курткьой и Мандра, гдето е прекарала деня съ уреждане частитѣ си, понеже била пристигнала тукъ крайно изморена и безъ по-големата частъ отъ обозитѣ си.

I. армия.

Въ допълнение на оперативната заповѣдь № 47, телеграфически било предписано:

1) Авангарднитѣ позиции на 1. и 6. п. дивизии да се организиратъ и усилятъ дотолкова, щото да послужатъ за база на дивизиятѣ при преминаването имъ въ атака срещу Чаталжанската позиция.

2) Заедно съ укрепяването на позицията да се продължава непрекъснато разузнаването предъ фронта на всѣка дивизия съ рекогносцировочни отряди, офицерски патрули и пр., съ цель: да се изучи мѣстността предъ неприятелската линия, както и препятствията и подстъпнитѣ къмъ нея.

3) Укрепяването на позицията и поправка на пжтищата да се свърши по възможность до утре вечерта. Позициитѣ да се заематъ на общо основание, като се оставятъ достатъчно войски за маневриране.

4) Началницитѣ на дивизиятѣ да донасятъ по-често за резултата отъ рекогносцировкитѣ и изобщо сведения за противника.

Въ изпълнение на тая заповѣдь, частитѣ отъ армията останали на заетитѣ мѣста, съ изключение на страничното прикритие на 1. п. дивизия, което е излѣзло напредъ и заело височинитѣ на с. Арнауткѡй.

Къмъ 1 часа сл. пл. два неприятелски кръсточвача открили огънь по бивака на 2. п. бригада отъ 10. п. дивизия. Снарядитѣ почнали да падатъ много близо предъ бивака, за това бригадата и придаденитѣ ѝ части преминали на северозападъ отъ Инджекѡй. Следъ малко огънятъ билъ пренесенъ и по бивака на 1. п. бригада; веднага било заповѣдано и тя да се премѣсти. Бригадата отстъпила въ посока на Каджкѡй и се разположила на 1 1/2 к. м. северно отъ Сирдюкѡй. Неприятелскиятъ огънь, следъ това, билъ пренесенъ противъ обоза на дивизията и траелъ до 2 часа и 45 м. сл. пл.

Къмъ 4 часа сл. пл. 2 военни турски парахода се явили въ пристанището на Силиврия и хвърлили около 10—15 снаряди по окопитѣ на гарнизона.

За противодействие противъ стрелбата отъ военнитѣ кораби, командуващиятъ I армия е поискалъ да му се изпратятъ поне нѣколко гаубични батареи. Такива, обаче, той не получилъ, понеже командуващиятъ III армия билъ събралъ всичката гаубична артилерия (40 орджия) при армията си.

Презъ деня били събрани следнитѣ сведения:

Отъ командира на 2. бригада отъ 6. п. дивизия.

„Отъ кмета на гр. Чаталджа, че преди една седмица въ с. Хадемкѡй били стоварени нѣколко морски орджия отъ голѣмъ калибъръ. Отъ разпита на турски офицери сжшиятъ узналъ, че въ с. Башчеишкѡй имало много оржди отъ голѣми калибри (32 см.), и че турцитѣ възнамѣрявали да дадатъ голѣмо сражение на Чаталджанската позиция, което щѣло да бжде за тѣхъ последно, ако не би имало и този пътъ успѣхъ; че офицеритѣ не били доволни отъ Махмудъ Мухтаръ паше, който споредъ тѣхъ е главниятъ виновникъ за досегашнитѣ поражения.“

По сведения отъ другъ гражданинъ на гр. Чаталджа, който ималъ разговоръ съ английския кореспондентъ Булмеръ, началникътъ на предниятъ отрядъ, капитана Пазовъ, узналъ:

„Че по фронтоветъ на Чаталджанската позиция имало 130,000 души, подъ началството на Назимъ паша и съ помощници: Джелалъ Мухтаръ, Чуруксулу Мухтаръ паша, Сабри паша и Махмудъ паша. Турцитѣ имали около 30 батареи (130 орджия) 7.5 см. и 8 см. мортири и, че преди 1 день стоварили отъ Цариградъ 1 вагонъ крепостни орджия, които били поставени въ калето при с. Бахчеишкѡй, построено отъ генералъ Бриалмонъ, на завоя на ж. п. линия; друго подобно кале по цѣлия фронтъ нѣмало. Поправката на укрепления се състояла изключително въ изкопаването на предни ровове на фортоветъ, на дълбочина до единъ

човъшки ръстъ. Мостътъ при с. Гечкенлии билъ разрушенъ
ръката била дълбока до три метра.“

Презъ цѣлия день и презъ цѣлата нощъ предъ фронта
на дивизията не се показали неприятелски части.

Щабътъ на армията останалъ въ с. Фенеръ, а коман-
дуващиятъ I армия направилъ лично рекогносцировка на не-
приятелскитѣ позиции, отъ височината 1.5 км. западно
отъ гр. Чаталджа, и отъ височината 2.5 км. северозападно
отъ чиф. Мертеникъ.

Окончателно заемане на позицията.

1. ноемврий.

(Състоянието на времето: ясно, гръе слънце).

Скица № 2

*Директива по Щаба на действ. армия
№ 17.*

„Частитъ отъ армиятъ да се затвърдятъ на заетитъ позиции, като продължатъ мърките за подготовката атаката на Чаталджанската позиция.“

Въ допълнение на тази директива, въ сжщия день е било заповѣдано телеграфически:

„Направете разпореждане да се започне днесъ, 1 ноемврий, борбата противъ Чаталджанската позиция, като се почне подготовката съ артилерийски огънь. Вземете мърки, щото по възможность цѣлата артилерия да вземе участие въ борбата.“

Презъ сжщия день командувашия съединенитъ армии е донесълъ, че армиятъ се нуждаятъ отъ двудневна почивка, за което получилъ съгласието на Главната квартира.

III армия.

За днешния день К. С. А. издалъ следната заповѣдъ:

„1) На утрешно число, 1. ноемврий, частитъ отъ армиятъ да се затвърдятъ на заетитъ позиции, като продължатъ окопаването си и си създадатъ солидна опора за предстоящата атака на Чаталджанската позиция. Вънъ отъ това да се даде и на войскитъ по-голѣма почивка.

2) Предната бригада отъ 9. п. дивизия да се премѣсти въ с.Акаланъ,гдето да служи за опора на преднитъ части отъ 4. п. дивизия.

3) 2 п. бригада отъ 4. п. дивизия да остане при с. Кабачкьой, въ мое разпореждане, като на хората се даде възможность пълна почивка.

4) Артилерията 5. п. дивизия да тръгне утре рано и да се съсредоточи между с. с. Софасъ и Чифликъой, за да може да заеме позицията си съгласно упътванието на началника на 3. п. дивизия, комуто за това сж дадени нужните заповѣди. За тази целъ, началникътъ на артилерията на 5. п. дивизия своевременно да се представи на началника на 3. п. дивизия.

Отъ своя страна и началникътъ на артилерията на съединитѣ армии и издалъ наредба № 5:

„Въ предстоящитѣ действия при Чаталджа, артилерията да заеме позиции предварително добре рекогносцирани и на разстояние отъ неприятелската артилерия не по-големо отъ 4000 метра.

Всички позиции на тия разстояния да бждатъ дефилирани. Въ назначения день за начало на действията всичката артилерия трѣбва да открие рѣдъкъ огънь по неприятелската артилерия. Когато неприятелската артилерия открие огънь въ сектора, на който се попадне наше отдѣление, да се застави веднага да замълчи после съ рѣдъкъ огънь да се държи въ респектъ.

Огънятъ на нашата артилерия трѣбва да бжде съ строгъ расчетъ.

1) Понеже да се унищожи неприятелската батарея отъ голѣми разстояния е почти невъзможно, то нашиятъ рѣдъкъ огънь трѣбва да заставлява неприятелската артилерия да мълчи; обикновено нѣщо е въ турцитѣ, щомъ се залови тѣхната батарея съ огънь, тѣ замлъчаватъ и се укриватъ.

2) Всѣка турска батарея, която проявява животъ и стреля противъ нашата пехота, трѣбва да се засипва съ снаряди, когато пехотата ни настѣпва.

3) Когато нашата пехота влѣзне въ действителния неприятелски оржеенъ огънь, тогава нашитѣ батареи трѣбва да стрелятъ противъ ложементитѣ и да разгонватъ защитниците имъ; турската пехота неиздържа нашия шрапнеленъ огънь.

4) Никогда неприятелскитѣ батареи да не се оставятъ безъ наблюдение и съ рѣдъкъ огънь да се държатъ въ респектъ.

5) Когато нашата пехота атакува или заеме опразнената неприятелска позиция, нашата артилерия да не замлъчава, а да стреля съ гранати по атакуемия пунктъ и съ шрапнелъ въ дълбочина на неприятелската позиция, макаръ съ рѣдъкъ огънь.

6) Бърза стрелба да се употребява само по движущи се батареи и по гъсти колони; въ всички други случаи да се употребява рѣдъкъ огънь.

7) Гаубичнитѣ батареи да стрелятъ преимуществено по укрепления съ голѣмъ профилъ, за да унищожатъ защитниците имъ или съ гранати, за да унищожатъ закритията. Това не изключва случаитѣ, когато могатъ да стрелятъ и по обикновени цели, по методъ, предписанъ по горе.

8) Въ всички случаи да се има предвидъ, че всѣки пуснатъ снарядъ отъ наше оръдие и гаубица да има право определено разрушаващо назначение.

9) Строга економия на снарядитѣ ни се налага, защото подиръ Чаталджа ние имаме Цариградъ.

Скица № 2.

3. п. дивизия.

Направени сж били следнитѣ разпореждания :

а) Частитѣ да останатъ на заетитѣ мѣста и да продължаватъ усиляването на укрепената позиция.

б) Началникътъ на артилерията на 5. п. дивизия да групира артилерията между с. с. Софасъ и Чифликъкой, откъдето споредъ опжтванията ми, дадени на началника на артилерията отъ повѣрената ми дивизия, батареитѣ да заематъ мѣстата си на укрепената позиция.

в) Началникътъ на артилерията при повѣрената ми дивизия да уреди връзка между батареитѣ отъ участъцитѣ за пренасянето на огъня по по-важнитѣ пунктове, заети отъ противника, които ще укажа на мѣстото.

д) Щабътъ на дивизията въ Софасъ“.

Началникътъ на артилерията при 3. п. дивизия е направилъ следното разпореждане за дивизионния участъкъ :

1) Съ 1. п. бригада въ лѣвия боенъ участъкъ, остава 1. с. с. артилерийско отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ.

2) Съ 2. бригада вдѣсниия боенъ участъкъ, остава 2. и 3. с. с. отдѣления отъ 6. артилерийски полкъ.

3) Съ 3. п. бригада остава 2. н. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ.

Зони за действие и наблюдаване отъ артилерията оставатъ тѣзи, които съвпадатъ съ участъцитѣ на бригадитѣ. Командиритѣ на отдѣленията да ги разпредѣлятъ по указанията на началниците на артилерията въ участъцитѣ и съ разчетъ, щото да може огъня да се съсредоточава отъ една зона въ друга на отдѣленията.

Артилерийското разузнаване да продължи отъ особени офицери, изпратени повъзможностъ напредъ, а началникътъ на артилерията въ дѣсния участъкъ да използва хелиографитѣ отъ дѣснитѣ височини и се открие действителното неприятелско разположение.

Непрекъснатото наблюдение на неприятелското разположение дава възможностъ да се откриятъ неприятелскитѣ батареи и да се избѣгне стрелбата“.

Къмъ 3. п. дивизия се е придавала следната артилерия отъ 5. п. дивизия: 3-то отдѣление отъ 1. с. с. артилерийски полкъ, 1-во отдѣление отъ 1. н. с. с. артилерийски полкъ и 2 гаубични отдѣления, едно скорострело и едно нескорострелно.

Тѣзи отдѣления сж били разпредѣлени така: въ участъка на 1. п. бригада — дветѣ гаубични отдѣления, разположени на дѣсния флангъ на бригадата.

Въ участъкътъ на 2. п. бригада били дадени две с. с. и едно н. с. с. отдѣления, които се разположили така: 2-ро н. с. с. и 1-во н. с. с. артилерийски отдѣления, къмъ лѣвия флангъ на бойния участъкъ, а 3-то с. с. артилерийско отдѣление въ участъкъ между дветѣ (2. и 3.) с. с. отдѣления отъ 6. артилерийски полкъ.

Къмъ 3. п. бригада се придавало 1.с. с. артилерийско отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ, което застанало при 41. п. полкъ, между Софасъ и Калфакъой.

За началникъ на артилерията на дѣсниятъ участъкъ билъ назначанъ полковникъ Парасковъ, командиръ на 1. артилерийски с. с. полкъ, а за началникъ на лѣвия боенъ участъкъ—подполковникъ Каменовъ — командиръ на 6. артилерийски н. с. с. полкъ.

1. планински артилерийски полкъ билъ разпредѣленъ така: къмъ 1. п. бригада, 1. с. с. артилерийско отдѣление (по 4 орджия въ батарея), а къмъ 2. п. бригада—4. н. с. с. отдѣление (по 6 орджия въ батарея).

Презъ нощта частитѣ се задѣлжавали да се самоокопаватъ.

Холерата презъ този день се усилва въ голѣми размѣри. Почти въ всички полкове имало много заболѣвания, а най-вече въ 29., 41. и 42. п. полкове. Почнали сж да напуцатъ редоветѣ въ нѣкои полкове отъ 600 до 800 души, а въ нѣкои и до 1200 души.

Турцитѣ презъ деня не сж предприели нищо сериозно. Предъ фронта на 1. п. бригада преднитѣ турски постове слизали чакъ до долината на Лазаркѣойската рѣка. Отъ турския кръстосвачъ, който се намиралъ при морскиятъ знакъ сж били дадени 4 изстрели, снарядитѣ на които паднали около 1'5 к. м. западно отъ с. Тарфа въ долината на р. Сербели.

Изпратениятъ отъ 2. п. полкъ патрулъ къмъ Карабурунъ билъ обстрелянъ къмъ 14. и 15 м. сл. пл. отъ слаби п. части между морските знакове VII и VIII.

Укрепяването на позицията ставало само нощно време, защото противникътъ денемъ стрелялъ и по отдѣленъ човѣкъ. Поправката на пѣтищата продължавала.

4. п. дивизия.

Авангардътъ на 1. п. бригада (19. п. полкъ) настѣпилъ напредъ, съ цель да заеме височинитѣ 3 к. отъ с. Чинакче и Кестеникъ. Заемането на тѣзи височини било необходимо, за да се обезпечи артилерийската позиция, която въ това време се рекогносцирала отъ началника на артилерията въ армията, съвмѣстно съ началника на артилерията на дивизията и дивизионния инженеръ.

Въ това време се забелязва да слизатъ нѣколко неприятелски роти отъ Чатаалджанската позиция къмъ сѣщитѣ височини, обаче, авангардътъ на 1. п. бригада ги заелъ безъ бой, понеже противникътъ не преминалъ долината на р. Кара Су.

Презъ този день се продължи укрепяването на позицията. Работили две дружини отъ 7. п. полкъ и пионерната дружина. Били направени редутитѣ № № 1, 2, 3, и нѣколко окопи.

Една рота съ единъ взводъ пионери продължавали поправката на пѣтя Ерменикой — Анастасиевата стена, който билъ съвсемъ невъзможенъ за движението на артилерията.

9. п. дивизия.

Вечеръта дивизията пристигнала и се разположила: 1. п. бригада (4. и 17. п. полкове) на бивака 2 км. източно отъ с. Акаланъ. Щабътъ на 2. п. бригада, съ 33. п. полкъ въ Тюрккой, а 34. п. полкъ на бивакъ при с. Бикерли.

Цѣлата артилерия (1. и 3. отдѣление отъ 9. с. с. артилерийски полкъ и гаубичното отдѣление на майоръ Каблешковъ) на бивакъ западно отъ с. Акаланъ.

Презъ този день, съгласно заповѣдта по Съединенитѣ армии, дивизията е трѣбвало да премине въ с. Акаланъ и да служи за опора на частитѣ отъ 4. п. дивизия, обаче, презъ деня на 1. ноемврий, когато частитѣ били въ движение, се получила друга заповѣдъ, съ която се заповѣдва дивизията да замѣни 3. п. бригада отъ 4. п. дивизия на позицията източно отъ с. Акаланъ. Въ действителностъ, обаче, тази позиция се е заемала отъ 1. п. бригада на 4. п. дивизия, затова е трѣбвало да влѣзе въ споразумение съ началника на последната.

При огледа на мѣстността на самата позиция и двамата началници на дивизии дошли до заключение, че предвидъ на предстоящитѣ военни действия било необходимо да се излѣзе напредъ и да се заематъ височинитѣ, които се намиратъ непосредствено на западъ отъ с. с. Кестеникъ, Чинакче, гдето трѣбвало да се разположи и артилерията. Затова било доложено на командувачия армията и презъ сѣщия день било разрешено да се заематъ въпроснитѣ височини.

Смѣняването на частитѣ, обаче, не могло да стане поради лошитѣ пѣтища; бригадата на полковникъ Евровъ, която трѣбвало да смѣни дѣснофланговата предна бригада отъ 4. п. дивизия, пристигнала доста късно, вследствие на което презъ деня само командирътъ на бригадата и полковитѣ командири имали възможностъ да се ориентиратъ върху положението.

I армия.

Оперативна заповѣдь

№ 87.

1) 1. п. дивизия да изнесе позициитѣ си напредѣ, по височинитѣ на лѣвиятѣ брѣгѣ на р. Куюкдере, за да застане на една линия съ 6. п. дивизия, която е прострѣла позициитѣ си източно отъ ст. Чаталджа, по дѣсния брѣгѣ на р. Кара Су.

2) 10. п. дивизия да се съсредоточи между Инджекьойскитѣ лозя и южно отъ пѣтя Сирдюкьой — Албосантѣ. Отъ дивизията да се пратятѣ две роти странично прикритие, което да заеме позиция северно отъ с. Епиватусъ, въ лозята.

3) Като резултатѣ отъ разузнаването, началниците на 1. и 6. п. дивизии да представятѣ днесъ, до вечерята, сведения: а) кои управления на отбранителната линия на противника сж обновени; б) где има новопостроени укрепления или где се строятѣ такива; в) где се забелязватѣ неприятелски биваци; г) докжде се простиратѣ преднитѣ стрелкови окопи предѣ фортовата линия; д) нѣкои сведения за р. Кара Су (проходимость), дълбочина, широчина, мостове, развалини и др.

Освенъ това, заповѣдало се е на щабоветѣ на дивизиитѣ да се премѣстятѣ: на 1. и 10. дивизии въ с. Инджекьой, а на 6. п. дивизия — въ с. Албосантѣ.

По-късно били дадени и следнитѣ телеграфически заповѣди:

- а) на началника на 1. п. дивизия да заеме по-силно хребета по лѣвия брѣгѣ на р. Куюкдере, понеже ще трѣбва днесъ да поддържа напредването на 6. п. дивизия;
- б) на коменданта на гр. Чорлу да изпрати за пристъединяване къмъ частта си дветѣ роти отъ 10. п. дивизия, щомъ бждатъ смѣнени отъ допълнящата дружина;
- в) на коменданта на гр. Люле Бургазъ да направи сжщото съ дветѣ роти отъ 1. п. дивизия.

Предвидѣ на предстоящата атака на Чаталджанската позиция командувачиятъ I армия е поискалъ отъ Щаба на действащата армия да изпрати едно обсадно или гаубично отдѣления.

1. п. дивизия.

Заела и укрепявала презъ цѣлия день позицията по дѣсния брѣгѣ на р. Куюкдере, отъ дефилето на Инджекьойската рѣка до височината 3 км. западно отъ с. Фанасакрисъ, като е имала предната си позиция по гребена на лѣвия брѣгѣ на р. Куюкдере. Главната позиция била заета по следния начинъ:

а) Лѣвъ участъкъ — Отъ дефилето до чифл. Мертеникъ включително, съ 4 дружини отъ 38. п. полкъ, 2 с. с. батареи, 3 н. с. с. батареи и полурота пионери; отъ тѣхъ две дружини, една с. с. батарея и една картечна рота били на предната позиция.

б) Дѣсенъ участъкъ — Отъ чифл. Мертеникъ на югъ, съ две дружини отъ 6. п. полкъ, 2 дружини отъ 1. п. полкъ, 3 н. с. с. батареи и полурота пионери; отъ тѣхъ на предната позиция е имало само една дружина.

в) На позиция при с. Арнауткѣой останали 2 дружини отъ 1. п. полкъ съ картечната рота съ една с. с. батарея.

г) Маневрени войски — 2 дружини отъ 6. п. полкъ, 4 дружини отъ 37. п. полкъ и 3 с. с. батареи се разположили около кръстопя, 1 км. северно отъ „Развалини“.

6. п. дивизия.

Презъ цѣлия день се укрепявала на заетата отъ нея вчера позиция.

10. п. Сборна дивизия.

Тя се разположила на бивакъ срещу селата: Албосанъ и Инджекѣой.

10. коненъ полкъ.

Той се премѣстилъ въ с. Инджекѣой и за охранение на морския брѣгъ изпратилъ нѣколко разезди, които не забелязали нищо презъ деня.

Отъ направенитѣ рекогносцировки предъ фронта на 1. п. дивизия се констатира, че мѣстността между езерото Беюкъ Чекмедже и линията Бахчеишкѣой, Папазъ Бургасъ, била блатиста и непроходима. Рѣката Кара Су въ долното си течение била широка отъ 8 до 10 метра и дълбока 1—1.5 метра. Тя имала стрѣмни брѣгове и била проходима само по съществуващитѣ мостове (жельзопжтниятъ и тоя: с. и. отъ чифл. Сиртке). По дѣсния брѣгъ на рѣката имало много окопи, заети отъ противника. Около „Бахчеишъ“ Табия и „Ахмедъ-паша“ имало цѣла система окопи, нѣкои отъ които били свързани съ ходове за съобщение. Мостътъ при Беюкъ Чекмедже билъ миниранъ и се пазѣлъ отъ около 20 души турски войници.

Къмъ 3 часа сл. пл. на преднитѣ постове при гр. Чаталджа се явилъ единъ турски парламентѣоръ (капитанъ отъ генералния щабъ, Мустафа Ефенди), за да третира въпроса за образуването на нѣкаква комисия по водене пре-

говори за примирие; но той билъ върнатъ обратно отъ командира на 2. п. бригада отъ 6. п. дивизия, защото нѣмалъ инструкция и безъ да запита за това по-висшето началство.

Сведения за турцитѣ:

а) Отъ начальника на 1. п. дивизия:

„Забелязвалъ се бивакъ отъ 2 до 3 табура, между укрепленията „Ахмедъ паша“ и „Бахчеишъ“ Табия, подобенъ се виждалъ и въ долината, западно отъ укрепление-то „Томашъ“. Къмъ 3 часа сл. пл. въ долината, източно отъ „Гяуръ Байри,“ било забелязано движение на голѣми колони пехота и артилерия, които отивали по посока на с. Хадемкьой. Въ залива Бекюкъ Чекмедже се намирали 2 кръстосвачи и 4 канонерки, които откривали огънь по всѣка забелязана по-голѣма група войници. Сжитѣ бомбардирали селата Папазъ Бургасъ.

По разпита на пѣшници, мѣстнитѣ жители, се узнава, че въ турскитѣ укрепления били докарани орждия, тѣлата на които били влачени отъ по три чифта волове. Освенъ това, било разтоварено голѣмо количество бодлива тел. Рововетѣ на укреплението били изчистени и разширени.“

б) Отъ офицера за връзка при 1. п. дивизия:

„С. Езетинъ било изоставено тази сутринъ отъ противника.“

в) Отъ начальника на 6. п. дивизия:

„Споредъ показанията на дезертѣори, 1. п. низамски полкъ отъ 1 п. дивизия, билъ около с. Хадемкьой; 13., 14. и 15. полкове отъ 5. п. дивизия били на 3 км. западно отъ с. Мухакьой, а по-наизтокъ отъ тѣхъ имало още други два полка. Полковетѣ не били групирани, а прѣснати на биваки по табури. Укрепленията били землени, безъ каменни постройки, въ нѣкои отъ тѣхъ се правѣли пехотни окопи.

Въ самитѣ укрепления нѣмало пехота за сега. Войницѣтѣ били изплашени, не получавали хлѣбъ, а само варено месо.

По донесенията на бригаднитѣ командири, гребенътъ западно отъ с. Езетинъ билъ заетъ отъ 4 до 5 роты, окопани и маскирани добре.“

г) Отъ кореспондента на Central News, Енгелъ Хамилтонъ, който напусналъ турската армия преди 4 дни:

„Източната армия се командувала отъ Назимъ-паша и била подѣлена: 1 армия—Ахмедъ Абулъ паша, състояща се отъ 1., 2. и 3. армейски корпуси и една кавалерийска дивизия, командувана отъ Салихъ паша; 2. армия — Махмудъ Мухтаръ паша, 4., 17. и 18. армейски корпуси и една кавалерийска дивизия, командувана отъ Ибрахимъ бей. Главната квартира била временно въ с. Хадемкьой. Предполага се, че личниятъ съставъ на армията е около 150,000 души. Укрепленията били стари и занемарени сега ги подновявали и строели въ тѣхъ окопи.“

Щабът на нашата I армия останалъ въ с. Фенеръ, но командувачиятъ армията заедно съ началникъ щаба си, ходилъ въ с. Ерменикьой при К. С. А., за да размѣнятъ мисли по атаката на неприятелскитѣ позиции. Следъ съвѣщанieto, като се взело предвидъ, усиляването на холерата въ частитѣ, особено въ III армия, *приело се решение да се атакува позицията на 4. носмврий*. I армия на линията Бююкъ. Чекмедже, Накашкьой, III армия на линията Накашкьой езеро Деркосъ.

И двѣтъ армии трѣбвало да действуватъ решително, срещу своитѣ обекти. I армия щѣла да бѣде усилена съ две гаубични н. с. с. батареи и една планинска н. с. с. батарея.

Командувачиятъ Съединенитѣ армии презъ този день е донесълъ следното въ Щ. на Д. армия:

„Рекогносцировкитѣ действия се почнаха отъ вчера съ малки неприятелски партии. Сериозни, обаче, действия, ние още не сме въ състояние да почнемъ днесъ, защото поради извънредно лошитѣ пѣтища, още и половината артилерия не е могла да заеме мѣстата си въ бойната линия.

Това може да стане едва следъ 2—3 дена, тъй като на мѣста, става нужно да се прокаратъ нови пѣтища. Освенъ това, 9. п. дивизия едвамъ днесъ пристига въ Кюрджьой (Тюрккьой) и въ силно изтощено състояние. Сжко сжстрашно изморени 3. и 4. п. дивизии, поради което началникитѣ на дивизиитѣ ходотайствуватъ най-настойтелно да имъ се даде два дни почивка и азъ имъ я дадохъ, защото сж уморени и войници и коне и се опасаватъ да влизатъ въ сериозна борба. Необходимо е да се дочака хлѣба, за да се гарантираме съ храненето въ време на боя. Поради всички тия мотиви, азъ моля днесъ и утре да не вързваме сериозна борба, за да не изложимъ армията ни да бѣде бита по части и да не компрометираме тѣсната връзка, която трѣбва да сжществува между артилерийскитѣ и пехотния бой. Въ този смисълъ съмъ разпоредилъ още снощи № 1231.

Вчера и днесъ се произведоха нѣкои рекогносцировки на неприятелското разположение.

Резюме: противникътъ, по видимоу, не разполага съ крепостна артилерия (Р I) и повече е стрелялъ съ полски орджия. Сведенията, събрани отъ мѣстното турско население потвърдяватъ това обстоятелство. Старитѣ укрепления били всичкитѣ землени отъ не твърде голѣма профилъ. Отъ нѣколко дни се увѣнчаватъ съ редъ окопи въ една или въ две линии, съединени съ фланкирани ходове за съобщение. Армията по нѣкои сведения достигала до 150,000 души; но българското население твърди единодушно, че нѣма повече отъ 100,000 души. Войницитѣ били лошо облѣчени, лошо хранени и въобще недисциплинирани. Въ тѣхъ имало много лазове, следователно, тѣ сж дошли отъ 9., 10. и 11. армейски корпуси.

Войскитѣ на съединенитѣ армии сж разположени така: 3. п. дивизия, на изтокъ и югъ, отъ с. Тарфа. Вдѣсно отъ нея, по гребена, право на югъ 3 километра източно отъ с. Калфакьой върви 4. дивизия, която утре смѣнява 9.

п. дивизия. Дѣсниятъ флангъ на тази дивизия заема височинитѣ, които сж 1—2 к.м. западно отъ с. с. Чинакче и Кестеникъ. Крайниятъ дѣсенъ флангъ на тази дивизия ще излѣзе тази вечеръ на височинитѣ между с. с. Езетинъ и Уклали, 2 к. м. западно отъ Кестенишката рѣка. Артилерията на III армия още не е окончателно инсталирана. Тази работа ще ни отнеме още утре, а, може би, и другия день, при всичко че се прилагатъ за това неимовѣрни усилия. На I армия заповѣдахъ да излѣзе на линията: Езетинъ, чиф. Мертеникъ. Тѣ ще атакуватъ въ бждеше форта Накашкѡй и Бахчеишкѡй. Ще наблюдава и охранява участъка южно отъ това село до морето. Артилерията на I армия сжщо ще се нуждае отъ два дена за изходното си положение. По този начинъ решителнитѣ действия не ще могатъ да се почнатъ по-рано отъ 3. или 4. ноемврий. За атаката дветѣ армии ще съсредоточатъ около 4 0 орждия. №1345.

2. ноемврий.

(Състояние на времето: ясно, грѣе слънце)

За този день командувашиятъ съединенитѣ армии е издалъ следната оперативна заповѣдъ № 5 (1. ноемврий, 8 часа и 15 м. сл. пладне):

„Отъ събранитѣ сведения, които се нуждаятъ отъ потвърждение, противникътъ располага съ една импровизирана армия отъ 80,000 до 100,000 души, съ 100 до 150 орждия, съ които и заема Чаталджанската укрепена позиция. Укрепленията на последната сж отъ чистъ полски профилъ, отдавна запуснати и сега се поправятъ. Около укрепления имало окопи въ единъ и два яруса, по подобие на ония, които видѣхме при Бунаръ Хисаръ и Люле Бургасъ. Въ Черното и Мраморното морета кръстосватъ около нашитѣ флангове два кръстосвача съ цель — демонстрашна.

Нашитѣ две армии заематъ линията отъ с. Тарфа презъ Калфакѡй, Уклали, Чаталджа до чиф. Мертеникъ. Фланговетѣ ни сж осигурени съ специално изпратени части въ Мидия, Подима, Ормали и Сербели отъ една страна и Родосто, Ерегли, Силиврия и Арнауткѡй отъ друга.

Утре, Съединенитѣ армии ще продължатъ работата по заемането и затвърдяването на нашитѣ изходни пунктове, за което:

1) III армия да земе окончателно артилерийската си позиция отъ с. Тарфа по гребена, право на югъ, на 1.5 к.м. отъ Еникѡй, Чинакче, Кестеникъ, като се завърши дѣсниятъ флангъ на височинитѣ северно отъ с. Езетинъ. Тази позиция, ще се прикрие солидно отъ една пехотна прикриваща позиция, съгласно даденитѣ указания на началниците на 3., 9. и 4. п. дивизии.

2) Предната бригада отъ 4. п. дивизия утре, преди разсъмване, ще бжде смѣнена отъ цѣлата 9. п. дивизия. Събранитѣ части отъ 4. п. дивизия, безъ артилерията, да се разположатъ въ втора линия, въ района на селата Калфакѡй, Акаланъ и Кабачкѡй, като за сега останатъ въ мое разпореждане.

3) 5. п. дивизия, безъ 1/5. бригада и две с. с. батареи, ще се разположи цѣла около с. с. Чифликѡй и Софасъ и сжщо ще остане въ мое разпореждане. Началникътъ на

дивизията, обаче, се задължава при поискване, да даде поддръжка една отъ бригадитѣ си на началника на 3. п. дивизия.

4) I. армия да се постарее утре да излѣзе на линията Езетинѣ, чиф. Мертеникѣ, като се инсталира тука повѣз-мощностъ всичката артилерия. На тази армия се предаватъ две н. с. с. гаубични батареи и една планинска н. с. с. батарея.

5) Утре, армиитѣ нѣма да предприематъ решителни действия.

6) Азъ ще се намирамъ въ с. Ерменикѣой.

III армия.

3. п. дивизия.

Началникѣтъ на дивизията заповѣдалѣ:

1) Дивизията да заеме окончателно артилерийската си позиция въ участѣка отъ с. Тарфа, по гребена право на югъ, като за граница между нея и 9. п. дивизия бжде началото на долината на Еникѣойската рѣка, въ участѣка, гдето течението на рѣката има посока отъ западѣ къмъ изтокѣ.

2) За разпредѣлението на артилерията по укрепената позиция, полковникѣ Вариклечковѣ да разпореде споредѣ даденитѣ отъ мене указания. За началникѣ на артилерията въ участѣка на 2 п. бригада назначавамъ полковникѣ Парасковѣ, а за такѣвъ въ 1. п. бригада, подполковникѣ Каменовѣ.

Артилерийската позиция да се прикрие само отъ една пехотна прикриваща позиция, по разпореждането на бригаднитѣ командири и даденитѣ имъ отъ мене указания.

Презъ деня артилерията на 5. п. дивизия е подхождала постепенно къмъ позицията и заемала опредѣленитѣ ѣ мѣста. Пехотата продължавала да укрепява позицията. Между артилерията на дветѣ неприятелски страни сегисъ-тогисъ се размѣнявали отдѣлни изстрели.

По стрѣмнинитѣ на с. и. отъ Лазаркѣой, се забелязвали нови окопи, издигнати презъ нощѣта. Предѣ редута, който се намира северно отъ редута № 1 се строили и изкуствени препятствия. Въ Черното море кжде 1 ч. 30 м. пр. пл. били забелязани два кръстосвача съ миноноски.

4. п. дивизия.

Тази дивизия, безъ артилерията си трѣбваше да се съсредоточи въ района на с. с. Калфакѣой, Акаланѣ и Кабачкѣой, като остане въ разпореждане на командувашия съединенитѣ армии.

Двата артилерийски полка заели окончателно артилерийската позиция на западѣ отъ с. с. Кестеникѣ и Чинакче.

1. п. бригада била смѣнена отъ 9. п. дивизия и се разположила въ с. Акаланъ; а 44. п. полкъ билъ смѣненъ отъ 2. п. бригада, на същата дивизия и се прибралъ при бригадата си въ с. Ерменикьой.

Презъ този день епидемическитѣ заболявания отъ холера взели особено голѣми размѣри въ 3. п. бригада.

За подготвяне атаката на Чатаалджанската позиция пионерната дружина и войсковитѣ пионери приготвили необходимия материалъ за преодоляването на препятствията и се упражнявали въ употреблението му.

9. п. дивизия.

Рано сутринта се почнало смѣняването на 1. п. бригада отъ 4. пехотна дивизия; къмъ пладне смѣната била направена. Само малки пехотни части заема предната позиция, при появяването на които турцитѣ открили слабъ артилерийски огънь, но безрезултатно.

На командира на 5. с. с. артилерийски полкъ била дадена по заповѣдь да се изследватъ преднитѣ позиции и да се подготвятъ пѣтищата за изкарване на артилерията.

Същия день била получена телеграфическа заповѣдь отъ командувачия съединенитѣ армии, щото дивизията да заеме участъка отъ рѣкичката, южно отъ с. Еникьой, по височинитѣ на югъ до височината 1 км. северно отъ с. Езетинъ. Въ същото време се съобщавало, че въ подчинение на дивизията се даватъ една бригада отъ 4. п. дивизия и цѣлия 5. н. с. с. артилерийски полкъ. Началникътъ на 4. п. дивизия съобщавалъ, че дава въ разпореждане 1. п. бригада и молилъ за смѣната на 3. п. бригада, която заемала позиция по височинитѣ на югъ отъ пѣтя Уклали — Кестеникъ. Тази бригада била смѣнена едва на 3. ноемврий сутринта, понеже 2 п. бригада отъ дивизията, която щѣла да я смѣни била още далечъ и пѣтувала отъ Тюркьой за позицията.

Вечерта частитѣ отъ дивизията заели следното положение:

4. п. полкъ, съ една дружина, по височинитѣ отъ дерето южно отъ с. Еникьой до дерето западно отъ с. Чинакче, а съ останалитѣ три дружини по заднитѣ височини.

17. п. полкъ, съ една дружина на югъ отъ позицията на 4. п. полкъ до пѣтя Уклали, Кестеникъ и три дружини по височинитѣ северно отъ Субатчюю.

Щабътъ на 1. п. бригада по пѣтя за с. Чинакче, на 2 км. източно отъ с. Акаланъ.

2. п. бригада, безъ една дружина, на бивакъ 1 км. северно отъ с. Субатчюю, една дружина отъ 34. п. полкъ

по височинитѣ южно отъ с. Уклали, въ прикритие на артилерията.

5. с. с. артилерийски полкъ и гаубичното отдѣление на майоръ Каблешковъ въ участъка 1. п. бригада, — частъ на преднитѣ позиции, частъ още на старитѣ позиции; 9. с. с. и 5. н. с. с. артилерийски полкове на бивакъ при височинитѣ на югозападъ отъ Субатчюю. Щабътъ на дивизията въ с. Акаланъ.

Презъ нощта нищо особено не се е случило. Частитѣ продължавали да заематъ позиции.

I армия.

Оперативна заповѣдь

№ 49.

1) Кавалерийската дивизия и 10. коненъ полкъ да останатъ на сжитѣ мѣста и да разузнаватъ въ сжитѣ посоки, както било заповѣдано по-рано.

2) 1. п. дивизия да продължи да се укрепва на височинитѣ южно по лѣвия брѣгъ на р. Куюндере, въ участъка Папасъ Бургасъ и включително височината на 2 километра югоизточно отъ Чаталджа.

Въ сщия участъкъ да се приготи позиция и за артилерията на дивизията. При усиляването на позицията да се има предвидъ, че 1. п. дивизия се предполага да действава срещу участъка на фортите „Гяуръ Баири“, „Бахчеишъ табия“ включително

3) 6. п. дивизия да изнесе позицията си напредъ, като се старае да заеме линията по гребена, между ст. Чаталджа и с. Езетинъ включително. На тоя гребенъ да се подготви позиция и за артилерията, която да се постави на мѣстото си скрито презъ вечерта или презъ нощта. Да се поставятъ или да се направятъ презъ нощта два моста на р. Карасу, ако тя е непроходима въ участъкъ на дивизията. Предполага се дивизията да действава противъ фортите „Ахмедъ-паша“, „Махмудие“ включително.

4) 10. Сборна дивизия. Отъ нея да се назначи единъ страниченъ отрядъ, въ съставъ три дружини отъ 48. п. полкъ, 1 с. с. и 1 н. с. с. батареи и една картечна рота, които да заематъ позиция въ района при с. Арнауткѡй, гдето да смѣнятъ частта отъ 1. п. дивизия. Този страниченъ отрядъ да се командува отъ командира на 2. п. бригада, полковникъ Петровъ. Той има за задача да охранява дѣсния флангъ на армията и да съдействува на общата атака. Отрядътъ да се окопае солидно на позицията си въ североизточна и южна посока.

Останалитѣ части отъ 10. п. дивизия: три пехотни полка, 5 с. с. и 5 н. с. с. батареи да се съсредоточатъ северно отъ Инджекѡй, гдето бѣха и вчера.

5) За охранение тила на армията оставатъ двѣтъ странични прикрития отъ по 4 роти отъ 10. п. дивизия въ Силиврия и Епиватусъ, които да се укрепятъ солидно на избраната имъ позиция.

6) Разузнаването за противника и за мѣстността да се продължава съ рекогносцировочни отряди и съ офицерски патрули.

Тази заповѣдъ била последвана и отъ следната инструкция:

„За предстоящите действия по атаката на противника, необходимо е всичката артилерия на дивизията да се постави въ участъкътъ на сжщата. Бойните пехотни части на дивизията трѣбва да застанатъ на позиция предъ артилерията на значително разстояние, за да я прикриватъ и за да съставятъ, тъй да се каже, основни пунктове за понататъшни настѣпвателни действия по атаката на противника. Групировката на артилерията на позицията да се извърши възможностъ скрито още тази вечеръ, или презъ нощта. Ако условията и обстоятелствата налагатъ, групировката на артилерията може да бѣде по бригадно, обаче, позициите ѝ трѣбва да даватъ възможностъ за взаимно съдействие и донегде за съсредоточаване огъня противъ единия или другия флангъ на атакуемата линия.

Изборътъ на позицията за артилерията да се прѣвѣри отъ началника на артилерията въ дивизията, който и да поеме управлението ѝ, понеже тя цѣла е поставена на позиция; всички пунктове на позицията, годни за отбрана и за закриване на пехотни и артилерийски части, даже на отдѣлни орджия, въ време на атаката, да се обрекогносцироватъ и приведатъ въ отбранително положение нощно време следъ овладяването имъ. Изобщо, усиляването на всяка позиция трѣбва да се извършва, възможностъ, по-сигурно, като се тури въ дѣло и возимиятъ инструментъ. Особена грижа препорѣчвамъ за направата на позиционните пжтища и за подобрене на всички пжтища въ тила на позицията.

Да се предвиди запасна позиция за още едно артилерийско отдѣление, което споредъ обстоятелствата, може би, ще бѣде придадено отъ 10. п. дивизия.

Пехотата, въ трудната си задача за атака на противника, на укрепената му позиция, трѣбва, да бѣде подпомогната въ най-голяма степенъ отъ сполучливиятъ артилерийски огънь, който трѣбва да омаломощи по преимущество неприятелската артилерия, а следъ него и неговата пехота въ окопите и укрепленията.

Къмъ 6. п. дивизия ще се придадатъ отъ III армия една н. с. с. планинска батарея и две н. с. с. гаубични батареи, отъ които планинската батарея ще пристигне тази вечеръ въ с. Инджесъ, а гаубичните батареи — утре вечеръ въ сжщото село. За пристигането на тѣзи батареи да ми се донесе“.

Тѣзи батареи обаче не сж били изпратени, а задържани отъ командувачия III армия.

На дивизията презъ този день е била изпратена карта 1:126,000, на която сж били показани всички неприятелски укрепления отъ предната линия съ латински цифри, а отъ задната — съ арабски (скица № 1)

За да принудятъ неприятелските военни кораби да напуснатъ залива на Бекюк Чекмедже, и по такъвъ начинъ да не обстрелватъ отъ близо фланга на 1. п. дивизия, разпоредено било до началника на 3. п. дивизия да

заповѣда на командира на 2. п. бригада, да изкара тази нощъ две скорострелни орждия на скрита позиция, добре маскирани, за да обстрелятъ внезапно, утре рано находящитѣ се въ залива: единъ кръстосвачъ и нѣколко торпильори съ бризантни гранати и шрапнели и, следъ като добиятъ добри резултати, да се оттеглятъ скрито безъ да влизаятъ въ по-нататъшно състезание съ морската артилерия.

Въ сжщото време било заповѣдано да се наблюдава и моста на Беоукъ Чекмедже, като се постави и една заграда срещу него въ лозята.

1. п. дивизия е останала почти въ сжщото си мѣсто, гдето презъ цѣлия день усиливала позицията си, а презъ нощта изнесла на нея орждията си. Линията на окопитѣ била изнесена почти до р. Кара Су.

По-голямѣ промѣни сж останали въ 6. п. дивизия, която настѣпила, за да заеме новата си линия. Последната била заета безъ бой къмъ 3 часа сл. пл. по следния начинъ: съ 2. п. бригада, и едно артилерийско отдѣление, участъка отъ ст. Чаталджа до пресичането на пѣтя с. Езетинъ съ буквата „Ж“ отъ надписа на гр. Чаталджа и притока на р. Кара Су, южно отъ Езетинъ; а съ една п. бригада и две артилерийски отдѣления — участъка на северъ отъ този на 2. п. бригада, до с. Езетинъ включително. Понеже участъкътъ на дивизията билъ доста голѣмъ, то при заемането на позицията, всичкитѣ пехотни полкове сж изнесли въ първата линия толкозъ повече, че дивизията била принудена да изпрати къмъ лѣвия си флангъ цѣлия 15. п. полкъ, защото 9. п. дивизия захъснѣла да настѣпи напредъ и по такъвъ начинъ флангътъ на тази дивизия останалъ откритъ.

При настѣпването на дивизията противникътъ открилъ рѣдъкъ артилерийски огънь отъ укреплението „Хамидие 2“ и „Ахмедъ паша“. Орждията на противника стреляли съ дименъ барути. Щабътъ на дивизията се премѣстилъ въ с. Албосанъ.

Къмъ 8 часа пр. пл. единъ неприятелски параходъ се приближилъ къмъ гр. Силиврия, далъ 3—4 изстрела срещу позицията на гарнизона и следъ това се оттеглилъ. Къмъ 2 часа и 30 м. сл. пл. кръстосвачътъ „Хамидие“ хвърлилъ около 20 снаряда по североизточната крайнина на гр. Родосто, следъ което се отдалечилъ. Сжщо така единъ неприятелски кръстосвачъ отъ 12 до 5 часа сл. пл. хвърлилъ повече отъ 50 снаряди срещу позицията на Ереглийския отрядъ, но не причинилъ никакви повреди и загуби.

Сведения за турцитѣ:

а) Отъ началника на 6. п. дивизия:

Къмъ 3 часа сл. пл. два неприятелски аероплана хвърчали надъ позицията на височина около 800 метра.

б) отъ разпита на дезертъори:

Въ участъка Бахчеишкьой, Беюкь Чекмедже неприятелската позиция се заемала отъ I. армейски корпусъ; секторътъ отъ Беюкь Чекмедже до чиф. Ескидже е заетъ слабо. Всѣки день измиращи въ дивизията по 40 души отъ дезинтерия и холера. Съставътъ на частитъ билъ намаленъ много; ротитъ били отъ 150 до 180 души; младши офицери въ ротитъ нѣмало. Предъ окопитъ за сега нѣмало телени мрежи, но преди 2 дни била разтоварена бодлива телъ въ с. Хадемкьой

Щабътъ на армията по пладне се премѣстилъ отъ с. Фенеръ въ с. Кадикьой.

За положението на турцитъ на Чаталджанската позиция на 2. ноемврий е билъ изпратенъ до частитъ отъ III армия следния бюлетинъ отъ Щаба на съединенитъ армии:

1) Всичко на Чаталджанската позиция противникътъ има около 100,000 души, въ две групи; северна 40—50,000 души, отъ които 10—15,000 заематъ предната позиция отъ Чинакче до Лазаркьой, а останалитъ заематъ дѣсния флангъ на гл. вната отбранителна линия. Щабътъ на групата въ с. Курукавакъ. Южната група около 50—60,000 души, заема главната отбранителна линия, южно отъ Накашкьой до Мраморното море. Щабътъ на групата въ Хадемкьой. Войскитъ, които участвували въ боеветъ при Бунаръ Хисаръ. Люле Бургасъ били оттеглени къмъ Цариградъ, а на Чаталджанската позиция били изпратени нови войски — болшинството редифи отъ 4. армийски корпусъ (азиятски, по старата организация, повечето стари по на 40—50 години, лошо облѣчени и снарядени).

Предъ дѣсния флангъ на главната позиция има предна позиция по височинитъ отъ с. Чинакче до Лазаркьой; тя се състои отъ 4 стари землени укрепления, приспособени за артилерия и редъ новопостроени окопи, които започватъ отъ носа северно отъ с. Лазаркьой и продължаватъ до с. Уржуню. Северно отъ с. Лазаркьой, на около 300—400 метра, имало нова построена полска батарея (5—6 орджия) източно отъ с. Чинакче въ долината, имало окопана кинжална батарея съ 6 полски орджия; тя обстрелвала зоната между с.с. Уклали и Уржуню. Всички стари укрепления отъ Чаталджанската позиция били напуснати, а отъ 8—10 дни се строятъ окопи съ обикновенъ полски профилъ: 1'10 м. до 1'30 м. безъ блиндажи. Окопитъ се строятъ предъ и между старитъ укрепления по склона на гребена, на мѣста въ два яруса и се забелязватъ отдалечъ като тънки бѣли ивици. Между окопитъ нѣма изкуствени препятствия.

Въоръжение по позицията има: 100 до 120 орджия; полски и планински с. и нескороострелни; отъ голѣмъ калибръ до сега не сж забелязани.

Р. Кара Су, отъ Еникьой до ж. п. линия не представлява препятствие за пехотата и кавалерия; за артилерията преходи има въ опредѣлени 7—8 мѣста. Южно рѣката има по-значителенъ размѣръ и е проходима само по мостоветъ, на брой два-три каменни и единъ дървенъ.

За да си съставим по-точно понятие за начина, по който си е рисуvalo положението, командувачиятъ съединениетъ армии на 2. ноемврий, ние ще направимъ едно извлъчение отъ разговора, който презъ този день се е състоялъ по телеграфа, между помощникъ главнокомандувачия генералъ Савовъ, въ Черкезкой и генералъ Димитриевъ въ Ерменикой. Ето що той докладва :

„Картината за болнитъ е следната : 4. п. дивизия има 1994 отъ диария, съмнително болни 1398, клинически положително болни 239, смъртни случаи 39; 9 п. дивизия болни 109, клинически положително 1, смъртни случаи 7; 3. п. дивизия приблизително, както въ 4; 5. п. дивизия около 30 болни.“

Изобщо, болести има въ всички части; но въ едни въ по-голѣми размѣри, въ други — въ по-малки. По-силно заразенитъ полкове сж изолирани. Абсолютно здрави баталиони, може да се каже, нѣма; но, при всичко това болестъта не е въ такъвъ размѣръ, ва да считаме който и да е баталионъ негоденъ за предстоящето сражение. Необходимо е само, по мнението на началниците на дивизиятъ, по моето и на генералъ Кутинчевъ, да се даде на хората още единъ—два дни почивка. Това е толкова необходимо, че нашата артилерия все още не е вела всичката своитъ мѣста на избраната позиция. Закъснѣхме съ артилерията си, едно поради извънредно лошитъ пѣтища, друго—защото я изкарахме на близкитъ позиции, преимуществено, нощемъ, за да изненадаме противника.

Продоволствието все още остава да се желае много: *Духътъ у войницитъ, при все така е много добъръ; разбира се, малко пониженъ, поради болестъта и лишенията.*

Сведения за противника имаме следнитъ : неговитъ части, които сж разположени на изтокъ отъ линията Лазаркой, Уржуню, водиха днесъ презъ цѣлия день една рѣдка канонада по нашитъ предни части, съ цель да имъ препятствуватъ да заематъ прикривающи пехотни позиции. Ние не имъ отговорихме на огъня, защото разстоянията сж голѣми и бихме харчили напразно снарядитъ. Азъ лично бѣхъ на височината, 3 километра източно отъ Акаланъ, на нашата блокадна или обсервационна (?) артилрийска позиция и можахъ да констатирамъ (?), че *противникътъ, въ всѣки случай, нѣма крепостна артилерия.* Това е за мене най-отрадно. *Ще излъзе, като че ли Чаталджанската позиция нѣма никакви елементи на дълговременна укрепа на позиция.*

Турцитъ, видимо, се стараятъ да ни плашатъ съ своя флотъ. Тѣхни 2—3 кръстосвачи и броненосци обикалятъ Деркоския брѣгъ и сегисъ-тогисъ обстрелватъ, но, разбира се, на вѣтъра Два броненосца или кръствачи сноватъ между Бенокъ Чекмедже, Силиврия и Родосто, които сжщо сегисъ-тогисъ стрелятъ, но безрезультатно. Болестъта въ 1 армия сжщо сжществува, макаръ и не въ такива размѣри, както въ 3. и 4. п. дивизии.“

Отстъплението на турската армия на Чаталджанската позиция.*

Карта 1:126,000

Следъ боеветъ на линията Бунаръ Хисаръ, Люле Буртасъ, отстъплението на турската армия се извършило въ три голъми потока, които сж се образували на 20. срещу 21. септемврий презъ Сарай-Странджа, презъ Чорлу, Черкезкой и отчасти по второстепенни пѣтища, между ж.-п. линия и морския брѣгъ. II армия могла донейде да се събере въ с. Сарай. Тамъ насочила корпуситъ си и 3. п. дивизия по пѣтищата за гр. Странджа, Иеникой и Черкезкой.

Отстъплението на турската армия приличало на *сѣщинско бѣгство*. Цѣли табури били събирани и пакъ изчезвали. За прикриване на отстъплението била изпратена назадъ конницата.

Следъ като частитъ горе-долу се привели въ редъ, оило заповѣдано на II армия да извърши отстъплението си така: 3. арм. корпусъ да трѣгне на 22. октомврий за Странджа; 17. армейски корпусъ, който бѣше пристигналъ презъ Виза въ Азбуа, да трѣгне по посока на Еникъой и 3. п. дивизия, която се намиралше въ с. Мюселимъ да трѣгне по посока на Черкезкой. Докато отъ една страна се полагало усилия, за да се събератъ войницитъ и да се възстановятъ частитъ имъ, отъ друга страна редицитъ бѣгали безспирно.

При тѣзи условия, състоянието на източната армия било отчаяно. На 22. октомврий, 1. и 2. армейски корпуси не броели повече отъ 3—4000 души—3. и 4. армейски корпуси отъ 8—9000; но тѣзи жалки остатъци били едни безъ оружје, а други облѣчени съ дрипи и крайно паднали духомъ. 2. армейски корпусъ изгубилъ почти всичката си артилерия. Липсвали бойни припаси, особено за артилерията.

*) Източници: *Mahmoud moukhtar pacha*: Mon commandement au cours de la campagne des Balkans 1912.

Major von Hochwachtler: Au feu avec les Turcs *)

General Isselhof: Paroles de vainre и други.

Цѣли единици почти вече не сжществували. Между войскитѣ, освенъ отдѣлни орждия, обозни кола и товарни животни, вървѣли цѣли тѣлпи селяни съ колата си, съ децата си и имота си. Не липсвали стада отъ дребенъ добитѣкъ и чарди отъ говеда.

Въ околноститѣ на Чорлу, по пжтя имало захвърлени зарядни ракли на произвола на сждбата. Между началствующитѣ лица имало голѣма неразбория. Всичко бѣгало къмъ Черкезкой, войницитѣ били отчаяни. Въ с. Синекли имало съ хиляди войници и селяни, пжтищата били задрѣстени. Никжде не се виждала стройна войскова часть. Настроение то у хората било ужасно.

Споредъ донесението на командира на конната бригада отъ 23. октомврий, 1., 2. и 3. армейски корпуси (1. източна армия) отстѣпвали отъ вчера задъ р. Еркене. 2. армейски корпусъ пристигналъ въ Кара-Мехмедъ, 1. армейски корпусъ въ Охласъ-чифликъ, 4. армейски корпусъ, вѣроятно, Вели Меше.

Въ с. Сенекли имало голѣмъ складъ отъ овесъ, жито, брашно и други продукти, но той билъ запаленъ.

Конната лека бригада съ главнитѣ си сили нощувала въ Сарай, а вечеръта, II армия се събрала задъ линията Стралджа, Еникьой, а I армия — задъ р. Чорлу и утре, 24. октомврий, щѣла да остане на мѣстото си.

Било направено рапорерждане, леката конна бригада да прикрива фронта Виза, Чонгора, Татаркой. Ахмедъ бей и да държи съприкосновение съ неприятеля. Единъ пехотенъ полкъ отъ 3. армейски корпусъ билъ оставенъ въ Сарай, като ариаргардъ и поддрѣжка на конницата.

На 23. октомврий, Махмудъ Мухтаръ паша напусналъ с. Сарай и вечеръта пристигналъ въ с. Черкезкой. Въ последния пунктъ той срещналъ командуващия I източна армия Абдуллахъ паша, който на другия день, заедно съ щаба си отпжтувалъ за Хадемкой. Вечеръта на 24. октомврий, 3. п. дивизия пристигнала въ с. Черкезкой, а щабътъ на 17. армейски корпусъ въ с. Еникьой.

До 25. октомврий, въ гр. Чорлу имало оставенъ единъ отрядъ отъ I източна армия, за да натовари намиращитѣ се тамъ бойни припаси и други материали; но тѣзи работи останали ненатоварени, защото мостътъ на желѣзницата отсамъ Чорлу билъ разваленъ.

Леката конна бригада се намирала между Черкезкой и Манукадере, а конната дивизия била въ с. Армаши. I армия била отстѣпила на линията Бейджилеръ, Чантъ.

Съгласно полученитѣ заповѣди, артилерията и обозитѣ на корпуситѣ трѣгнали още сутринъта, а нѣкои вечеръта на предния день, 26. октомврий; 3. п. дивизия била назначена въ ариергардъ и почнала движението си къмъ

пладне за Беюк-ханъ, а 17. армейски корпусъ тръгналъ къмъ с. Синекли. Вечерта на този день 3. армейски корпусъ стигналъ въ с. Бѣлградъ. Артилерията и обозитѣ му, поради пълното отсъствие на пѣстища въ тѣзи мѣста, тръгнали въ една обща колона отъ гр. Странджа за с. Синекли. Благодарение на сухото време, движението могло да се извърши къмъ Чаталджа безъ голѣми мъжнотии въ продължение на 3 дни.

За да осигури прехраната на армията презъ време на отстъплението, Мухтаръ паша заповѣдалъ да се раздаде на войскитѣ отъ 17. армейски корпусъ и отъ 3. пех. дивизия, двудневна дажба. Еднодневна дажба била стоварена въ Синекли и другитѣ две дажби се намирали въ Чаталджа. Войсковитѣ обози на 3. армейски корпусъ и неговата артилерия, били тѣй сѣщо снабдени съ храна въ с. Синекли и Чаталджа. Пехотата отъ този корпусъ намѣрила храна за два дни въ Бѣлградъ, за единъ — въ с. Кестеникъ и за два дни въ Тая Каджнъ.

Щабътъ на I източна армия тръгналъ по желѣзницата въ 3 часа сл. пл. и пренощувалъ на ст. Чаталджа. Последниятъ турски влакъ, натоваренъ съ намирацитѣ се ранени въ Черкезкой, тръгналъ отъ тамъ на 26. октомврий, въ 9 часа пр. пладне. Легката конна бригада, усилена съ единъ полкъ пехота, тръгнала следъ заминаването на влака.

Личниятъ съставъ на 3. армейски корпусъ, който билъ почналъ отстъплението си на 25. октомврий отъ линията Черкезкой, Стралджа и билъ лопълненъ съ хората отъ 3 низамски дивизии, възлизалъ на 18,000 човѣка, 17. армейски корпусъ броелъ 10,000, а 3. пех. дивизия — 4,000 души, Общото число на войницитѣ отъ II източна армия възлизало на 32,000 души.

На 26. октомврий сутринта, Махмутъ Мухтаръ паша рекогносцировалъ позицията на западъ отъ с. Чаталджа и по дветѣ страни на с. Албосанъ и дошелъ до убеждението, че тя представлява извънредно благоприятна предна позиция, и че ако се използва, могатъ да се постигнатъ решителни резултати. Той предполагалъ да я заеме съ една дивизия и да я укрепи, за което донесълъ; но Главната квартира била на мнение, че тази позиция трудно може да противостои на българитѣ и за това било решено цѣлата армия да се отдрѣпне задъ Чаталджанската укрепена линия.

Понеже личниятъ съставъ билъ значително намалѣлъ, било решено да се слѣятъ разнитѣ корпуси и да се сформирова само три, които да заематъ позицията, въ сѣщото време като се образува единъ резервъ задъ дѣсния флангъ. I и II армии престанали да съществуватъ и Махмудъ

Мухтаръ паша билъ поставенъ начело на 3. армейски корпусъ, който заелъ дѣсния флангъ на позицията. При отстъпването отъ гр. Виза се появила холера, която направила опустошения въ турската армия. Германскиятъ офицеръ Хохфехтеръ, който придружавалъ тази армия, описва ужасни картини.

На 29. октомврий, Министерскиятъ съветъ въ Цариградъ билъ решилъ да се поиска примирие; но Махмудъ Мутаръ паша билъ на противното мнение; следователно, при това положение на турската армия, случайно изникналата идея за спирането на българското настъпване на линията Стралджа, Еникьой, Черкезкьой, р. Чорлу, била неизпълнима. Разбититъ турски войски отстъпвали на Чаталджанската позиция отъ 24.—28. октомврий. Задъ тази линия полека-лека изникнали голѣми лагери отъ разбъркани части. Най-голѣмиятъ отъ тѣхъ билъ при с. с. Хадемкьой и Мухакьой — около 30,000 души. Къмъ тѣзи войски, едва способни за военни действия, се прибавяли постепенно и идващитъ подкрепления отъ Мала Азия. По този начинъ, числото на способнитъ за бой войници на 27. октомврий се изчислява на 50,000 души.

При това положение на нѣщата, Турското върховно командване, трѣбва да се признае, се намирало предъ много трудна задача. Едно само било ясно: че, ако не искатъ да оставятъ столицата плячка на неприятеля, турцитъ трѣбва да бранятъ упорно Чаталджанската позиция.

Конната дивизия и конната лека бригада сж отстъпвали сравнително бавно. Тѣ поддържали постоянно съприкосновение съ противника и водили бой на 25. октомврий, съ неприятелскитъ настъпващи колони. На 27. октомврий-тѣ стигнали въ с. Инджесъ, северозападно отъ гр. Чаталджа. Тамъ конната дивизия била разформирована. Остатъцитъ отъ нея се придали къмъ легката конна бригада, която по-сетне се е състояла отъ 3 новосформирани полка, 2 картечни ескадрона и 3 конни батареи. На 28. октомврий, тя обстрелвала съ артилерията си настъпващитъ български колони и останала до 31. октомврий предъ фронта на армията при с. Езетинъ, следъ което отстъпила на Чаталджанската позиция.

Още следъ боеветъ около Лозенградъ билъ назначенъ за комендантъ на Чаталджанската позиция Али Риза паша, комуто било възложено да я подготви за отбрана. За тази целъ му се давали и две редифски дивизии, които се намирали въ Цариградъ. На 21. октомврий пристигналъ въ Хадемкьой Назимъ паша, гдето остановилъ щабътъ си и поелъ лично командването на източната армия. Абдулахъ паша, билъ смѣненъ на 23. октомврий, а Махмудъ Мухтаръ паша отново поелъ командването на 3. арм. корпусъ.

Първата стъпка за отбраната на Чаталджанската позиция се състояла въ преустройството на армията и засилването ѝ съ нови контингенти отъ Мала Азия.

Бойното разписание на обновенитъ турски армии е било следното:

Главнокомандуващъ—Назимъ паша, Началникъ на щаба — Хади паша.

I армейски корпусъ:

Командиръ на корпуса — Яверъ паша,

2. п. дивизия: 12 табура, 5 батареи.

3. п. дивизия: 12 табура, две батареи, единъ стрелковъ полкъ отъ 3 табура.

Корпусна артилерия: 8 батареи.

II армейски корпусъ:

Командиръ на корпуса — Хамди паша:

4. п. дивизия: 15 табура, 6 батареи.

5. п. дивизия: 21 табура, 5 батареи.

12. п. дивизия: 12 табура, 10 батареи, 2 пл. батареи.

III армейски корпусъ:

Командиръ на корпуса — Махмудъ Мухтаръ паша.

7. п. дивизия: 14 табура, 6 батареи.

8. п. дивизия: 8 табура, 4 батареи, една пл. батарея.

9. п. дивизия: 9 табура съ 9 батареи.

Деркоски отрядъ: 4 табура.

I резервенъ корпусъ:

Командиръ на корпуса — Ахмедъ Абукъ паша.

29. п. дивизия: 9 табура.

Редифска дивизия Ерегли: 9 табура.

маневрени войски: 2 табура, 6 батареи.

II резервенъ корпусъ:

Командиръ на корпуса — Сюлеманъ Шефки паша,

Редифска див. Амасия: 9 табура,

" " Самсунъ: 7 табура,

" " Юзгатъ; 9 табура.

20. п. дивизия: 9 табура.

Въ периода на сформироването си.

III резервен корпусъ.

Командиръ на корпуса — Изетъ Фуатъ паша.
 Редивска див. Фатихъ: 9 табура, | Въ периода на сфор-
 " " Селимие: 9 табура. | мироването си.

При този съставъ на армията, числото на която постепенно се увеличавало, табуригъ сж броели сръдно около 250—300 човѣка. На 4. ноемврий, цѣлиятъ личенъ съставъ на турската Чаталджанската армия е възлизалъ на около 90,000 души, съ около 350 полски орждия.

Чаталджанската позиция.

Черното и Мраморно морета, заедно съ езерата Дер-косъ и Бекюкъ Чекмедже, стѣсняватъ фронта на отбранителната линия на около 28 километра. Долинитъ на р. Катърчису и р. Кара Су, широки около 2—3 километра и долината на единъ минаващъ край Инджекюй, притокъ на Деркоското езеро, отварятъ почти навредъ достатъченъ обстрелъ, и затрудняватъ много приближаването, особено на югъ, гдето почвата на много мѣста е блатиста. Атакуващиятъ ще срещне твърде малко закрития при слизането си отъ западнитъ гребени, при преминаването на рѣката и при изкачването на полегатитъ склонове на позицията. Атаката се затруднява, преди всичко, още и отъ обстоятелството, че долините сж много широки и, ако артилерията иска да излѣзе на закрита позиция, то тя трѣбва да остане на 5—5 1/2 километра далечъ. А тѣзи разстояния граничатъ за полската артилерия съ максималната далечина на нейния огънь. За да поддържа пехотната атака, артилерията на атакуващия трѣбва да излѣзе на откритя позиция.

На северъ, позицията не е толкова силна, колкото въ центъра и на югъ. Долинага е по-тѣсна и артилерията на атакуващия може повече да се приближи. Освенъ това, къмъ Дагъ Йенкюй, позицията се издава малко на западъ и дава на артилерията на атакуващия по-широкъ обстрелъ. И пехотниятъ обстрелъ на отбраняващия е по-лошъ, понеже тукъ склоноветъ сж много стръмни и въ подножията имъ се срѣщатъ мъртви пространства. Обзорътъ отъ позицията е ограниченъ, защото подлежащата мѣстность е обрасла съ храсталаци. Това, обаче, не представя голѣма опасность, защото този храсталакъ е толкова рѣдкъ, че противникътъ може да се вижда при слизането му отъ отсрещнитъ гребени.

Главното предимство на позицията се заключава въ това, че двата ѝ фланга се опиратъ на морета, владѣни отъ турския флотъ, поради което всѣки обходъ е изключенъ. Срещу

това атакуващият винаги трѣбва да се справя съ фланговия огънь отъ турските военни кораби.

Гребенътъ на изтокъ отъ Катърчису, гдето бѣше избрана позицията за отбрана, се издига почти на еднаква височина съ този, който се намира на западъ отъ сѣщата рѣка. Само на югъ, той се командува значително отъ масива на югозападъ отъ гр. Чаталджа. Но този масивъ е толкова далечъ, че не може и дума да става за нѣкаква артилерийска позиция на него. Въ главния гребенъ се врѣзватъ и по двѣтъ страни на Катърчису на мѣста, доста дълбоко, многобройни и напрѣчни долини. Вследствие на това, се образуватъ тѣсни гребени съ насока къмъ противника, които раздѣлятъ позицията. Затова отбраната нѣма опредѣлена една обща огнена линия.

Възникналъ е въпросъ, дали главната отбранителна линия да се изнесе на преднитѣ езици или да се изнесе назадъ, тамъ, гдето тѣзи езици се опиратъ на главния гребенъ. Решено било, издаденитѣ напредъ скатове да се организиратъ за предна отбрана. На много мѣста главната позиция е минавала по най-издаденитѣ имъ части. По-насеверъ, гдето българската артилерия може да действа много успѣшно върху тѣзи издадени части на позицията, тѣ се заемаха само като предна позиция. Обаче, дори изгубването на тѣзи езици не можеше нигде да укаже решително влияние, тъй като отбраната имаше възможность да посрещне атакуващиятъ съ сѣсрѣдоточенъ огънь отъ по-високата главна позиция. Освенъ това, били сж взети мѣрки, щото атакуващитѣ колони да се обстрелватъ отъ гънкитѣ между тия езици съ фланговъ огънь.

Поради естественитѣ си предимства, тази позиция е била укрепена презъ Руско-Турската война въ 1877.—78. години и отпосле постоянно се е усилвала. Презъ тази война сж били издигнати на най-високитѣ мѣста въ две линии 29 укрепления съ твърде високъ профилъ. Били сж издигнати, освенъ това, окопи за обстрелване на мъртвитѣ пространства и окопани батареи. Липсвали, обаче, каземати, защото отпуснатитѣ сръдства били твърде оскъдни. Укрепленията постоянно се срутваха и въ 1909. година били съвсемъ запуснати. Но, все пакъ, много отъ тѣхъ сж представлявали добри опорни пунктове за пехотната отбрана, толкова повече, че на първо време се очаквала атака само съ сръдствата на полската артилерия, безъ участието на обсадна артилерия.

При новитѣ условия за война, укрепленията не сж могли вече да служатъ за закритие на артилерията. Общо взето, укрепленията предствляваха повече морална, отколкото материална опора на разбитата турска източна армия. Избраната сега позиция трѣбваше да се укрепи тѣпърва. Да-

же и артилерийските насипи трѣбвало отчасти да се сри-
натъ, защото се виждали отдалечъ, а поради самото очер-
тание на мѣстността нѣкъде е трѣбвало да се построяватъ.
батареи близо до тѣхъ.

Турската източна армия, както казахме по-горе, се бѣше
оттеглила задъ позицията на 26. октомврий. На 28. октом-
врий се почнали работитѣ по укрепяването. До това време-
дветѣ редефиски дивизии, дошли отъ Цариградъ, не били
направили много нѣщо, поради липса на окопентъ инструменъ.
Но и следъ това не била проявена особена енергия, макаръ
че опасността бѣше надвиснала и надъ самата столица.
Едва следъ известно време, турцитѣ се стреснали. Изникна-
ли най-напредъ пехотнитѣ окопи на предната линия; тѣ били
изкопани на издаденитѣ езици и въ нѣколко яруса. Храста-
лакътъ предъ северната частъ билъ изсѣченъ, поне отчасти
до пристигането на българитѣ. Телени мрежи по него време-
се срещали твърде рѣдко.

Позициитѣ на артилерията, въ по-голѣмата си частъ, се
намирали на самия гребенъ, на около две хиляди метра отъ
предната отбранителна линия. Батареитѣ били разположени на
слабо маскирани позиции, тъкмо толкова, колкото да могатъ
да срелятъ съ право мѣрене. Нѣкои отъ тѣхъ били окопа-
ни на предния скатъ, отгдето могли успѣшно да поддържатъ
пехотата си. Тѣ намирали достатъчно закрития въ гѣнкитѣ
на мѣстността, а и храсталакътъ предъ позицията прѣчелъ
на българската артилерия да се прецелва точно до тѣхъ.
Нѣкои артилерийски окопи изработени много добре, но
повечето били извършени повърхностно и не на съответни
мѣста. Съ течение на времето, изникнали по нѣколко закри-
тия за всѣка батарея, защото турцитѣ имали обичай да мѣ-
няватъ презъ нощта позицията си, ако презъ деня против-
никътъ би успѣлъ да се пристреля по нея.

Снабдяването на позицията съ артилерия представлява-
ло на първо време голѣми мъчности, понеже източната ар-
мия била изгубила голѣма частъ отъ артилерията си. Въмсто
нея били изкарани на позиция 10 стари 12 см. орждия, 40
нескорострелни 8.7 см. орждия, частъ отъ секвестиранитѣ
преди всѣната сръбски полски орждия и нѣколко 12 см. га-
убични батареи. Бойни припаси имало въ изобилие; 18 стари
15 см. морски орждия не могли да се употребятъ поради
липса на платформа и на бойни припаси.

Пѣтищата на самата позиция били лоши. Само шосето
Хадемкѡй, Деркосъ било донегде въ задоволително съ-
стояние. По-сетне войскитѣ построили добри пѣтища и друга
ж. п. линия. Телефоннитѣ линии, свързващи командувашия
армията съ корпуснитѣ командири и тия последнитѣ съ
войскитѣ, въ началото на ноемврий още не били направени.

Изобщо взето, Чаталджанската линия е била много силна позиция, макаръ че като всѣка друга позиция, и тя е имала своитѣ слаби страни. Тя била отлично пригодна за чисто отбранителни действия. Но, голѣмата пресѣченостъ на мѣстността можеше да съблазни началниците да разпрѣснатъ войскитѣ си. Отъ това можеше да пострада съгласуването на действията, тъй като не всѣкжде се виждаше ясно, коя линия представлява главната позиция. Но турската армия, съ течението на времето, се справила отлично съ тази конфигурация на мѣстността.

Главната несгода на позицията бѣше тази, че настѣпление отъ нея въ случай, че противника се укрепѣше на отсрещнитѣ гребени, на западъ отъ р. Кара Су, ставаше много затруднително. Но за подобно настѣпление напърво време не можеше и да се мисли. Заради това, главнокомандуващиятъ на армията невъзприелъ предложението на Махмудъ Мухтаръ паша, въ позицията да се включатъ и командващитѣ височини, които се намиратъ югозападно отъ гр. Чаталджа.

На 29. ноемврий, паднала гѣста мъгла, та не се виждало на 10 крачки. Пѣтитъ за Хадемкѡй билъ задрѣстенъ съ войски, че човѣкъ се пита кога ще престане тази безредица. Навредъ се срещатъ болни и умирающи. Ако холерата се разпространи, положението ще стане отчаяно. Почва да вали дѣждъ.

Моралътъ на турскитѣ войски е още много низкъ; вѣрвата за сполука е още нищожна. За нещастие безредицата не се намалява, а холерата продължава да се увеличава. Понеже нигде нѣмало вода, то войницитѣ пиели отъ дѣждовнитѣ локви, а това служило за разпространяване на опасни епидемически болести.

Хигиеническитѣ мѣрки за унищожаването на епидемията били нищожни. Войскитѣ били изоставени на собствена си сѣдба. За какво тогава служатъ окопитѣ, когато защитницитѣ имъ умиратъ отъ гладъ и болести!

На 30. октомврий слънцето блещи, а единъ силенъ вѣтъръ разпрѣсква облацитѣ. Въ Ясойренъ—сѣщото грозно зрелище, навредъ болни и умиращи. Пѣтитъ е задрѣстенъ отъ умрѣли коне. Кору-кавакъ гѣмжи отъ войски, които се настаняватъ на бивакъ въ единъ относително добъръ редъ.

Върви трескава работа, за да се тури тази позиция въ отбранително състояние. Мѣстността отпредъ била очистена отъ всичкитѣ препятствия, които могатъ да прѣчатъ на стрелбата и на погледа. Това мѣроприятие е било особено полезно, тъй като мѣстността на дѣсния флангъ е била много залесена. Копаятъ се окопи, 4 орджия отъ голѣмъ калибъръ сѣ били разположени закрито въ центъра на уча-

стъка. Определят се разстоянията и се обозначават мърнитъ точки.

Войскитъ доста добре сж се разположили на закрито на биваци, въ долините задъ главния гребенъ. Нѣкои полкове започнали да получаватъ редовно храна. Пжтищата къмъ позицията сж добри. Войскитъ назначени да съставятъ резерва, почнали да пристигатъ днесъ. Укрепленията били свързани съ телефони съ щаба на корпуса. Били изпратени предни постове на линията Тарфа, Калфакъой, Акаланъ.

Заетата позиция на дѣсния флангъ на 7. п. дивизия се прострѣла на 800 кр. на северъ отъ Уржуню, гдето тя била загъната назадъ. Отъ това село, което трѣбвало да бжде разрушено, почналъ единъ широкъ около два километра долъ, който отивалъ на изтокъ. Той можелъ да се обстрелва само съ фланговия огънь на 2. и 3. армейски корпусъ. Поставени били на височинитъ две батареи отъ по 6 гаубици. Укрепленията за пехотата се простирани до форта „Асимъ паша“ и образували огневата линия въ два яруса. Гребена задъ форта билъ въоръженъ отъ 6 с. с. батареи.

9. п. дивизия имала главната си позиция на северъ отъ форта „Айватла“, окопитъ на които, съ фланговетъ даже били опрѣни, имали превъзходенъ обстрелъ. Артилерийската позиция, на която били разположени 6 батареи, се намирала на 500 м., по пжтя отъ Чинакче за Лазаркъой.

Работитъ сж се намирали въ по-неудоволително състояние въ 8. пех. дивизия, гдето обстрелътъ още не билъ приготвенъ. Били разположени на закрито три планински батареи на крайния дѣсенъ флангъ, който се е опиралъ на Деркоското езеро.

Къмъ 2 часа сл. пл. фортътъ „Айватла“ открилъ огънь срещу неприятелската пехота. Слаби неприятелски части се забелязвали срещу центъра. Появили сж се две колони отъ 3—4 дружини, движущи се отъ с. Тарфа за Лазаркъой и Дагъенидже. Забелязало се е и една артилерийска колона, движуща се отъ с. Акаланъ за Кестеникъ. Единъ български пехотенъ полкъ, въ този моментъ, се укрепявалъ на линията Инджегисъ, Чатаалджа; единъ другъ, по-наизтокъ, между Чатаалджа и Лахонатий.

Сега чакъ се виждало, доколко е било целесъобразно да се заематъ височинитъ на югозападъ отъ г. Чатаалджа. Споредъ мнението на Мухтаръ паша, той предполагалъ да земе позиция на линията Инджегисъ, кота 327, Чакиль и да разполага съ поддръжката на флотата откъмъ лѣвия флангъ. Въ такъвъ случай, българитъ можаха да атакуватъ само въ две направления. Щомъ тѣ се задържаха срещу този фронтъ, турцитъ имаха възможность да дебуширатъ на северозтокъ съ главнитъ си сили и да действуватъ срещу неприятелския флангъ. Този планъ за действие е ималъ

това преимущество, че е давалъ една по-обширна маневрена зона.

Мухтаръ паша е считалъ, че отстъпващитѣ войски въ безредица отъ Люле Бургасъ, Бунаръ Хисаръ сж могли да се реорганизируютъ на тази позиция; но този възгледъ не билъ сподѣленъ отъ никого.

Загубитѣ на турската войска отъ холерата и тифуса били ужасни.

На 31. октомврий, нѣмало никакви сведения за неприятеля. Щабътъ на 3. армейски корпусъ билъ свързанъ чрезъ форта „Куру Кавакъ“ съ телефонъ съ всичкитѣ фортове. Неприятелътъ се е укрепилъ на височинитѣ на североизтокъ отъ с. Тарфа; той открилъ огънь тази вечеръ, но изстрелитѣ му били кжси.

Махмудъ Мухтаръ паша следъ обиколката си, не билъ доволенъ отъ позицията: тя е, казвалъ той, много пресѣчена и твърде просторна, но малко дълбока. Батареитѣ били твърде близо до окопитѣ и били изложени на съсредоточенъ огънь. На другия день, той мислилъ да измѣни разположението имъ.

На 1. ноемврий грѣло прекрасно слънце. Споредъ полученитѣ си сведения, изглежда, че неприятелътъ не е заелъ брѣга на Мраморното море. Единъ неговъ полкъ се окопава при Лахонатий. Въ този секторъ има три батареи. Други окопи сж издигнати къмъ Чаталджа и Инджесъ, забелязана била една колона, съ две батареи, да се движи отъ с. Акаланъ за с. Кестеникъ.

На 2. ноемврий положението на 2. армейски корпусъ е следното: дѣсниятъ флангъ се намира на „Гази байри.“ Имало много биваци въ долината, на изтокъ отъ Уржуню и Тюдзиръ-тепе. Една превъзходна позиция за три батареи била приготвена върху гребена на „Караколъ Нокта, който сега нарекли фортъ „Харбие.“ По скатовеѣ били изкопани траншеи за още три батареи.

Една кавалерийска бригада, съ придаденитѣ къмъ нея две конни батареи, къмъ 9 ч. и 45 м. пр. пл. е имала престрелка съ българскитѣ войски при с. Езетинъ.

На югъ отъ с. Накашкьой имало приготвени окопи, вдлъжъ по пѣтя, който води за „Махмудъ-паша.“ Предлежащата долина е бита отъ две батареи и една отъ резерва, разположена близо до стария фортъ „Махмудие.“ Скатовеѣ тѣй сжщо сж били заети отъ пехотни окопи.

Отбранителната линия, отпосле, отивала на югоизтокъ и изтокъ, като следвала дългия гребенъ на форта „Хамидие.“ Тукъ е имало три батареи, една на северъ, другитѣ две таубични, на югъ отъ укреплението.

На този участъкъ отъ позицията за неприятеля е имало твърде малко сведения. Било забелязано движението на една колона, която била насочена къмъ ст. Чаталджа.

3. армейски корпусъ се е формироваля при Сазлж-бурну и е трѣбвало да заеме съ 27. резервенъ корпусъ, линията на изтокъ отъ „Курукавакъ“, с. Турсункьой, а тѣй сжщо и височинитѣ източно отъ с. Хадемкьой.

Санитарното състояние на войскитѣ се влошило: имало много болни въ тила на 2. армейски корпусъ; изглежда, че въ първата линия било по-добре. При Хадемкьой имало съ стотици мъртви, които никой не мислилъ да погребее. Положението било още по-лошо при Спарто Куле. Санитарниятъ материалъ билъ недостатъченъ. Продоволственитѣ припаси винаги липсвали.

Почнало да се говори за примирие. Като че ли и у неприятеля се явила холерата.

На 3. ноемврий вече, почнало да се констатира едно подобрение въ духа на войскитѣ. За тази целъ сж били направени извънредни усилия. Изобщо, отъ всичко се вижда, че сж били взети доста полезни и целесобразни мѣрки, макаръ че и въ този случай изключение прави 3. армейски корпусъ, командирѣтъ на който е работилъ съ нужната енергия, която се налагаше. До 29. октомврий преустройството на частитѣ е било почти завършено. Частитѣ сж се освободили не само отъ раненитѣ и болнитѣ, но и отъ многобройнитѣ необучени войници, които били изпратени въ Мала Азия. Въмѣсто тѣхъ били назначени въ частитѣ редифитѣ, които до това време били задържани въ Цариградъ, и новитѣ подкрепления отъ Мала Азия. Въ сжщото време на позицията стигнали отъ Мала Азия и Армения прѣсни низамски части, нѣкои отъ които правили доста приятно впечатление.

Нѣкои енергични началници, като напимѣръ Махмудъ Мухтаръ паша, гледали да повдигнатъ духътъ на войската, кое съ личенъ примѣръ, кое съ наказания, и негде постигнали добри успѣхи. Особено благоприятно действувало на духа на проститѣ войници, постепенното подобрение на продоволствената частъ. За съвсемъ уредено продоволствие, обаче, не могло и да се говори, защото дори и на 3. ноемврий нѣкои полкове не били уредили още прѣхраната си.

Най-голямата опасность, която заплашвала да осуети всичкитѣ усилия, за повдигане на армията, било избухването на холерата. Тази болестъ била донесена съ войскитѣ отъ Сирия и тукъ тя намѣрила най-благоприятни условия всрѣдъ тия голѣми войскови маси, съвсемъ отпаднали физически и духомъ, полумъртви отъ гладъ, при отстѣпването имъ къмъ Чатаалджанската позиция. Недостатъчното число лѣкари и санитарии, пълната липса на модерна лагерна хигиена, липсата на вода, поради което войниците често сж били принудени да уталяватъ жаждата си отъ застоялитѣ локви съ вода, недостатъчното снабдяване съ храна, всичко това спо-

могнало да се развие епидемията до неимоверни размъри, само следъ нѣколко дни отъ появяването ѝ. Небрежността на много отговорни лица, тъй сжщо, е играла голѣма роля за разпространяването на тази болестъ.

При тѣзи условия, мнозина очакваха, че турската армия на Чаталджа ще се разкапе окончателно, но като чудо, епидемията угасна тъй скоро, както се бѣ и появила.

Едва ли нѣкога съ положителностъ ще се установяватъ загубитѣ отъ холерата. Споредъ една смѣтка, презъ втората половина на м. октомврий и първата половина на м. ноемврий отъ холера и други болести на храносмилателнитѣ органи сж заболѣли около 15,000 човѣка. Отъ 29. октомврий до 12. ноемврий, въ инфекционнитѣ болници при С. Стефано били постжпили около 15,000 души, нѣкои отъ които били болни отъ други болести. Отъ тѣхъ презъ това време сж умрѣли 3,200 души. Чакъ къмъ 6. ноемврий почнало да се намалява заболяването отъ холера.

Атаката на Чаталджанската позиция.

Скица № 2.

3. ноемврий.

(Състояние на времето: облачно, гъста мъгла.)

Командуваниятъ съединенитъ армии направилъ разпореждане, щото презъ този день, частитъ отъ армиятъ да продължатъ окопаването си на заетитъ мѣста.

III армия.

3. п. дивизия.

За началникъ на артилерията на дѣсния участъкъ, се назначавалъ командира на 6. с.с. артилерийски полкъ—полковникъ Вариклечковъ, а на лѣвия участъкъ—командира на 1. с. с. артилерийски полкъ—полковникъ Парасковъ. Артилерията и презъ този день продължавала да се разполага на позицията. Къмъ 3 часа сл. пл., разположението ѝ било такова:

На дѣсния участъкъ — четири с. с. артилерийски отдѣления и една нескорострелна батарея. Въ този участъкъ сж държали три планински н. с. с. батареи въ маневрени войски.

На лѣвия участъкъ: две с. с. отдѣления, едно с. с. отдѣление и две с. с. гаубични батареи. Въ маневрени войски се държали две планински с. с. батареи отъ 1. пл. полкъ.

При 3. п. бригада, която била въ разпореждането на началника на дивизията е имало едно н.с.с.отдѣление. Къмъ 3 часа сл. пл. подходжала къмъ с. Тарфа една гаубична с. с. батарея.

Началникътъ на дивизията обиколилъ разположението на 2. п. бригада и намѣрилъ, че дѣсниятъ флангъ на 29. п. полкъ трѣбва да се изнесе напредъ, заедно съ двѣтъ батареи.

9. п. дивизия.

Следъ дванадесетдневенъ походъ отъ около 250 километра, при твърде негодни условия, дивизията пристигнала на позицията на 2. ноемврий. Пехотата заела предната позиция едва на 3. ноемврий сутринята, а цялата артилерия могла да се постави на нея едва на същото число, късно вечерята.

Дивизията заемала единъ фронтъ отъ 8 километра, южно отъ с. Еникъой до височинитъ единъ километъръ северно отъ с. Езетинъ. На този фронтъ вечерята на 3. ноемврий, частитъ били разположени както следва:

1. п. бригада съ двата си полка въ една линия, заемала височинитъ непосредствено на западъ отъ с. Чинакче и Кестеникъ и съ три с. с. артилерийски отдѣления отъ 5. артилерийски полкъ и гаубичното с. с. отдѣление, на майоръ Каблешковъ, отъ 4. артилерийски полкъ.

2. п. бригада, също съ двата си полка въ една линия заемала височинитъ на югъ отъ пътя Уклали, Кестеникъ и съ две с. с. отдѣления отъ 9. артилерийски полкъ.

1. п. бригада отъ 4. пех. дивизия (7. и 19. пехотни полкове) на бивакъ 1 км. северозападно отъ с. Субатчую. Щабътъ на дивизията — 1 км. северозападно отъ Субатчую.

На участъкътъ на 1. п. бригада, на предната позиция, били поставени само нѣкои батареи на позицията си, а другитъ още се движили къмъ мѣстата си. Пехотнитъ части тукъ таме направили малки окопи, само за нѣколко роти.

4. п. дивизия.

Артилерийскитъ полкове работили за окончателното заемане на позициитъ си. 1. п. бригада била придадена на 9. пехотна дивизия.

Останалитъ части отъ дивизията употребили този день за борба съ епидемията. За да се избѣгне нечистото с. Ерменикъой, 3. п. бригада била мръдната напредъ и застана на бивакъ източно отъ с. Кабачка.

5. п. дивизия.

Отъ 1. до 3. ноемврий частитъ сж намирали разположени така:

5. п. полкъ съ една н. с. с. батарея въ Мидия; 2. п. Искърски полкъ въ с. Подима, Ормали, Сербели, като странично прикритие на армията.

2. п. бригада, съ всичката артилерия на дивизията, на бивикъ при с. Чифликъой, което било замръсено отъ холера. 3. п. бригада, безъ артилерия, при с. Бѣлградъ и с. Караджакъой. Пионерната дружина при 3. п. бригада. Щабътъ на дивизията въ с. Чифликъой.

Прѣзъ това време, съ войскитѣ отъ дивизията, сж били прекарани занятия съ ротитѣ и дружинитѣ за предстоящата атака на позициитѣ. Направени били пѣтищата и се настанила артилерията на основната позиция, безъ две с. с. батареи при 2. пех. бригада и една н. с. с. батарея отъ 1. артилерийски полкъ, която се намирала при 3. пех. бригада

I армия.

Тя получила заповѣдь отъ командувачия съединенитѣ армии, частитѣ и днесъ да се укрепяватъ на заатитѣ мѣста.

Разпоредено било до началника на 10. п. дивизия да изпрати 47. п. полкъ. (три дружини) съ едно с. с. и едно н. с. с. отдѣления началнику 6. п. дивизия, като отидатъ въ село Езетинъ. На началника на сжщата дивизия се съобщавало, че дѣсниятъ флангъ на дивизията му трѣбва да се опре до пѣтя Чаталджа—Ташлжкъ, а лѣвия — до с. Езетинъ включително.

Заповѣдано било на кавалерийската дивизия утре вечеръ да бжде въ с. Аврентъ.

Привлѣчено било вниманието на началника на 1. п. дивизия, че споредъ имащитѣ се сведения, турската артилерия се намирала вънъ и назадъ отъ укрепленията на първата линия, прикрита въ гѣнкитѣ на мѣстността, поради което била недосегаема отъ нашата артилерия. Заповѣдано му било презъ нощта да се приготвятъ нови артилерийски позиции, на 1—2 километра напредъ, гдето има удобни гѣнки на мѣстността.

1. п. дивизия.

Заела, като главна позиция, височинитѣ по лѣвия брѣгъ на р. Куюкдере, отъ височината 2 километра югоизточно отъ Чаталджа до Папасъ Бургасъ: дѣсенъ участъкъ (2 дружини отъ 6. п. полкъ и три н. с. с. батареи)—отъ чифликъ Мертеникъ изключително на югоизтокъ; лѣвъ участъкъ (6 дружини отъ 2. пех. бригада, 6 с. с. и три н. с. с. батареи) отъ чифликъ Мертеникъ включително на северозападъ; маневрени войски (4 дружини отъ 1. пех. полкъ; 2 дружини отъ 6. п. полкъ, 2 дружини отъ 38. п. полкъ отъ 2. п. бри-

гада и една пионерна рота) сж разположени на 2 к. м. северно отъ „Развалини“.

6. п. дивизия.

Тя заела позиция отъ с. Езетинъ включително до пхтя Чатаалджа, Ташлъкъ: лѣвъ участъкъ (1. п. бригада, 3. и 15. п. полкове, три батареи и една пионерна рота) отъ с. Езетинъ до „Ф“ на надписа чифл. Ескидже; дѣсенъ участъкъ (6 дружини отъ 2. бригада, три батареи и една пионерна рота) южно отъ лѣвия участъкъ, до пхтя Чатаалджа, Ташлъкъ; войски за маневриране (три дружини отъ 47. п. полкъ, две дружини отъ 35. п. полкъ съ половинъ ескадронъ) се разположили по лѣвия брѣгъ на р. Кара Су, 3 к. м. западно отъ с. Езетинъ. Освенъ това, останалата артилерия на дивизията 6 с. с. и 3 н. с. с. батареи, подъ командата на началника на артилерията на дивизията, се разположили въ две групи: едната, 6 с. с. батареи въ дола югоизточно отъ с. Езетинъ, а другата — три н. с. с. батареи на изтокъ отъ г. Чатаалджа.

Страничното прикритие.

Отъ 10. п. дивизия при с. Арнауткъой заело окончателна позиция така: две дружини на гребена югоизточно отъ с. Арнауткъой съ една с. с. батарея на дѣсния си флангъ; една дружина въ поддръжка, въ долината, находяща се северозападно отъ сжщото село. Скорострелната батарея къмъ 9 часа пр. пл. открила огънь срещу неприятелската ескадра (единъ броненосецъ, два кръстосвача, три торпильора и четири невъоръжени параходи) и я принудили да се оттегли къмъ изхода на залива.

1. пех. бригада отъ 10. п. дивизия (16 п. и 25 п. полкове, 4 батареи, една пионерна рота) останала на бивакъ въ долината северозточно отъ Инджекъой.

Частитѣ отъ кавалерийската дивизия заночували въ с. Сеймень, а щабътъ на сжщата въ с. Дерменкъой.

При това положение командувачиятъ I. армия, донесълъ, че счита за възможно да се почне утре атаката на Чатаалджанската позиция, като билъ въ намѣрение да извърши решителния ударъ съ 6. п. дивизия срещу фронта: „Ахмедъ-паша“, „Махмудие“ включително, понеже тукъ мѣстността била по-вълниста, отколкото предъ 1. п. дивизия.

Командувачиятъ съединенитѣ армии съобщилъ, че дветѣ н. с. с. гаубични батареи не могли да се изпатятъ, понеже нѣмало закритъ пхтъ отъ огъня на неприятеля и че гаубичното отдѣление на майоръ Каблешковъ само се присединило къмъ III армия. По този начинъ, I армия била лишена отъ гаубичната артилерия.

Сведения за турците:

За противника се получили следните сведения:

„Мостът при Беюк Чекмедже е здравъ и ношно време се осветлявалъ отъ прожектори. Въ с. Беюк Чекмедже били забелязани само два ескадрона“.

Отъ началника на 6. п. дивизия:

„Вчера и днесъ било забелязано да се правятъ окопи отъ страна на противника. Презъ нощта е имало прожекторно осветление откъмъ морето и откъмъ форта „Карокал Нокта“. Тази сутринъ билъ забелязанъ единъ аеропланъ, идещъ откъмъ турските укрепления.“

Отъ началника на 1. п. дивизия:

„Че снощи къмъ 10 часа сл. пл. билъ хвърленъ на въздуха ж. п. мостъ при с. Бахчеишкьой. Аванпостната служба на неприятеля се изпълнява много небрежно.“

Отъ дезертьора сан. капитанъ Ахмедъ Рефти:

„Всѣки день умиратъ най-малко по 120 души отъ дезинтерия.“

Следъ пладне командувачиятъ III армия, запиталъ телеграфически Щ. Д. А., дали могатъ да се почнатъ военитѣ действия и, преди да му бжде отговорено, получила се заповѣдъ за атаката на Чаталджанската позиция на 4. ноемврий.

Къмъ пладне на 3. ноемврий, пристигналъ въ с. Ерменикьой помощникътъ на главнокомандувачия, генералъ Савовъ. Следъ обсъждане на създаденото положение, последниятъ и генералъ Димитриевъ решили утре да атакуватъ Чаталджанската позиция.

По този поводъ била издадена следната

директива

№ 18

Карта 1: 126,000

Обща Главна Квартира
Лозенградъ *)

3. ноемврий 1912. год.
5 часа сл. пл.

За утрешния день, 4. ноемврий, Негово Величество Главнокомандувачия, заповѣда: Съединенитѣ армии да минатъ въ настѣпване и да атакуватъ противника на Чаталджанската позиция.

Помощникъ на Главнокомандувачиятъ
Генералъ лейтенантъ Савовъ.

Вследствие на тази заповѣдъ, до началниците на дивизиитѣ отъ III армия е била телеграфирана следната записка:

„Утре, на разсъмване, съединенитѣ армии ще атакуватъ неприятелската позиция. Предупредете частитѣ да бждатъ готови за действие. Презъ нощта артилерията ще трѣбва окончателно да заеме своитѣ мѣста. Заповѣдъ ще последва“. № 1278, 5 ч. сл. пл.

*) Погрѣшно е поставено Лозенградъ, а трѣбва да се поправи съ Чаталджа.

До командувашия I армия е била адресирана тази телеграма:

„Съединенитѣ армии утре, преди разсъмване, ще атакуватъ неприятелската позиция. Въ намѣрението сѣмъ да употребя 10. п. дивизия, задъ 6. п. Бдинска дивизия, откъмъ Езетинъ. Разпоредете артилерията да бжде на мѣстото си, като привлѣчете 10. п. дивизия къмъ вашия лѣвъ флангъ. Помощникъ главнокомандуващиятъ, генералъ Савовъ, е тукъ. Заповѣдь ще последва“. № 1279, 5 ч. 18 м. вечеръ,
Командуващъ съединенитѣ армии:
Генералъ лейтенантъ Димитриевъ.

За развитие на горната директива, командувашиятъ съединенитѣ армии издалъ следната заповѣдь:

З а п о в ѣ д ъ
по
Съединенитѣ армии
Карта 1:126,000

с. Ерменикьой

3. ноемврий 1912. год.
7 ч са сл. пладне.

Сведенията за противника оставатъ предишнитѣ съ добавка, че съсрѣдоточената срещу насъ артилерия била въ твърде ограничено количество и отъ най-разнообразни калибри отъ стара и нова система.

Повѣрената ми съединена армия да настѣпи утре, за да атакува неприятелската Чаталджанска позиция, за което:

1) I армия да атакува пространството между Бахчеишкьой и редута „Санджакъ-тепе“ включително, като се старае съ лѣвия си флангъ да разкъса неприятелския центъръ около с. Хадемкьой.

За постигане на последната цель, 10. п. дивизия да се насочи и употребя задъ 6. Въ боя да вземе участие, повъзможностъ, всичката артилерия на армията.

За обезпечение дѣсния флангъ отъ Беюкъ Чекмедже до Бахчеишкьой, а така сѣщо и отъ Мраморното море, да се оставятъ най-необходимитѣ сили.

Кавалерийската дивизия, съ всичкитѣ си сили, да се съсрѣдоточи около с. Ларенъ.

2) III армия да атакува отъ укреплението Куртъ-дере включително до езерото Деркосъ, за което ще постѣпватъ:

а) 9. Плѣвенска дивизия, съ придадената ѝ бригада отъ 4. п. дивизия и съ артилерията на дветѣ дивизии, да атакува отъ „Куртъ-дере“ до линията: укрепленията VII, Ясойренъ включително. За началникъ на това крило се назначава генералъ майоръ Сираковъ.

б) 3. п. дивизия, съ придадената ѝ артилерия отъ 5. п. Дунавска дивизия, безъ една н. с. с. планинска батарея, която остава въ с. Софасъ — да атакува участъка отъ горепоменатия, за 9. дивизия, участъкъ до езерото Деркосъ, като се постарае да завладѣе планинския масивъ, югоизточно отъ с. Лазаркьой. Следъ като се премѣсти тамъ артилерията, ще продължи настѣплението до линията Ясойренъ, укреплението „Дели-Юнусъ“. За началникъ на това крило се назначава генералъ майоръ Сарафовъ.

в) 5. п. Дунавска дивизия ще остави 2. п. Искърски полкъ въ Дежелебкьой, Ормали за наблюдение и охранение на крайния лѣвъ флангъ. 2. и 3. п. бригади отъ тази дивизия, съ една планинска н. с. с. батарея да се съсредоточатъ около с. Софасъ и бждатъ готови да поддържатъ лѣвия флангъ на първата линия, по мое разпореждане.

г) Останалитѣ две бригади отъ 4. Преславска дивизия да се съсредоточи на лѣвия брѣгъ на р. Аркъ, между Субашкьой и с. Якаланъ, съ цель да поддържатъ дѣясното крило на III армия, по мое разпореждане.

3) Съ цель да се намалятъ загубитѣ на артилерийския огънь, настѣплението да се почне въ 5 часа пр. пл.

4) Азъ ще се намирамъ на височинитѣ 3 километра на изтокъ отъ с. Якаланъ. Щабоветѣ на дивизиятѣ отъ III армия и щабътъ на I армия да се свържатъ съ моя наблюдателенъ пунктъ посредствомъ телеграфа презъ с. Ерменикьой.

Командуващъ съединенитѣ армии
Генералъ лейтенантъ Димитриевъ.

Извършване атаката на 4. и 5. ноемврий.

Скица № 2.

4. ноемврий

(Състояние на времето: вали ситенъ дъждъ).

III армия.

3. п. дивизия.

Заповѣдано:

1. п. бригада да настѣпи въ 5 часа пр. пладне утре на 4. т. м. и да атакува противника на участъка отъ Ардъчъ-тепе (кота 80·8) до Деркоското езеро.

б) 2. п. бригада да настѣпи утре, въ 5 часа пр. пладне, и да атакува противника на линията с. Кърджали и укреплението Ташларбайри (№ 5) включително.

в) 3. п. бригада да настѣпи утре, въ 5 часа пр. пладне, като:

1) 41. п. полкъ съ н. с. с. отдѣление да се установи на изтокъ отъ с. Калфакъой, на дѣсния брѣгъ на р. Софасъ, тамъ, гдето се пресича р. Софасъ съ пѣтя Чифликъой, Калфакъой.

2) 42. п. полкъ да трѣгне утре, въ 5 часа пр. пладне отъ бивака си и се установи на пѣтя, който води отъ с. Еникъой, по дѣсния брѣгъ на р. Софасъ и успоредно съ нея (между р. Софасъ и Сербели) и то на пункта 2 км. югоизточно отъ с. Софасъ.

в) Командирътъ на 2. п. бригада да разпореда да се изпрати още сега една н. с. с. планинска батарея въ с. Софасъ, която да остане въ разпореждането на началника на 5. п. Дунавска дивизия.

д) За да се намалятъ загубитѣ отъ артилерийския огънь, настѣпването да стане непременно въ 5 часа пр. пл. утре, 4. того.

е) Началниците на участъцитѣ (командира на 1. и 2. бригада) да поддържатъ връзка помежду си при настѣпването и да си съдействуватъ съ завладяването на масива Лазаркъой, Кърджали, следъ което, като устроятъ въ своитѣ участъци артилерията си, да продължатъ настѣпването си до линията Ясойренъ, укреплението „Дели-Юнусъ“.

1. Бригада отъ 3. п. дивизия:

Разположението на бригадата преди атаката:

24. п. полкъ, съ две дружини въ бойна частъ и две въ полкова поддръжка, е заемалъ гребена югоизточно отъ с. Тарфа, като лѣвиятъ флангъ на полка се опиралъ на височината 1 $\frac{1}{2}$ клм. югоизточно отъ с. Тарфа, а дѣсниятъ флангъ достигалъ дветѣ височини, които сж на 3 клм. южно отъ сжщото село, по пжтя с. Тарфа, с. Еникъой.

11. п. полкъ съ две дружини заемалъ височинитѣ непосредствено на изтокъ (1 км.) отъ с. Тарфа, а другитѣ му дружини, разположени задъ сжщитѣ височини, съставлявали бригадна поддръжка.

Въ цертърътъ на бригадната позиция сж били разположени първитѣ отдѣления отъ 6 с. с. артилерийски и 6 н. с. с. артилерийски полкъ, както и първо отдѣление отъ 1. н. с. с. полкъ. Гаубичното отдѣления било на позиция задъ дветѣ височини на дѣсния флангъ, а дветѣ планински батареи (2. и 3.) отъ 1. планински с. с. артилерийски полкъ се намирали въ очаквателно положение, при бригадната поддръжка.

Разпорежданията на командира на 1. бригада отъ 3. пех. дивизия.

За обектъ на 24. пех. полкъ е поставена височината североизточно отъ Лазаркѣой, а на 11. п. полкъ—височината на югъ отъ Деркоското езеро. Въ бригадна поддръжка се оставя по една дружина отъ всѣки полкъ, които дружини трѣбвало да следватъ задъ полковитѣ поддръжки на съответнитѣ полкове. Раздѣлението на бригадната поддръжка на две части се налагало отъ гористия характеръ на мѣстността и отъ липсата на пжтища. Планинскитѣ батареи сж били назначени като придружаващи въ участъка на 24. п. полкъ.

Артилерията на бригадния участъкъ е получила заповѣдь да остане на позициитѣ, които тя заемаше на 3. ноемврий и на разсѣмване на 4. ноемврий трѣбваше, когато атакуващата пехота почнѣше да се изкачва по склоноветѣ на височинитѣ, по които се виждаха неприятелскитѣ окопни батареи, люнети и редути, да поддържа настѣплението на пехотата, като отъ една страна неутрализира огъня на неприятелскитѣ батареи, а отъ друга—да обстрелва неприятелскитѣ заети окопи.

Движение за атака на 1. бригада отъ 3. п. бивизия.

На стъплението се почнало въ 5 часа пр. пл. Войскитъ се
двигали по съществуващитъ оскъдни пѣтища презъ гората,
понеже нови не били прокарани. Мѣстността вънъ отъ
пѣтища ата е била обраснала навсѣкжде съ гора, преплетена
съ гѣсти трѣнаци, което я правило непроходима даже
денемъ.

24. п. полкъ се спусналъ по третѣ пѣтя, които во-
отъ позицията на полка къмъ с. Лазаркѣой. На разсъм-
дять полкътъ, преди да напусне гората, се развърналъ въ
ване редъ: 2 дружини (2 и 4.) въ бойна частъ и една
боенъ дружина (3.) съ картечната рота въ полкова поддрѣжка.
Дружинитъ били насочени така: 2. дружина настѣ-
по дола, който води южно отъ с. Лазаркѣой, 4. дружи-
на съседния долъ, който води северно отъ сѣщото село,
а полковата поддрѣжка и картечниятъ взводъ задъ 2.
дружина.

Въ 7 ч. и 30 м. пр. пл., полкътъ преминалъ въ долината,
обстрелванъ съ пехотенъ огънь отъ окопитъ по западнитъ
склонове на Лазаркѣойския масивъ. Турцитъ, почти къмъ
сѣщото време, открили огънь срещу нашата пехота съ една
с. с. окопна батарея, североизточно отъ Лазаркѣойската го-
ричка, а по-после и отъ други тѣхни маскирани батареи отъ
гребена при укреплението съ казематитъ и по-южно отъ него.
Артилерийскиятъ огънь билъ насоченъ изключително сре-
щу нашата настѣпваща пехота. Това, обаче, непопрѣчило
на частитъ да продължаватъ енергично настѣпването си.

Единъ отъ неприятелскитъ окопи, непосредствено за-
падно отъ с. Лазаркѣой съ фронтъ на югозападъ, увлѣкълъ
2. дружина къмъ себе си, макаръ че тя трѣбвало да отиде
южно отъ селото и да прогони неприятелскитъ стрелци отъ
него. Другиятъ окопъ, който билъ на 500—600 крачки северно
отъ селото привлѣкълъ пкъ 4. дружина, която отблѣснала не-
приятеля и напреднала на 5—600 крачки отъ него, по гре-
бена. Тѣй щото, по този начинъ, 2. дружина се опирала съ
дѣсниятъ си флангъ до селската църква и малко вдѣсно
отъ нея, отивайки по крайнината на горичката и влѣво отъ
нея, на около 200 крачки. Северно отъ 2. дружина била 4.
дружина.

На тая позиция се почнала ожесточена престрелка меж-
ду дветѣ страни. Турцитъ стреляли отъ окопитъ, които от-
стояли на 5—600 крачки отъ укреплението. Неприятелскиятъ
шрапнеленъ огънь билъ добре насочванъ и снарядитъ по-
падали въ веригитъ. Ротнитъ и дружиннитъ поддрѣжки дос-
тигнали веригитъ, но бойниятъ редъ не можалъ да се под-
тикне напредъ. Числото на раненитъ и убититъ пос-
тоянно нараствало и всѣки опитъ да се подигне полкътъ на-
предъ се заплащалъ съ скѣпи жертви. Полковата поддрѣж-

Движение за атака на 1. бригада отъ 3. п. бивизия.

Настъплението се почнало въ 5 часа пр. пл. Войскитъ се движили по съществуващитъ оскъдни пътища презъ гората, понеже нови не били прокарани. Мѣстността вънъ отъ пътищата е била обраснала навсѣкжде съ гора, преплетена съ гъсти трънаци, което я правило непроходима даже денемъ.

24. п. полкъ се спусналъ по третъ пътя, които водятъ отъ позицията на полка къмъ с. Лазаркѡй. На разсѣване полкътъ, преди да напусне гората, се развърналъ въ боенъ редъ: 2 дружини (2 и 4.) въ бойна часть и една дружина (3.) съ картечната рота въ полкова поддръжка.

Дружинитъ били насочени така: 2. дружина настъпила по дола, който води южно отъ с. Лазаркѡй, 4. дружина по съседния долъ, който води северно отъ сѣщото село, а полковата поддръжка и картечниятъ взводъ задъ 2. дружина.

Въ 7 ч. и 30 м. пр. пл., полкътъ преминалъ въ долината, обстрелванъ съ пехотенъ огънь отъ окопитъ по западнитъ склонове на Лазаркѡйския масивъ. Турцитъ, почти къмъ сѣщото време, открили огънь срещу нашата пехота съ една с. с. окопна батарея, североизточно отъ Лазаркѡйската горичка, а по-после и отъ други тѣхни маскирани батареи отъ гребена при укреплението съ казематитъ и по-южно отъ него. Артилерийскитъ огънь билъ насоченъ изключително срещу нашата настъпваща пехота. Това, обаче, непопрѣчило на частитъ да продължаватъ енергично настъпването си.

Единъ отъ неприятелскитъ окопи, непосредствено западно отъ с. Лазаркѡй съ фронтъ на югозападъ, увлѣкълъ 2. дружина къмъ себе си, макаръ че тя трѣбвало да отиде южно отъ селото и да прогони неприятелскитъ стрелци отъ него. Другиятъ окопъ, който билъ на 500—600 крачки северно отъ селото привлѣкълъ пъкъ 4. дружина, която отблъснала неприятеля и напреднала на 5—600 крачки отъ него, по гребена. Тѣй щото, по този начинъ, 2. дружина се опирала съ дѣсниятъ си флангъ до селската църква и малко вдѣсно отъ нея, отивайки по крайнината на горичката и влѣво отъ нея, на около 200 крачки. Северно отъ 2. дружина била 4. дружина.

На тая позиция се почнала ожесточена престрелка между дветъ страни. Турцитъ стреляли отъ окопитъ, които стояли на 5—600 крачки отъ укреплението. Неприятелскитъ шрапнеленъ огънь билъ добре насочванъ и снарядитъ попадали въ веригитъ. Ротнитъ и дружиннитъ поддръжки достигнали веригитъ, но бойниятъ редъ не можалъ да се подтикне напредъ. Числото на раненитъ и убититъ постоянно нараствало и всѣки опитъ да се подигне полкътъ напредъ се заплащалъ съ скъпи жертви. Полковата поддръжка

ка (3. дружина) била извикана напредъ и дала единъ тла-съкъ, но артилерийскиятъ огънь станалъ още по-жестокъ и настѣпването на полка отново се спрѣло. До 4 часа сл. пл. бригадната поддръжка не се е явила. Къмъ 4 ч. и 30 м. сл. пл. (на мръкване) бригадната поддръжка пристигнала съ заповѣдъ отъ командира на бригадата, че тя се придава на полка, а за бригадна поддръжка била назначена една дружина отъ 18. п. полкъ. Понеже полковата поддръжка била вече ангажирана, то новодошлата 1. дружина била поставена на дѣсниятъ флангъ на бойния редъ. Ротитѣ отъ 4. дружина, които се спуснали въ дола, били твърде близко отъ неприятелскитѣ окопи и търпѣли голѣми загуби, поради това било заповѣдано, тѣ да отстъпятъ назадъ и подъ прикритието на тъмнината се окопали на гребена.

Опитътъ да се подтикне полкътъ напредъ и съ бригадната поддръжка, останалъ безуспѣшенъ, поради убийствениятъ огънь и голѣмитѣ загуби. Полкътъ билъ принуденъ да се спре и да се окопае.

Къмъ 8 $\frac{1}{2}$ часа сл. пл. пристигнала и 2. дружина отъ 18. п. полкъ, която, по заповѣдъ на командира на бригадата, се давала въ разпореждането на командира на 24. полкъ.

Презъ този день резултата билъ нищоженъ и загубитѣ голѣми. Артилерията дала слаба подкрепа на пехотата поради далечнитѣ разстояния, отъ които е стреляла.

Презъ нощта неприятелътъ продължавалъ да обстрелва полка съ пехотенъ огънь.

11. п. Сливенски полкъ настѣпилъ и той въ 5 часа пр. пладне. Мѣстността, по която е трѣбвало да се движи полкътъ, била много по-трудна, отколкото тази въ участъка на 24. п. полкъ. Цѣлото пространство отъ позицията при с. Тарфа чакъ до Деркоското езеро, е било покрито съ гора, която прѣчила за свободното движение на хората, понеже била много гъста и преплетена съ скрипки и тръни. Отъ друга страна, долината на Лазаркѣйската рѣка, по-долу отъ моста, находящъ се срещу чифлика, била сѣщинско блато.

Понеже къмъ обекта на полка отивала само една пѣтека, то той билъ принуденъ да настѣпва по възводно, имайки гъста патрулна верига напредъ. Полкътъ по този начинъ настѣпилъ по гребена, който води отъ с. Тарфа за Чифлика съ 4. дружина, вдѣсно отъ която се движела 2. дружина; 3. дружина съставлявала полкова поддръжка и следвала задъ 4. дружина; 1. дружина била поставена въ бригадна поддръжка.

Противникътъ заемалъ височинитѣ по двата брѣга на Лазаркѣйската рѣка. Когато преднитѣ части на полка се приближили до противника, който съ слаби части заемалъ височинитѣ непосредствено на западъ отъ рѣката, то тѣ

били посрещнати съ огънь. Първоначално 4. дружина неотговаряла на огъня и продължавала настъплението си. А следъ като се разсѣмнало, тази дружина открила огънь и продължавала да настъпва. Преднитѣ части на противника отстъпили на дѣсния брѣгъ.

Когато преднитѣ части на 11. п. полкъ почнали да се доближаватъ, и стигнали на една линия съ чифликъой, неприятелътъ почналъ да ги обстрелва по фронта отъ окопитѣ, по дѣсния брѣгъ на Лазаркѡйската рѣка и отъ фланга, отъ приспособения за отбрана чифликъ. Огънятъ отъ чифлика принудилъ 4. дружина да спре настъплението си и да се ангажира съ завладяването му. Надвечеръ чифликътъ билъ запаленъ и частъ отъ защитницитѣ му били избити, а частъ изгорѣли. Въ чифлика имало около полурота пехота и 20—30 конника.

Ротитѣ отъ бойната частъ (2. и 4. дружини) достигнали пѣтя, който води отъ чифлика за Лазаркѡй и тамъ се окопали, защото мостътъ при чифлика билъ разваленъ и камънитѣ му употребени да заприщатъ рѣката, тъй щото на едно пространство отъ 1.5 к. м. рѣката не можала да се гази.

Въ 2 ч. 30 м. сл. пл., дружината отъ бригадната поддръжка (1. дружина) била придадена къмъ полка, а нейното мѣсто се заело отъ 1. дружина отъ 18. п. полкъ. Вечерътъ полкътъ замръкналъ въ долината на Лазаркѡйската рѣка и не можалъ да премине на дѣсния ѣ брѣгъ,

Отъ гореизложеното се вижда, че презъ този день действията на 11. п. полкъ се ограничили съ завземането на чифлика, за което командирътъ на полка назначава цѣла дружина.

Действието на артилерията въ участъка на 1. бригада, отъ 3. п. дивизия.

Артилерията въ този участъкъ била разположена на същата позиция, която заемала на 3. ноемврий въ следния редъ: на лѣвия флангъ планинското отдѣление отъ 1 с. с. артилерийски полкъ, 1. отдѣление отъ 6. н. с. с. артилерийски полкъ, 1. отдѣление отъ 6 с. с. артилерийски полкъ, 1 отдѣление отъ 1. н. с. с. артилерийски полкъ, гаубичното с. с. отдѣление отъ 5. с. с. артилерийски полкъ.

Както казахме по-горе, неприятелската артилерия насочила огъня си изключително противъ нашата настъпваща пехота, а само нѣколко батареи, и то съ твърде рѣдкъ огънь, обстрелвали нашата артилерия на позицията. Повечето отъ неприятелскитѣ батареи били разположени на грebenа около редутитѣ и се намирали на около 5.5 к. м. отъ нашата артилерийска позиция. Това обстоятелство било главната причина за неособено успѣшно действие на нашата артилерия.

Началникът на артилерията, като забелязалъ това, въ 8 ч. и 30 м. пр. пл. заповѣдалъ щото дветѣ планински батареи (майоръ Силаги) отъ 1 с. с. артилерийски полкъ да излѣзатъ напредъ предъ гората, задъ бригадната поддръжка, да засилятъ позицията и съ огъня си да поддръжатъ нашата пехота, отъ по-близко разстояние.

Командирътъ на отдѣлението, заедно съ батареинитѣ командири, които сж се губили изъ гората, били намѣрени отъ полковникъ Каменовъ, едвамъ въ 1 ч. и 30 м. сл. пл.; последниятъ му заповѣдалъ да открие по-скоро огънь съ една батарея по неприятелската артилерия, а съ друга по неприятелската пехота, която се е намирала срещу окопитѣ на 24. п. полкъ. Стрелбата била доста интензивна. Този огънь спомогналъ на 1. дружина отъ 24. п. полкъ да премине рѣката и да се приближи къмъ другитѣ дружини на полка си.

Планинскитѣ батареи заемали флангово положение по отношение на редутиѣ, които се намирали североизточно отъ Лазаркѡй, къмъ които е била насочена 2. бригада отъ 3. п. дивизия. При едно затишие на неприятелския огънь срещу фронта на 1. п. бригада, дѣснофланговата батарея открила анфиладенъ огънь по заетитѣ окопи, срещу 2. п. бригада. Това спомогнало твърде много за напредването на нашата пехота.

Другитѣ батареи въ участъка останали на позицията си и открили огънь въ 6 часа пр. пл. по неприятелскитѣ батареи и окопи на северъ отъ Лазаркѡй. Презъ цѣлия день огъньтъ се пренасялъ по разни цели, съ намѣрение да се поддръжи настѣплението на пехотата. Огъньтъ, обаче, на нѣкои батареи не давалъ добри резултати, защото последнитѣ бѣха много далечъ, 5.5 км. Обстрелването по неприятелскитѣ окопи било доста сполучливо, но при сближаването на дветѣ пехоти, тѣ не могли да се различаватъ и затова, за да се избѣгне поражението на собственитѣ войски, огъньтъ се пренасялъ по заднитѣ окопи и укрепления. Имало е случаи нашата артилерия да поражава наши части.

Изобщо, въ тази гориста мѣстность, свръзката между пехотата и артилерията била възможна, само на нѣкои малки участъци. Никакви нови пѣтища не били направени. На нескорострелнитѣ батареи, поради тѣхната по-малка далечина на поражение, било възложено обстрелването, преимуществено, на пехотнитѣ окопи и неприятелската батарея, която била изнесена къмъ Лазаркѡй. Съ това се дало възможность на скорострелнитѣ батареи да съсрѣдоточатъ огъня си срещу неприятелскитѣ батареи. Стрелбата по окопитѣ се водила бавно, съ цель да се държатъ турцитѣ подъ постояненъ огънь.

Презъ този день не е било възможно да се изнесатъ батареи напредъ, понеже имало само единъ пѣтъ, който

отивалъ отъ позицията на 1. н. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ къмъ долината на Лазаркѣйската рѣка, и се обстрелвалъ по цѣлата му дължина. Другъ коларски пѣхъ нѣмало.

Презъ този день, на сутринята, 2. отдѣление отъ 1. с. с. артилерийски полкъ, въ съставъ две батареи (4. и 5.) се придало къмъ артилерията на участъка и влѣзло въ подчинение на началника на артилерията. Къмъ 12 часа по пладне, началникътъ на отдѣлението и батареиниятъ командиръ излѣзли напредъ, при позицията на дветѣ планински батареи, за да се запознаятъ съ мѣстността и да избератъ позиция, която трѣбваше да се заеме отъ отдѣлението привечерь. Избраната позиция се намирала вдѣсно (южно) отъ планинската с. с. батарея, понеже влѣво трѣбвало да застане 1. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ. Въ 6 часа сл. пл. било заповѣдано на артилерията да се изнесе напредъ презъ нощта. Разпоредено било отъ началника на артилерията въ участъка да се изнесатъ напредъ две гаубични батареи, на височината, която се намирала на 400 метра източно отъ старата имъ позиция, и 1. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ, 4. и 5. батареи отъ 1. с. с. артилерийски полкъ, които батареи пристигнали въ 4 часа сл. пладне отъ позицията си при с. Софасъ. Тѣзи батареи заели избранитѣ си позиции презъ нощта, окопали се и се устроили добре.

2. бригада отъ 5. п. дивизия.

Тази бригада, съ две батареи, пристигнала въ с. Софасъ и се разположила на бивака, на 1 клм. източно отъ това село. Къмъ 12 часа пр. пл. тя получила заповѣдъ отъ началника на дивизията да трѣгне и да застане съ батареитѣ си въ поддръжка на 1. бригада отъ Балканската дивизия, батареитѣ като се дадатъ въ поддръжка на сжщата бригада. Частитѣ се разположили на бивакъ. На командира на 1. п. бригада отъ 3. п. дивизия никой не съобщилъ за това разпореждане, при всичко че това е трѣбвало да направи командирътъ на Дунавската бригада.

По поискването отъ командира на 1. бригада отъ 3. п. дивизия, били изпратени две дружини отъ 18 п. полкъ; 1. дружина била изпратена въ 2 часа сл. пл. като бригадна поддръжка задъ 11. п. полкъ, а 2. дружина — задъ 24. п. полкъ, сжщо като такава поддръжка. Къмъ 3 часа сл. пл. 1. дружина достигнала на 300—400 крачки югозападно отъ Чифлика. Следъ половинъ часъ командира на 11. п. полкъ заповѣдалъ на дружината да настѣпи напредъ и да поддържа атаката на полка на гористата височина, североизточно отъ Лазаркѣй. Дружината се развърнала въ боенъ

редъ и настъпила, като отдѣлила команда за действие срещу чифлика. На мръкване достигнала лѣвия брѣгъ на рѣката и се спрѣла тамъ за нощуване. 2. дружина се спуснала къмъ с. Лазаркѡй и къмъ 5 часа сл. пл. излѣзла на гребена надъ Лазаркѡйската долина и подъ прикритието на тъмнината се доближили до полковата поддръжка на 29. п. полкъ, гдето останала до разсѣмване.

2. бригада отъ 3. п. дивизия.

На 3. ноемврий вечерята бригадниятъ командиръ заповѣдалъ:

Бойна часть. а) полковникъ Балевски съ три дружини отъ 32. п. полкъ и картечната рота да настъпи въ 5 часа пр. пл. на 4. ноемврий има за обектъ Казалджа тепе; б) полковникъ Златаревъ съ три дружини отъ 29. п. полкъ и една картечна рота да настъпи въ сжщото време, като има за обектъ Ташларъ байри.

Следъ като тѣзи части овладѣятъ масива югоизточно отъ с. Лазаркѡй и Кърджали, да се затвърдятъ тамъ, като дадатъ възможность да се устрои тамъ артилерията, следъ което само да се продължи настъпването на бригадата до линията Ясойренъ, Ардигъ тепе.

На артилерията (полковникъ Вариклечковъ) две отдѣления отъ 1. с. с. артилерийски полкъ, две отдѣления отъ 6. с. с. артилерийски полкъ, две н. с. с. батареи отъ 1. планински полкъ и едно гаубично отдѣление отъ 5. н. с. с. артилерийски полкъ, се заповѣдало да поддържа съ огъня си отъ заемащата позиция настъпването на бригадата, а следъ завладяването на масива източно отъ Лазаркѡй, да заеме позиция на казания масивъ, подъ прикритието на нашитѣ предни пехотни части, а при настъпването на бойната часть тѣ се придружаватъ отъ по една планинска н. с. с. батарея.

„Войски за маневриране (подполковникъ Димовъ) по една дружина отъ 29. и 32. полкове, като се съсредоточатъ въ 6 часа сл. пл., на 4. ноемврий на шосето, източно отъ Калфакѡй, тамъ, гдето завива въ южна посока въ с. Суватчуо, въ долината.“

При настъплението, Ямболци (29. п. полкъ), като пръвъ обектъ сж имали овладяването на редута № 2, югоизточно отъ Лазаркѡй, а Загорци (32. п. полкъ)—редута № 3, източно отъ с. Еникѡй.

29. п. полкъ, въ 5 часа пр. пл. е настъпилъ така: 1. и 3. дружини съ картечната рота въ първа линия, а 2. дружина въ полкова поддръжка; 4. дружина е оставена въ маневрени войски на бригадата, заедно съ една дружина отъ 32. п. полкъ. Къмъ 6 часа пр. пл. дружинитѣ се разгвватъ

въ боенъ редъ. Въ това време, турцитъ откриватъ силенъ пехотенъ и артилерийски огънь, на който нашитъ батареи веднага отговорили. Къмъ 9 часа пр. пл., командирътъ на 29. п. полкъ чувствувалъ, че пехотата мъчно ще може да настъпва, защото нашата артилерия не можала съ огъня си да ѝ укаже нужното, съдействие, по причина, че батареитъ стояли далечъ отъ неприятелскитъ, които безнаказано поражавали нашитъ войски.

Командирътъ на бригадата съобщилъ на командира на 29. п. полкъ, че той заповѣдалъ на участковата артилерия, да обстреля гребена предъ него и за това да продължи настъпването си, макаръ и бавно, но като се съобразява съ движението на 1. п. бригада и влиянието, което нашиятъ огънь упражнява върху противника.

Къмъ 10 часа пр. пл., командирътъ на бригадата заповѣдалъ полкътъ да продължи движението си напредъ, защото 1. п. бригада била излѣзла източно отъ с. Лазаркѡй. Подъ убийственъ огънь 1. и 3. дружини продължавали да настъпватъ, като се добрали до гребена, отстоящъ отъ редута на 800 до 1000 крачки. Тукъ дружинитъ се окопали и открили огънь по турскитъ колони; това е било къмъ 1 1/2 часа сл. пл. Както 1. така и 3. дружини дали много жертви. Отъ 1. дружина излѣзли отъ строя повече отъ половината, а 3. дружина, освенъ това, имала единъ ротенъ командиръ убитъ и 7 младши офицери.

Къмъ 3 часа сл. пл., командирътъ на полка, като се научава да тѣзи загуби, изпратилъ за подкрепа 5. рота отъ полковата поддръжка, съ заповѣдъ веднага да настъпва напредъ.

За да се подтикнатъ частитъ отъ 29. п. полкъ напредъ, началникътъ на дивизията направилъ разпореждане да се даде една дружина отъ 42. п. полкъ и да се изкара артилерийското отдѣление на подполковникъ Велчевъ (3. с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ) на втора позиция. Съ помощта на тѣзи подкрепления, полкътъ отново настъпилъ. Къмъ 3 ч. 30 м. сл. пл., 1. и 3. дружини настъпили по подлежащата долчина, преминали дерето и почнали да се изкачатъ на противоположния скатъ. Като се доближили на 4—500 крачки отъ редута, боятъ продължавалъ ожесточено; полкътъ не можалъ повече да напредне, защото билъ обстрелянъ съ фронталенъ и фланговъ огънь отъ неприятелската артилерия, разположена североизточно отъ Лазаркѡй. Къмъ 3 часа и 45 м. сл. пл. командирътъ на бригадата направилъ разпореждане, по заповѣдъ отъ дивизията, да се изпрати и друга дружина отъ 41. п. полкъ (майоръ Радусевъ); но която, както ще видимъ по-после, не се явила по назначението си, а се присъединила къмъ 32. п. полкъ.

Тукъ нощта сварила дружината и по заповѣдь на командира на полка, както 1., така и 3. дружина се отдръпнали и спрѣли малко по-назадъ и се окопали. На сжщото мѣсто пристигнала и полковата поддръжка, две роти отъ 2. дружина и една дружина отъ 42. п. полкъ.

2. дружина, която била въ полкова поддръжка, настъпила сжщо въ 5 часа сутринъта, и достигнала до гребена близо до с. Еникъой, който билъ силно обстрелванъ отъ противника. Това принудило да остане тукъ дружината до стъмняване. Подъ прикритието на нощта, тя преминала на гребена и се спуснала по дерето при 1. дружина, гдето дошълъ и командира на полка. Тази дружина (2.) останала въ полкова поддръжка задъ 1. дружина.

Въ това положение 29. п. полкъ останалъ да нощува въ тѣсно съприкосновение съ неприятеля, на около 300 крачки отъ него. Въ 10 часа сл. пл., командира на 29. п. полкъ донесълъ на бригадниятъ командиръ за положението и му съобщилъ, че утре ще поведе атака, както на окопа, така и на редута (Иллери-табия), който се намиралъ задъ него. За да има успѣхъ, молилъ да се обсипе, както окопа, така и редута съ артилерийски снаряди. Въ сжщото време е съобщавалъ, че е въ тѣсно съприкосновение съ 32. п. полкъ.

32. п. Загорски полкъ сжщо тѣй настъпилъ въ 5 часа пр. пл., заедно съ предаденитѣ му две планински н. с. с. батареи. Първоначално, полкътъ настъпилъ въ походенъ редъ по пѣтя отъ с. Калфакъой, отиващъ въ югоизточна посока и като достигналъ пресичането на този пѣтъ съ пѣтя за гр. Чаталджа, свърналъ въ източна посока и миналъ южно отъ с. Еникъой, гдето се и развърналъ въ боенъ редъ: 1. и 4. дружини въ първа линия, а 3. — въ полкова поддръжка, 2. дружина била оставена въ маневриращи войски на бригадата, а планинскитѣ батареи взели позиция задъ гребена югозападно отъ с. Еникъй.

Въ този боенъ редъ, полкътъ настъпилъ къмъ обектътъ си и въ 6 часа и 30 м. пр. пл. билъ посрещнатъ отъ силенъ пехотенъ и артилерийски огънь отъ неприятеля. Настъплението продължавало подъ този огънь, докато полкътъ достигналъ съ преднитѣ си дружини на около 800 крачки отъ редута. Тукъ дружинитѣ се окопали и водѣли ожесточена борба съ противника. Планинскитѣ батареи стреляли доста сполучливо и облекчавали настъпването на пехотата. Сжщото нѣщо не може да се каже и за полскитѣ батареи. За да се облекчи положението на преднитѣ дружини, командирътъ на полка изпраща отъ полковата поддръжка една рота, а по-после и друга, да заематъ фланкираще положение по отношение на противника и да го принудятъ

да отстъпи. Самъ командирътъ на полка останалъ съ 12. рота и знамето. Когато дветъ изпратени роти заели флангово положение, турцитъ напуснали окопитъ и се прибрали въ редутитъ.

Бойниятъ редъ следъ това, можалъ да продължи настъплението си и достигналъ на 400 крачки отъ редутитъ. Командирътъ на полка, обаче, не се чувствувалъ въ състояние да може да овладѣе съ силитъ, съ които е разполагалъ редута и поискалъ една дружина, подкрепление. Къмъ 6 часа сл. пл. повторно донесълъ за положението; бригадниятъ командиръ му съобщилъ, че една дружина отъ 41. п. полкъ (майоръ Радушевъ) се дава въ негово разпореждане и му се заповѣдало да се окопае и затвърди на мѣстото. Дружината на майоръ Радушевъ, командирътъ на полка намѣрилъ едва къмъ 10—11 часа сл. пл., задъ 4. дружина отъ полка. Презъ време на боя паднали убити: командира на 4. дружина и двама други офицери, а ранени 5 оберъ-офицери.

Действието на артилерията въ участъка на 2. бригада отъ 3. п. дивизия.

За съдействието на 2. бригада отъ дивизията сж били назначени;

Отъ 1. с. с. артилерийски полкъ, две отдѣления,

" 6. " " " " батареи

" 1. н. с. с. планински " " батареи

" 5. " " артилерийски " едно гаубично отдѣление или всичко 48 с. с. полски орждия, 12 н. с. с. планински орждия и 12 н. с. с. гаубични орждия, а всичко 72 орждия.

Една н. с. с. планинска батарея била изпратена при 5. дивизия.

1. с. с. артилерийски полкъ:

а) 2. с. с. артилерийско отдѣление. (4. и 5. батареи) е било назначено за действие на 4. ноемврий въ участъка на 1. бригада отъ дивизията. 6. с. с. батарея се намирала при маневриращитъ войски.

б) 1. с. с. артилерийско отдѣление—Следъ като на разсъмване нашата пехота стигнала до р. Лазаркьой, турската артилерия открила огънь по нея. Нашата артилерия отговорила. 3. и 2. с. с. батареи, въ 6 ч. 30 м. пр. пл. открили огънь по турската батарея югоизточно отъ Лазаркьой, а 1. и 3. с. с. батареи пренесли огъня си по окопитъ северозточно отъ редута, който по-късно билъ атакуванъ отъ 29. п. полкъ, и по една сгжстена частъ, която се появила на югозападъ отъ Лазаркьой. Неприятелската батарея не могла да бжде принудена да замълчи, защото била дълбоко дефилирана.

в) 3. с. с. артилерийско отдѣление. То имало като зона за наблюдение форта № II и прилежащия къмъ него редутъ и окопъ.

Въ 7 часа и 20 минути батареитѣ открили огънь. 7. с. с. батарея се снела отъ позицията и излѣзла напредъ предъ гаубичното отдѣление, като открила огънь по неприятелската пехота, която обстрелвала 29. и 32. полкове. Къмъ 8 часа пр. пл. 8. с. с. батарея излѣзла на 1 клм. напредъ, на открито на полумаскирана позиция, за да поддържа по-ефикасно 29. и 32. полкове, като насочи огъня си противъ турската пехота. Въ 9 часа пр. пл. 8. с. с. батарея открива огънь по неприятелскитѣ окопи, западно отъ форта № II отъ разстояние 1800-2000 метра; 9. с. с. батарея, въ 11 часа пр. пл. се снела отъ позицията и заела открита позиция северно отъ 8. с. с. батарея и до вечерта се борила съ неприятелската артилерия.

Срещу „Иллери табия“, 8. и 9. с. с. батареи, водили самостоятелно стрѣлбата, а 7. батарея действувала въ прикѣтствието на началника на отдѣлението. Разстоянието отъ 8. с. с. батарея до форта № II било 5400 м. Отъ втората си позиция 8. батарея открила огънь по „Иллери табия“ съ мѣрникъ 1800 метра. Тя стрѣляла по окопитѣ, люнета и „Иллери табия“.

Къмъ 2 часа сл. пл. и къмъ 3¹/₂—4 часа сл. пл. 4 турски батареи открили огънь срещу 8. и 9. батареи; но тѣзи последнитѣ продължавали стрѣлбата по неприятелскитѣ окопи. Установила се връзка между 8. и 9. батарея и командирътъ на 29. п. полкъ. 9. батарея стрѣляла по неприятелскитѣ батареи, за да облекчи положението на 8. батарея. 7. батарея стрѣляла презъ цѣлия денъ срещу неприятелскитѣ окопи.

2. скорострелно артилерийско отдѣление отъ 6. с. с. артилерийски полкъ. 4. и 5. батареи отъ това отдѣление и една планинска батарея се разположили на западъ отъ с. Еникьой, за да обстрелватъ долината на това село. Началникътъ на отдѣлението се свързалъ съ телефонъ съ началника на артилерията и командира на 29. п. полкъ.

4. и 5. батареи влизали въ участъка на 32. п. полкъ. Огънятъ билъ откритъ въ 7 ч. и 30 м. пр. пл., щомъ като се дигнала мъглата. 4. батарея първа открила огънь по неприятелскитѣ окопи и по форта (4300 м.). Турцитѣ отстъпили отъ преднитѣ позиции чакъ до окопитѣ отпредъ на редута № 2.

Къмъ 8 ч. и 30 м. пр. пл. 4. батарея открила огънь (4600 м.) по посока на окопитѣ, а 5. батарея по люнета. Неприятелската артилерия мълчала. Следъ нѣколко реда, дадени по люнета, забелязано било, че неприятелската пехота

почнала да отстъпва, а нашите вериги да настъпват, като заели предния склонъ на същия гребенъ.

Къмъ 9 часа пр. пл. и 5. батарея открила огънь по окопитъ, които се намирали влѣво отъ люнета, отъ който 32. п. полкъ най-много страдалъ; 4. батарея пренесла огъня си по неприятелските маси, които били забелязани вдѣсно отъ люнета.

Настъпването на нашата пехота било спрѣно, а артилерийското отдѣление не могло да се справи съ многобройните цели.

Било поискано разрешение да се привлече и 6. батарея. Планинската н. с. с. батарея останала на позиция срещу Еникьойската долина.

Къмъ 10 ч. и 20 м. пр. пл. една турска батарея, вдѣсно отъ форта № II открила огънь по нашата пехота. Заповѣдано било на 5. батарея съ мѣрникъ 5200 м. да открие огънь по тази батарея. Последната отслабила действието си, а по-късно замълчала.

На далечни разстояния нашите стреляли по оржедейно и само следъ като се яватъ важни цели насочвали огъня на цѣлата батарея. Това се вършело вследствие инструкцията на началника на артилерията въ армията и за това батареите на 4. ноемврий сж изстреляли малко снаряди. Чувствувало се недостатъкъ отъ бойни припаси.

Къмъ 2 часа сл. пл. цѣлата 5. батарея открила огънь по пехотните окопи. Къмъ сжщото време пристигнала и 6. батарея, която получила заповѣдъ да обстрелва промеждутъка между редута и люнета. Батареята открила огънь въ 3 часа сл. пл., който продължилъ до 3½ часа.

Командирътъ на бригадата заповѣдалъ на 6. батарея да открие огънь по редута съ траншейния дворъ (Асимъ-паша), понеже противникътъ напиралъ да обхване дѣсния флангъ на 32. п. полкъ. Било заповѣдано и на 4. батарея да открие огънь по сжщата цель.

Къмъ 4½ ч. сл. пл., командирътъ на гаубичното отдѣление излѣзълъ напредъ да дири позиция и спусналъ една батарея вдѣсно, въ дола, северозападно отъ с. Еникьой. Тази батарея насочила огъня си върху затворената казарма при форта № II. Турците насочили огъня си срещу тази батарея отъ посока на траншейния дворъ (Асимъ-паша) и отзадъ него, поради което гаубичната батарея била принудена да се дръпне малко назадъ, за да се прикрие. Турската батарея стреляла съ мѣрникъ 5300 м.

4. и 5. батареи продължавали огъня си срещу сжщите цели. Нашата пехота останала на сжщите мѣста, слабо околана на 600—800 м. отъ неприятелските окопи.

Къмъ 5 часа сл. пл., било заповѣдано 5. батарея да се премѣсти къмъ 6. батарея, а къмъ 6 часа и 4. батарея се установила при 6. батарея. Следъ малко, дошла влѣво отъ тѣхъ още една гаубична батарея.

Въ 5 часа и 40 м. сл. пл. огънятъ билъ прекратенъ отъ батареитѣ.

Изстреляни снаряди:

4. батарея	297	шрапнели	
5. "	207	"	40 гранати
6. "	200	"	

Маневриращи войски на 2. бригада отъ 3. п. дивизия.

Освенъ поставената задача, командирътъ на бригадата, заповѣдалъ на началника на маневриращитѣ войски да следи за движението на преднитѣ части на бригадата, особено за 32. п. полкъ и да се движи задъ дѣсниятъ флангъ, така че, когато тѣ завладѣятъ височината на изтокъ отъ с. Чинакче, маневриращитѣ войски да преминатъ върху първия гребенъ, езика югоизточно отъ с. Еникъой, съ цель да срещнатъ и париратъ всички опити на турцитѣ по долината на с. Чинакче. За по-нататъшнитѣ действия щѣли да му се дадатъ нови заповѣди.

Маневриращитѣ войски били на мѣстата си въ 6 ч. сл. пл. Преднитѣ части продължавали да вървятъ напредъ и, когато преминали с. Еникъой, зачули първитѣ изстрели. Полковата поддръжка на 32. п. полкъ по това време се намирала по дѣсния брѣгъ на р. Кара Су; тамъ била и планинската батарея. Въ 8 часа пр. пл. маневриращитѣ войски, излѣзли напредъ до превала на главната позиция, а преди 10 часа пр. пл., когато преднитѣ войски водили борбата на първия гребенъ и завладѣли преднитѣ турски окопи, дружинитѣ на маневриращитѣ войски, излѣзли напредъ и се спрѣли по двата брѣга на рѣката: дружината отъ 29. пех. полкъ по лѣвия скатъ, северозападно отъ Еникъой, а дружината отъ 32. п. полкъ — на дѣсния брѣгъ, въ горичката. Въ това положение маневриращитѣ войски останали до вечерята, понеже редутитѣ не били заети отъ преднитѣ части и, понеже нова заповѣдъ не била получена отъ бригадния командиръ. Началникътъ на маневриращитѣ войски влѣзълъ въ свръзка съ командира на 32. п. полкъ и съ командира на 42. п. полкъ, който се движелъ задъ него.

3. бригада отъ 3. п. дивизия.

Тази бригада получила следната заповѣдъ.

а) 41. п. полкъ, съ н. с. с. отдѣление, да се установи на изтокъ отъ Калфакъой, на дѣсния брѣгъ на р. Софасъ, тамъ, гдето се пресича р. Софасъ съ пѣтя Чифликъой и Калфакъой.

б) 42. п. полкъ да се установи на пътя, който води отъ с. Еникьой, по дѣсния брѣгъ нѣ р. Софасъ и успоредно съ нея, между р. Софасъ и Сербели; и то на пункта, 2 км. източно отъ с. Софасъ.

41. п. полкъ, по заповѣдь на бригадниа командирѣ, настѣпилъ въ 10 часа пр. пл. по шосето отъ с. Калфакьой за с. Еникьой и влѣзълъ въ свръзка съ 32. п. полкъ. Въ 2 часа сл. пл. командирѣтъ на полка получава следната заповѣдь отъ началника на дивизията въ 12 ч, 40 м. сл. пл.

„При поискване на една дружина отъ командира на втора бригада, за да се подтикнатъ частитѣ отъ сѣщата бригада — дайте му я“.

Не се минало и 20 м. и подобно поискване се получило отъ командира на втора пехотна бригада. Командирѣтъ на 41. п. полкъ назначилъ 4. дружина отъ полка (2 ч. и 30 м. сл. пл.). Кѣмъ 4 часа сл. пл. дружината се явила при командира на 2. п. бригада, при могилитѣ, северозападно отъ с. Еникьой, и получила следната заповѣдь:

„Настѣпете кѣмъ противника по посока на кичестото дърво (показано съ рѣжа) и сметете всички сгъстени части по пътя си, като заемате гребена“.

Дружината настѣпила веднага и кѣмъ 5 часа била при кичестото дърво. Хребетѣтъ, който трѣбвало да заеме дружината, преди да пристигне последната, е билъ заетъ отъ 4. дружина отъ 32. п. полкъ. Когато пристигнала 4. дружина отъ 41. п. полкъ, тя се спрѣла задъ дружината отъ 32. п. полкъ, на около 150 крачки и тукъ пренощувала.

Тритѣ дружини и картечната рота, нощта заварила въ следното положение: 2. дружина на югозападъ отъ с. Еникьой въ долината, 3. дружина на изтокъ отъ воденицата, 1. дружина и картечната рота на западъ отъ воденицата.

42. пех. полкъ се отправилъ за Софасъ и тукъ пристигналъ въ 9 часа пр. пл. на 2.5 км. източно отъ това село. Тукъ той почивалъ около 1 часъ. По заповѣдь отъ командира на бригадата, полкѣтъ трѣгналъ по единъ трудень пътъ въ югоизточна посока кѣмъ шосето с. Софасъ—с. Еникьой; въ 11 часа пр. пл., като достигналъ до шосето, той се спрѣлъ на платото до наблюдателния пунктъ на началника на дивизията.

Въ 11 часа пр. пл. последвала заповѣдь, полка да излѣзе напредъ на 1.5 км. и да се спрѣ. Когато той пристигналъ на това мѣсто, получена била заповѣдь отъ началника на дивизията да изпрати една дружина напредъ, за да подкрепи 29. пех. полкъ. Изпратена била 1. дружина, която трѣгнала веднага и въ 2 ч. и 30 м. сл. пл. стигнала и заела

мѣстото си задъ 2. дружина отъ 29. пехотенъ полкъ. Тукъ, по заповѣдь на командира на полка 1. дружина отъ 42. пех. полкъ е стояла задъ бойната линия до 5 часа и 30 м. сл. пл.

Къмъ това време командирътъ на дружината тръгналъ по заповѣдь, и миналъ въ бойната частъ вдѣсно отъ 1. дружина на 29. полкъ, за да атакува съвмѣстно съ него укрепленията. Заповѣдта е била дадена непосредствено отъ бригадниятъ командиръ. Командирътъ на полка, обаче, следъ това далъ заповѣдь, тази дружина да се насочи полу на дѣсно и да настигне веригата на 32. п. полкъ, който действувалъ вдѣсно отъ 29. п. полкъ. Дружината влиза въ връзка съ 29. п. полкъ и отива при него, гдето преносувала. Презъ този день тя не взела участие въ боя.

Останалитѣ три дружини отъ 42. п. полкъ, къмъ 2 часа сл. пл. се премѣстили напредъ на още единъ километъръ североизточно отъ с. Еникьой и тамъ се установили на би-вакъ. Нощта минала безъ особени произшествия.

2. пионерна дружина.

Предвидъ атаката на Чаталджанската позиция, още вечерта на 30. ноемврий, на частитѣ отъ дивизията били раздадени отъ пионерната дружина: на 1. п. бригада 1200 бомби, а на 2. бригада — 1000, заедно съ бомбоносцитѣ.

1. пионерна рота съ едната си полурота е действувала съ 24. п. полкъ, а съ другата съ 11. п. полкъ. Единъ отъ взводоветѣ, придаденъ къмъ 11. п. полкъ е работилъ по разчистването на гората предъ позицията, въ участъка на полка. Къмъ 5 часа и 30 м. сл. пл. пионерната рота настъпила и настигнала поддръжката на двата полка, на единъ километъръ предъ позицията. Командирътъ на ротата направилъ рекогносцировка на пята откъмъ горичката на Лазаркьойската височина и констатиралъ, че турскитѣ окопи били безъ насипъ, дълбоки и съединени съ ходове за съобщение. Изкуствени препятствия не се забелязвали.

2. пионерна рота била придадена къмъ маневриращитѣ войски.

Въ заключение, действията презъ този день се завършили съ това, че дивизията успѣла да излѣзе напредъ и да заеме преднитѣ окопи на турската позиция. Сравнително по-голямъ успѣхъ е имала 2. бригада и 24. п. полкъ отъ 1. п. бригада. 11. п. полкъ не можалъ да мине отъ другата страна на рѣката (източната), едно поради трудната гориста мѣстностъ и друго, поради слабата енергия на командира на полка.

Командуваниятъ армията, който е наблюдавалъ боя отдалеко навѣрно е изнесалъ впечатлението, че 2. п. бригада не настъпва енергично и затова съ нѣколко телеграми

подканвалъ пехотата да настѣпва по-смѣло особено дѣсно-фланговата бригада.

Бригидитѣ, обаче, съ изключение на 11. п. полкъ настѣпваха енергично, доколкото е позволявала обстановката. Да се настѣпва безогледно напредъ щѣше да бѣде опасно, защото и безъ това пехотнитѣ части бѣха дали голѣми загуби, поради това, че нашата артилерия не можеше да излѣзе напредъ и да поразява съ действителенъ огънь неприятеля.

Къмъ 3 ч. и 50 м. м. сл. пл. била получена следната телеграма отъ командуващиятъ армията:

„По всичко се вижда, че отъ Вашата първоначална артилерийска позиция, поради голѣмитѣ разстояния, Вие мжно ще водите борбата съ неприятелската артилерия. Поради това, поставете се още сега да усилите изнесенитѣ напредъ Ваши батареи съ всичката Ваша артилерия. Ако това е невъзможно, поради откритата мѣстность и поражение, то направете го непременно довечера. За тая цель, артилериститѣ още отъ сега да изучатъ пѣтищата и подстѣпитѣ, а пехотата да настѣпи по-енергично, за да завладѣе гребена, който сега е срещу 2. п. бригада. Довечера тя ще се спре на заетитѣ позиции и ще състави едно прикритие на артилерията Ви.“

Въ тази смисълъ началникътъ на дивизията е направилъ разпореждане до началникитѣ на частитѣ, въ 4 ч. и 15 м. следъ пладне.

5. п. дивизия.

Страничното прикритие — 2. Искърски полкъ — остана на мѣстото си за наблюдаване и охранение на крайния лѣвъ флангъ; 2. и 3. п. бригади, заедно съ една батарея отъ 1. планински с. с. артилерийски полкъ и съ две с. с. батареи, оставени при бригадитѣ, се съсредоточаваха около с. Софасъ, готови да поддържатъ лѣвото крило на първата линия, по заповѣдъ на командуващия армията.

Въ 5 часа пр. пл. 2. п. бригада, съ дветѣ батареи тръгна отъ бивака; 3. п. бригада тѣй сжщо тръгна. Щабътъ на дивизията се разположилъ около с. Софасъ, на платото североизточно отъ селото. Близо до него билъ бивака на 3. п. бригада, а къмъ Софасъ бивака на 2. п. бригада. Дветѣ скорострелни батареи, по разпореждането на командуващия армията, били изпратени въ разпореждането на командира на 1. п. бригада отъ 3. пех. дивизия.

Къмъ 10 часа пр. пл. се получила следната заповѣдъ отъ щаба на III армия:

„Следете действията на 3. п. дивизия и съобразно съ това, предвижвайте и вашата дивизия. Бждете готови да помогнете на 3. п. дивизия съ една бригада, но само кога то действително има нужда отъ това.“

По собствена инициатива, началникът на 5 п. дивизия изпратил към левия фланг на 3. п. дивизия към с. Тарфа, 2. п. бригада съ дветъ скорострелни полски батареи.

2. бригада отъ 5. п. дивизия застанала югоизточно отъ с. Тарфа, като е изпратила само две дружини въ поддръжка на 11. п. полкъ, който достигналъ на 1 к. м. източно отъ с. Лазаркьой. 3. п. бригада съ нескорострелната батарея нощували при с. Софасъ.

На крайния лѣвъ флангъ, една турска миноноска стоварила войски на морския брѣгъ, 3—4 км. североизточно отъ с. Ормали. По ивицата между езерото Деркосъ и морето, настѣпвалъ единъ турски табуръ, който преминалъ Еледжикъ Мандраси. Командирътъ на 2. п. полкъ усилилъ дветъ роты при с. Ормали съ още три роты. По искането на командира на 11. п. полкъ, изпратилъ му за подкрепа една рота. Въ с. Сербели имало една дружина, въ Джелебкьой — също една дружина. Презъ нощта на 4. срещу 5. ноемврий турцитъ се оттеглили назадъ и се окопали на западъ отъ Еледжикъ Мандраси. Изпратената рота при 11. п. полкъ се върнала.

Въ 7 часа и 30 м. сл. пл. се заповѣдало на командира на 1. п. бригада да влѣзе въ свръзка съ дружинитъ отъ 5. п. полкъ въ с. Караджакьой, да свърже тѣхната служба съ службата на 2. п. полкъ и да организира най-бдително наблюдение на брѣга за движението на турскитъ параходи. Въ случай на малки десанти да се взематъ мѣрки за осуетяването имъ.

Вечерята на 4. ноемврий отъ командувачиятъ III армия се получила заповѣдъ:

„Частитъ да се укрепятъ на позицията си и да подкрепятъ промѣната на позицията на артилерията, Утре ще се продължатъ решителнитъ действия.“

9. п. дивизия.

Бойното поле, върху което сж се разиграли действията на 4. и 5. ноемврий, граничи съ участъка на дивизията на северъ съ условната линия с. Еникьой, Ясойренъ, а на югъ съ линията Езетинъ, Накашкьой. Мѣстността е вълниста съ обща ориентировка на гребенитъ отъ северъ на югъ. Това очертание на мѣстността образува редъ паралелни, последователни позиции.

Самата позиция, на която частитъ си заели изходното положение, при настѣплението на 4. ноемврий, върви по преднитъ височини, непосредствено на западъ отъ линията с. Чинакче, Кестеникъ и отъ с. Еникьой до височината северно отъ с. Езетинъ, има едно протежение отъ 8 километра. По

характера на мѣстността, позицията би могла да се раздѣли на две половини: южна, заета отъ 2. п. бригада, представляваща единъ продълговатъ масивъ съ продълговати клонове отъ дветѣ страни, съвсемъ покрити, съ обширенъ обзоръ и обстрелъ, и северна, заета отъ 1. п. бригада, задъ височинитѣ, повече или по-малко покрити съ храсталакъ въ северната си частъ, съ стрѣмни спускове къмъ страната на противника и съ обширенъ обзоръ и обстрелъ.

Мѣстността въ тѣла, по продължението на цѣлата позиция значително се понижава и образува една широка долина, по която минава пѣтя отъ гр. Чаталджа за с. Калфалина. Движението по тази долина, съ изключение на малка частъ на западъ отъ с. Уклали, може да се извърши незабелязано отъ неприятеля.

Предъ фронта на нашата и неприятелската позиции протича р. Катърчи Су, която въ горното си течение до с. Чинакче и въ долното, отъ линията Уклали, Уржуню на югъ, съставлява известно препятствие, понеже тече въ дълбоко корито съ отвесни и извилести брѣгове при една ширина отъ 2—3 метра и дълбочина 0.5 до 2.5 метра. Течението на рѣката е бавно и на мѣста се намиратъ дълбоки вирове. Никакви мостове на рѣката нѣма. Долината, по която протича тази рѣка, започва отъ с. Еникѡй и има срѣдна широчина отъ 2—3 километра; тя се обстрелва съ най-действителенъ фронталенъ и анфиладенъ огънь. Мѣстността е съвсемъ откритата и представя съвсемъ малко подстъпи и то за единични хора и отдѣлни групи. На ската, непосредствено предъ нашитѣ позиции, въ долината, се намиратъ селата Чинакче и Кестеникъ и нѣколко воденици, които не могатъ, обаче, да послужатъ като надеждно закритие на частитѣ, понеже сж малки и се обстрелватъ съ най-действителенъ артилерийски огънь. Общата посока на турската позиция има форма на полукръгъ съ вдлѣбнатата си страна къмъ насъ, което дава на противника твърде голѣми изгоди за действия противъ атакуващия на този участъкъ.

Въ опредѣлената зона за дивизията, неприятелътъ е ималъ 4 реда укрепления съ усъвършенствуванъ полски профилъ, а сжщо и отъ времененъ характеръ.

Въ първата линия се намирали укрепления „Мешеликъ“ и „Порукли—табия“ (А и Б) „Асимъ—паша“ и „Бейкъръ—паша“, съ твърде усъвършенствуванъ полски профилъ и нѣколко блиндирани постройкы. Предъ тѣзи укрепления е имало изнесени напредъ 2—3 реда окопи, съединени съ укрепленията съ зигзагообразни ходове за съобщения. Задъ укрепленieto „Мешеликъ“ се намирало, на около 1 к. м., друго затворено „В“ — „Ески—Шехиръ“.

Въ втора линия сж се намирали временнитѣ укрепления „Гази-байри“ и „Караколъ-Нокта“, а въ трета линия — „Теирманъ-тепе“, „Тюджиръ-тепе“, „Акбунаръ“ и „Кюрдъ“.

характера на мѣстността, позицията би могла да се раздѣли на две половини: южна, заета отъ 2. п. бригада, представляваща единъ продълговатъ масивъ съ продълговати клонове отъ двѣтѣ страни, съвсемъ покрити, съ обширенъ обзоръ и обстрелъ, и северна, заета отъ 1. п. бригада, задъ височинитѣ, повече или по-малко покрити съ храсталакъ въ северната си частъ, съ стрѣмни спускове къмъ страната на противника и съ обширенъ обзоръ и обстрелъ.

Мѣстността въ тила, по продължението на цѣлата позиция значително се понижава и образува една широка долина, по която минава пѣтя отъ гр. Чаталджа за с. Калфакьой. Движението по тази долина, съ изключение на малка частъ на западъ отъ с. Уклали, може да се извърши незабелязано отъ неприятеля.

Предъ фронта на нашата и неприятелската позиции протича р. Катърчи Су, която въ горното си течение до с. Чинакче и въ долното, отъ линията Уклали, Уржуню на югъ, съставя известно препятствие, понеже тече въ дълбоко корито съ отвесни и извилести брѣгове при една ширина отъ 2—3 метра и дълбочина 0.5 до 2.5 метра. Течението на рѣката е бавно и на мѣста се намиратъ дълбоки вирове. Никакви мостове на рѣката нѣма. Долината, по която протича тази рѣка, започва отъ с. Еникьой и има срѣдна широчина отъ 2—3 километри; тя се обстрелва съ най-действителенъ фронталенъ и анфиладенъ огънь. Мѣстността е съвсемъ открита и представя съвсемъ малко подстъпи и то за единични хора и отдѣлни групи. На ската, непосредствено предъ нашитѣ позиции, въ долината, се намиратъ селата Чинакче и Кестеникъ и нѣколко воденици, които не могатъ, обаче, да послужатъ като надеждно закритие на частитѣ, понеже сж малки и се обстрелватъ съ най-действителенъ артилерийски огънь. Общата посока на турската позиция има форма на полукръгъ съ вдлъбнатата си страна къмъ насъ, което дава на противника твърде голѣми изгоди за действия противъ атакуващия на този участъкъ.

Въ опредѣлената зона за дивизията, неприятелътъ е ималъ 4 реда укрепления съ усъвършенствуванъ полски профилъ, а сжщо и отъ времененъ характеръ.

Въ първата линия се намирали укрепления „Мешеликъ“ и „Порукли—табия“ (А и Б) „Асимъ—паша“ и „Бейкъръ—паша“, съ твърде усъвършенстванъ полски профилъ и нѣколко блиндирани постройки. Предъ тѣзи укрепления е имало изнесени напредъ 2—3 реда окопи, съединени съ укрепленията съ зигзагообразни ходове за съобщения. Задъ укреплението „Мешеликъ“ се намирало, на около 1 к. м., друго затворено „В“ — „Ески—Шехиръ“.

Въ втора линия сж се намирали временнитѣ укрепления „Гази-байри“ и „Караколъ-Нокта“, а въ трета линия — „Теирманъ-тепе“, „Тюджиръ-тепе“, „Акбунаръ“ и „Кюрдъ“.

дере". Въ четвъртата линия сж се намирали укрепленията №№ 9 и 10.

Множество комбинирани окопи, добре приспособени, сж нагодени да обстрелватъ всичкитъ подстъпи. По такъвъ начинъ, позицията на турцитъ въ участъка на 9. п. дивизия се е явявалъ твърде силна.

Разпореждане за атаката въ 9. п. дивизия.

За тази целъ била издадена следната заповѣдь:

1) „Дивизията ще атакува фронта отъ линията с. Накашкой „Курдъ-дере“ включително до линията укрепление № VII, Ясойренъ включително.

2) 2. п. бригада (полковникъ Поповъ) съ придадената ѝ артилерия ще атакува участъка, въ който сж разположени укрепления „Караколъ Нокта“ (X) „Акъ-бунаръ“ (XI) и „Курдъ-дере“

3) 1. п. бригада (полковникъ Евровъ), съ придадената ѝ артилерия, ще атакува участъка на северъ отъ този на 2. п. бригада, въ който сж разположени укрепления: VIII, VII, 7 („Тейрманъ-тепе“) с. Ясойренъ включително.

4) 1. п. бригада отъ 4. п. дивизия (полков. Тодоровъ) остава въ мое разпореждане при с. Субатчюю.

5) Въ време на боя ще се намирамъ на височината на северъ отъ с. Субатчюю“.

Частитъ не успѣли да извършатъ предвиденитъ рекогносцировки, поради липса на време. Нѣкои отъ тѣхъ, 1. п. бригада, донесли по телефона, че не знаятъ точно кои сж опредѣленитъ имъ обекти за атака. Отъ щаба на дивизията имъ били дадени нужнитъ указания, доколкото това е възможно по картата.

Развитието на атаката въ 1. бригада отъ 9. п. дивизия

Въ 11 часа и 55 м. сл. пл., на 4. ноемврий, е била предадена заповѣдта за атаката на Чатаалджанската позиция, а именно: на 17 п. полкъ се възлагало да атакува участъка на северъ отъ с. Уржуню, укреплението VIII (южно отъ с. Кжджали), укреплението Туджиръ-тепе—VII и с. Ясойренъ включително. На 4. п. полкъ, да атакува участъка влѣво отъ 17. п. полкъ, укрепленията VII, VI и „Тейрманъ-тепе“ включително.

Сутринята паднала гжста мъгла, която почнала да се разнася едва къмъ 7 часа сл. пл.

17. п. Доростолски полкъ.

Въ 4 часа пр. пл. полкътъ се съсредоточилъ на „Зелената височина“, западно отъ с. Кестеникъ, като за пръвъ обектъ му билъ даденъ укреплението източно отъ с. Кестеникъ. Въ 5 часа пр. пл., полкътъ настѣпилъ, като е ималъ въ бойна часть 2. и 3. дружини, а въ полкова поддръжка 1. и 4. дружини, безъ две роти, които били оставени за прикритие на артилерията. За поддържане връзка съ 4. п. полкъ влѣво, била назначена 2. рота. За свръзка вдѣсно съ 2. п. бригада билъ назначенъ единъ усиленъ патруль. Направляваща дружина била назначена 2., която е трѣбвало да настѣпи по посока на южната крайнина на с. Кестеникъ, срещу западния фасъ на укреплението.

Въ 3 часа пр. пл. полкътъ, въ взводни колони, настѣпилъ напредъ и достигналъ до р. Кара Су, безъ да бѣде забелязанъ отъ турцитѣ. Премаването на рѣката станало трудно; всички се измокрили. Въ това време почнало да се разсѣмва и дружинитѣ отъ бойната часть продължили настѣплението си. Когато преднитѣ роти отъ бойната часть, приближили на около 700—800 крачки отъ предното укрепление, турцитѣ открили силенъ пехотенъ и картеченъ огънь. Частитѣ били принудени да спратъ, залегнатъ и откриятъ огънь. Обаче, нѣкои роти успѣли да се поддадатъ още напредъ и залегнали на около 600 крачки.

Въ това положение турцитѣ открили срещу тѣхъ и артилерийски огънь. За да се облекчи настѣплението на полка, била изпратена 1. дружина отъ полковата поддръжка, за да усили дѣсния флангъ, а на картечната рота било заповѣдано да заеме позиция на източната крайнина на с. Кестеникъ и да открие огънь. Полкътъ, изложенъ на силенъ фронталенъ и фланговъ, пехотенъ и артилерийски огънь, можалъ да се задържи на позициитѣ си презъ цѣлия день. Картечната рота избрала нова позиция напредъ, но по пѣтя на следването си къмъ нея, попаднала подъ неприятелския артилериски огънь и въ 3 часа сл. пл. била неспособна за действие презъ този день. Връзката влѣво съ 4. п. полкъ не могла да се възстанови, а 34. п. полкъ настѣпилъ веднага, на около 2 километра.

Въ 6 ч. и 30 м. сл. пл. било направено разпореждане да се прибератъ раненитѣ и убититѣ; но огънятъ на турцитѣ попрѣчилъ на това, и успѣли да прибератъ само часть отъ тѣхъ. Къмъ 8 часа и 30 минути сл. пл. всичко утихнало. Полкътъ не билъ свързанъ съ телефонъ съ бригадата.

Следъ прекратяването на огъня, къмъ 9 часа сл. пл., се явилъ лично на докладъ при командира на бригадата- (при гаубичното отдѣление) командира на 17. полкъ, като описалъ положението на полка въ много плачевни краски и

като опредѣлялъ загубитѣ на повече отъ 2000 души. За това било донесено и на началника на дивизията съ записка.

Заповѣдано било на командира на 17. п. полкъ, че на всѣка цена трѣбва да се задържи на заетата позиция, и че на полковетѣ отъ 3. п. дивизия било заповѣдано да настѣпятъ енергично и че ще му бжде изпратена за подкрепление една дружина отъ 7. п. полкъ, който бѣше въ маневрени войски, и която била дадена по искането на бригадниятъ командиръ.

Въ това време, почнали да минаватъ презъ щаба на бригадата малки и голѣми групи войници отъ 17. п. полкъ, между които и мнозина ранени. Всички имали видъ на покѣртени нравствено хора. Командирътъ на бригадата съ щаба си дълго време презъ нощта събиралъ тия групи, като се отдѣляли раненитѣ и като се свеждали здравитѣ въ ксманди, които били изпращани обратно на позицията.

Командирътъ на 17. п. полкъ, като се върналъ въ с. Кестеникъ ималъ среща съ командиритѣ на 1., 2., и 3. дружини, които му докладвали, че предвидъ многото ранени, изморени, болни и голѣмата загуба отъ началствующи лица, намѣрили за целесѣобразно да оттеглятъ ротитѣ назадъ за пренасянето раненитѣ и болни войници при воденицата, и се приведатъ частитѣ въ редъ, понеже били много разбъркани, а на позиция за прикрытие остава само една рота. При това добавяли, че утре, призори, тѣ щѣли отново да се върнатъ на позицията. Следъ този докладъ, командирътъ на полка веднага заповѣдалъ, следъ като се оставятъ раненитѣ въ с. Кестеникъ, дружинитѣ да се върнатъ отново на мѣстата си и да се окопятъ.

Презъ този денъ наличното състояние на 17. п. полкъ е било следното:

Влѣзли въ бой	3965 души
отъ тѣхъ:	
убити: офицери	1 "
долни чинове	275 "
ранени: офицери	14 "
долни чинове	607 "
болни: офицери	2 "
долни чинове	150—160 "
въ неизвестность	135 "
всичко излѣзли отъ строя	1174 "

4. Плѣвенски полкъ.

Полкътъ настѣпилъ така: 3. и 4. дружини въ бойна часть, а 2. дружина, като полкова доддрѣжка, задъ 4. дружина. На 1. дружина, която презъ нощта била въ предн

постове, било заповѣдано да се събере предъ артилерийското отдѣление на позицията и да застане въ полкова поддръжка задъ 3. дружина; 2. рота да остане за прикритие на артилерията. Като обектъ на атаката било дадено укреплението източно отъ с. Чинакче.

2., 3. и 4. дружини трѣгнали въ 4 часа пр. пл. въ походенъ редъ, като следвали: 4., 3. и 2. дружини една следъ друга, прикрити отъ патрулна верига. Движението се извършило само по единъ единственъ пътъ, защото мѣстността навсѣкжде била покрита съ гъсти и високи храсталаци. Когато преднитѣ дружини минали артилерията и излѣзли отъ храсталака, разгънали се въ боенъ редъ къмъ 6 часа пр. пл.; 2. дружина сжщо тѣй се развърнала, за да попълни пространствата между 3. и 4. дружини, понеже фронта на полка билъ много голѣмъ. 1. дружина къмъ това време се събрала на позицията си, като оставила 2. рота за прикритие на артилерията, съ останалитѣ роти се разположила задъ 3. дружина.

Въ 6 часа и 30 м. пр. пл., когато преднитѣ дружини достигнали на линията на с. Чинакче, турцитѣ открили силенъ пехотенъ огънь отъ окопитѣ предъ укрепленията. Тѣ продължили настѣплението си безъ стрелба. Като пристигнали до р. Кара Су, турцитѣ открили и артилерийски огънь. Въ това време открила огънь и нашата артилерия. 1. п. дружина се спуснала и влѣзла въ с. Чинакче.

3. дружина изпратила още половинъ рота за връзка съ 17. п. полкъ, обаче, въ това време той билъ около 1 км. вдѣсно и връзката не могла да се установи.

Къмъ 1 часа и 30 м. сл. пл. дружината достигнала на 300 крачки отъ укреплението. Турцитѣ очисти́ли окопитѣ предъ това укрепление и стреляли отъ самото укрепление. 4. дружина следъ минаването на р. Кара Су, усилила бойната си частъ съ една рота вдѣсно и влѣзла въ тѣсна връзка съ 2. дружина. Изпратени били два взвода отъ дружинната поддръжка за връзка съ 32. п. полкъ, но връзката не могла да се установи, понеже този полкъ се намиралъ на 800 крачки въ страни.

Къмъ 9 часа и 30 м. пр. пл. 4. дружина заела преднитѣ турски окопи на хребета североизточно отъ с. Чиникче, тя атакувала съ 3 взвода турскитѣ окопи, но обсипана съ шрапнеленъ огънь отъ артилерията на 3. дивизия, се събрала отзадъ височината, въ турскитѣ окопи. Турцитѣ взели обратно окопитѣ.

2. дружина, преди да мине р. Кара Су, изпраща още една рота влѣво и настѣпва напредъ срещу северната крайнина на укреплението, и когато преднитѣ ѝ роти къмъ 9 часа пр. пл. достигнали рѣчичката, която се влива въ р. Кара Су, срещу с. Чинакче отъ североизточна посока, се спря

постове, било заповѣдано да се събере предъ артилерийското отдѣление на позицията и да застане въ полкова поддръжка задъ 3. дружина; 2. рота да остане за прикритие на артилерията. Като обектъ на атаката било дадено укреплението източно отъ с. Чинакче.

2., 3. и 4. дружини тръгнали въ 4 часа пр. пл. въ походенъ редъ, като следвали: 4., 3. и 2. дружини една следъ друга, прикрити отъ патрулна верига. Движението се извършило само по единъ единственъ пѣтъ, защото мѣстността навсѣкжде била покрита съ гъсти и високи храсталаци. Когато преднитѣ дружини минали артилерията и излѣзли отъ храсталака, разгънали се въ боенъ редъ къмъ 6 часа пр. пл.; 2. дружина сжщо тъй се развърнала, за да попълни пространствата между 3. и 4. дружини, понеже фронта на полка билъ много голѣмъ. 1. дружина къмъ това време се събрала на позицията си, като оставила 2. рота за прикритие на артилерията, съ останалитѣ роти се разположила задъ 3. дружина.

Въ 6 часа и 30 м. пр. пл., когато преднитѣ дружини достигнали на линията на с. Чинакче, турцитѣ открили силенъ пехотенъ огънь отъ окопитѣ предъ укрепленията. Тѣ продължили настѣплението си безъ стрелба. Като пристигнали до р. Кара Су, турцитѣ открили и артилерийски огънь. Въ това време открила огънь и нашата артилерия. 1. п. дружина се спуснала и влѣзла въ с. Чинакче.

3. дружина изпратила още половинъ рота за връзка съ 17. п. полкъ, обаче, въ това време той билъ около 1 км. вдѣсно и връзката не могла да се установи.

Къмъ 1 часа и 30 м. сл. пл. дружината достигнала на 300 крачки отъ укреплението. Турцитѣ очистили окопитѣ предъ това укрепление и стреляли отъ самото укрепление. 4. дружина следъ минаването на р. Кара Су, усилила бойната си частъ съ една рота вдѣсно и влѣзла въ *тѣсна връзка* съ 2. дружина. Изпратени били два взвода отъ дружинната поддръжка за връзка съ 32. п. полкъ, но връзката не могла да се установи, понеже този полкъ се намиралъ на 800 крачки въ страни.

Къмъ 9 часа и 30 м. пр. пл. 4. дружина заела преднитѣ турски окопи на хребета североизточно отъ с. Чинакче; тя атакувала съ 3 взвода турскитѣ окопи, но обсипана съ шрапнеленъ огънь отъ артилерията на 3. дивизия, се събрала отзадъ височината, въ турскитѣ окопи. Турцитѣ си взели обратно окопитѣ.

2. дружина, преди да мине р. Кара Су, изпраща още една рота влѣво и настѣпва напредъ срещу северната крайнина на укреплението, и когато преднитѣ ѝ роти къмъ 9 часа пр. пл. достигнали рѣкичката, която се влива въ р. Кара Су, срещу с. Чинакче отъ североизточна посока, се спрѣ-

ла обстрелвана отъ силенъ шрапнеленъ огънь, гдето престояла до вечерята. Привечеръ, подъ прикритието на тъмнината, дружината настъпила и достигнала до линията на 3. дружина, гдето презъ нощта се окопала.

Къмъ 6 часа сл. пл., като се стъмнило, отъ полковата поддръжка се изпратила една и половина роти, за да се усили дружинната поддръжка на 3. дружина, въ случай на турска контратака. Изпратена била и полкова поддръжка (само останалата 1. рота) до р. Кара Су, на която се възлагало да отбие нощната атака, която би предприели турцитѣ.

За положението на полка било донесено на бригадниятъ командиръ. Полкътъ очаквалъ поддръжки, за да атакува на следния день. Такива били обещани да пристигнатъ най-късно утре сутринята на 5. ноемврий. Презъ цѣлата нощ турцитѣ не прекратили пехотния огънь.

Презъ този день 4. п. полкъ е ималъ следнитѣ загуби:

Убити ;	офицери	1
	долни чинове	40
Ранени	офицери	8
	долни чинове	243
безвестъ пропаднали		12

Всичко 305 души.

Действието на артилерията въ участъка на 1. бригада отъ 9. п. дивизия.

Както казахме по-горе, 5. с. с. артилерийски полкъ и 1. гаубично с. с. отдѣление бѣха придадени къмъ 1. п. бригада отъ 9. п. дивизия. Артилерията на този участъкъ е била разположена по височинитѣ на западъ отъ с. с. Кестеникъ и Чинакче.

Нашата артилерийска позиция е имала голѣмъ обзоръ и съ фронтъ къмъ неприятелската; мѣстността позволявала да се разположатъ скритомъ батареитѣ и да се маскиратъ въ храсталака; имало закрити съобщения и съ тила.

Турската позиция (укрепление VI и VII, зигзагообразното и Уржунското) командувала нашата позиция на около 20—30 метра. Тя имала много добъръ обстрелъ и силна огнева връзка; крепостнитѣ 12 см. орждия обстрелвали и тила на нашата позиция; позволявала и скришно разположение на батареитѣ. На много мѣста блѣсъцитѣ отъ орждията издавали разположението на батареитѣ. Съобщенията въ тила били закрити и безопасни.

На 3. ноемврий къмъ пладне всичкитѣ отдѣления на 5. с. с. артилерийски полкъ били вече окопани на позицията и готови за бой. Приготвени били и всичкитѣ данни за стрелбата.

Растоянията до неприятелските цели били :

за 1. с. с. артилерийско отдѣление:

до укрепления съ зигзагитѣ (Асимъ-паша) 3000 м.
до батареитѣ 4600—4800 до 5000 м.

за 2. с. с. артилерийско отдѣление :

до укрепления съ зигзагитѣ 3800 м.
до батареитѣ 5200 до 5400 м,

за 3. с. с. артилерийско отдѣление :

до укрепление съ зигзагитѣ 4000 м.
до батареитѣ 5300 до 5800 м.

за гаубичното с. с. артилерийско отдѣление :

до укрепление съ зигзагитѣ 4000 м.
до Уржунското укрепление (Бейкъръ-паша) . 4000 м.
до батареитѣ 5000—6000 м

2. и 3. артилерийски отдѣления сж били свързани направо съ командира на полка съ телефонъ, а 1. артилерийско отдѣление направо съ 2. отдѣление. Командирътъ на гаубичното артилерийско отдѣление е наблюдавалъ отъ наблюдателния пунктъ на полковия командиръ.

Още на 3. ноемврий били сж дадени следнитѣ райони на действие: за 1. с. с. артилерийско отдѣление: укрепления по ската на югозападъ отъ с. Еникьой; за 2. с. с. артилерийско отдѣление укрепление на изтокъ отъ с. Чинакче и за 3. артилерийско с. с. отдѣление Уржунското укрепление. Гаубичното с. с. отдѣление трѣбваше да действа по цѣлата неприятелска позиция, предъ фронта на бригадата. Опредѣлението на тѣзи зони за действие съвсемъ не е изключвало съсредоточението на огъня, въ даденъ пунктъ, на 2 и повече отдѣления, ако ходътъ на боя би изисквалъ това.

Презъ нощта срещу 4. ноемврий, се получила заповѣдъ по 1. п. бригада, която уреждала атаката въ бригадниятъ участъкъ, като се възлагало на артилерията да съдействува на пехотната атака.

Предвидъ на предстоящото настѣпление на пехотата, командирътъ на артилерийския полкъ решилъ да обстреля защитниците на укрепленията, като предполагагъ, че турската артилерия ще открие огънь щомъ нашата пехота настѣпи.

Нашитѣ скорострелни отдѣления заемали маскирани позиции, а гаубичното отдѣление било разположено на защитна позиция.

На 4. ноемврий въ 5 ч. 15 м. пр. пл. настѣпила нашата пехота и къмъ 6 ч. 15 м. открила огънь срещу турците.

Турската артилерия мълчала. Въ 7 ч. 15 м. пр. пл., командирът на полка заповѣдалъ на гаубичното и на 2. отдѣление да откриятъ огънь по окопитъ на зигзагообразното укрепление. Забелязало се размърдване на неприятелскитъ стрелци, които на малки групи прибѣгвали къмъ заднитъ окопи.

Въ 8. ч. пр. пл., турската артилерия открила огънь по цѣлата линия. Предполагало се, че турцитъ действуватъ съ 14—15 полски и 3—4 крепостни батареи, приблизително както сж показани на плана.

Турската артилерия поддържала съ ефикасенъ огънь, пехотата си въ укрепленията и била малко изложена на пораженията на нашия артилерийски огънь, защото била отдалечена на повече отъ 4,500 метра.

Нашитъ батареи били обстрелвани силно отъ турската артилерия, а нашата пехота била поражавана и съ фланговъ огънь отъ 1—2 батареи разположени далечъ нѣкъде, северно отъ укреплението № VII Тѣзи батареи, повидимому, не сж били обстрелвани отъ нашата артилерия на съседния участъкъ. Турскитъ батареи обстрелвали площади и съ високи прѣскания; пораженията сж се получавали повечето въ тила.

Докато се узнае групировката на неприятелската артилерия, командирътъ на артилерийския полкъ заповѣдалъ на отдѣленията да ангажиратъ турската артилерия, въ опредѣленитъ имъ зони.

Къмъ 9 часа пр. пл., две турски батареи открили огънь откъмъ укреплението № VII по нашата пехота. Командирътъ на полка заповѣдалъ на 1. отдѣление да ги обстреля, следъ което тѣзи батареи прекратили огъня си. Огъньтъ билъ съсредоточаванъ ту къмъ едната, ту къмъ другата неприятелска група, за да ги накара да замълчатъ.

Къмъ 12 часа по пладне, командирътъ на полка получилъ заповѣдъ отъ началника на дивизията, чрезъ бригадниятъ командиръ, да подкрепи съ огъня си пехотата на 2. п. бригада, която много страдала отъ турския артилерийски огънь, който идель отъ посоката на укреплението „Каракаль-Нокта“. Понеже разстоянията за полскитъ отдѣления било голѣмо, то било заповѣдано на гаубичното отдѣление да открие огънь противъ неприятелскитъ артилерийски окопи при „Каракаль-Нокта“, но и за това отдѣление разстоянието било голѣмо.

Уржунското „Бейкъръ-паша“ и „Зигзагообразното“ укрепление („Асимъ-паша“) били заети съ слаби пехотни части, които бѣгали въ окопитъ, щомъ като нашата артилерия почвала да обстрелва поменатитъ укрепления.

Командарътъ на бригадата получилъ донесение, че 4. п. полкъ е достигналъ на 300—400 крачки предъ „Зигзаго-

образното“, укрепление. Командирът на артилерийския полк решил веднага да обстреля това укрепление с потезки снаряди, за което гаубичното отделение от 3—3½ часа сл. пл. открило огън по него; турските войници избягали от предните въ задните окопи.

Цѣлия день турските батареи ту възобновявали, ту прекъсвали огъня си, щомъ като бивали обстрелвани отъ нашите батареи. Къмъ 4 часа сл. пл., пехотниятъ огънъ се прекратилъ, а следъ малко и артилерийскиятъ. Изобщо, споредъ реляцията на артилерийския полкъ, макаръ и на далечно разстояние, водила се е сполучлива стрелба и, въ скоро време, сж били принуждавани турските батареи да замлъкнатъ.

Изстреляни бойни припаси:

Отъ полското артилерийско отделение	177 бриз. гранати
	2390 шрапн.
Отъ гаубичното отделение	310 фуг. гранати
	263 шрипн.
Ранени войници	13 души.

Донесения и разпореждания по бригадата.

Презъ цѣлия день, 17. п. полкъ не можалъ да влѣзе въ свръзка съ щаба на бригадата; 4. п. полкъ още въ 9 часа сутринята установилъ свръзката.

Въ щаба на бригадата, до 9 часа пр. пл., не сж били получени никакви донесения отъ полковете, за което имъ било заповѣдано да донесатъ подробно. Въ 11 часа и 10 м. пр. пл. е било изпратено първото донесение отъ бригадата до щаба на дивизията, съ което се донася, че срещу бригадния фронтъ, по оценката на артилеристите и личната оценка на бригадния командиръ, действували около 12—15 турски батареи, следствие на което пехотните полкове се спрѣли на скатовете предъ укрепленията и не могли понататкъ да напреднатъ.

Въ 12 часа и 25 м. сл. пл., командирътъ на 4. п. полкъ донесълъ, че полкътъ му достигналъ на 300 крачки отъ укреплението, източно отъ с. Чинакче, за което било донесено и на началника на дивизията. Въ сжщата записка се донася, че турските батареи, които се намирали южно отъ Кърджали, прѣчили на настѣплението на 2. п. бригада. Бригадниятъ командиръ се разпоредилъ гаубичното отделение да обстреля тѣзи батареи.

Въ 2 часа и 40 м. сл. пл. отново се заповѣда на командира на 17. п. полкъ да донесе незабавно за положението на полка. При това му се съобщавало, че до дове-

чера полкътъ ще атакува укреплението източно отъ Чинакче, и му се предлага да настъпи съ полка си, като се постарее да атакува укреплението източно отъ с. Кестеникъ. Къмъ 3 часа и 50 м. сл. пл., била получена записка отъ началника на дивизията: 4. и 37. п. полкове да се окопаятъ на досегашнитъ си мѣста и да останатъ тамъ, докато се получи възможностъ да напреднатъ. Съобщавало имъ се тъй сжщо, че на 3. п. дивизия било заповѣдано да настъпи по-енергично.

Въ 5 часа и 25 м. сл. пл. било донесено на началника на дивизията, че 4. п. полкъ достигналъ на 200 крачки отъ укреплението срещу с. Чинакче, а 17. п. полкъ — почти на една височина вдѣсно отъ него. Съгласно заповѣдта на началника на дивизията било имъ заповѣдано да се спратъ и окопаятъ.

На мръкване се изисква да се притегли една дружина отъ 7. п. полкъ за подкрепа на 17. п. полкъ. Къмъ 8 часа сл. пл. пристигнала дружината на подполковникъ Добревъ и била изпратена на височината, на дѣсния флангъ на 17. п. полкъ.

Въ това време пристигнала 1. пионерна рота, на която било заповѣдано да заеме „Зелената височина“, като прикритие на артилерията, понеже прикритието отъ 17. п. полкъ било притеглено напредъ.

Въ 1 часа и 40 м. пр. пл., било донесено началнику дивизията, че командира на 4. п. полкъ съобщавалъ че въ този моментъ, дружинитъ отъ полка му всички били въ въ първа линия. За полкова поддръжка ималъ само една рота; частъ отъ полка му се намира на 200—300 крачки отъ окопитъ на укреплението съ зигзагитъ, срещу Чинакче, а съ лѣвия си флангъ тази вечеръ съ бой заелъ едно укрепление влѣво отъ горното. Една рота ималъ назадъ, като прикритие на артилерията. Загуби въ вчерашния бой — 400 долни чинове и 5-6 офицери. За задържане на настоящето положение, моли да му се изпрати поне една дружина отъ маневриращитъ войски. Въ сжщата записка се излага и положението на 17. п. полкъ.

2. бригада отъ 9. п. дивизия.

Тази бригада следъ осемъ денонощни маршове, на 3. ноемврий, усилена съ две с. с. артилерийски отдѣления отъ 9. артилерийски полкъ и съ 2 н. с. с. отдѣления отъ 5. н., с. с. артилерийски полкъ, въ 7 часа пр. пл. заела позиция между пжтя с. Уклали, с. Кестеникъ и височината на 1 км. северно отъ с. Езетинъ по височинитъ западно отъ притока на р. Кара Су, по следния начинъ:

Двсенъ участъкъ — полковникъ Чакъровъ съ 33. п. полкъ три дружини и съ едно с. с. и едно н. с. с. арт. отдѣления, заелъ участъка отъ височината на 1 км. северно отъ Езетинъ, като сж били разположени: 3. и 4. дружини въ бойна частъ, а 1. дружина въ полкова поддръжка, задъ 2. дружина. Артилерийскитѣ отдѣления пристигнали презъ нощта на 3. срещу 4. ноемврий.

Лѣвъ участъкъ — полковникъ Георгиевъ, 3 дружини отъ 34. п. полкъ съ едно с. с. и едно н. с. с. отдѣления, заелъ позицията северно отъ 33. полкъ до пжтя с. Уклали—с. Кестеникъ, като е ималъ 1. и 4. дружина въ бойна частъ, а 3. дружина въ полкова поддръжка, задъ 4. дружина. Артилерията заемала маскирани позиции въ интервалитѣ между пехотнитѣ части.

Бригадната поддръжка — 2. дружина отъ 34. п. полкъ, застанала задъ височината западно отъ позицията. Разпоредено било презъ нощта да се изпатратъ офицерски патрули, за да изучатъ подстъпнитѣ къмъ турскитѣ укрепления № № VIII и X (Каракалъ Нокта).

За боя на 4. ноемврий, командирѣтъ на 2. бригада издалъ следната устна заповѣдь:

„Утре, 5 часа пр. пл. 33. п. полкъ — три дружини, да настѣпи и атакува противника въ укреплението „Каракалъ Нокта“ и „Куртдере“.

34. п. полкъ — две дружини, да атакува укрепленията: „Гази Баири“ и „Акъ Бунаръ“.

Бригадната поддръжка да бжде на позицията на 14. р. отъ 34. п. полкъ.

Артилерията да остане, до втора заповѣдь на позицията си и да съдействува съ огъня си на атаката.

Дѣйствиата на 33. п. полкъ.

Полкѣтъ настѣпилъ съ 4. и 3. дружини въ първа линия, а 1. дружина въ полкова поддръжка. Дружинитѣ, подъ прикритието на тъмнината, настѣпили къмъ „Каракалъ Нокта“, като се охранявали само съ патрули. Дружинитѣ така се движели безнаказано до р. Кара Су и въ 6 часа пр. пл. турцитѣ открили силенъ пехотенъ и картеченъ огънь. Нашата пехота сжщо отговорила. Картечната рота на полка останала на старата си позиция, до втора заповѣдь.

Когато отъ преднитѣ линии на турцитѣ се открилъ първиятъ огънь, 4. п. дружина успѣла да излѣзе на подлежащия гребенъ, на изтокъ отъ р. Кара Су; а 3. дружина, която се движела вдѣсно отъ 4. дружина и 1. дружина не били

преминали още рѣката и подъ прикритието на 4. дружина, продължавали настѣпленieto си, като почнали да газятъ рѣката. 1. дружина, която въ началото заемала централно положение, следъ прегазването на рѣката, застанала точно задъ 4. дружина, кждето ротитѣ имъ се много разбъркали.

1. и особено 3. дружина, при преминаването на р. Кара Су се намирали въ много критическо положение. Преминаването на рѣката, подъ градъ отъ куршуми и шрапнели станало причина да се дадатъ много жертви отъ 1. и 3. дружини, които поради отсъствието на мостове, имали и много издавени войници. Дружинитѣ разстроени и войниците измокрени до коститѣ, продължили настѣпленieto си, като принудили турскитѣ предни постове да отстъпятъ.

Въ 6 и 15 м. пр. пл. се далъ първия турски артилерийски изстрелъ, а въ 6 часа и 26 м. отговорила и нашата артилерия. 34. п. полкъ заелъ гребена, по който били разположени преднитѣ постове на турцитѣ. Тукъ, турцитѣ насочили силенъ пехотенъ и кареченъ огънь отъ редута „Каракалъ Нокта“, както и фланговъ огънь преимуществено отъ лонета съ високитѣ амбразури, който се намиралъ на около 1000 крачки на югозападъ отъ укрепленieto. 3. дружина, изложена на най-силенъ картеченъ огънь, успѣла да мине рѣката само съ една частъ отъ ротитѣ си, които били силно размѣсени, и отъ които друга една частъ останала задъ рѣката.

Поради топографическитѣ условия на мѣстността, 3. дружина представляла прекрасна цель за противника и нѣмала добъръ обстрелъ, защото нищо не виждала. При всичко че положението ѝ е било критическо, тя останала на мѣстото си.

Силниятъ неприятелски пехотенъ и картеченъ огънь не позволилъ на полка да се мръдне отъ мѣстото си презъ цѣлия день и се задоволилъ, като се затвърдилъ на гребена, който се намиралъ на 900 крачки отъ форта „Каракалъ Нокта“. Къмъ 1 часа сл. пл. снарядитѣ на нашата артилерия почнали да падатъ върху нашитѣ окопи, което предизвиква едно малко колебание въ нашитѣ войски.

1. дружина (полковата поддръжка), силно обстрелвана отъ неприятелскитѣ картеченъ огънь, се слѣла съ дружината, която съ веригата си заемаше гребена. Командирътъ на полка донесълъ, че за да може да настѣпи напредъ, трѣбва артилерията да открие огънь срещу „Каракалъ Нокта“, да му изпратятъ подкрепление отъ три-четири роти, и че 4. дружина се намира на 3-400 крачки отъ укрепленieto и нашата артилерия да открие огънь противъ окопитѣ западно отъ с. Накашкьой (безименното укрепление), защото тѣ биятъ нашитѣ части въ флангъ. Впоследствие, били изпра-

тени, първоначално, две роти и после—две отъ 2. дружина, които е трѣбвало да отидатъ задъ 1. дружина.

Въ 10 часа и 40 минути пр. пл. командирѣтъ на полка билъ запитанъ отъ бригадниа командирѣ, може ли да атакува „Каракалъ Нокта“. Отговорилъ — не. Съобщено му било, че се изпраща 1. дружина отъ 19. п. полкъ въ подкрепа. Понеже изпратенитѣ подкрепления били насочени задъ 34. п. полкъ, то въ 12 ч. и 30 м. сл. пл. командирѣтъ на 33. п. полкъ донесълъ, че не може да настѣпи напредъ, и че дружинитѣ се окопавали. Турскитѣ картечници много ги безпокоили. На рѣката нѣмало мостове и били нужни пионерни команди.

Къмъ 12 ч. и 45 м. сл. пл. била получена следната телеграфическа заповѣдъ:

„Артилерията обстрелва „Каракалъ Нокта“, следъ 10 м. ще се насочи огънь върху всичката артилерия на неприятеля, пригответе се и щурмувайте. Придружаващитѣ батареи сж готови и веднага ще излѣзатъ срещу укрепленieto.“

Понеже подкрепленията, които погрѣшно бѣха отишли задъ 34. п. полкъ, всички не бѣха се върнали, освенъ две роти, които успѣли да се приближатъ до нашитѣ окопи, то за да се настѣпи къмъ „Каракалъ Нокта“, трѣбвало да се заематъ турскитѣ окопи западно отъ с. Накашкьой, които обстрелвали въ флангъ подстъпнитѣ на 4. дружина къмъ „Каракалъ Нокта“ и причинявали голѣми загуби. Пакъ било донесено въ бригадата, че настѣплението напредъ било невъзможно, и че сж необходимии поддрѣжки и пионери за построяване на мостове, и че най-много прѣчили за атаката турскитѣ картечници. Отъ бригадата било съобщено, че изпратената дружина отъ 19. п. полкъ е последната поддрѣжка, и че следъ пристигането ѝ трѣбва да се атакува укрепленieto.

Командирѣтъ на 33. п. полкъ донесълъ, че атаката на редута „Каракалъ Нокта“ е възможно нощемъ. Нашата артилерия била изключително укрепленieto, но не и окопитѣ предъ него. Въ 1 ч. сл. пл. се получила заповѣдъ:

„Ако не се фланкирате отъ неприятелския огънь настѣпете; ако би че се фланкирате, окопайте се на заститѣ позиции.“

И следъ тази заповѣдъ, вследствие на стрелбата на картечницитѣ отъ укрепленieto съ петтѣ амбразури, полкътъ не можалъ да настѣпи напредъ. Полкътъ почналъ да усилва гребена, находящъ се източно отъ р. Кара Су за противодѣйствиe на една възможна неприятелска контратака,

като му се заповѣдвало да не предизвиква турцитѣ и, доколкото е възможно, да прекрати стрелбата.

Къмъ 5 часа сл. пл. пристигнали въ окопитѣ на полка две роти отъ 2. дружина, отъ които около 130 души останали при 34. п. полкъ, поради силниятъ огънь. Дружината на майоръ Поповъ отъ 19. п. полкъ не пристигнала. Къмъ това време се прекратила стрелбата и отъ дветѣ страни. Полкътъ останалъ на заетия гребенъ, а 3. дружина се отдръпнала назадъ, задъ височината, западно отъ р. Кара Су, понеже на първата ѝ позиция нѣма обстрелъ. Презъ цѣлата нощъ полкътъ се окопавалъ.

Дѣйствиата на 34. п. полкъ.

Полкътъ билъ разположенъ така: 4. дружина заела участъка отъ с. Уклали до височината, находяща се южно отъ селото; 1. дружина—южно отъ 4. дружина до долчината; 3. дружина—полкова поддръжка, задъ височината на около 300 крачки отъ 4. дружина; 2. дружина—бригадна поддръжка, на около половинъ километъръ южно отъ полковата поддръжка.

Позицията на полка била укрепена презъ нощта. Предъ окопитѣ отивалъ единъ полегатъ скатъ, който билъ откритъ и давалъ отличенъ обстрелъ. При подножието на ската протичала р. Кара Су, двата брѣга на която били обрасли съ върби. Източно отъ рѣката почва гребенчето, което се спуща отъ височината, намираща се северно отъ с. Уржуню. Източно отъ това гребенче протича единъ притокъ на р. Кара Су, който извира отъ масива, на който се намиратъ турскитѣ укрепления: „Каракалъ Нокта“ (X) „Гази-байри“ (IX) и „укреплението № 8.“ Непосрѣдствено надъ с. Уржуню се намирало укреплението „Бейкъръ-паша“, което играло грамадна роля презъ самата борба и било наречено „Лѣвото укрепление“. Мѣстността между нашата и турска позиции е мочурлива. Рѣката Кара Су съ притока си сж доста дълбоки, обаче, на мѣста сж твърде тѣсни и могатъ да се прескачатъ, а на мѣста съ препрѣчвания на дърво се минава.

Турцитѣ заемали позицията си твърде силно. Скрити подстъпи нѣмало. Имало долчини и мъртви пространства, обаче, всичкитѣ били обстрелвани съ направенитѣ за тази цель окопи отъ турцитѣ. Съставътъ на турскитѣ войски не могълъ да се опредѣли, обаче, всички окопи и укрепления били заети отъ неприятеля.

Къмъ 12 часа по полунощъ на 3—4 ноемврий, се получила заповѣдъ:

„Полкътъ да настъпи точно въ 5 часа сутринята на 4. ноемврий съ объектъ за атака укреплението „Гази Баири“ (IX). Влѣво ще действува 17. п. полкъ, а вдѣсно 33. п. полкъ.

Точно въ 5 часа, полкътъ настъпилъ така: 1. и 4. дружини въ предна линия, 3. дружина—полкова поддръжка, задъ 4. дружина и настъпила влѣво. Къмъ 1. дружина е била придадена картечната рота. Движението се извършило подъ прикритието на гжста патрулна верига и били изпратени разузнавачи по пътя на движението. 2. дружина въ бригадна поддръжка, получила заповѣдъ, следъ като полка настъпи напредъ, тя да заеме позицията.

Дружината настъпила стремително. Редътъ въ полка билъ нарушенъ при преминаването на р. Кара Су. Едни прескачали, други прегазвали рѣката до гърди въ вода и при всичко, че тя заедно съ мочурливостта на почвата била едно голѣмо препятствие, полкътъ въ скоро време се привелъ въ редъ и продължилъ настъплението.

Въ 5 часа и 45 м. пр. пл. турцитѣ открили огънь. На разсѣмване веригитѣ на полка достигнали на 1500 крачки отъ неприятелскитѣ окопи, предъ укреплението на „Каракалъ Нокта“ Полкътъ попадналъ между дветѣ укрепления „Каракалъ Нокта“ и „Лѣвото укрепление“. Къмъ 7 часа и 45 м. пр. пл. силенъ артилерийски, пушеченъ и картеченъ огънь се изсипалъ като градъ срещу лѣвия флангъ отъ укреплението при с. Уржуню. Полкътъ билъ обстрелванъ и отъ фронта. При това положение да се настъпва къмъ „Гази Баири“ е било немислимо, затова било заповѣдано:

„1. и 4. дружини да настъпятъ и атакуватъ „Каракалъ Нокта“, а 3. дружина да настъпи право напредъ и да обезпечи фланга на полка отъ възможна неприятелска атака отъ къмъ „Лѣвото укрепление“.

Дружината смѣло настъпила, обстревана отъ неприятелския огънь. Огънятъ отъ „Лѣвото укрепление“ прогресивно се усилвалъ, понеже нашата артилерия не била обърнала още вниманието си върху него. Командирътъ на полка донесълъ за това на бригадния командиръ. Около 8 часа пр. пл. веригитѣ наближили на около 800 крачки до турцитѣ. Неприятелскиятъ огънь станалъ много силенъ, и въ късо време редоветѣ орѣдѣли и били ранени много офицери, фелдфебели и взводни подофицери.

Бойцитѣ прогресивно намалявали, а неприятелскиятъ огънь постепенно се усилвалъ. „Лѣвото укрепление“ продължавало, необезпокоявано отъ никого, да развива силенъ огънь. Командирътъ на 4. дружина къмъ 12 ч. по пладне доискалъ подкрепа. Била му изпратена 10. рота. Обсипана

съ градъ отъ снаряди и куршуми, тази рота; едва къмъ 2 часа сл. пл. могла да се приближи къмъ лѣвия флангъ. на 4. дружина. Въ 3 ч. сл. пл. веригитъ на полка били на 200—300 крачки отъ „Каракалъ Нокта“, а 3. дружина на гребенчето непосредствено на югъ отъ с. Уржуню. Въ това време била получена заповѣдь:

„Полкътъ да настѣпи. За обезпечаване лѣвия флангъ. на полка сж взети мѣрки“.

Обаче, щомъ полкътъ се мръдналъ напредъ, неприятелскиятъ огънь се изсипалъ срещу фланга му отъ „Лѣвото укрепление“. Настѣплението се спрѣло.

Къмъ 4 ч. сл. пл. турскиятъ огънь получилъ най-голъмото си развитие. Всѣка педя земя била поражавана отъ снаряди и куршуми. Къмъ 4 ч. и 30 м. огънятъ почналъ да отслабва и войницитъ се окопали, а къмъ 5. ч. 30 м. сл. пл. турцитъ съвсемъ прекратили огъня.

Командирътъ на полка далъ заповѣдь частитъ да се приведатъ въ редъ и да се окопаятъ, а къмъ 6 часа сл. пл. се получила заповѣдь отъ бригадния командиръ, полкътъ да се окопае и да се задържи на заетата позиция. Картечната рота презъ цѣлия день не взела участие въ боя, защото тя останала при рѣката, въ върбалака, и защото била обстреляна отъ неприятелски огънь.

Полкътъ нощувалъ въ боенъ редъ: 1. дружина — на дѣсния флангъ, влѣво отъ нея 4. дружина и 10 рота, а 3. дружина — на гребенчето южно до с. Уржуню. 17. п. полкъ се намиралъ на около 1 км. влѣво и доста назадъ; 33. п. полкъ вдѣсно отъ полка. Полкътъ ималъ голѣми загуби.

Действието на артилерията въ бригадния участъкъ.

Артилерията се разположила на тази позиция, която се заемала отъ 34. п. полкъ. Неприятелската позиция била силно укрепена. Мѣстността предъ „Каракалъ Нокта“ и „Гази Баири“ се спущали постепенно; съществуващитъ мъртви пространства се обстрелвали съ силенъ артилерийски и пехотенъ огънь. Имало и изкуствени препятствия предъ „Гази Баири“.

Северно отъ „Гази Баири“ и предъ него (западно), мѣстността образувала гънка, задъ която били разположени нѣколко турски гаубични батареи. Тази гънка при ясно време едва се забелязвала съ просто око.

Артилерията въ бригадния участъкъ била разпредѣлена така: дѣсенъ участъкъ — 1. с. с. отдѣление, отъ артилерийски полкъ, 1. н. с. с. отдѣление отъ 9. артилерийски

полкъ, управлението на тази група било възложено на подполковникъ Кацаровъ.

Лѣвъ участъкъ — 3. с. с. отдѣление отъ 9. артилерийски полкъ и 2. с. с. отдѣление отъ 5. артилерийски полкъ. Управлението на тази група било възложено на подполковникъ Дворяновъ.

Къмъ 1 часа пр. пл. на 4. ноемврий, групитѣ били на позицията. Поради тъмнината, даннитѣ за стрелбата се подготвили едва на разсъмване. Съгласно заповѣдта, зона за действие на първата група била дадена височината северно отъ пѣтя Накашкѡй, Езетинъ до „Каракалъ Нокта“ и „Курдѣ-дере“ изключително, а за втората група, отъ „Каракалъ Нокта“, Курдѣ-дере до „Гази Баири“, „Акѣ Бунарѣ“ включително.

Първиятъ артилерийски изстрелъ е билъ даденъ въ 6. ч. пр. пл., като се е почнало обстрелването на турската артилерия. Последната следъ 1 часъ била принудена да замѣлчи и открититѣ батареи били разстроени и принуди да се оттеглятъ. Следъ това, началникътъ на артилерията заповѣдалъ да се подготви атаката, като се обстрелва пехотата, разположена въ окопитѣ предъ „Каракалъ Нокта“ и въ самото укрепление. Понеже имало донесение отъ командира на 33. п. полкъ, че нашата пехота била на около 300 крачки до неприятелското укрепление, то била дадена заповѣдъ да се пренесе огъня въ дълбочина, за да се поразаватъ турскитѣ резерви, а вътрешността на укреплението да се обстрелва съ гранати.

Поради това донесение отъ бригадниятъ командиръ, въ 7 ч. и 30 м. била изпратена като придружаваща 8. батарея, която незабавно настѣпила напредъ въ долината и открила огънь срещу турцитѣ. Била изпратена и 1. с. с. батарея като придружаваща атаката на 33. п. полкъ. Тази батарея веднага настѣпила и заела открита позиция, безъ да използва гребена и безъ да се маскира.

Следъ това била изпратена и 7. с. с. батарея да излѣзе напредъ на по-решителна дистанция и да съдействува на атаката на 34. п. полкъ, срещу „Гази-баири“. Обаче, щомъ като батареята се спуснала отъ гребена въ долината, по нея се открива огънь, отъ турската батарея при укрепленieto, северно отъ с. Уржуню, и не могла да заеме указаната позиция. Тя откачила на 800 метра предъ старата си позиция, когато тя е могла да използва гънкитѣ на мѣстността или да се маскира отъ върбитѣ при рѣката.

Въ това време турската артилерия замѣлчала. Понеже батареитѣ стреляли съ мѣрникъ 4800—5000 м. срещу „Каракалъ Нокта“, било заповѣдано на командира на първа група да изпрати още една батарея (2. б.), която въ 9 ч. заела низкиятъ гребенъ, като се приспособила добре къмъ.

мѣстността. Сжщо така на командира на първа група било заповѣдано да изпрати една скорострелна батарея напредъ, която да открие огънь отъ по-решителни разстояния, тъй като нескорострелнитѣ батареи, които стреляли само съ гранати и шрапнели на ударъ, не достигали до „Каракалъ Нокта“.

Изпратенитѣ напредъ батареи при настѣплението и при заемане на втората позиция не били обстрелвани. На първата позиция останали: 2. с. с. и 5. н. с. с. батареи, като упорни.

Въ 11 ч. и 20 м. пр. пл., било е заповѣдано на отдѣления въ групитѣ да съсредоточатъ огъня си по укреплението „Каракалъ Нокта“, за да поддържатъ атаката на 33. п. полкъ. Обаче, този полкъ не произвелъ никаква атака и останалъ на мѣстото си и билъ не на 300, а на 2000 крачки отъ „Каракалъ Нокта“. Сжщо и 34. п. полкъ не настѣпилъ, напредъ, а останалъ на мѣстото си, източно отъ рѣка Кара Су.

Въ 1 часа и 45. м. сл. пл. пакъ е било заповѣдано на началницитѣ на групитѣ да пренесатъ огъня и по окопитѣ, които били влѣво отъ „Каракалъ Нокта“ и да съдействуватъ на пехотата. Обаче, атака не последвала.

Въ 1 ч. и 45 м. сл. пл., било е заповѣдано на командира на 7. с. с. батарея да обстреля турската батарея, която се намирала предъ бѣлата кула, влѣво отъ „Гази Баири“, понеже при наблюдението той забележилъ, че не може да се вижда.

Въ 2 ч. сл. пл. се получи донесение, че командирътъ на 8. батарея билъ убитъ. Заповѣдано е било да го замѣсти подпоручикъ Кочевъ.

Изпратенитѣ напредъ наши батареи, къмъ 1 ч. сл. пл., почнали да се обстрелватъ отъ турската артилерия, която се открила съ своитѣ блѣсъци, доколкото е могло да се забележи, на следнитѣ мѣста: на гребена южно отъ „Каракалъ Нокта“, около три батареи; отпредъ и влѣво на „Гази Баири“ около две гаубични батареи; на ската, северно отъ укреплението „Хамидие“ около две батареи (въ участъкъ на 6. п. дивизия) и отъ „Каракалъ Нокта“ — 4 орждия.

Първитѣ три батареи открили огънь по 7. с. с. батарея, скоро се пристреляли по нея и почнали да ѝ нанасятъ поражения. Сжщо по нея билъ насоченъ огънь и отъ фланговата батарея, северно отъ с. Уржуню, обаче, огънятъ на батареята, която била предъ „Гази Баири“, билъ твърде недействителенъ.

За да се помогне на тази батарея, било е заповѣдано на 9. с. с. батарея отъ 3. отдѣление да открие веднага огънь срещу батареитѣ, които се намирали южно отъ Кърджали и по фланговата батарея, за да ги привлече съ огъня си и

да ги приведе въ бездействие. Сжщо се изпратила заповѣдь и на близката нескорострелна батарея да открие огънь по тази батарея.

Безъ да се гледа на това, че срещу 7. батарея били насочени 3—4 турски батареи и буквално била обсипана съ снаряди, то до известно време, тя водила успѣшно борбата и принудила дветѣ турски батареи, разположени въ гънката на мѣстността южно отъ Кърджали, да замлъкнатъ. 9. с. с. батарея, до известна степенъ, отвлѣкла огъня на неприятелскитѣ батареи, които обстрелвали 7. с. с. батарея. Тази наша батарея се държала упорито на позицията си, и понеже понесла загуби отъ хора и повреди въ материалната частъ, била принудена да замлъчи за известно време.

8. с. с. батарея била почти въ сжщото положение, както и 7. с. с. батарея, обаче, тя, безъ да обръща внимание на понесенитѣ загуби отъ хора и коне, водила борба съ турската артилерия и обстрелвала турскитѣ пехотни части въ пункта на атаката. Батареята е преминала и на втора позиция, за да поддържа по-надеждно нашата пехота. На последната позиция, близо до рѣката въ върбалака, тя била силно обстрелвана отъ фронталенъ и фланговъ огънь, вероятно отъ батареята при „Хамидие“. Тукъ е билъ убитъ командира на батареята кап. Филиповъ.

1. с. с. батарея е била почти въ сжщото положение, както и 7. с. с. батарея и, безъ да гледа на насочения огънь срещу нея, тя обстрелвала турскитѣ пехотни части въ пункта на атаката.

2. с. с. батарея, благодарение на сполучливото си приспособяване къмъ мѣстността, била неуязвима отъ турската артилерия откъмъ „Хамидие“ и тая на гребена, югозападно отъ с. Накашкьой.

Нескорострелната батарея е действувала срещу „Каракалъ-Нокта“. Тази батарея, макаръ и безъ щитове, е имала съвсемъ незначителни загуби отъ хора.

Батареитѣ отъ първа група, които били останали на позицията като упорни, действували добре, като поддържаели съ силенъ огънь настѣплението на батареитѣ и обстрелвали турскитѣ батареи и пункта на атаката.

33. п. и 34. п. полкове се спрѣли въ долината, безъ да атакуватъ даденитѣ имъ обекти до мръкване вечерята: 33. п. полкъ предъ люнетътъ съ високитѣ амбразури, западно отъ с. Накашкьой, а 34. п. полкъ на гребена южно отъ с. Уржуно.

Отъ пладне до мръкване се чувала слаба пехотна стрелба, водена отъ 33. п. полкъ, която се отбелязвала по задименитѣ линии въ долината, предъ горното укрепление (полкътъ ималъ димни патрони). Това карало да се предполага, че никаква атака презъ този день не е

била предприета, както срещу „Гази-байръ“, така и противъ „Каракалъ Нокта“.

Въ 5 ч. сл. пл. артилерийската стрелба отъ дветъ страни се прекратила. Предвидъ на това, че материалната частъ на 1., 7. и 8. с. с. батареи била повредена и имало доста войници излѣзли отъ строя, то вечерътъ се отеглили на старата си позиция. Презъ нощта, батареитъ се привели въ редъ и на другия день били готови за действие.

2. с. с. батарея останала на заетата позиция, гдето пренощувала подъ прикритието на една рота. Нескорострелната батарея тоже се отдръпнала.

Въ 6 ч. 20 м. сл. пл., било заповѣдано на командира на 2. група да назначи една нескорострелна батарея и единъ взводъ отъ 7. с. с. батарея, които да заематъ позиция подъ прикритието на тъмнината съ фронтъ на северъ и североизтокъ, на лѣвия флангъ на позицията и влѣво отъ участъка на 3. н. с. с. артилерийско отдѣление, за да могатъ да обстрелватъ батареитъ, които сж стреляли въ флангъ на цѣлата долина и срещу лѣвия флангъ на 9. п. дивизия.

Споредъ наблюденията и мнението на началника на артилерията, въ бригадния участъкъ, презъ този день сж били поставени въ бездействие и разстройство следнитъ турски батареи:

1) Около три неприятелски батареи, които били заели позиция влѣво отъ „Каракалъ Нокта“. Тъ се отдръпнали въ 7 ч. и 30 м. отъ позицията си, видимо разстроени и повече не се появили.

2) Една батарея, която издавала блѣсъци, разположена задъ укреплението „Каракалъ Нокта“. Тази батарея, следъ като била сполучливо обстрелвана, къмъ 9. ч. пр. пл. замълчала и повече не се обадила.

3) Две батареи, които се явили на гребена южно отъ Кърджали, следъ сполучливото обстрелване отъ 7. и 9. с. с. батареи, сжщо млъкнали. Сжщо така сполучливо сж обстрелвани окопитъ предъ „Каракалъ Нокта“, укреплението съ високитъ амбразури, къмъ което е билъ насоченъ 33. п. полкъ.

Гаубичнитъ батареи, предъ „Гази Байри“, които били на около 6 км. отъ нашата позиция, останали незасегнати, а сжщо тѣй и фронталната и фланговата батареи на „Каракалъ Нокта“, понеже били разположени въ солидно закрити съ траверси и съ блиндажи, които стреляли укрепления периодически презъ цѣлия день.

Презъ този день е имало въ 9. с. с. артилерийски полкъ :

убити офицери	1
контужени офицери	1
убити долни чинове	5
ранени долни чинове	32

Изстреляни бойни припаси:

шрапнели	 3437
гранати	 215
Всичко	3662

Въ 5. н. с. с. артилерийски полкъ

убити долни чинове	 1
ранени	 14

Изстреляни бойни припаси:

шрапнели	 1342
гранати	 858
Всичко	2200

Разпорежданията по 2. бригада отъ 9. п. дивизия.

Когато командирътъ на 33. п. полкъ донесалъ въ 7 ч. пр. пл., че съ полка си е достигналъ на около 300 крачки отъ „Каракалъ Нокта“, бригадниятъ командиръ заповѣдалъ на командира на 34. п. полкъ, да ускори движението на полка къмъ „Гази Баири. Този полкъ, къмъ това време, се приближилъ къмъ гребена, който се намира южно отъ с. Уржуню. Заповѣдано е било на началника на участъковата артилерия, полковникъ Кадановъ, да назначи придружаващи батареи, които да следватъ задъ двата пехотни полка.

Къмъ 7 ч. и 45 м. пр. пл. пристигнала пионерната рота, която била изпратена да направи мостове на рѣката отъ поддръженъ материалъ.

Въ 9 ч. и 10 м. пр. пл., по искането на командира на 33. п. полкъ, изпратилъ две роти отъ бригадната поддръжка, а въ 9 часа и 40 м. пр. пл. се получило известие отъ началника на дивизията, че се изпраща подкрепление на бригадата две дружини отъ 19. п. полкъ и мостовата полурота.

Около 10 ч. и 35 м. пр. пл., пристигнали дветѣ дружини отъ 19. п. полкъ: едната била насочена къмъ 33. п. полкъ, но тя настѣпвала много бавно и до вечерята едвамъ успѣла да прехвърли две роти. Другата дружина отъ този полкъ останала като бригадна поддръжка.

Командирътъ на бригадата въ 11 ч. и 55 м. пр. пл. заповѣдалъ на артилерията да обстреля турската позиция, а на 33. и 34. полкове — да я атакуватъ.

Началникътъ на 6. п. дивизия донесълъ на командуващиятъ III армия следното:

„Въ днешния бой частитѣ отъ повѣрената ми дивизия настѣпиха по цѣлия фронтъ и до вечерята достигнаха на 300—600 крачки отъ преднитѣ неприятелски укрепления, на изтокъ отъ с. Чинакче и Кестеникъ. 4. п. полкъ е завладѣлъ едно укрепление непосредствено на североизтокъ отъ с. Чинакче. 2. п. бригада е на 300—400 крачки отъ укрепле-

нието „Каракалъ Нокта.“ Всички части се укрепиха на защитни позиции. Нашите загуби не се знаят точно, но приблизително те достигат: 4. п. полк около 400 души; 17. п. полк около 1500 души; 33. и 34. п. полкове около 400—600 души. Най-големи загуби сж претърпели от артилерийския огън.

За осигуряване достигнатия успех бях принуден да подкрепя бригадата на полковник Евров с две дружини.

Тази нощ между 12 и 1 часа имаше значителна престрелка, срещу нашето разположение, пушечна и оржедейна, но противникът не предприе никакви контрорфанзивни действия. Нашите части не отговориха на огъня на противника.“

4. п. дивизия.

На останалите две бригади било заповедано да се съсредоточат на левия бряг на р. Аркъ, между селата Акаланъ и Субатчуо, за да поддържат дясното крило на III армия. За тази цел началникът на дивизията заповедал:

„1) 2. п. бригада за тръгне въ 5 ч. пр. пл. по пътя за Кабачкьой, Акаланъ и да застане на източния край на с. Акаланъ.

2) 3. п. бригада да тръгне въ 5 часа пр. пл. по пътя за Кабачкьой и височината западно от Субатчуо и да се съсредоточи на левия бряг на р. Аркъ, на 1 к. м. западно от с. Субатчуо.“

Въ 4 ч. и 30 м. сл. пл., се получила заповед от командувачия III армия да се изпрати по-здравата бригада въ неговото разпореждане, въ с. Калфакьой, гдето той смѣталъ на другия ден да произведе решителен ударъ. Веднага било направено разпореждане: 2. п. бригада да замине за с. Калфакьой, гдето да се разположи за ношуване вън от селото, понеже се предполагало, че селото е заразено с холера.

3. п. бригада останала на определеното ѝ мѣсто, като поддръжка на 9. п. дивизия, обаче, и двете тези бригади не могли да се употребятъ въ боя, безъ разрешението на командувачия армията.

2. п. бригада тръгнала въ 7 ч. сл. пл. отъ бивака си и пристигнала на 5. ноемврий въ с. Калфакьой, въ 1 часа пр.пл.

4. ноемврий.

І. армия.

Презъ този день І армия щѣше да вземе участие въ атаката на Чаталджанската укрепена позиция.

Споредъ реляцията на І армия, турската позиция представлявала доста високъ непрерывенъ масивъ, който граничи съ морето. Този масивъ има разклонения въ западна и юго-западна посоки, които образуватъ отдѣлни гребени съ командувачи височини по тѣхъ. Въ подножието на тѣзи гребени тече р. Кара Су съ 3—4 притока откъмъ северъ. Мѣстността предъ позицията, особено отъ с. Езетинъ на югъ, е твърде открита и пресѣчана съ долини, които се обстрелватъ отъ всѣкъде. Рѣката Кара Су и протоцитѣ ѝ сж съ стрѣмни брѣгове и съ тѣсни корита. Всичко това прави турската позиция естествено силна.

Отъ сведенията, които сж събрани за неприятелската позиция, се установява, че укрепленията, ако и непоправени окончателно, сж доста солидно направени, снабдени съ блиндажи, телени мрежи, скрити ходове, а нѣкои отъ тѣхъ сж даже дълговременни фортове, какъвто е „Бахчеишъ Табия“. Взаимната поддръжка на укрепленията съ артилерийски огънь е отлична. Така че атаката на неприятелската позиция, безъ достатъчно количество гаубична и лека обсадна артилерия би била доста трудна, а особено при наличността на неприятелската флота, която стреля отъ 10—12 км.

Начина, по който щѣше да се извърши атаката на Чаталджанската позиция е билъ уговоренъ между командващитѣ І и III отдѣлни армии, въ присѣтствието на тѣхнитѣ начачници на щабове, въ с. Ерменикѡй на 1. ноемврий.

На това съвѣщание е било установено:

1) Предвидъ на появилата се холера, да се побърза съ атакуванеро на Чаталджанската позиция, до като болестъта не е взела голѣми размѣри, понеже това ще се отрази на духа на войската.

2) Атаката на неприятелската позиция да се поведе: отъ І армия срещу участъка Езетинъ, Беюкъ—Чекмедженския заливъ; отъ III армия срещу участъка Езетинъ езеро Деркосъ, Черно море.

3) Решителниятъ ударъ ще се нанесе: отъ І армия — съ лѣвия ѝ флангъ срещу неприятелския центъръ, въ посока на „Хамидие“, Хадемкѡй; III армия — като много по-силна съ пехота и артилерия ще удари едновременно срещу неприятелекия дѣсенъ флангъ (с. с. Лазаркѡй,

Еникьой) и срещу неприятелския центъръ: Накашкьой „Санджакъ-тепе“, та гдето успѣе.

4) Да се усили артилерията на I армия съ две гаубични и една планинска батарея отъ III армия.

На основание оперативната заповѣдь по съединенитѣ армии за атаката на Чаталджанската позиция на 4. ноемврий, командуващиятъ I армия е издалъ следната заповѣдь:

1) Кавалерийската дивизия да се съсредоточи угре сл. въ с. Авренъ.

2) 10. коненъ полкъ да остане около Чифлика—Чешликьой за свързка между страничния отрядъ при Арнауткьой и дѣсния флангъ на 1. Софийска дивизия, като въ сжщото време наблюдава и брѣга на морето, отъ Беоукъ—Чекмедже до Силиврия включително.

3) 1. п. Софийска дивизия да настѣпи и атакува противника на линията „Гяуръ Баири“, „Бахчеишкьой“, включително.

4) 6. п. Бдинска дивизия, съ придаденитѣ къмъ нея отъ 10. п. Сборна дивизия; 47. полкъ—три дружини; 1. с.с. и 1. н. с. с. артилерийски отдѣления, да настѣпи и атакува противника на линията „Ахмедъ—паша“, „Махмудие“, включително, като въ последствие се разпростре къмъ Санджакъ-тепе.

5) 48. п. полкъ, съ две батареи остава да действа при с. Арнауткьой, съ задача да охранява дѣсния флангъ на армията. При благоприятни условия, той трѣбва да прояви активни действия по посока на Беоукъ — Чекмедже.

6) 1. п. бригада отъ 10. п. Сборна дивизия съ две с. с. и две н. с. с. батареи, да се съсредоточи на 1 км. източно отъ с. Албосанъ, като остава въ разпореждането на командуващия армията.

7) Препоръчва се на началницитѣ на дивизиитѣ непремѣнно да запазятъ въ свое разпореждане известна частъ за маневриране още повече, че тѣмъ предстои да действуватъ само съ даденитѣ имъ вече сили.

Командуващиятъ I армия, къмъ 8 ч. и 30 м. сл. пл., отишълъ на наблюдателния си пунктъ, на височината на 1.5 км. западно отъ гр. Чаталджа, на възела на пѣтищата отгдето цѣлия день следилъ и управлявалъ боя.

1. п. Софийска дивизия.

Настѣплението се почнало въ 5 часа сл. пл. съ 2. бригада, безъ две дружини, въ участъка отъ пѣтя Папасъ Бургасъ, Чифлика Гуруша до „Бахчеишъ Табия“ включително, като поддържа връзка съ 6. п. дивизия, а 6. п. полкъ (3 дружини и 1 картечна рота) — южно отъ Папасъ Бургасъ, съ обектъ за атака: укреплението „Гяуръ Баири“.

Атаката на 2. п. бригада се поддържала отъ 4. с. с. артилерийски полкъ и едно н. с. с. отдѣление, а на 6. п. полкъ — отъ 2. н. с. с. отдѣление.

Маневренитѣ войски (1. п. полкъ, 1. дружина отъ 6. п. полкъ, 2. дружина отъ 38. п. полкъ, 1. пионерна рота и 1. мостовъ взводъ), сж разположени на 2 км. северно отъ Развалини.

Къмъ 11 ч. и 30 м. пр. пл., веригитѣ на 6. п. полкъ наближили р. Кара Су, а онѣзи отъ 2. бригада на 1 км. западно отъ сжщата рѣка. 6. п. полкъ ималъ въ първата си линия три дружини, 1. н. с. с. артилерийско отдѣление, а въ втората линия 1. дружина, която била привлѣчена отъ маневриращитѣ войски. 2. п. бригада имала въ първата си линия дружини отъ 37. п. полкъ, две с. с. и едно н. с. с. отдѣление, а въ втората линия 2. дружина отъ 33. п. полкъ.

Бойниятъ редъ на 6. п. полкъ, попадайки подъ кръстосания артилерийски огънь отъ флота и батареитѣ около „Гяуръ Баири“ и по причина на непроходимостъта на рѣката не можалъ да напредне, а останалъ до вечеръта на сжщото мѣсто, гдето билъ къмъ 11 ч. и 30 м. пр. пл., на участъка между пътя Папазъ Бургасъ, Чифликъ Груша и надписътъ „Папазъ Бургасъ“.

Веригитѣ отъ 2. п. бригада, като стигнали до р. Кара Су се спрѣли, защото попаднали подъ кръстосания огънь отъ „Бахчеишъ Табия“, „Хамидие № 2“ и батареята между последното укрепление на „Гяуръ Байри“. Предвидъ на откритата мѣстность, всѣко напредване по-нататкъ, безъ действителната подкрепа на артилерията става трудно.

Артилерията на дивизията отъ първитѣ си позиции (4—5 км. расстояние) не можала да поддържа добре настѣпланието на пехотата, а всѣко промѣняване на позицията е било свързано съ голѣми загуби, защото трѣбвало е да се извърши на открита мѣстность. Необходимостъта отъ далекобойна артилерия се чувствува силно.

Въ това положение бойниятъ редъ на дивизията замръкналъ така: отъ маневренитѣ войски, една дружина заела нашия люнетъ, който се намиралъ на височината 3 км. югоизточно отъ гр. Чаталджа, а друга една дружина заела изходитѣ на Инджекѣйското дефиле.

Действието на дивизионната артилерия.

На двата артилерийски полка (4. с. с. и 4. н. с. с.) е било заповѣдано да поддържатъ атаката на пехотата. На 3. ноемврий полковетѣ се разположили на позицията така: най-вдѣсно, северозападно отъ Папазъ Бургасъ — 2. н. с. с. артилерийско отдѣление; 1. н. с. с. отдѣление влѣво отъ него, на североизтокъ отъ чифлика Мертеникъ. Скорострел-

ниятъ артилерийски полкъ се разположилъ още по-влѣво на височинитѣ на югоизтокъ отъ гр. Чаталджа, защото отъ тамъ щѣлъ да се поведе решителния ударъ. Орждията били окопани.

Първоначалнитѣ задачи били: 2. н. с. с. артилерийско отдѣление, поради отдалечаването му и невъзможността да установи телефонни връзки съ командира на полка, получило назначение да поддържа атаката на 6. п. полкъ срещу „Гяуръ Баири“; н. с. с. отдѣление да съдействува на атаката, която щѣла да се поведе срещу „Бахчеишкьой Табия“. 1. и 2. с. с. отдѣления да поддържатъ атаката срещу Бахчеишкьой около него.

Първиятъ артилерийски изстрелъ се далъ въ 7 часа пр. пл. Постепенно почнали да се забелязватъ блѣсъцитѣ на неприятелскитѣ батареи отъ „Гяуръ Баири“, около Бахчеишкьой форта „Бахчеишъ-табия“ и „Ахмедъ-паша-табия“. Нашитѣ батареи постепенно се ангажирали въ борбата и въ 8 часа и 30 м. пр. пл. се почва оживенъ артилерийски бой съ неприятелскитѣ батареи. Тѣзи последнитѣ били маскирани и окопани, но блѣсъцитѣ имъ се виждали.

Огньтъ на неприятелскитѣ батареи билъ насоченъ преимуществено по нашитѣ батареи, но билъ безрезультатенъ, защото прѣсканията ставали задъ батареитѣ. Нашитѣ батареи последователно съсрѣдоточавали огньтъ на две и даже на три батареи, срещу всѣка неприятелска батарея, и ги принудила да прекратятъ временно огня си. Съ по-дълги или по-къси прекъсвания, артилерийската стрелба се е продължавала презъ цѣлия день и се прекратила едва въ 5 ч. и 50 м. вечерта.

Освенъ срещу неприятелскитѣ батареи, нашитѣ батареи стреляли и по неприятелскитѣ пехотни части, независимо отъ това, нашитѣ батареи действували и срещу 12 и 15 см. орждия, които сж били разположени въ фортоветѣ „Хамидие“ и „Ахмедъ-паша-табия“. 2. н. с. с. артилерийско отдѣление, освенъ това, било изложено и на артилерийския огнь отъ турскитѣ военни кораби (24 см.), които се намирали въ залива на Беюкъ Чекмедже.

Всички неприятелски батареи стреляли съ шрапнели на ударъ и гранати. Благодарение на добрата дефилировка и направенитѣ закрития, нашата артилерия нѣмала почти никакви загуби (1 раненъ войникъ).

Разстоянията, на които се произвеждала стрелбата презъ този день, сж били отъ 3000 до 5700. Нескорострелнитѣ батареи на по-големии разстояния отъ 3500 м. стреляли съ гранати. Този день, презъ време на боя командувачиятъ армията заповѣдалъ на началника на 1. дивизия да използва възможността да изнесе артилерията напредъ, съ кое-

то да подпомогне действието на пехотата, понеже забелязалъ, че артилерията стреля съ мѣрникъ по-голъмъ отъ 4000 м.

6. п. дивизия.

Още на 2. ноемврий къмъ 5 ч. сл. пл., дивизията настъпила къмъ неприятелската позиция, посрещната само отъ нѣколко неприятелски изстрела. Частитѣ достигнали линията на гребена между ж. п. ст. Чаталджа и с. Езетинъ и височината северно отъ това село. Тѣ се окопали на позицията, а артилерията се разположила западно отъ с. Езетинъ.

На 3. ноемврий рано сутринята, неприятелската артилерия почнала да обстрелва силно нашата пехота, но безрезултатно, благодарение на това, че презъ нощта частитѣ успѣли да се окопаятъ. Нашата артилерия успѣла да се приближи и съ огъня си да разузнае неприятелското разположение.

Вечерята презъ този день 6. п. дивизия била усилена съ две артилерийски отдѣления отъ 10. п. дивизия (едно с. с. и едно н. с. с. отдѣление) и три дружини отъ 47. п. полкъ.

Презъ нощта на 3.—4. ноемврий частитѣ на дивизията били разпредѣлени така:

- 1) Дивизионна артилерия, полков, Русчевъ—11 батареи;
- 2) 1. п. бригада, полковникъ Кантарджиевъ — 8 дружини, 3 с. с. батареи и една пионерна рота.
- 3) 2. п. бригада, полковникъ Паковъ — 6 дружини и 3 с. с. батареи.
- 4) Войски въ разпореждането на началника на дивизията — 3 дружини отъ 47. п. полкъ и 2 дружини отъ 35. п. полкъ, всичко 5 дружини, и полuesкадронъ.

Обекти на бригадитѣ.

1. п. бригада — фортоветѣ „Махмудие“ и „Махмудъ Паша“, а по-после се стареа да се разпростре къмъ „Санджакъ-тепе“; 2. п. бригада — фортоветѣ „Хамидие № № 1 и 2“, като се стареа да се разпростре къмъ фортоветѣ „Томашъ I“ и „Ахмедъ Паша“.

Къмъ 5 ч. и 30 м. пр. пл., повечето отъ частитѣ почнали да напредватъ. Слаба мъгла покривала бойното поле и прикривала движението; завесата, обаче, скоро се вдигнала и се почнала борбата. По цѣлата линия турцитѣ открили силенъ пехотенъ и артилерийски огънь.

2. п. бригада.

Въ 6 часа пр. пл. бригадата настъпила така: 36. п. полкъ (3 дружини) срещу форта „Хамидие 1“, вдѣсно отъ него, срещу форта „Хамидие 2“, 35. п. полкъ (2 дружини). На 3. с. с. отдѣление отъ 2. с. с. артилерийски полкъ било възложено да поддържа настъплението на пехотата.

Независимо отъ силата на неприятелския артилерийски огънь, малката му действителностъ позволила на полковете да продължатъ настъплението си, безъ да стрелятъ. Въ 8 часа и 30 м. пр. пл., веригитѣ имъ достигнали притока на р. Кара Су, който тече източно отъ с. Езетинъ. Тукъ, обаче, тѣ били посрещнати отъ силенъ пушеченъ огънь. Интенсивността и действителността на неприятелския огънь се увеличавали; движението напредъ ставало трудно.

По причина на бързото настъпление на пехотата, артилерийското отдѣление останало назадъ. Скоро веригитѣ и на двата полка преминали на отсрещния брѣгъ и принудили турцитѣ да напуснатъ преднитѣ си окопи. Въ 9 ч. пр. пл. бригадата владѣла вече лѣвия брѣгъ на този притокъ на р. Кара Су, а къмъ 10. ч. 30 м. пр. пл. тѣ достигнали на около 700—800 м. отъ чифлика Ескидже. Този чифликъ е билъ приведенъ въ отбранително положение и заетъ съ две роти съ картечници. Неприятелската артилерия (около 6—7 батареи) отъ „Каракалъ Нокта“, „Башчеишъ Табия.“ „Ахмедъ-Паша“ къмъ 11 часа пр. пл. съсредоточила огъня си срещу тѣхъ и за известно време спрѣла движението имъ. Едвамъ къмъ 12 часа, придаденото къмъ бригадата с. с. отдѣление успѣло да промѣни позицията си на около 1000 м. напредъ и съ бързия си огънь по чифлика и по съседнитѣ окопи да даде новъ импулсъ на боя; полковете съ малки прибѣжки продължили настъплението си.

Въ 5 часа сл. пл., макаръ и съ голѣми загуби, веригитѣ достигнали на нѣколко крачки до чифлика, но между тѣхъ и последния се намиралъ вториятъ притокъ на р. Кара Су, който тече непосредствено предъ форта „Хамидие“, нареченъ „Хамидие-дере“, които по размѣритѣ си (15 м. дълбокъ и 4 м. широкъ) представлява истинско препятствие. Преминаването на тази рѣка, поради близостта на неприятеля и неговия огънь, се отложило за по-късно. Пионеритѣ направили мостове, и презъ нощта веригитѣ били прехвърлени на отсрещния брѣгъ. Презъ нощта една отъ батареитѣ на с. с. отдѣление преминала на позиция още по-напредъ и застанала на 2 км. отъ чифлика.

Частитѣ на бригадата ношували само на нѣколко метра отъ неприятелската позиция, спрѣни отъ рѣката, следъ като преминали едно пространство отъ 35 километра съвсемъ открито. При това спирание тѣ направили всички приготовления за атаката на чифл. Ескидже.

1. п. бригада.

На тази бригада тъй също предстоело да настъпи по открита мѣстност и подъ кръстосания огънь на фортоветъ „Хамидие“ и „Каракалъ Нокта“, поради това се изисквало методичностъ въ настъплението. Било е заповѣдано: 3. п. полкъ (4 дружини) и пионерната рота да овладѣятъ, последователно фортоветъ: „Мехмудие“ и „Махмудъ Паша“ и да държи връзка съ 2. бригада; 15. п. полкъ (две дружини) да съдействува на 3. п. полкъ и да охранява лѣвия му флангъ, като държи връзка съ 9. п. дивизия. Бригадната поддръжка — две дружини отъ 15. п. полкъ — да застане въ долчината на западъ отъ с. Езетинъ и да следва задъ лѣвия флангъ на 3. п. полкъ; 2. с. с. артилерийско отдѣление да заеме позиция източно отъ с. Езетинъ; пионерната рота да поправи пѣтищата и да прехвърли мостове презъ рѣката.

За да не се издаде бригадата много напредъ и да се изложи на загуби, настъплението се почнало малко по-късно. Командирътъ на полка развърналъ полка си въ боенъ редъ на изтокъ отъ с. Езетинъ и чакалъ настъпването на съседната бригада. Къмъ 5 ч. и 30 м. настъплението на 2. бригада отъ 6. п. дивизия се очертало; предполагало се, че и 2. бригада отъ 9. п. дивизия е настъпила, поради артилерийската стрелба, която се чувала въ нейна посока. Въ същото време бойната частъ на 1. бригада настъпила и предизвикала ожесточенъ огънь отъ турскитъ позиции, а именно отъ артилерията на „Каракалъ Нокта“ и „Башчеишкьой-ското“ укрепление. Скоро следъ това билъ откритъ пехотенъ огънь. При всичко това 3. п. полкъ достигналъ р. Хамидие-дере, преминалъ я и се окопалъ на срещния брѣгъ.

И тукъ, както и предъ фронта на 2. п. бригада, рѣката и чифликътъ Ескидже се препрѣчва съ една преграда — „Безименното укрепление“ съ прилежащитъ му окопи, построени по гребена, който слиза югозападно отъ Накашкьой. Въ незначителнитъ гѣнки на този гребенъ 3. п. полкъ намѣрилъ временно подслонъ до затишването на бурята. Когато полкътъ билъ въ това положение, станало известно, че 2. п. бригада отъ 9. п. дивизия е настъпила едвамъ въ 8 часа и 20 м. и че до това време 1. п. бригада отъ 6. п. дивизия не била изложена на силенъ артилерийски огънь отъ „Каракалъ Нокта“.

Следъ малка почивка, веригитъ на бригадата почнали да прибѣгватъ, и съ пристигането на новитъ си мѣста, войниците се окопавали. Оставали още нѣколко крачки до укреплението. Въ това време неприятелската артилерия мълчела. Увлѣченъ отъ вика на нѣкои екзалтирани, 3. п. полкъ се вдигналъ на ножъ. Последвалъ единъ адски огънь и ужасна стрелба отъ шрапнели и гранати. Този огънь косѣлъ ре-

доветъ на полка. Голѣмитъ загуби и нервното изтощение предизвикали спирание, смущение и даже отдръпване назадъ. Командирътъ на полка и офицеритъ съ личния си примѣръ и навременно вкарване полковата поддръжка внесли единъ обратъ, и полкътъ се закрепилъ на гребена. Въ това време турцитъ настѣпили срещу лѣвия флангъ на 3. п. полкъ, но, благодарение на дружинитъ отъ 15. п. полкъ и сполучливия имъ картеченъ огънь, тѣ ги принудили отново да се скриятъ въ окопитѣ.

Неприятелската артилерия имала постоянно подъ око пехотнитъ части. Нашата артилерия била безсилна да помогне; сегисъ-тогисъ само тя облекчавала положението. Поради това бригадата не могла да напредне и до вечерята останала въ сѣщото положение.

1. бригада ношувала въ следния редъ: 3. п. полкъ и една дружина отъ 15. п. полкъ на позиция на южния край на Накашкѣйскиятъ гребенъ; една дружина отъ 15. п. полкъ на позиция източно отъ с. Езетинъ, на дѣсниятъ брѣгъ на рѣката и срещу лѣвия флангъ на 3. п. полкъ; бригадната поддръжка (2 дружини отъ 15. п. полкъ) на западъ отъ с. Езетинъ. Късно вечерята въ бойна частъ останалъ 15. п. полкъ, а 3. п. полкъ, по причина претърпѣнитъ загуби, билъ поставенъ въ бригадна поддръжка.

Дивизионната артилерия.

Освенъ придаденитъ артилерийски отдѣления къмъ пехотнитъ бригади, останалитъ 9 батареи образували дивизионната артилерия подъ командата на подполковникъ Русчевъ. Назначението на тази артилерия, първоначално, било да води борба съ неприятелската артилерия. Съ обединяването ѝ въ ржцетъ на единъ общъ началникъ се искало щото огънятъ ѝ да бѣде всѣкога масовъ и съсрѣдоточенъ по опредѣлени цѣли, силенъ и могъщъ. Освенъ това, началникътъ на дивизията е ималъ възможность да влияе на борбата по цѣлия фронтъ на дивизията. Това обединение е било необходимо, защото бригадитъ сж действували срещу обекти отдалечени единъ отъ другъ на 3 и повече км., когато нито огневата, нито материалната поддръжка сж били възможни.

Презъ нощта на 3.—4. ноемврий, дивизионната артилерия заела закрыта позиция въ долчината непосредствено на югъ отъ с. Езетинъ. Следъ настѣпването на пехотата на 4. ноемврий, артилерийската маса, предизвикана отъ неприятелската артилерия, открила стрелба ту по единъ ту по другъ пунктъ, гдето блѣсъцитъ на турскитъ орждия най-често се показвали. Благодарение на масовия огънь, тя успѣла да заглуши неприятелската артилерия задъ фортоветъ.

„Хамидие 1 и 2“ и „Махмудие“, като я принудила да стреля със голъми паузи. Само по този начинъ пехотнитъ ни части можеха тъй бързо да напреднатъ и да се приближатъ на разстояние на пушеченъ изстрелъ. Къмъ пладне, когато боятъ се разгорещаваше ту предъ едната, ту предъ другата бригада, нашата дивизионна артилерия, раздѣляйки и съсредоточавайки огъня си, успѣла да отвлѣче огъня на турската артилерия и да облекчи пехотата въ тѣзи критически минути.

Но, въпрѣки численото превъзходство и умѣло ръководство, нашата дивизионна артилерия не могла да постигне пълно огнево превъзходство надъ турската артилерия. Причинитъ за това сж били командуващото положение на неприятелскитъ батареи и откритата мѣстность, която не позволявала да се заеме по-близо закрыта позиция. Разположена задъ дълбоко закрыти позиции между 2—3 метрови траверси, турската артилерия била трудно находима, а долчинитъ около с. Езетинъ по-посоки и размѣри не могли да служатъ за артилерийска позиция, отгдето еднакво биха се обстрелвали батареитъ „Хамидие“ и тѣзи на „Каракалъ“, понеже тѣ лесно се анфилиратъ отъ едната и отъ другата посока. Нашитъ артилерийски окопи сж били приспособени за стрелба само срещу обектитъ на дивизията—„Хамидие“ и „Махмудие“. Батареитъ на „Каракалъ“ варирали между 4500—5000 метра, а до фортоветъ „Хамидие 1 и 2“, „Махмудие“ между 3000—3800. Тъй щото батареитъ отъ „Каракалъ Нокта“ нанасяли най-голѣми вреди на нашата пехота, понеже я поражавали въ флангъ, а нашата дивизионна артилерия не могла да ги поражава съ действителенъ огънь.

При всичко това, придаденитъ батареи къмъ бригадитъ на дивизията въ разнитъ фази на боя сж давали истинска поддръжка на пехотата, като сж се приближавали на 2000 м. и сж поражавали неприятелската пехота въ окопитъ и батареитъ. Дивизионната артилерия почти презъ цѣлия день е водила артилерийски двубой съ батареитъ задъ „Хамидие“ и „Махмудие“ и отчасти съ тѣзи при „Каракалъ Нокта“.

Презъ този день дивизията успѣла да се приближи на действителенъ пехотенъ огънь до неприятеля, да го отхвърли отъ преднитъ позиции и да го принуди да се затвори въ укрепления си. Дивизията, обаче, се врѣзала като клинъ въ неприятелското разположение и се изложила на неговия кръстосанъ огънь; но, отъ друга страна, постигнала тактически успѣхъ, понеже се поставила въ благоприятни условия за овладяването на фортоветъ „Махмудие“ и „Махмудъ Паша“.

Отъ днешния бой, освенъ това, се разясни, че фортоветъ „Хамидие“ 1 и 2, „Махмудие“ и „Безименното укрепление“ съ прилежащитъ къмъ тѣхъ окопи се заематъ съ

около единъ полкъ пехота; че повечето отъ фортоветъ били снабдени съ блиндажи, скрити съобщения, бойници, а нѣкои имали и изкуствени препятствия.

Презъ нощта бойното разположение било освѣтявано съ силни прожектори отъ „Башчеишъ Табия.“

Разположението на частитъ отъ дивизията на 4 ноемврий вечерята е показано на скица №1.

Странично прикритие.

То останало презъ цѣлия день на позицията си при с. Арнауткой обстрелвано отъ неприятелския флотъ. Къмъ 10 часа пр. пл., били направени два малки десанта: единиятъ на 2 километра югоизточно отъ с. Кумъ Бургасъ (около 100 души матроси), а другиятъ къмъ с. Ялосъ (около 50 души матроси). За прогонването на последния десантъ началникътъ на страничното прикритие изпратилъ половинъ рота.

10. коненъ полкъ.

Той се разположилъ въ дола на западъ отъ чифл. Чешликой, като изпратилъ нѣколко разезди за наблюдение морския брѣгъ; но къмъ 3 часа пр. пл. неприятелскиятъ флотъ започналъ да го обстрелва. За нощуване полкътъ се разположилъ въ с. Чакилъ.

Кавалерийската дивизия.

Пристигнала въ с. Авренъ, гдето занощувала.

За положението на армията командувачиятъ е донесълъ, въ Щ. Д. А. и на К. С. А. въ 12 ч. и 10 м. и въ 4 часа сл. пл. Освенъ това, къмъ 2 часа и 5 м. сл. пл. било изпратено и следното донесение до К. С. А.

„Противникътъ въ района „Хамидие“ — „Махмудъ Паша“ — „Томашъ 1 и 2“ — „Ахмедъ Паша“, развива извънредно силенъ артилерийски огънь противъ 6. Бдинска дивизия. За да се даде превесъ на артилерийското състезание, необходимо е или да ми се придаде едно гаубично с. с. отдѣление или такова да се постави на крайния дѣсенъ флангъ на повърнатата Ви армия, северно отъ с. Езетинъ, за действие противъ „Махмудие“, „Каракалъ Нокта“, „Томашъ 1 и 2“ „Махмудъ Паша“. Моля отговоръ“

Полученъ билъ следниятъ отговоръ:

„Гаубичното отдѣление не може да се даде на Ваше разпореждане, нито пъкъ е възможно да се насочи гаубиченъ огънь срещу указанитъ отъ Васъ редути; окопай е селъ на мѣстото си и очаквайте по-нататъкъ въздействието на

III армия. Направете всичко възможно, за да се съсредоточите още един полк задъ 6. Бдинска дивизия, като предимно вземете войски отъ 1. Софийска дивизия."

Къмъ 5 часа и 30 м. били изпратени отъ командувашия I армия следнитъ заповѣди:

а) 1. и 6. дивизии да нощуватъ на мѣстата си, като влѣзатъ въ свръзка помежду си; частитъ да се окопаятъ; артилерията да промѣни позицията си и сжщо да се окопае. За утре да бждатъ готови за действие въ 5 часа пр. пл. като ще иматъ сжщитъ обекти.

б) Кавалерийската дивизия утре да остане въ с. Авренъ, като изпрати единъ офицеръ за свръзка при щаба на армията.

в) 10. коненъ полкъ утре да разузнава въ сжщия участъкъ.

За сражението на 4. ноемврий, командувашиятъ съединенитъ армии е донесълъ въ 8 часа сл. пл. въ Щаба на действащата армия съ следната телеграма:

"Тази вечеръ боятъ се завърши съ удовлетворителенъ успѣхъ за нашитъ по цѣлата линия. III армия зае изх. дно положение за утре. Противникътъ се държи строго пасивно и не откри никакви активни намѣрения. Флотътъ му презъ цѣлия день стреляше и по-двата фланга, но безрезултатно. Потвърди се въ боя отсъствието на тежка артилерия № 1305."

5. ноемврий.

III армия.

Разпореджѣнията на командувашия армията.

За действията на 5. ноемврий командувашиятъ III армия е издалъ следната заповѣдь до началниците на 3. и 5. п. дивизии:

"Довечера частитъ да се окопаятъ солидно на заетитъ позиции, като прикриятъ излизането на цѣлата артилерия напредъ. Утре ще продължимъ решителнитъ действия по фронта на Вашата дивизия, за която цель нощесъ ще се приближи една бригада отъ 4. дивизия задъ Вашата дивизия. По възможность хората да се нахранятъ довчера съ топла храна."

Началнику 4. п. дивизия.

"Днешнитъ рекогносцировачни боеве се завършиха съ едно значително приближаване къмъ преднитъ опорни пунктове на противника. Нощесъ нашитъ предни части се

III армия. Направете всичко възможно, за да се съсредоточите още един полк зад 6. Бдинска дивизия, като предимно вземете войски от 1. Софийска дивизия."

Към 5 часа и 30 м. били изпратени от командувашия I армия следните заповеди:

а) 1. и 6. дивизии да нощуват на мястата си, като влезат в връзка помежду си; частите да се окопаят; артилерията да промени позицията си и също да се окопае. За утре да бъдат готови за действие в 5 часа пр. пл. като ще имат същите обекти.

б) Кавалерийската дивизия утре да остане в с. Аврен, като изпрати един офицер за връзка при щаба на армията.

в) 10. конен полк утре да разузнава в същия участък.

За сражението на 4. ноемврий, командувачият съединеният армии е донесъл в 8 часа сл. пл. в Щаба на действащата армия съ следната телеграма:

"Тази вечер боят се завърши с удовлетворителен успех за нашите по цялата линия. III армия заема х. дно положение за утре. Противникът се държи строго пасивно и не откри никакви активни намерения. Флотът му през цял ден стреляше и по двата фланга, но безрезултатно. Потвърди се в боя отсъствието на тежка артилерия № 1305."

5. ноемврий.

III армия.

Разпорежданията на командувачия армията.

За действията на 5. ноемврий командувачият III армия е издал следната заповед до началниците на 3. и 5. п. дивизии:

"Довечера частите да се окопаят солидно на заетите позиции, като прикрият излизането на цялата артилерия напред. Утре ще продължим решителните действия по фронта на Вашата дивизия, за която цел нощес ще се приближи една бригада от 4. дивизия зад Вашата дивизия. По възможност хората да се нахранят довчера с топла храна."

Началнику 4. п. дивизия.

"Днешните рекогносцировачни боеве се завършиха с едно значително приближаване към предните опорни пунктове на противника. Нощес нашите предни части се

окопаватъ на заетитѣ позиции. *Иапратете по-здравата бригада въ Калфакьой, отгдето предполагамъ утре да поведатъ решителна атака.* Другата Ви бригада остава на заеманитѣ мѣста, и ще служи за поддръжка на 9. дивизия. И дветѣ тѣзи бригади могатъ да бждатъ въведени въ бой само по моя заповѣдь.

Началнику 9. п. дивизия,

„Днешниятъ рекогносцироваченъ бой се завърши съ завладяването на нѣколко предни пунктове отъ неприятелската позиция, на които трѣбва да се затвърдимъ нощесъ. Закрепете за себе си заетитѣ мѣста, като презъ нощта се окопаете солидно. Ако бжде възможно, премѣстете презъ нощта артилерията си на по-решителни дистанции. Постарайте се да нахраните войскитѣ си довечера съ гореща храна.“

Сутринята на 5. ноемврий въ 9 ч. и 30 м. пр. пл. е била получена следната заповѣдь отъ командуващия съединенитѣ армии:

„Нощесъ, подъ прикритието на тъмнината, нашитѣ части сж заели нѣкой отъ опорнитѣ пунктове отъ противника и сж се утвърдили на тѣхъ. Необходимо е да се развие постигнатия успѣхъ главно на дѣсния флангъ на противника. За тази цель 3. п. дивизия да настѣпи по-енергично, като използва мъглата, която парализира действието на неприятелската артилерия. Началникътъ на 5. дивизия да даде ближайшата на бойната линия бригада въ пълното разпореждане на началника на 3. п. дивизия. Двамата началници на дивизии да бждатъ постоянно въ връзка помежду си и съ мене. Началникътъ на 5. п. дивизия да вземе подъ своя команда пристигналата презъ тази нощъ въ Калфакьой 2. п. бригада отъ 4. п. дивизия.“

3. п. Балканска дивизия.

Скица № 1

Понеже артилерията се е намирала на 5 и повече километра отъ неприятелската позиция, началникътъ на дивизията се разпоредилъ до бригадния командиръ (4. ноемврий въ 2 ч. и 35 м. сл. пл.) да се почне изучването на мѣстността и пжтищата, за да могатъ презъ нощта батареитѣ да тръгнатъ напредъ. За начало на действието било определено 5 ч. пр. пладне.

1. бригада отъ 3. п. дивизия.

Командирътъ на бригадата заповѣдалъ: 11. п. полкъ да завладѣе презъ нощта височинитѣ на дѣсния брѣгъ на

Лазаркьойската рѣка и да застане на една височина съ 24. п. полкъ. Последниятъ полкъ да се окопае на заетата презъ деня позиция. Една отъ планинскитѣ батареи вечеръта била изпратена на лѣвия флангъ на участъка на 11. п. полкъ, а на дветѣ с. с. отдѣления отъ 6. и 1. артилерийски полкове, както и на гаубичното с. с. отдѣление било е заповѣдано да се изнесатъ напредъ презъ нощъта, за да съдействуватъ на атаката, която трѣбваше да се почне на 5. ноемврий сутринъта.

24. п. полкъ рано сутринъта почналъ още по-ожесточена борба и нѣколко пѣти се опиталъ да мине въ настѣпление, но безрезултатно, поради силния и точенъ картеченъ и артилерийски огънь на противника. Картечната рота на полка, която се намирала между 3. и 4. дружини, скоро замлъкнала.

Въ 10 часа пр. пл. командирътъ на полка заповѣда: на 3. рота отъ полковата поддръжка да излѣзе напредъ и да настѣпи къмъ веригата съ викоуе ура. Голѣма частъ отъ хората (11. и 9. роти) енергично настѣпили напредъ, но едва направили 100 крачки, били принудени да се спратъ и да залегнатъ на открито отъ силния огънь на турцитѣ, като оставили задъ себе си много ранени и убити.

Въ 2 ч. и 30 м. сл. пл., командирътъ на бригадата изпратилъ напредъ, въ помощъ на полка и останалитѣ две дружини отъ 18. п. полкъ. Тѣхното мѣсто въ бригадната поддръжка се заело отъ 20. п. полкъ, който следвалъ изотзадъ. Тѣзи дружини, обаче, пристигнали на мръкване, понеже преминаването на Лазаркьойската долина ставало чрезъ прецеждане единъ по единъ, за да се избѣгнатъ голѣмитѣ загуби отъ неприятелския шрапнеленъ огънь. Когато дружинитѣ отъ 18. п. полкъ стигнали задъ 24. п. полкъ, получила се заповѣдъ за временно спиране настѣплението и да се оттеглятъ частитѣ на първата позиция.

Щомъ се получила тази заповѣдъ, командирътъ на 24. п. полкъ разпоредилъ: 2. и 3. дружини да трѣгнатъ къмъ Тарфенската позиция по сѣщата долина, по която сѣ настѣпили и да заематъ мѣстата си на тази позиция; 1. дружина на всѣка цена, да се задържи на заетата позиция до 3 ч. и 30 м. сл. пл., следъ което време да остави само една рота, а другитѣ три роти да отстъпятъ, а къмъ 5 часа и останената рота да се оттегли назадъ, къмъ старата позиция. На командира на 18. п. полкъ се заповѣдало сѣщото като остави последната дружина отъ бойната частъ, да отстъпи едновременно съ 1. дружина отъ 24. п. полкъ. Отстъплението на полка се извършва безпрепятствено; турцитѣ не предприели нищо.

11. п. полкът. Нощната атака, която този полкът трѣбваше да извърши на 4.—5. ноемврий, за да завладѣе гористата височина, която се намира на дѣсния брѣгъ на Лазаркѡйската рѣка, не могла да се състои, понеже полкътъ се бъркалъ много въ гората и не изучилъ презъ деня мѣстността.

Движението напредъ, за нощната атака, се почнало въ 4 часа пр. пл. на 5. ноемврий: 2. и 4. дружини — бойната частъ на полка, трѣгнали напредъ, но, когато стигнали до рѣчичката, която широко била разлѣна и мостътъ разваленъ били принудени да свърнатъ надѣсно по пътеката, която води отъ чифлика за с. Лазаркѡй. По този начинъ цѣлиятъ боенъ редъ трѣгналъ на югъ, да търси удобенъ бродъ презъ рѣката и заслонъ отъ неприятелския огънь. Най-добъръ бродъ билъ намѣренъ задъ участъкътъ на 24. п. полкътъ.

Всичко това забавило движението на 11. п. полкът и той билъ принуденъ да остане при рѣката и само една рота успѣла да мине рѣката. Благодарение на това, проектираната нощна атака трѣбвало да се произведе презъ деня.

1. дружина отъ полка успѣла да премине рѣката на 1 км. южно отъ моста и въ 10 ч. и 30 м. пр. пл. заела гребена влѣво отъ 24. п. полкътъ, гдето подъ огъня на противника се спрѣла и окопала. Подъ прикритието на тази дружина, 2. и 4. дружини настѣпили влѣво отъ 1. дружина и почнали да минаватъ рѣката на групи; но при всичко това, не всички роти успѣли да минатъ рѣката и да се затвърдятъ на дѣсния ѝ брѣгъ.

Въ 5 часа пр. пл. планинската батарея заела позиция на височината непосредствено на западъ отъ чифлика, но гжстата мъгла не ѝ позволила да открие огънь до 10 часа пр. пладне.

По-нататъкъ не полкътъ можалъ да настѣпи, и вечерната тъмнина го сварила въ следното положение: на гребена, непосредствено влѣво отъ 24. полкътъ, 1 дружина; влѣво отъ нея но почти при подножието на височината, 4. дружина; задъ тази последната, — 2. дружина и най-после — останалата дружина и 1. дружина 18. п. полкътъ. Полкътъ не можалъ да заеме обектътъ си и къмъ 11 часа и 27 м. сл. пл. получилъ заповѣдъ да се оттегли на старата си позиция при с. Тарфа. Отстъплението се извършило незабелязано за противника. Къмъ 6 часа пр. пл. на 6. ноемврий полкътъ заелъ старата си позиция.

Действията на артилерията въ бригадния участъкъ.

Презъ този день действията на артилерията сж били по-успѣшни. Това се дължало, главно на по-добрата ориентировка за цѣлитѣ и мѣстността и на по-близкитѣ разстояния, на които презъ нощта били изнесени с. с. батареи въ участъка.

На 5 ноемврий сутринъта, артилерията е била разположена така:

а) 1. н. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ, 1. н. с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ и гаубичната батарея били оставени на вчерашната позиция; 1 с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ, 2. с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ (4. и 5. батареи), 3. батарея отъ 1. артилерийски планински полкъ, останали на позицията, която тѣзи батареи заемаха презъ нощта.

б) 2. с. с. планинска батарея отъ 1. планински артилерийски полкъ е била придадена къмъ 11. п. полкъ и заела позиция на лѣвия флангъ на бойното разположение на бригадата.

На разсъмване, гжста мъгла покривала бойното поле. Както нашата, така и турската артилерии мълчали, понеже фронта, на който били разположени третѣ полски с. с. батареи отъ 6. артилерийски полкъ и 3. с. с. планинска батарея билъ твърде тѣсенъ, то началникътъ на артилерията заповѣдалъ съ останалата планинска артилерия да се заеме ската на 400—500 м. при с. Лазаркьой.

Презъ този день 3. планинска с. с. батарея и скорострелнитѣ батареи отъ 6. артилерийски полкъ обстрелвали неприятелскитѣ батареи и окопитѣ, които се намиратъ североизточно отъ с. Лазаркьой; 2. с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ обстрелвало южнитѣ три укрепления, които били въ района на 2. п. бригада, защото отъ своята заета позиция не могли да стрелятъ въ зоната, гдето стрелялъ 1. с. с. артилерийски полкъ; 1. н. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ и 1. н. с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ обстрелвали отъ старитѣ си позиции неприятелската артилерия и пехота североизточно отъ Лазаркьой; 2. с. с. планинска батарея, която вечерта била придадена къмъ 11. п. полкъ на 5. ноемврий взела слабо участие въ боя. Въ 3 ч. и 30 м. сл. пл., когато се уяснило положението на 24. полкъ, заповѣдано е било на дветѣ скорострелни батареи отъ 6. артилерийски полкъ да откриятъ огънь по бѣлитѣ сипеи, с. и. отъ Лазаркьой. Огънятъ по окопитѣ и укреплението задъ тѣхъ принудили защитниците да се разбѣгатъ.

Къмъ 4 часа сл. пл. направено е било разпореждане да се избере позиция за нескорострелнитѣ отдѣления. Тѣ-

зи отдѣления трѣбвало да излѣзнатъ на смъркване напредъ. Заповѣдано е било, така сѣщо, дветѣ скорострелни батареи отъ 2. отдѣление на 1. артилерийски полкъ да излѣзатъ на позиция, на смъркване, влѣво отъ планинската батарея, а на мѣстото на тѣзи батареи да излѣзе н. с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ.

Въ 5 часа сл. пладне била е получена заповѣдъ, артилерията да настѣпи на старитѣ си позиции. Отстѣпленieto се извършва така: н. с. с. батареи да останатъ на мѣстата си, а с. с. гаубично отдѣление, 1. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ, 2. с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ, съ настѣпването на нощта да се оттеглятъ назадъ и да заематъ първитѣ две отдѣления старата си позиция; 3. отдѣление да излѣзе на позиция влѣво отъ 1. н. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ. Нескорострелнитѣ планински батареи да отстѣпятъ заедно съ пехотата, която се намира при с. Лазаркѡй. 3. с. с. планинска батарея отстѣпила на височината, гдето презъ деня била изнесена напредъ гаубичната батарея, а 2. с. с. планинска батарея се оттеглила на лѣвия флангъ на бригадата и заела позиция влѣво отъ 2. с. с. отдѣление на 1. артилерийски полкъ.

Всичкитѣ батареи се оттеглили съ такава тишина, че на другия день Турцитѣ не подозирали, че ние се намираме на първата си позиция.

2. Бригада отъ 5. дивизия.

Сутринтъ въ 5 часа, по искане на командира на 1. бригадата отъ 3. п. дивизия била изратена една дружина, а останалитѣ две дружини отъ 18. п. полкъ (3. и 4) и 20. п. полкъ, подъ командата на полковникъ Софрониевъ, следвали задъ срѣдата на бойния редъ на 1. п. бригада отъ 3. п. дивизия. Къмъ 1 ч. и 30 м. сл. пл. тѣзи части пристигнали на гребена 2 км. западно отъ Лазаркѡй. Въ 2 ч. и 30 м. сл. пл. командирътъ на 1. бригада отъ 3. дивизия заповѣдалъ на 18. п. полкъ да излѣзе напредъ съ дветѣ си дружини и да подкрепи 24. п. полкъ, за да мине въ енергично настѣпление. 18. п. полкъ, обаче, не можалъ да даде своевременна помощъ на 24. п. полкъ, защото дружинитѣ се прецеждали човѣкъ по човѣкъ презъ Лазаркѡйската рѣка. Минаването на картечната рота било невъзможно и тя, заедно съ 15. рота била оставена да мине на мъркване. 18. п. полкъ се построилъ на ската на гребена, югозападно отъ Лазаркѡй. Къмъ 4 ч. и 50 м. сл. пл. той се окопалъ и прекаралъ нощта въ окопитѣ. Тукъ къмъ полка се е присъединила и 2. дружина, която се намирала въ движение задъ 24. п. полкъ.

Презъ нощта, въ 1 ч. и 30 пр. пл. на 6. ноемврий, било е заповѣдано на полка да се оттегли на старата си позиция. Въ 2 ч. и 30 м пр. пл. се почнало отстъплението, подъ прикритието на 2. дружина, която била оставена на позицията. Полкътъ едва къмъ 7 часа пр. пл. превалилъ Тарфенския гребенъ и къмъ 8 часа пр. пл. се разположилъ на бивака си, североизточно отъ с. Тарфа.

20.* п полкъ.

Този полкъ настъпилъ въ състава на бригадата въ 7 часа пр. пл. и се спрѣлъ въ дола северозападно отъ селото, задъ 18. п. полкъ, понеже артилерията е трѣбвало да се изтегли назадъ подъ прикритието на този полкъ. Този полкъ е трѣбвало да остане последенъ; но неизвестно по какви причини, той отстъпилъ въ 11 часа сл. пл., а къмъ 4 часа сл. пл. на 6. ноемврий билъ на бивакъ, който заемаше по-първия день.

2. бригада отъ 3. п. дивизия.

За този день бригадниятъ командиръ билъ направилъ следното разпореждане:

1) До маневриращитъ войски (подполковникъ Димовъ):

„Полковникъ Балевски донася, че той е обхванатъ отъ къмъ дѣсния си флангъ отъ противникъ, който заелъ редута източно отъ с. Еникъой. Подкрепенъ съ една дружина, той утре ще овладѣе този пунктъ, следъ което ще продължи настъплението си по-нататъкъ. Вамъ възлагамъ съ дветъ дружини и пионерната рота да настъпите утре, въ 5 часа пр. пл. по пътя Еникъой, Чинакче въ обхватъ на лѣвия флангъ на противника съ цель да го отхвърлите къмъ Лазаркъой и да съдействувате на атаката. Обръщамъ Ви вниманието съ пионерната рота да си послужите за заслонъ отъ югоизточна посока.“

2) До полковникъ Балевски :

„На подполковникъ Димовъ заповѣдахъ утре, въ 5 ч. пр. пл., да настъпи въ югоизточна посока въ обхватъ на неприятелския лѣвъ флангъ и да атакува противника, който заема редута източно отъ Васъ, съ цель да го отхвърли къмъ Лазаркъой. Вамъ заповѣдвамъ утре, въ 6 часа пр. пл., да поведете енергично настъпление и да атакувате противника, който заема редута източно отъ Васъ. Около с. Еникъой, западно, е разположенъ съ дветъ си дружини полковникъ Филиповъ (41. п. полкъ), комуто тази вечеръ съобщете за утрешнитъ си действия и помолете, въ случай на нужда да Ви подкрепи. Едновременно ще атакува противника югоизточно отъ с. Лазаркъой и полковникъ Златаревъ.

3) До полковникъ Златаревъ:

„Полковникъ Балеvски днесъ ще атакува противника, който заема редута, източно отъ с. Еникъой. Той е успѣлъ да се приближи и му обхваналъ лѣвия флангъ, на разстояния около 150 крачки. Той, подкрепенъ съ една дружина, утре въ 6 часа пр. пл. ще атакува противника. Сжщевременно подполковникъ Димовъ съ две маневриращи дружини ще обхване широко и атакува лѣвия флангъ на противника, съ цель да го отхвърли къмъ Лазаркѣой. Предъ Васъ противникътъ изглежда отъ днешния бой, че действува съ по-голъма часть отъ силитъ си. Вамъ заповѣдвамъ, като обедините подъ Ваша обща команда дружинитъ отъ 41. и 42. п. полкове отъ 3 п. наша бригада, които днесъ насочихъ въ поддръжка на Вашия дѣсенъ флангъ, утре съ съединени сили въ 6 часа пр. пл. поведете най-енергично настѣпление, съ цель да атакувате противника, който заема укрепена позиция предъ фронта Ви. Въ тази атака Вие ще бждете съдействуващи отъ нашата артилерия Следъ атаката и затвърдяването на билото на масива, *преследвайте противника изключително съ огънь.*

4) До полковникъ Бариклечковъ:

„Утре въ 4 часа пр. пл. ще се атакува противника, който заема укрепената позиция, източно отъ Лазаркѣой и Еникъой. Разпоредете, щото въ това време артилерията да застане на посоченитъ и днесъ отъ Васъ позиции, отъ които утре, въ 6 ч. пр. пл. да открие огънь, разпредѣленъ отъ Васъ, както противъ неприятелската артилерия, така и противъ пехотнитъ му части въ неговитъ укрепени пунктове. Като имате предвидъ да предупредите батарейнитъ командири, че Загорци съ една своя часть сж приближени на 150 крачки къ лѣвия флангъ на противника, източно отъ с. Еникъой; а подполковникъ Димовъ ще действува въ обхватъ на неприятелския флангъ, югоизточно отъ с. Еникъой. Строго да внимавате съ огъня да не биете своитъ.

29. п. полкъ.

Заповѣдано било на полка да настѣпи, като има въ първа линия 1. и 3. дружини; а въ полкова поддръжка две роти отъ 2. дружина и 1. дружина отъ 42. п. полкъ.

Полкътъ атакувалъ противника въ редута № 2 и прилежащитъ до него окопи, съ хвърляне бомби и на ножъ. Турцитъ, които защищавали тѣзи окопи и укреплението сж били сварени заспали и почти всички унищожени. Редутътъ билъ взетъ въ 6 ч. 45 м. пр. пл. заедно съ окопитъ. Следъ това, слаби части били оставени въ окопитъ и горжевата часть на укреплението, за да ги приспособятъ за отбрана. Останалитъ части се понесли напредъ. Не следъ много, обаче, отстъпващитъ турски части били подкрепени съ около 2 пехотни полка прѣсни войски, които стремително се понесли въ контъратака на редута.

Съ заемането на укреплението, втория взводъ на картечната рота заелъ позиция влѣво отъ турскитѣ окопи, като ги приспособилъ за картечниците и открилъ огънь. Другиятъ взводъ се разположилъ на 50 крачки вдѣсно отъ укреплението. Картечниците обстрелвали неприятелскитѣ отстъпващи вериги и на нѣколко пѣти ги принуждавали да се спиратъ. Презъ всичкото време на турското настѣпление, както картечниците, така и дружинитѣ сж били обстрелвани съ бразантни гранати и шрапнели.

Турцитѣ продължавали да настѣпватъ и да обхващатъ лѣвия флангъ. Картечниците открили огънь по обхващащитѣ ги войски и имъ нанесли чувствителни загуби. Противникътъ, обаче, настѣпилъ съ пѣлзене и се доближилъ на около 80 крачки. По-голѣмата частъ отъ прислужниците отъ картечната рота били ранени и убити и затова ротниятъ командиръ заповѣдалъ да се изстрелятъ и последнитѣ ленти, следъ което отстъпилъ. Действията на полка били изолирани. Хората изнемогвали въ неравната борба подъ силния огънь на неприятелския огънь и картечници, както и отъ тоя на нашата артилерия. *Постигнатиятъ успѣхъ билъ изтрѣгнатъ отъ ржцетѣ ни.*

Въ 7 ч. 10 м. пр. пл. нашата артилерия бѣ открила силенъ огънь по неприятеля. Но въ 7 часа 30 м. пр. пл. паднала силна мъгла и огънятъ на нашата артилерия, насоченъ срещу редута № 2, е поразявалъ и разреждвалъ редоветѣ на 29. п. полкъ, защото нито командирътъ на бригадата, нито началникътъ на артилерията сж знаели за заемането на редута № 2. Бригадниятъ командиръ е узналъ за това, едва въ 8 часа пр. пл.

Усилията на командира на 29. п. полкъ, да задържи отнетото отъ турцитѣ укрепление, останали напраздно, защото отъ една страна 1. п. бригада закѣснѣла съ настѣпването си, а отъ друга — дружината 41. п. полкъ не му отишла на помощъ.

Действието на артилерията въ бригадния участѣкъ.

Лѣвъ подучастѣкъ.—По заповѣдъ на начальника на артилерията въ 3 часа пр. пл. на 5. ноемврий 1. с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ взело позиция североизточно отъ с. Еникьой, гдето се окопало.

8. и 9. батареи отъ 3 с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ стреляли по артилерията близо до редута (№ II), а така сжщо и 1. и 2. батареи отъ сжщия полкъ съ мѣрникъ 2000—2200 метра; 3. батарея стреляла по окопитѣ северно отъ редута, който бѣше атакуванъ отъ 29. п. полкъ на разсѣмване.

Всички батареи открили огънъ по контъратакуващитъ турски части по посока на редута № II. 29. п. полкъ остъжпилъ назадъ; пехотнитъ части се устроили задъ с. Еникъой, а следъ това излѣзли напредъ.

Началникътъ на 1. с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ е произвелъ разузнаване презъ нощта. Даннитъ за стрелбата били взети отъ 8. и 9. батареи; хората били изморени. Блѣсъцитъ на неприятелскитъ батареи се виждали, но не било възможно наблюдението за попаденията презъ 2—3 гребена. Борбата съ неприятелската артилерия, въобще, е била слаба. 1., 2., и 3. с. с. батареи били разположени късно презъ нощта на позиции и едва въ 9 часа пр. пл., следъ като се вдигнала мъглата, успѣли да насочатъ орждията.

Презъ този день това отдѣление изстреляло:

1. батарея	181 шрапнела и 85 гранати
2. "	неизвестно
3. "	186 шрапнела, 14 гранати

8. и 9. батареи отъ 3. с. с. артилерийско отдѣление на 1. артилерийски полкъ останали на мѣстата си тамъ, гдето сж били на 4. ноемврий вечерята. Въ 9 часа пр. пл., тѣзи батареи получили заповѣдъ да откриятъ огънъ, вдѣсно отъ „Ямболския редутъ“, но поради мъглата огънътъ билъ прекратенъ. Къмъ 11 часа пр. пл. 29. п. полкъ остъжпвалъ; артилерията насочила огъня си срещу редудата № 2. Не се представили сгодни цели за артилерийския огънъ. Въ 6 часа сл. пл. батареитъ се оттеглили на първоначалнитъ си позиции на 4. ноемврий.

Началникътъ на отдѣлението счита, че е било неумѣстно премѣстването на отдѣлението напредъ презъ нощта, защото позицията била неудобна и мѣстността доста открита.

Къмъ 9 часа пр. пл. 7. батарея получила заповѣдъ да открие огънъ по редута № II съ 54 — 58 мѣрникъ.

Дѣсенъ подучасткъ. За подкрепа атаката на укреплението № II и атакуването на турския лѣвъ флангъ било заповѣдано на артилерията:

2. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ съ една батарея отъ 1. с. с. полкъ да съдействува на 29. п. полкъ при атаката на опорнитъ пунктове и да сломятъ неприятелската артилерия южно отъ сѣщия фортъ.

3. с. с. артилерийско отдѣление да обстрелва долната предъ с. Чинакче и окопитъ, които ще атакуватъ 29. п. полкъ.

Нескорострелното гаубично отдѣление (три батареи) да насочи огъня си североизточно отъ с. Еникъой, особено по форта № II; сѣщото да обстрелва и унищожи окопитъ

при предните окопи (блиндираните). Да се економисватъ снаряжитъ и съ малко да се постигне целта.

Нескорострелното планинско отдѣление, като придружаващи батареи да действува споредъ обстановката, като първо овѣнчае позицията, взета отъ нашата пехота.

2. с. с. артилерийско отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ да бѣде готово да придружава 29. и 32. п. полкове на завлазените позиции, а също и батареите отъ 1. с. с. артилерийски полкъ.

Огнѣтъ да се открие въ 6 часа сутринта

2. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ остава на мѣстото си.

3. с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ да заеме позиции на югоизтокъ отъ с. Еникьой."

Самата атака се извършила така: 29. п. полкъ къмъ 5 ч. пр. пл. атакувалъ и завладѣлъ форта № II и съседните окопи; 32. п. полкъ атакувалъ люнета и открилъ огнѣ къмъ „Иллери Табия“. Артилерията не вземала участие, защото имало мъгла. Къмъ 9 часа малко се поразяснило. Две турски батареи, които се намирали отъ страни на форта открили огнѣ срещу 29. п. полкъ.

Къмъ 8 ч. 45 м. пр. пл. 4. и 5. батареи отъ 2. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ, открили една турска батарея въ гнѣнитъ задъ форта № II (4500 м.): въ 9 ч. 20 м. часа неприятелската батарея прекратили огнѣ. Къмъ 11 часа пр. пл. горните батареи открили огнѣ по неприятелската верига и части задъ форта № II (5200 м.) Къмъ 3 часа сл. пл. неприятелски партии пехота заемали постепенно окопите около форта

4. и 5. батареи открили огнѣ по турските вериги, а 6. батарея по форта. Турските вериги се скрили въ окопите и повече не се показали. Нашите пехотни части отстъпили къмъ с. Еникьой.

Къмъ 2 ч. и 30 м. сл. пл. цѣлиятъ гребенъ при форта № II билъ заетъ отъ турската пехота и неприятелската колона настѣпила вдѣсно отъ този фортъ, а 5. батарея открила огнѣтъ и я прогонила. 4. батарея водила борбата съ турската артилерия между фортъ № II и люнета.

Къмъ 3 часа сл. пл. неприятелската артилерия открила огнѣ по 1. с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски полкъ, 12 см. турска батарея, маскирана влѣво отъ форта, обстрелвала нашето гаубично отдѣление, но била принудена да замълчи.

Къмъ 3 ч. 30 м. сл. пл. една неприятелска батарея откъмъ Лазаркьой открила фланговъ огнѣ по 9 батарея отъ 3. с. с. отдѣление отъ 1. артилерийски с. с. полкъ, но разстоянието било голѣмо и огнѣ недействителенъ.

Къмъ 3 часа 40 м. сл. пл. била получена заповѣдъ, че ще се атакува форта № II; артилерията да насочи огнѣ

си срещу него; цѣлата артилерия открива огънь по него. Една турска гаубична батарея открила огънь срещу 2. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ. Прѣсканията, обаче, се получавали отзадъ. Защитниците на форта № II отстъпили отъ него и се скрили отзадъ въ горичката. Къмъ 4 часа сл. пл., 6. батарея обстрелвала една неприятелска колонна, която отстъпвала назадъ, колоната се разпръснала.

Къмъ 4 ч. 30 м. сл. пл. получена била заповѣдь за отмѣняването атаката на форта, а артилерията да продължава огъня си въ дадената зона, ако се представятъ цели.

Презъ този день 2. с. с. отдѣление, отъ 6. артилерийски полкъ, изстреляло 1640 снаряда.

На 4. и 5. ноемврий въ бойоветъ при Чаталджа 3. п. д. визия е имала следния личенъ съставъ:

1. п. бригада.

11. п. полкъ	57 оф.	3991 в-ци	3892 пушки
24. " "	55 "	3222 "	3063 "
Всичко	112 оф.	7213 в-ци	6955 пушки

2. п. бригада

29. п. полкъ	50 оф.	2150 в-ци	2095 пушки
32. " "	39 "	2646 "	2504 "
Всичко	89 оф.	4796 в-ци	4599 пушки

Излѣзли отъ строя презъ бойоветъ на 4. и 5. ноемврий.

1. п. бригада.

	убити		ранени,		безъ вѣсть проп.		умрѣли.
	оф.	в.	оф.	в.	оф.	в.	в-ци
11. п. полкъ	2	56	8	608	—	114	168
24. " "	3	103	8	720	—	129	86
Всичко	5	159	16	1328	—	243	254

2. п. бригада.

	убити,		ранени,		безъ вѣсть проп.		умрѣли
	оф.	в.	оф.	в.	в.		в.
29. п. полкъ	5	107	17	662	61		17
32. " "	4	105	11	1045	49		—
Всичко	9	213	28	1708	110		17

41. п. полкъ.

Полкътъ е действувалъ разпокъсано, защото дружинитѣ му се давали за усиление на вѣйскитѣ отъ бойната линия. Този полкъ влизалъ въ състава на маневриращитѣ части на дивизията и било му заповѣдано да се държи наблизо до поддръжката на 2. бригада. 4. дружина отъ полка била изпратена за подкрепление на 29. п. полкъ; но, по нѣкакво недоразумение, тя попаднала задъ 32. п. полкъ. 1. дружина отъ сѣщия полкъ, по разпореждане на началника на дивизията, била придадена на 32. п. полкъ; къмъ 7 часа 30 минути пр. пл. тя била при с. Еникъой, гдето билъ и командира на 32. пехотенъ полкъ; къмъ 1 часа сл. пл. дружината влѣзла въ бойната линия, но въ участъка на 29. п. полкъ, вмѣсто въ тоя на 32. п. полкъ.

Къмъ 11 часа пр. пл. началникътъ на бригадната поддръжка, подполковникъ Димовъ, поискалъ помощъ отъ командира на 41. п. полкъ и последния, безъ разрешение, изпратилъ 5. и 6. роти отъ 2. дружина. Въ негово разпореждане останали само 6 роти. Когато се стъмнило, командирътъ на полка получилъ заповѣдь да заеме позиция отъ могилата до езика ю. з. отъ с. Еникъой включително, да влѣзе въ свръзка съ командира на 29. п. полкъ и 9. п. дивизия.

42. п. полкъ.

Този полкъ получилъ следната заповѣдь отъ началника на дивизията:

„При поискване помощъ отъ 29. п. полкъ да се даде една дружина и да влѣзе въ връзка съ командира на полка, за да може винаги да го поддържа“.

Къмъ 10 часа пр. пл. се получава заповѣдь отъ щаба на дивизията, да се изпрати една дружина на помощъ на 29. п. полкъ, като се насочи къмъ лѣвия му флангъ. Била изпратена 2. дружина. Командирътъ на полка, съ останалитѣ две дружини настѣпилъ по-близо до бойната частъ.

Къмъ 1 ч. 15 м. сл. пл. началникътъ на дивизията заповѣдалъ на 42. п. полкъ да влѣзе въ разпореждането на командира на 2. бригада. Но следъ малко, бригадниятъ командиръ му далъ заповѣдь да поддържа настѣплението на 29. п. полкъ, защото положението било критическо. Вследствие на това, командирътъ на 42. п. полкъ изпратилъ 3. дружина, а самъ той се приближилъ къмъ гребена, гдето били разположени преднитѣ батареи. Но едва дружината била изпратена, той получава следната заповѣдь: „съ останалитѣ две дружини да заеме укреплението № II, което Ямболци тази сутринъ били завзели и били принудени да от-

стжпятъ". Обаче, по различни причини, атаката била отменена и към 4 ч. 30 м. сл. пл. полкътъ получилъ заповѣдь да не предприема никакво настъпление.

Къмъ 7 ч. и 30 м. вечерята се получава заповѣдь, следъ като преднитѣ батареи се снематъ отъ позицията си, полкътъ да отстъпи назадъ. Къмъ 9 часа батареитѣ напуснали позицитѣ и полкътъ съ третѣ си дружини отстъпилъ къмъ старата позиция.

32. п. полкъ.

За овладяването на неприятелската позиция, командирътъ на този полкъ наредилъ 1. и 3. дружини да атакуватъ редута № 3 вдѣсно, подпомогнати отъ 2. дружина, която е трѣбвало да обходи отъ изтокъ редута и да го атакува; 4. дружина и дружината отъ 41. п. полкъ, съвмѣстно съ 29. п. полкъ да атакуватъ лѣвия редутъ, а 12. рота оставилъ въ свое разпореждане.

Щомъ се разсѣмнало, турцитѣ открили огънь срещу настѣпващитѣ дружини. 1. и 2. дружини спрѣли настѣплението; забелязало се даже частично отстъпление на лѣвия флангъ на 1. дружина; но огнѣтъ се усилилъ отъ наша страна и войницитѣ се повърнали на мѣстата си и почнали да се окопаватъ. Командирътъ на 3. дружина получава заповѣдь да поддържа атаката на маневриращитѣ войски на подполковникъ Димовъ срещу лѣвия неприятелски флангъ. Обаче, това не се осъществило и 3. дружина останала въ крайнината на горичката до 1 часа сл. пл., когато следъ отстъплението на бойния редъ и тя обърнала грѣбъ и на сила била задържана, като заела крайнината на горичката, западно отъ р. Кара Су, отгдето съ силенъ огънь обстрелвала неприятелската позиция. Съ заемането на тази крайнина, той намѣрилъ тамъ 4. дружина отъ 29. п. полкъ, назначена въ маневриращитѣ войски на бригадата. Къмъ 7 ч. и 20 м. сл. пл. командирътъ на полка получилъ заповѣдь да се оттегли на бивакъ ю. и отъ с. Кадикьой, гдето пристигналъ въ 12 часа по полунощъ.

4. дружина получила заповѣдь:

„На разсѣмване 15. рота да открие огънь срещу турцитѣ, подъ прикритието на който 13., 14., и 16. роти, както и дружината отъ 41. п. полкъ, подъ командата на майоръ Радусевъ да настѣпятъ и атакуватъ редута откъмъ фронта“.

15. рота открила честъ огънь, но заповѣдь за настѣпване не последвала отъ майоръ Радусевъ. Къмъ 8 часа пр. пл. командирътъ на 29. п. полкъ се явява при тази дружина и заповѣдва на 14. и 15. роти да настѣпятъ напредъ, за да привлѣкатъ вниманието на нашата артилерия и. даря:

накаратъ да спре огъня си противъ частитѣ отъ полка му, които много страдали отъ нашия артилерийски огънь.

14. и 15. роти настѣпили и заели редута и се разполагатъ въ вътрешния му ровъ, за да поддържатъ съ огъня си 29. п. полкъ. Турската артилерия продължавала да стреля по фронта, а нашата — въ тила; рововетѣ били пълни съ ранени войници. Откъмъ дѣсния нашъ флангъ се задала голѣма тѣлпа отстъпващи и увлѣкли всички съ себе си. Частитѣ отъ 32. п. полкъ проявили слабо действие, както и дружината на майоръ Радусевъ не взела достатъчно активно участие въ атаката.

Маневриращи войски (бригадна поддръжка). Началникътъ на тѣзи войски, както знаемъ, получилъ заповѣдь отъ командира на бригадата да настѣпятъ въ 5 часа пр. пл. въ обхватъ на лѣвия неприятелски флангъ, съ цель да го отхвърлятъ къмъ Лазаркѣйската рѣка.

Въ 1 часа пр. пл. 4. дружина отъ 29. п. полкъ получава заповѣдь да настѣпи по шосето за Еникѣй — Чинакче и заедно съ 2. дружина отъ 32. п. полкъ и пионерната рота, да се явятъ на помощъ на 1. рота отъ 32. п. полкъ, която успѣла да обхване турския лѣвъ флангъ. Точно въ 5 часа пр. пл., когато челната рота на 4. дружина достигнала на около 100 крачки отъ моста, се получила заповѣдь да се спре и причака 2. дружина отъ 32. п. полкъ. До 6 часа пр. пл. дружината отъ сѣщия полкъ не се явила и затова командирътъ на 4. дружина отъ 29. п. полкъ пратилъ адютанта си да намѣри началника на маневриращитѣ войски и да му доложи за това.

Турцитѣ почнали да обстрелватъ дружината съ артилерийски огънь и за това тя залегнала при гробищата, гдето получила заповѣдь: „тя да настѣпи следъ дружината на 32. п. полкъ“.

Къмъ 9 часа пр. пл. 4. дружина достигнала горичката, която се намирала на 800 крачки отъ неприятелскитѣ предни окопи. Презъ всичкото време тя била обстрелвана съ силенъ артилерийски огънь. Командирътъ на дружината забелязалъ, че голѣми групи войници отъ 2. и 3. дружини на 32. п. полкъ безредно отстъпвали, безъ да е имало нѣкакво преследване отъ турцитѣ.

Въ 2 часа сл. пл. се получила следната писмена заповѣдь отъ началника на маневриращитѣ войски:

„По възможность, ротитѣ да настѣпятъ напредъ и макаръ съ голѣмо усилие, да се стѣснява джгообразно къмъ укреплението на противника така, че да може да се подравни съ общитѣ действия на лѣвия флангъ. Цельта е: да се прогони неприятеля отъ укреплението.“

Тази заповѣдъ е била първа и получена тогава, когато преднитѣ части отъ 32. п. полкъ сж. били въ отстъпление.

Къмъ 3 часа 10 м. сл.пл., отъ бригадниятъ командиръ била получена следната заповѣдъ:

„Никакво настѣпване не предприемайте. Гледайте да се държите на заетата позиция, а въ случай настѣпване на силенъ противникъ, съобразявайте се съ обстановката.“

Въ 7 часа вечерята дружината получила заповѣдъ да отстъпи на старата си позиция.

Началникътъ на маневрената войска съ 2. дружина отъ 32. п. полкъ настѣпилъ въ 6 часа пр. пл. и щомъ стигналъ рѣката Кара Су, турцитѣ открили убийственъ огънь срещу дружината. Този огънь спрѣлъ дружината на крайнината на гората предъ рѣката, отгдето движението напредъ при всички усилия било невъзможно. Връзка съ 9. дивизия не могла да се установи и затова дѣсниятъ флангъ билъ откритъ. По искането на началника на маневренитѣ войски, 41. п. полкъ далъ 5. рота, която била поставена задъ дѣсния флангъ.

Въ 10 часа пр. пл., началникътъ на маневренитѣ войски донесълъ на бригадниятъ командиръ, че повѣренитѣ му войски не могатъ да напреднатъ, и че дѣсниятъ флангъ останалъ откритъ, за което поставилъ една рота отъ 41. п. полкъ. Връзката съ 9. п. дивизия не могла да се установи и изглежда, че положението било критическо, а задържането тукъ невъзможно.

Къмъ 2 часа сл. пл., цѣлиятъ фронтъ на 2. бригада почналъ да отстъпва. Това причинило колебание въ ротитѣ отъ маневренитѣ войски, но били задържани и останали на мѣстата си. Заповѣдта за отстъпване се получила въ 9 часа сл. пл.; маневренитѣ войски трѣбвало да отстъпятъ на главната позиция.

5. п. дивизия.

Както казахме по-горе, 2. бригада отъ дивизията съставляваше поддръжката на 1. бригада отъ 3. п. дивизия: две дружини отъ 18. п. полкъ били дадени още на 4. ноемврий и се намирали въ бойна линия, а другитѣ две дружини, бригадна поддръжка на 3. дивизия, се намирали западно отъ с. Лазаркѡй. 20. п. полкъ се е намиралъ задъ тѣзи две дружини заедно съ щаба на бригадата. По искането на началника на 3. дивизия билъ е даденъ въ негово разпореждане и 45. п. полкъ отъ 3. бригада.

Къмъ 10 часа пр. пл. се получила заповѣдъ отъ командувачия армията да се поддържа най-енергично 3. п. ди-

визия; същевременно се съобщава, че въ с. Кадикьой е пристигнала 2. бригада отъ 4. п. дивизия (полковникъ Енчевъ), която оставала въ разпореждане на командувачия армията.

Къмъ пладне 3. бригада отъ 5. п. дивизия заела мѣстото на 2. бригада отъ същата дивизия, южно отъ с. Тарфа; тамъ се премѣстилъ и щаба на дивизията. Следъ изпращането на 45. п. полкъ въ разпореждането на началника на 3. п. дивизия, е останалъ само 46. п. полкъ, който се разположилъ задъ първата артилерийска позиция. Предъ тази позиция на единъ километъръ стоялъ непокътнатъ 20. п. полкъ.

Къмъ 1 часа сл. пл. се получила следната телеграма отъ командувачия III. армия:

„Четири дружини отъ Искърския полкъ и две дружини отъ Дунавския полкъ пристигатъ. Да се събератъ и съ тия сили да поддържатъ нашия лѣвъ флангъ, въ случай на силенъ натисъ отъ противника.“

Началникътъ на Дунавската дивизия, като предположилъ, че положението е трудно, избралъ набърза ржка позиция на 1. п. бригада и 46. п. полкъ, височината на изтокъ отъ с. Тарфа.

Къмъ 3 ч. и 30 м. сл. пл. се получила следната телеграма отъ командувачия III. армия:

„Предвидъ на това, че нашитѣ атаки по цѣлата линия излѣзоха несполучливи, принудени сме временно да преминеме къмъ отбрана. На частитѣ отъ първата линия заповѣдвамъ да се окопаятъ на заеманитѣ сега и вчера позиции.“

„Армейскиятъ резервъ, задъ лѣвия флангъ, ще състави една Ваша бригада отъ Преславската дивизия. Съберете тѣзи части, приведете ги въ пълненъ редъ и ги съсрѣдоточете ежду Калфакьой и Софасъ, като бждете готови да послужите за отпоръ на цѣлата III армия въ случай, че противника премине въ сериозно настѣпление. Поддържайте съ мене най тѣсна връзка. Азъ ще се намирамъ въ с. Акаланъ.“ 1321.

Къмъ 5 часа сл. пл. се получила и следната телеграма:

„Бригата, дадена подъ Ваше началство, въ случай на крайна нужда, може да употребите за поддръжка на 3. п. Балканска дивизия, за което трѣбва да влѣзете въ тѣсна връзка съ последната. Понеже с. Акаланъ се указа заразено отъ холера, щабътъ ще нсшува въ с. Ерменикьой.“ 1322.

Заповѣдъ № 1321 се изпълни едва презъ нощта, когато армейскиятъ резервъ успѣлъ да завземе опредѣленото

му мѣсто. 2. бригада останала и занаяпредъ въ разпореждането на началника на 3. п. дивизия. По искането на командира на 1. бригада отъ тази дивизия, 20. п. полкъ заелъ позиция на височината предъ батареитѣ, гдето се окопалъ.

Армейскиятъ резервъ: 3. бригада отъ 5. п. дивизия и 2. бригада отъ 4. п. дивизия, се разположилъ за нощуване както следва: щабътъ на 3. п. бригада и 46. п. полкъ на височината източно отъ с. Софасъ; 45. п. полкъ на сѣщия гребенъ около 3 км. отъ 46. полкъ; 2. бригада отъ 4. дивизия — на мѣстото, указано отъ началника на 3. п. дивизия на североизтокъ отъ с. Калфакъой, до изгиба на пѣтя на изтокъ отъ р. Софасъ. Щабътъ на дивизията нощувалъ на мѣстото си, въ долината на единъ километъръ южно отъ с. Тарфа.

Действие на лѣвото стратегическо прикритие на III армия.

Въ 7 часа пр. пл. повторно било заповѣдано на командира на 1. бригада отъ 5. п. дивизия да обедини службата на 2. п. полкъ съ дружината, изпратена въ Мидия и Джелебкѣой, като ръководи пазенето на брѣга, и държи въ течение на събитията тамъ и командира на 1. бригада отъ 3. п. дивизия.

Командирътъ на 1. п. бригада, независимо отъ това, че страничното прикритие било ангажирано съ 2 турски табора, заповѣдалъ на петтѣ роти отъ 2. п. полкъ, които заемали с. Ормали — обектъ на неприятелската атака, да се държатъ упорито на мѣстото си и съ останалитѣ части отъ 2. п. полкъ трѣгналъ за с. Тарфа, гдето пристигналъ въ 6 часа сл. пл.; но началникътъ на дивизията отмѣнилъ това разпореждане и заповѣдалъ да се върне на първата си позиция.

По този начинъ, отрядътъ на морския брѣгъ, заночувалъ на 5. срещу 6. ноемврий на своето мѣсто и денътъ се завършилъ благополучно, защото останалата на мѣстото 5. рота сполучила да осуети атаката на турцитѣ и да се държи на позицията до завръщането на изпратенитѣ дружини къмъ с. Тарфа. Командирътъ на бригадата самъ усилилъ петтѣ роти съ още три, картечната рота и взводъ артилерия, като назначилъ командира на 2. п. полкъ да командува този отрядъ, а другитѣ части се разположили въ с. с. Сербели и Джелебкѣой. Освенъ това, командирътъ на бригадата, предвидъ на това, че дружината отъ 5. п. полкъ още не била пристигнала въ с. Караджакѣой, поискалъ подкрепление, но понеже нѣмало други части въ разпореждането на началника на 5. п. дивизия, той повторно молилъ да се привлѣкатъ дружинитѣ отъ Мидия. Нощта срещу 6.

ноемврий преминала тихо и спокойно, както на главната позиция, така и на морския брягъ, защото турцитъ нищо не предприели не само вечерта, но и презъ нощта, при оттеглянето на нашитъ войски къмъ главната позиция.

Сутринта на 7. ноемврий началникътъ на 5. п. дивизия, изпратилъ до командуващия III армия следната телеграма:

„Командирътъ на 1. бригада, току що ми донесе, че 2 дружини отъ 5. п. полкъ съ една планинска с. с. батарея пристигнали въ с. Караджакъой. Дадохъ ги въ негово разпореждане, за да ги употребя, гдето обстоятелствата изискватъ, като му заповѣдахъ да се задържи на мѣстото си и постоянно да донася за положението. Азъ съ щаба си напускамъ с. Тарфа, за да отида при армейския резервъ, гдето скоро се открива станция за връзка съ щаба на армията.“

Въ 7 часа сл. пл. се получила следната телеграфическа заповѣдъ, отъ щаба III армия:

„Продължавайте да се окопавате на заетитъ позиции и бъдете готови да посрещнете всички атаки на противникъ, ако такива предприеме. Обяснете на подчиненитъ съ офицери, че всѣко подаване крачка назадъ ще води къмъ гибелъ. При отбраната ние може да се държимъ на тисилни позиции противъ тройни и четворни сили, а неприязелтъ не разполага съ такава численостъ. Гледайте да имате постоянно свои собствени резерви, защото азъ не разполагамъ съ общъ армейски резервъ, освенъ на крайния лѣвъ флангъ, който резервъ е необходимъ на мѣстото. Поддържайте тѣсна връзка съ съседитъ и, повъзможностъ, си помагайте.“ 1339.

9. п. дивизия.

1. п. бригада.

Въ 6 ч. и 20 м. пр. пл. се получила телефонограма, съ която се съобщавало, че се дава една дружина въ подкрепление на бригадата и на други войски да не се разчита. Дружината отъ 7. п. полкъ е била изпратена въ подкрепление на 17. п. полкъ. Тази дружина, въ 9 часа пр. пл. е достигнала изхода на дефилето, западно отъ с. Чинакче.

Въ 2. ч. 45 м. пр. пл. се получило донесение отъ командира на 17. п. полкъ, съ което се донася за тежкото положение на полка, и че половината отъ офицеритъ и 2000 войници сж излѣзли отъ строя, а останалитъ били измокрени и изтощени. При такова състояние на полка не му било възможно да стои противъ двуюроснитъ турски укрепени позиции. Останалитъ хора отъ полка рискували утре да бъдатъ разстреляни, безъ да може да се постигне поставената цель, затова моли разрешение още тази нощъ полкътъ да

отстъпи. Отговоръ билъ полученъ въ 6 ч. 45 м. пр. пл. Полкътъ да остане твърдо на позицията си. Съобщавало му се така също, че му се изпраща една дружина въ негово разпореждане, която да задържи на малката височина югозападно отъ с. Кестеникъ, но безъ крайна нужда да не я употребява.

Къмъ 9. ч. и 40 м. пр. пл. по телефона било предадено:

„Използвайте мъглата, за завладяването на нѣкои отъ укрепенитѣ пунктове отъ неприятелската позиция, като се възползвате и отъ бомбитѣ. Влѣво отъ насъ 3. п. дивизия е стигнала на линията на укрепленията I и II — последното укрепление е превзето вече. Вдѣсно отъ насъ 6. п. дивизия е стигнала на височината на нашата 2. бригада къмъ „Ка-ракалъ Нокта“

Къмъ горното началникътъ щаба на армията добавялъ: „напредъ на ножъ!“ Веднага по телефона тази заповѣдъ била предадена на командиритѣ на полковетѣ.

Въ 3 часа сл. пл. се получи заповѣдъ отъ начальника на дивизията, съ която се съобщавало да се премине къмъ отбрана. . . .

17. п. полкъ.

Полкътъ осъмналъ сутринята на позицията си. 2. и 3. дружини въ предна линия, въ окопитѣ си на 600—800 крачки отъ укрепленията на турцитѣ; 1. дружина вдѣсно отъ 3. въ първа линия, 4. дружина въ полкова поддръжка при воденицата, източно отъ с. Кестеникъ и р. Катърдчису, задъ гребена.

Къмъ 3 часа сл. пл. командирътъ на полка заповѣдалъ частитѣ отъ бойната частъ да настѣпятъ, обстрелвани отъ силенъ неприятелски артилерийски, картеченъ и пушеченъ огънь. Но следъ малко командирътъ на полка получилъ донесение отъ лѣвия си патрулъ, па и самъ видѣлъ, че 4. п. полкъ отстъпва. Въ същия моментъ, командирътъ на 1. дружина му донесълъ, че 32. п. полкъ почналъ да отстъпва. Къмъ 5 часа сл. пл. огнътъ на противника почналъ да отслабва и командирътъ на полка заповѣдалъ, бойната частъ да спре движението и да се окопае. При такова изнесено напредъ положение, полкътъ останалъ на заетата си позиция, съ намѣрение да се предвигне напредъ презъ нощта, на около 300-400 крачки отъ противника, и на разсѣмване да атакува.

Къмъ 8 ч. и 30 м. сл. пл. получена е била заповѣдъ отъ бригадниа командиръ, полкътъ да се оттегли и да заеме старата си позиция — височината западно отъ с. Кестеникъ. Къмъ 10 ч. и 30 м. сл. пл. се почнало отстъпление-

то на полка, и къмъ 12 часа презъ нощъта, дружинитѣ заели мѣстата си на старата позиция на височинитѣ западно отъ с. Кестеникъ, гдето почнали да се окопаватъ.

Загуби.

Презъ този день излѣзли отъ строя 573 чина, а въ двата дни, 4. и 5. ноемврий, 22 офицери, 1745 долни чиновове, —ранени и убити.

4. п. полкъ.

Ротитѣ отъ 1., 2. и 3. дружини останали въ сжщото положение презъ сжщата нощъ, като продължавали да се окопаватъ. На лѣвия флангъ на полковия участъкъ, 4. дружина заемала много широкъ фронтъ и при това, между 4. п. полкъ и дѣсния флангъ на 32. п. полкъ, останало презъ нощъта едно голѣмо незаето пространство отъ 800 крачки, низка гора, въ която на една височина съ лѣвофланговата 4. дружина имало два реда турски окопи. По инициативата на командира на съседнитѣ дружини отъ 4. и 32. п. полкове, било решено да възстановятъ връзката, като се изпратятъ по единъ взводъ отъ 32. и 4. п. полкове. Обаче, презъ нощъта къмъ 1 часа, се открила силна престрелка по между имъ, която се прекратила щомъ се узнало, че сж свои войски. Връзката, обаче, не се установила, турцитѣ успѣли да се вмъкнатъ въ окопитѣ и да разединятъ двата полка. На разсъмване дружината отъ 32. п. полкъ предприела нощна атака срещу своя обектъ, но къмъ 9 часа пр. пл. почнала да отстъпва, като се отеглила чакъ до р. Катърчису.

Турцитѣ отъ окопитѣ преминали въ настѣпление въ гората, като се приближили къмъ фронта на лѣвофланговата дружина отъ 4 п. полкъ на 400 крачки. За запазване на застрашения флангъ отъ поддръжката на 4. дружина (една рота) се изпратили два взвода, а после и другитѣ два. При все това, положението на 4. дружина оставало критическо обстрелвана вече и откъмъ тила. Предната лѣвофлангова рота, най-много била заплашена, вследствие отстъпването на 32. п. полкъ. Командирътъ на 4. дружина, като видѣлъ опасното положение, заповѣдалъ на ротитѣ да отстъпятъ. Дружината преминала р. Катърчису и достигнала позицията предъ артилерията.

2. и 3. дружини, така сжщо почнали да отстъпватъ. Полковата поддръжка открила огънь за да спре отстъплението. Часть отъ отстъпващитѣ се спрѣли въ окопитѣ при полковата поддръжка, а друга часть отстъпила въ с. Чинакче, гдето се организираща команда за отбрана на селото. Часть отъ отстъпващитѣ войниции се събирали предъ изхода на

дефилето при току що пристигналата 3. дружина отъ 7. п. полкъ, а други, на позицията при артилерията.

Въ 6 часа пр. пл., дружината се привела въ редъ и заела позицията за отбрана — дефилето, западно отъ с. Чинакче и височината предъ артилерията, като четиритъ дружини отъ 4. п. полкъ и дружината отъ 7. п. полкъ застанали въ една линия и започнали да се окопаватъ. Къмъ това време се присъединили къмъ полка и полковата поддръжка и картечната рота. 4. дружина, която пристигнала въ това време, било заповѣдано да застане като полкова поддръжка на лѣвия флангъ на полка.

Загуби.

Убити		ранени		болни		безвестъ
оф.	д. ч.	оф.	д. ч.	оф.	д. ч.	д. ч.
3	90	7	370	2	332	33

Всичко излѣзли отъ строя 835 човѣка.

Действието на артилерията въ бригадния участѣкъ.

На 5. ноемврий се предполагало да се продължи настѣплението. Бригадниятъ командиръ поискалъ ефикасна помощ отъ артилерията.

Сутринта гъста мъгла покривала полесражението и нищо не се виждало, а укрепленията никакъ. Въ 7 часа пр. пл. почнала пехотната стрелба. Командирътъ на 5. артилерийски полкъ заповѣдалъ:

„Всички началници на отдѣления да се свържатъ чрезъ ординарци съ пехотнитъ полкове: 1. и 2. с. с. отдѣления съ 4. п. полкъ; с. с. гаубично отдѣление съ 17. п. полкъ.“

Командирътъ на бригадата билъ свързанъ съ телефонъ съ командиритъ на сѣщитъ полкове.

При предположението, че преднитъ турски позиции ще бждатъ завладѣни още въ 7 часа пр. пл., било заповѣдано на началниците на артилерийскитъ отдѣления да разузнаятъ подстъпнитъ и пѣтищата за едно евентуално придвижване напредъ. Въ 9 часа пр. пл. мъглата се вдигнала. Неприятелскитъ батареи открили огънь: две отъ тѣхъ задъ червения лесъ, разположени южно отъ укреплението № VIII започнали да обстрелватъ нашата пехота. Заповѣдано било на 3. с. с. артилерийско отдѣление да ангажира тѣхния огънь.

Въ 9. ч. 30 м. пр. пл. била получена отъ началника на дивизията следната заповѣдь:

„Въ мъглата пехота да настъпи и заеме неприятелските предни позиции. 3. п. дивизия заела вече укрепленията № I и II.“

Когато, обаче, била получена тази заповѣдъ, мъглата се била вече вдигнала.

Въ 10 часа пр. пл. било получено съобщение отъ 4. п. полкъ, че ще атакува зигзагообразното укрепление „Асимъ Паша“ и моли обстрелването му. Тукъ е била дадена заповѣдъ на четиритѣ отдѣления, да откриятъ силенъ огънь по същото укрепление, съ изключение на 1. с. с. артилерийско отдѣление, което, поради скъсването на телефонната жица, не могло да получи тази заповѣдъ. Даннитѣ за стрелбата били готови още отъ 4. ноемврий. Ефектъ: укреплението било обсипано съ шрапнели. Неприятелскитѣ срълци бѣгали назадъ. 4. п. полкъ вмѣсто да атакува, започналъ да отстъпва назадъ доста безпорядъчно. Причинитѣ за това били неизвестни.

Къмъ 12 часа по пладне, командирѣтъ на 4. п. полкъ, донесълъ, че полкѣтъ му почналъ да отстъпва, защото билъ увлѣченъ отъ безпорядъчното отстъпление на полковетѣ отъ 3. п. дивизия. Когато нашата артилерия обстрелвала зигзагообразното укрепление, турската артилерия мълчала; въроятно е чакала приближаването на нашата пехота.

Къмъ 1 ч. и 30 м. сл. пл. командирѣтъ на 4. п. полкъ съобщилъ, че неприятелскитѣ картечници въ зигзагообразното укрепление силно го безпокоили. На запитването гдѣ се намиратъ, той отговорилъ: къмъ дѣсния флангъ на укреплението. По-късно картечницитѣ открили огънь отъ друга посока. Къмъ 2 часа сл. пл. пехотния огънь намалѣлъ и престаналъ, понеже пехотнитѣ части се дръпнали назадъ, а артилерийския—се възобновилъ.

Изстреляни снаряди:

1., 2., и 3. с. с. отдѣления отъ 2. арт. полкъ .. 1281 шрапнели, 99 гранати.

1. с. с. гаубично отдѣление отъ 5. арт. полкъ—403 фуг. гран., 298 шрапнела.

Ранени—5 долни чинове.

Действието на 2. бригада отъ 9. п. дивизия.

33. Свищовски полкъ.

Презъ нощта, въ 1 ч. и 30 м. пр. пл. на 5. ноемврий турцитѣ, които заемали горния окопъ съ амбразури (Каракалъ Мокта) открили силенъ картеченъ и пехотенъ огънь по позициитѣ на полка, като настѣпили и срещу дѣсния му

флангъ. Обаче, обстрелвани съ силенъ пехотенъ огънь, тази атака била осуетена и турцитъ останали на старитъ си мѣста.

Въ 7 часа пр. пл., турцитъ отново се опитали да предприематъ атака срещу дѣсния флангъ; но и тя била осуетена отъ силния пехотенъ и артилерийски огънь. Презъ цѣлия день, обаче, се водило повечето артилерийски друбой, за да се вземе надмощие надъ неприятелската артилерия, следъ което да се поведе атака срещу форта „Каракалъ Нокта“. Дружината отъ 19. п. полкъ едва къмъ 9 часа пр. пл. почнала да се спуща въ окопитъ на 4. дружина.

Въ 11 часа пр. пл. се получила телеграма отъ бригадниятъ командиръ:

„Бригадата да почне настѣпването и всѣки полкъ да заеме опредѣления му редутъ. 3. п. дивизия е завладѣла редутитъ № I и II; 1. бригада отъ нашата дивизия се намира на 400 крачки предъ редута северозападно отъ с, Уржуню; 6. п. дивизия се изравни съ 2. бригада“.

Когато била получена тази телеграма, 1. дружина отъ 19. п. полкъ продължавала още да се точи по единъ човѣкъ, разпрѣсната по цѣлото бойно поле, по която билъ откритъ силенъ артилерийски огънь и до това време успѣли да се събератъ едва две роти отъ тази дружина.

На командира на 3. дружина било заповѣдано отъ командира на полка, че когато дружината отъ 19. п. полкъ се добере цѣлата до окопитъ, тогава тя да почне преминаването по направенитъ мостове на рѣката.

Въ сжщото време, картечната рота получила заповѣдь да настѣпи и влѣзне въ участъка на 2. дружина отъ 34. п. полкъ; когато, обаче, тя се подравнила съ 3. дружина отъ полка, той заповѣдалъ да се спре на линията на тази дружина.

Въ това положение, полкътъ не могълъ да настѣпи. Вследствие на това забавяне се получила заповѣдь отъ бригадниятъ командиръ да се настѣпи, понеже пунктътъ на атаката билъ достатъчно обстрелянъ съ артилерийски огънь. Понеже било невъзможно движението напредъ на полка, командирътъ му донесълъ, че 1. дружина отъ 19. п. полкъ не е дошла цѣлата, че 34. п. полкъ трѣбва да излѣзне напредъ и да се подравни съ 33. п. полкъ, понеже и безъ това той билъ много напредъ; 15. п. полкъ билъ тъй сжщо назадъ, и, че следъ като прибере цѣлата дружина отъ 19. п. полкъ, тогава ще предприеме настѣплението. Вследствие на това донесение, въ 2 часа сл. пл. бригадниятъ командиръ заповѣдалъ да се отложи атаката на „Каракалъ Нокта“ и полкътъ да се държи на заетата позиция.

Въ 3 ч. и 20 м. сл. пл. се получила заповѣдь отъ бригадниятъ командиръ:

„Бригадата подъ прикритието на мъглата и ношната тъмнина и подъ огъня на артилерията, незабавно да отстъпи на старата си позиция, като 33. и 34. п. полкове заематъ участъцитъ, които заемаха по-рано, а 19. п. полкъ, като бриадна поддръжка да застане на задния склонъ на гребена, южно отъ с. Субачую. Бригадата на тази позиция да се задържа на всъка цена.“

Въ 4 часа сл. пл. се получила следната телеграма отъ бригадата:

„Неприятелътъ силно натиска 3. и 6. п. дивизии; 4. п. полкъ е принуденъ да отстъпи; на 17. п. полкъ е заповѣдано да отстъпи. На основание горното общо положение и писмено разрешение на началника на 9. п. дивизия разпоредено било бригадата да се оттегли на старата си позиция.“

Въ 6 часа сл. пл. подъ прикритието на тъмнината и огъня на артилерията, 33. п. полкъ незабелязано се оттеглилъ на старата си позиция, като дружинитъ заели бойнитъ си участъци, а 1. дружина отъ 19. п. полкъ застанала на западния склонъ, южно отъ с. Субачую. Турцитъ не преследвали.

Къмъ 10 ч. 50 м. пр. пл. пристигнала и 2. дружина отъ 19. п. полкъ, която така сжщо била придадена къмъ 33. п. полкъ и която се разположилъ южно отъ 4. дружина, като полкова поддръжка. Къмъ 3 ч. и 15 м. сл. пл., къмъ лѣвия участъкъ на полка, била насочена една неприятелска частъ, която впоследствие се оказала, че били рекогносцироваченъ отрядъ, който следъ като били дадени нѣколко пушечни изстрели срещу него, се оттеглилъ. Стрелбатъ се прекратила къмъ 5 часа и 30 минути сл. пл.

Презъ време на боеветъ на 4., 5. и 6. ноемврий, полжътъ е ималъ следнитъ загуби:

	офицери	дол. чинове
убити	4	81
ранени	4	406
безв. пропаднали	—	94
Всичко:	8	581

34. п. полкъ.

Съ разсъмване се почнала пушечната стрелба, която отъ време на време се прекжсвала.

Къмъ 8 часа пр. пл. се почнала артилерийска стрелба отъ наша и турска страни.

Къмъ 9 часа пр. пл. се забелязало, че нашата артилерия обстрелва лѣвото укрепление, но не успѣла да накара да замлъкне артилерията му. Въ 3 часа сл. пл. била открита неприятелска пушечна стрелба.

Въ това време, се получила заповѣдь отъ бригадниа командиръ, полкътъ да настѣпи, като сѣщевременно се съобщавало, че нашиятъ лѣвъ флангъ е обезпеченъ. Настѣплението се почнало съ вихрова стрелба, която противника осезателно почувствувалъ. Отъ нѣкои флангове войниците почнали да се прехвърлятъ напредъ, но въ това време се изсипалъ върху фронта и фланга на полка силенъ неприятелски картеченъ и артилерийски огънь (лѣвото укрепление), които произваля полка отъ единия до другия му край. Освенъ това, указало се, че нашето настѣпление не било осигурено отъ фланга и командирътъ на полка заповѣдалъ да се спре движението.

Къмъ 3 ч. и 30 м. сл. пл. турскиятъ огънь достигналъ върха на силата и скоростта си. Мадали безчислено гранати и шрапнели; всѣка педя земя била силно обстрелвана, особено силно била обстрелвана 3. дружина. Небезпокоявани отъ никого, стрелбата на турцитъ била точна и разрушителна. Въ участъка на 3. дружина всичко било разрушено и разорано; но войниците не понесли голѣми загуби, понеже били доста добре окопани. Стрелбата продължавала до 4 ч. и 45 м. сл. пл.

Въ това време се получила заповѣдь за отстѣпление. Полкътъ се оттеглилъ незабелязано на старата си позиция въ 10 часа вечерята.

Една отъ причинитъ да се дадатъ голѣми жертви била и тази, че войниците стреляли съ димни патрони.

Загуби на 4. и 5. ноемврий.

	офицери	войници
убити	2	94
ранени	12	914
Всичко:	14	1003

Действието на артилерията въ бригадниа участъкъ.

Разположението на артилерията презъ нощта на 4. срещу 5. ноемврий е било следното: Дѣсната група, на подполковникъ Кацаровъ — 1. с. с. артилерийско отдѣление (3 батарен) и 1. н. с. с. артилерийско отдѣление, заемали старата позиция, като 2. батарея отъ полка останала на втората си позиция на низкия гребенъ. Лѣвата група, на подполковникъ Дворяновъ — 3. с. с. отдѣление (8. и 9. батарея) и 2. н. с. с. отдѣление (4. и 5. батареи) заемали старата си позиция; 7. с. с. и 6. н. с. с. батареи били разположени на лѣвия флангъ на позицията, съ фронтъ на северъ и североизтокъ, съ назначение да обстрелватъ долината предъ лѣвия участъкъ на позицията и фланговата ба-

тарей северно отъ с. Уржуню въ сѣщия участъкъ. Обаче, 7. с. с. батарея заела позицията си съ фронтъ на изтокъ.

Въ 6 ч. и 55 м. пр. пл. се разрешило на груповитѣ началници да откриватъ огънь щомъ се появятъ сгодни цели. Но поради гѣстата мъгла до 9 ч. и 30 м. пр. пл., огънь не билъ откритъ. Една батарея отъ н. с. с. отдѣление стреляла съ рѣдъкъ огънь по укреплението „Каракалъ Нокта“.

Въ 9 ч. и 30 м. пр. пл. било предадено на началницитѣ на групитѣ да иматъ предвидъ картечницата, която споредъ донесението на командира на 33. п. полкъ, силно обстрелвала полка му и се намирала между „Каракалъ Нокта“ и „Черното укрепление“. Било имъ, така сѣщо, напомнено да правятъ економия на снарядитѣ.

Въ 10 ч. и 30 м. пр. пл. по поводъ донесението на командира на 33. п. полкъ, било заповѣдано на командира на 1. група, подполковникъ Кацаровъ, да назначи една батарея, която да обстрелва турската батарея, която се появила на гребена, влѣво отъ горното укрепление, което е западно отъ с. Накашкьой, и което силно обстрелвало 15. п. полкъ.

Въ 10 ч. и 50 м. било е заповѣдано на командира на 3. с. с. артилерийско отдѣление да назначи 9. с. с. батарея да заеме позиция влѣво отъ н. с. с. батарея, съ цель да умаломощи фланкиращата турска артилерия, която е обстрелвала 34. п. полкъ. Батареята заела своевременно позицията си, и заедно съ нескорострелната батарея, доста сполучливо я обстрелвали.

До 11 ч. пр. пл.; турската артилерия почти не се обаждала, само е отговаряла фланговата батарея северно отъ с. Уржуню и фланговата батарея отъ „Каракалъ Нокта“. Последната била сполучливо обстрелвана отъ 1. батарея съ бризантни гранати, следъ което тя замлъкнала.

Къмъ 11 ч. пр. пл. командирѣтъ на бригадата получилъ категорична заповѣдъ отъ началника на дивизията да *атакува поне едно укрепление*, като насочи срещу него цѣлата бригада. Било избрано „Каракалъ Нокта“ и направено нужното разпореждане до командиритѣ на 33. и 34. п. полкове и до началника на артилерията въ бригадниятъ участъкъ, като му се заповѣдало, да подготви тази атака. За тази цель било заповѣдано да съсредоточатъ огъня срещу „Каракалъ Нокта“ и да подготвятъ пункта на атаката.

Следъ малко, билъ откритъ твърде действителенъ огънь по окопитѣ на ската, предъ укреплението. Сѣщо било направено разпореждане да се изпратятъ придружава-

щи батареи въ разпореждане на командира на атакуващите части. Пехотата, обаче, не настъпила; командирите на полковете донесли, че при настоящите условия атаката е невъзможна.

Към 2 часа сл. пл. се получила заповед от командира на 2. бригада, да се оттегли бригадата на старата си позиция. Било разпоредено да се оттегли и 2. с. с. батарея на старата си позиция.

Въ 5 ч и 20 м. сл. пл. огънят се прекратил и от двете страни и се почнало отстъплението на пехотата, без да стане нужда да се поддържа с артилерийски огън.

Презъ този денъ сж били разстроени и били принудени да замълчатъ:

а) фронталната батарея на „Каракалъ Нокта“, която сполучливо е обстрелвана отъ 1. батарея съ бризантни гранати.

б) появилата се влѣво отъ „Черното укрепление“, западно отъ с. Накашакъой батарея, която била обстрелвана отъ 2. батарея и замълчала. Сжщата 2. с. с. батарея обстрелвала твърде сполучливо пехотните вериги, разположена въ окопите, западно отъ с. Накашкъой и пехотните окопи предъ „Каракалъ Нокта“.

Гаубичната батарея предъ „Гази-баири“ презъ този денъ не стреляла. Сжщо и появилите се на 4. ноемврий къмъ 3 часа сл. пл. три неприятелски батареи на гребена южно отъ с. Кърджали, тъй сжщо не се обаждали; очевидно било, че тѣ сж се оттеглили.

Въ самото укрепление „Гази-баири“ на 4. ноемврий се забелязали предъ амбразурите четири орджия, а на 5. ноемврий тѣзи орджия ги нѣмало. Турската пехота презъ този денъ почти не е стреляла и не е проявила никакви активни действия, а всичкото време е стояла въ окопите си.

Изстреляни бойни припаси:

9. с. с. артилерийски полкъ . . .	776 шрапнели
	232 гранати
5. не с. с. артилерийски полкъ . .	212 шрапнели
	282 гранати

Вечерта, частите отъ 9. п. дивизия отстъпили на по-раншните си позиции. Къмъ дивизията билъ предаденъ и 43. п. полкъ. По този начинъ, вечерта на 5. ноемврий въ участъка на действието сж били съсредоточени 4 п. бригади (32 дружини), два с. с. артилерийски полка (15 батареи), единъ не с. с. артилерийски полкъ (6 батареи), едно с. с. гаубично отделение (3 батареи) и две пионерни роти.

Генералъ-майоръ Бояджиевъ билъ назначенъ за началникъ на дѣсния подучастъкъ на дивизията.

4. п. дивизия.

1. бригада останала въ подчинение на 9. п. дивизия, а 2. бригада била придадена къмъ 5. п. дивизия и се намирала въ с. Калфакъой. Оставила само 3. п. бригада, която била разположена на 2 км. северозападно отъ с. Субатчу, както и на вчерашното число.

Въ 1 ч. и 20 м. сл. пл., 44. п. полкъ получилъ заповѣдь да настѣпи къмъ височинитѣ западно отъ с. Чинакче. Въ разпореждането на началника на дивизията е останалъ само 43. п. полкъ, който се намиралъ на сѣщото мѣсто, гдето е билъ вчера.

Въ 4 ч. и 30 м. сл. пл., се получила заповѣдь отъ командуващия III армия за преминаване въ отбрана, и по-неже 4. п. дивизия съ по-голѣмата си частъ се слѣла съ съ 9. п. дивизия, то началникътъ на дивизията се натоварва да поеме командуването на дѣсния участъкъ отъ тази дивизия, командувана отъ полковникъ Поповъ.

Щабътъ на дивизията въ 6 часа сл. пл. се премѣстилъ при височинитѣ, находящи се на 2.5 км. югозападно отъ с. Уклали (Сиври Кая). Началникътъ на дивизията се запозналъ съ участъка и разположението на войскитѣ, които били разположени така:

1) Дѣсенъ участъкъ. — Полковникъ Чакжровъ отъ 33. п. полкъ, три дружини и отъ 19. п. полкъ една дружина, — по склона на височината до Уклалийската рѣка.

2) Лѣвъ участъкъ. — Полковникъ Георгиевъ, отъ 4. п. полкъ, 4 дружини, —отъ височината до долчината, която образува Езетинската височина.

Артилерийски участъкъ. — Отъ 9. с. с. артилерийски полкъ, 6 батареи, отъ 5. н. с. с. артилерийски полкъ 6 батареи, всичко 12 батареи.

Бригадна поддръжка. — Отъ 19. п. полкъ 2 дружини, —въ долчината между двата гребена, на хребета.

I Армия.

Директивата за действие за днешно число била получена отъ командуващия съединенитѣ армии, вчера къмъ 7 часа сл. пл. Тя гласяла:

„Днешнитѣ рекогносцировачни боеве се завършиха съ завладѣването на нѣкои отъ преднитѣ пунктове отъ неприятелската позиция. Утре ще продължимъ действията на разсѣмване. Окопайте се на заетитѣ позиции солидно и се

одържайте на тях непремѣнно. Приберете каквото можете от дѣсния флангъ на 1. п. дивизия, а така сѣщо и на 10. п. дивизия и си образувайте свой собственъ, възможно солиденъ резервъ, който и дръжте задъ лѣвия флангъ на вашата армия."

Вследствие тази деректива, командуващия I армия издалъ следната телеграфическа заповѣдь:

"Утре въ 5 ч. пр. пл. армията ще продължи действията си за атакуване противника, при което разположението на частитѣ на армията остава сѣщото, както и въ заповѣдта отъ 3. того. Дивизиитѣ отъ първата линия (1. и 6.) ще действуватъ срещу първитѣ обекти. Препоръчвамъ воденето на боя да се извършва методично; артилерията непремѣнно да поддържа съ най-действителенъ огънь атаката на пехотата. Пехотата трѣбва да настѣпва внимателно, за да не попадне подъ фланговъ пехотенъ и артилерийски огънь и да се окопава на всѣка крачка. Завладѣното пространство, макаръ и подъ кръстосанъ огънь, пехотата не трѣбва да го отстъпва, а да се окопава на мѣстото и да се държи упорно.

Артилерията трѣбва да действува въ предѣлитѣ на артилерийския огънь, за да не би да поколебава вѣрата на пехотата въ успѣха на артилерийската стрелба. Стрелба на 5000—6000 метра не трѣбва да се допуща, защото такава стрелба е безрезултатна. Затова артилерията трѣбва постоянно да мѣнява позициитѣ си, щомъ е останала подалече отъ разстоянието на действителния артилерийски огънь."

Сутринта цѣлото бойно поле било покрито съ непроницаема мъгла, която къмъ 10 часа пр. пл. се вдигнала отъ долината на р. Кара Су; обаче, по високитѣ мѣста тя останала почти до 3 часа сл. пл.

Командуващиятъ армията съ щаба си, останалъ на наблюдателния си пунктъ, но мъглата прѣчила за доброто следене на боя, както вчера.

6. п. дивизия.

За утрешния бой на дивизията е била дадена следната заповѣдь:

1) "Следъ днешния рекогносцироваченъ бой, частитѣ на 1. и 6. дивизии сж напреднали около 2 км. и сж достигнали линията на р. Кара Су и нейния източенъ притокъ."

2) Утре, въ 5 часа пр. пл., бригадитѣ да настѣпятъ въ опредѣленитѣ имъ участъци, съгласно заповѣдта по дивизията отъ вчера.

3) При това препоръчвамъ, още единъ пѣтъ, воденето на боя срещу укрепенитѣ позиции да се извършва методично; пехотата да се окопава на всѣка крачка и да внимава да не попадне подъ фланговъ артилерийски или пехотенъ огънь. Въ такъвъ случай, завладѣното пространство,

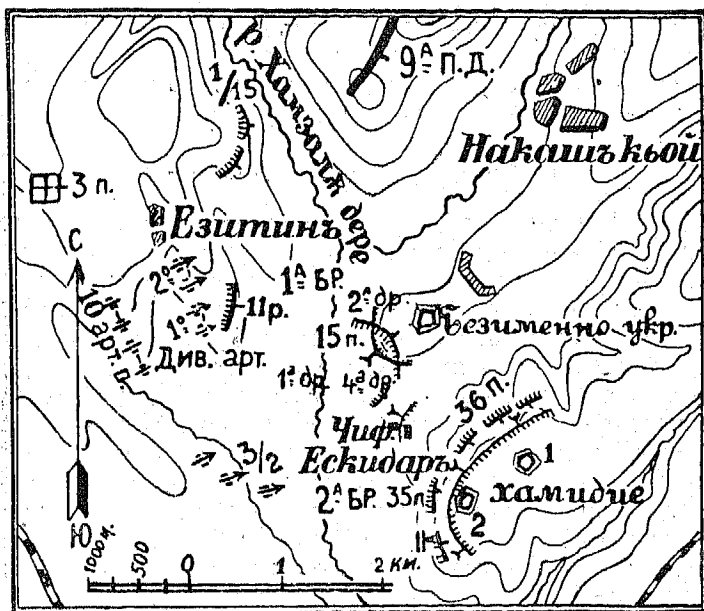

макаръ и подъ кръстосанъ огънь да не се напуща, а да се удържи упорито, като се направятъ окопи.

4) Артилерията трѣбва да поддържа съ най-действителенъ огънь атаката на пехотата, като действа въ пределѣтъ на действието на артилерийския огънь, за да не се поколебава духа на пехотата. Нѣкои отъ батареитѣ стрѣляха на 5—6 км., нѣщо, което не трѣбва да се допуска, понеже такава стрелба е безрезултатна; тази артилерия трѣбва непремѣнно да промѣни позициитѣ си щомъ е останала подалечъ отъ разстоянието на действителния огънь.“

Скица №3

Положението на 6^а п. дивизия на 5 Ноем. вечерта

Рано сутринта въ 6 часа пл. пл., огъньтъ се запалилъ по цѣлото протежение на фронта.

2. бригада отъ 6. п. дивизия.

За да продължи действието си противъ „Хамидие“, трѣбвало да завладѣе чиф. Ескидже*), който споредъ разположението си е заплашвалъ фланга на цѣлия бсенъ редъ. Усилията, почти на цѣлия 36. п. полкъ, сж били насочени къмъ този пунктъ. Подъ градъ отъ куршуми и шрапнели, частъ отъ бригадата преминала рѣкчичката по направенитѣ презъ нощта мостове, а другата частъ я газила. Огъньтъ почти по цѣлия фронтъ билъ съсредоточенъ срещу чифли-

*) На картата чифликътъ е означенъ Ескидаръ.

ка и подлежащите му окопи, но всичките усилия за превземането му останали напразно: каменните стени, бойниците и кръстосаният огън от околните окопи, правели невъзможно приближаването. Само артилерията можела да помогне; и действително, бризантните гранати скоро решили съдбата на чифлика. Покриват и стените му били разрушени и защитниците му били принудени да бягат. Борбата била жестока. 36. п. полкът бил подкрепен от 35. п. полкът. Огънът, почти на цълата турска артилерия по фронта и 3—4 км. въ страни, бил концентриран тук. Нашите жертви били голъми, но благодарение на устойчивостта на началниците и голъми усилия на частите, към 4 часа сл. пл., този опорен пункт, съ близките до него окопи бил завладен. Умората и голъмите загуби не позволили по-нататъшно движение напред. Полковете се окопали и пренощували на позицията.

1. бригада от 6. п. дивизия.

Тази бригада почнала боя въ същия редъ, въ който нощувала. Съседните части на бригадата настъпили бавно. 2. бригада била спрѣна при чиф. Ескидже, а бригадата от 9. п. дивизия не могла да достигне до линията на „безименното укрепление“. Предвидъ на това, 1. п. бригада останала презъ цѣлия день въ същото положение, все издадена напредъ, понеже всичкият артилерийски и пехотен огън бил насоченъ противъ нея. Било е разпоредено, ако 2. бригада атакува „Хамидие“, 1. бригада да я поддържа. Движението напредъ било невъзможно, а поддръжката била само съ огън. Благодарение на това 2. бригада могла да заеме чифлика.

Дивизионата артилерия презъ този день останала почти на същите позиции.

Резултатътъ отъ боя презъ този день е билъ незначителенъ. Частите не завладѣли много теренъ. Удивително почнатата стрелба на артилерийската маса и настойчивото настъпление на 2. бригада, намалило съпротивлението и упорството на турците. Предната линия успѣла да премине Хамзалж-дере, а 2. бригада—да заеме единъ опорен пунктъ, чиф. с. Ескидже. По този начинъ, атаката на фортовете „Хамидие“ и „Махмудие“ била подготвена. На другия день, всички се готвели да атакуватъ споменатите фортове.

За тази атака е била издадена следната заповѣдъ:

§ 1) Споредъ добитите сведения 1. п. дивизия съ 2. си бригада е достигнала до линията на дѣсния брѣгъ на р. Кара Су, срещу „Бахчеишъ табия“. Повѣрената ми дивизия е достигнала на 500—600 метра отъ окопите на укреплението „Хамидие“ и „Махмудие“.

§ 2) Утре, 6. того, дивизията от 1-ва армия (1. и 6.) от 4 часа пр. пл. ще предприемат нощна атака въ определени участъци срещу пунктовете, които ще обезпечат настоящето положение.

§ 3) Повърнатата ми дивизия ще предприеме нощна атака въ определени участъци съ целъ да обезпечи достигнатите вече резултати, за което заповѣдвамъ:

а) 1. бригада — утре, въ 4 часа пр. пл., да предприеме нощна атака противъ своя обектъ.

б) 2. бригада — утре въ 4 часа пр. пл. да предприеме нощна атака, която да обезпечи достигнатото днесъ положение

в) Поне частъ отъ артилерията да се придвигне напредъ на заетите позиции, за да обезпечи по-нататъшното настъпване и солидно закрепяване на завладения участъкъ.

§ 4) Да се рекогносциратъ пътищата и да се превърлятъ мостовете тамъ, гдето е узнато, че е нужно.

§ 5. Останалите назадъ артилерийски отдели още тази нощъ да заематъ съгледни позиции.

Въ 11 ч. и 30 м. сл. пл. отъ щаба на армията била получена следната телеграма:

„Частите отъ армията да останатъ временно въ отбранително положение, като дивизията се оттегли още тази нощъ на позиция назадъ на линията: ст. Чаталджа, височината северно отъ с. Езетинъ включително; 1. дивизия ще се оттегли на линията Папазъ Бургазъ, Чаталджа.

Тази телеграма произвела голѣмо недоумение въ чиновете на дивизията, следъ постигнатия успѣхъ. Била отдадена заповѣдъ за отстъпление, но командирътъ на 1. бригада подъ предлогъ, че подобно нѣщо ще повдигне духа на противника, решилъ да остави единъ рекогносцироваченъ отрядъ на позиция на лѣвия брѣгъ на рѣката; бригадата му да се разположи на самия западенъ брѣгъ, а артилерията да остане на позицията си и по този начинъ, бригадата поне да владѣе подлежащата мѣстностъ и долината на р. Хамзалждере.

1. п. дивизия.

Батареите заемали същите позиции, съ изключение на 2 с. с. артилерийско отделение, което получило заповѣдъ да излѣзе по-напредъ, на гребена и да заеме позиция.

Да се избератъ този день по-близки позиции за артилерията било невъзможно, защото на 4 ноемврий вечерята нашата пехота напреднала предъ позицията едва на около 800—1000 крачки, а отъ друга страна, подлежащата мѣстностъ била блатиста и командувана отъ неприятелската позиция.

Презъ този день, нашата пехота трѣбвало да се доближи и атакува неприятеля на заеманата отъ него позиция.

Артилерийскитѣ отдѣления получили следната задача:

„2. н. с. с. артилерийско отдѣление да съдействува на атаката срещу Гяурѣ Баири; 1. н. с. с. артилерийско отдѣление — срещу Бахчеишкѣой, 1. с. с. отдѣление — срещу неприятелската артилерия около форта „Бахчеишѣ Табия“; 2. с. с. артилерийско отдѣление — срещу неприятелската пехотна часть около с. Бахчеишкѣой, а после да насочи огъня си изключително срещу пехотнитѣ части около и предѣ форта „Бахчеишѣ Табия.“

Първиятъ артилерийски изстрелъ билъ даденъ въ 7 часа пр. пл., и стрелбата се водила предимно по неприятелската артилерия, която еди ствено прѣзчила на нашата пехота. Въ 11 часа пр. пл., по заповѣдъ на началника на дивизията, една батарея отъ 1. с. с. артилерийско отдѣление получила назначение да поддържа атаката на 6. п. дивизия срещу „Хамидие Табия“.

Въ 4 ч. 20 м. сл. пл. огънътъ по неприятелскитѣ стрелци въ окопитѣ се усилилъ, защото въ това време се получило донесение отъ командира на 37. п. полкъ, че нашата пехота ще атакува „Бахчеишкѣой“.

Независимо отъ неприятелската пехота и артилерия, били обстрелвани и неприятелскитѣ картечници, но, когато се получило донесение отъ нашата пехота, че били маскирано разположени между желѣзния мостъ и кантона южно отъ Бахчеишкѣой, стрелбата се произвела на сжщото разстояние, както и на 4. ноемврий, а огънътъ се прекратилъ окончателно въ 5 ч. и 30 м. сл. пл. Загуби презъ този день нѣмало.

Още на разсѣмване успѣла да се премѣсти една часть отъ артилерията (2. н. с. с. артилерийско отдѣление) на около 1000—1500 крачки по-напредъ, но последната до 9 часа не открила огънь, защото мъглата закривала целитъ. До това време само веригата на 6. п. полкъ открила огънь по укреплението „Гяурѣ Баири“. За да се помогне на атаката на 2. п. бригада, която имала за обектъ овладяването на „Бахчеишкѣой“, огънътъ на цѣлата артилерия билъ съсредоточенъ между 9 и 10 часа пр. пл. срещу последното село.

2. бригада почнала настѣплението си въ 5 ч. пр. пл. На разсѣмване дружинитѣ били обстрелвани отъ неприятелския кръстосанъ артилерийския огънь и били принудени да спратъ движението. Въ 8 часа пр. пл. отново било заповѣдано да се поднови настѣплението. Командирътъ на 37. п. полкъ донесълъ, че полкътъ претърпѣлъ голѣми загуби. Дѣснофланговитѣ дружини (1./37. п. др. и 1./38. п. др.) се доближили до желания мостъ, затова бригадниятъ командиръ далъ заповѣдъ да се приближи бригадната поддръжка и въ 12 часа да настѣпи напредъ.

Въ 2 часа сл. пл., била получена заповѣдь отъ начальника на дивизията да се настѣпи. Частитѣ отъ бригадата настѣпили, но твърде бавно.

Въ 4 часа сл. пл., бригадниятъ командиръ заповѣдалъ:

„На мръкване частитѣ да се приближатъ до обектитѣ и на разсѣмване да ги завладѣятъ.“

Къмъ 5 часа вечерята положението на бригадата е: веригитѣ сж почти до р. Кара Су и се готвятъ презъ нощта да я преминатъ. Поддръжкитѣ се окопаватъ на заетитѣ мѣста.

Загуби

	офицери	подоф.	войници
убити	—	1	39
ранени	8	—	334
безвестъ изчезнали	—	—	48

Въ 7 часа сл. пл., била получена заповѣдь, да се заематъ първоначалнитѣ позиции, като съ две дружини се заеме ж. п. линия.

Оттеглянето на частитѣ станало додъ прикритието на тъмнината.

Изстреляни снаряди.

4. ноемврий.

1. н. с. с. арт. отдѣление	325	гранати	322	шрапнели
2. н. с. с. „	457	„	132	„

5. ноемврий.

1. н. с. с. арт. отдѣление	265	гранати	346	шрапнели
2. н. с. с. „	209	„	4	„
4. с. с. арт. полкъ	158	бр. гран.	1841	„
Разстояние 3400—5700 метра.				

Страничното прикритие.

То останало презъ цѣлия день на позицията си при село Арнауткѡй, подъ огъня на неприятелския флотъ, който, както и вчера, така и днесъ постоянно го обстрелвалъ.

На това прикритие била изпратена заповѣдь:

Да следи за неприятелскитѣ десанти по брѣга на морето на линията Чаталджа, Епиватусъ.

10. Коненъ полкъ.

Той останалъ презъ цѣлия день въ наблюдателно положение на кръстопътя северозападно отъ „Развалини“, като изпратилъ разезди за разузнаване на морския брѣгъ.

Къмъ 11 часа пр. пл. се получила въ щаба на I армия следната заповѣдъ отъ командуващия съединенитѣ армии:

„Мъгливото време твърде много способствува за приближаване и заемане на нѣкои укрепени пунктове съ изненада. Противникътъ, повидимому изглежда да използва това време, и налѣга на нашия лѣвъ флангъ. Атакувайте най-решително предъ себе си и гледайте да завладѣете нѣкои отъ упорнитѣ пунктове.

Отъ сжщия къмъ 11 ч. и 25 м. пр. пл., се получило следното съобщение:

„На лѣвия флангъ на III армия се води ожесточенъ бой. Настѣпете най-бързо и най-енергично, за да облекчите положението“.

Офицерътъ за свръзка при щаба на съединенитѣ армии донесълъ въ 11 ч. и 35 м. пр. пл., че нощесъ 3. п. дивизия овладѣла укреплението II, а 9. п. дивизия окупитѣ между укреплението VII и с. Чинакче, като се утвърдила на 300 — 400 метра предъ укреплението „Каракалъ Нокта“, и че 3. п. дивизия въ този моментъ, водила ожесточенъ бой. Командуващиятъ съединенитѣ армии предполагалъ, че противникътъ групиралъ значителни сили срещу последната дивизия.

За хода на боя и положението на I армия, командуващиятъ тази армия донесълъ на командуващия съединенитѣ армии и въ щаба на действащата армия на нѣколко пжти:

а) Къмъ 10 ч. и 15 м. пр. пл., молилъ командуващия III армия, да облекчи съ гаубичната си артилерия настѣпленieto на 6 п. дивизия, като обстреля укреплението „Каракалъ Нокта“.

б) Къмъ 12 часа пр. пл. — за овладѣването на чиф. Ескидже.

в) Къмъ 4 часа сл. пл. — въ момента, когато 2. п. бригада отъ 1. дивизия се готвѣла да атакува село Бахчеишкьой, а 9. п. дивизия — укрепленията „Хамидие“ и „Махмудие“.

г) Къмъ 9 часа сл. пл., че 1. дивизия не сполучила въ атаката си срещу Бахчеишкьой и се е затвърдила по дѣсния флангъ на р. Кара Су.

6. п. дивизия е на 600 — 700 крачки предъ окопитѣ на укрепленията: „Хамидие“ и „Махмудие“. 1. бригада отъ 10 п. дивизия се намира въ резервъ, на 2 к. м. източно отъ Албосанъ; кавалерийската дивизия е въ с. Авренъ.

Къмъ 5 часа сл. пл. командуващия I. армия издалъ следната заповѣдь.

„Армията ще ношува тази вечеръ на заетата линия, кждето да се окопае солидно. Всички началстваващи лица да ношуватъ при чиститѣ си. Артилерийскитѣ отдѣления, които сж отстъпили назадъ, да заематъ презъ нощта годни позиции. Утре, 1. и 6. п. дивизии въ своя районъ въ 4 часа пр. пл. ще предприематъ нощни атаки срещу пунктове, съ заеманого на които ще се обезпечи настоящето имъ положение“.

Въ 5 ч. и 30 м. сл. пл. била получена отъ командуващия съединенитѣ армии, следната телеграфна заповѣдь:

„Предъ видъ на това, че нашитѣ атаки бѣха отбити по всичкитѣ линии, принудени сме временно да преминемъ къмъ отбрана. III армия ще се окопае на заетитѣ мѣста; желателно е и вие да останете на вашитѣ. Ако, обаче, нѣкоя частъ отъ тѣхъ е силно изложена и не може да се удържи на последнитѣ, то оттеглете се малко назадъ, но непременно дръжете тѣсна връзка съ 9. п. дивизия. Използвайте нощта, за да се окопаете силно и да бъдете готови да посрещнете всички случайности. Приберете въ частенъ резервъ (?!) на армията си поне една бригада, която дръжете задъ лѣвия си флангъ.“

На основание горната заповѣдь, съ оперативна заповѣдь по I армия, е било разпоредено армията да остане въ отбранително положение, а дивизиитѣ да заематъ още тази нощъ:

а) 1. п. дивизия — позицията по височинитѣ на лѣвия брѣгъ на рѣка Куюкдере, на линията Чаталджа изключително, Пепасъ Бургазъ включително.

б) 6. п. дивизия — позицията по височинитѣ на линията ст. Чаталджа, височината северно отъ с. Езетинъ изключително.

в) 1. п. бригада, отъ 10 п. сборна дивизия съ 2 с. с. и 2 н. с. с. батареи, остава въ маневрени войски въ лозята, южно отъ с. Албосанъ.

г) Страничното прикритие остава на мѣстото си.

д) Кавалерийската дивизия — въ с. Авренъ.

е) 10. коненъ полкъ — въ с. Инджекой.

Щабът на съединенитѣ армии.

Презъ време на боеветѣ на 5. ноемврий между Щаба на действующата армия и Щаба на съединенитѣ армии сж били размѣнени следнитѣ телеграми:

Началникъ щаба на действащата армия.

Повидимому турцитѣ разполагатъ съ превъзходни сили. Нѣкои отъ завладѣнитѣ тѣхни позиции, сполучиха да ги отнематъ обратно. Моля разпореждането да ми се изпратятъ подкрепления, откъдето намѣрите за нужно. № 1315. — 5. XI 12 ч. и 30 м. сл. пладне.

Генералъ Димитриевъ.

Командуваниятъ съединенитѣ армии.

Подкрепления не може да Ви се пратятъ, защото други войски нѣма. Комбинирайте усилията си съ I армия. Водете борбата систематически и безъ бързания. Види се, че не сте въ връзка съ I армия, защото генералъ Кутинчевъ иска отъ щаба сведения за положението на III армия. Нѣма ли офицери за връзка между дветѣ армии?

№ 920 5. XI

Генералъ Фичевъ.

Началникъ щаба на армията.

Следъ вчерашнитѣ и днешни боеве, редоветѣ ни сж силно разръдени. Маса войници изгубиха духа, напушатъ редоветѣ подъ предлогъ на действителна или привидна болестъ. Туй е най-голѣмото ни зло. Нѣма да бжде преуе лично, ако считамъ, че отъ армията сж излѣзли 50% убити, ранени и болни. У останалитѣ въ строя войници и офицери отъ запаса, духътъ е силно пониженъ. Опасявамъ се поради това, че нѣма да бждемъ въ състояние да се одържимъ много продължително време, ако противникътъ мине въ настѣпление. Даже, ако не бждемъ атакувани, болестъ ще ни разложи въ най-късо време окончателно, следъ настѣпилитѣ отъ вчера снѣгове и студове. Моля да се намѣри най-скоро нѣкакъвъ изходъ отъ това положение.

№ 1333 4. XI 8 часа и 10 м. сл. пл.

Генералъ Димитриевъ.

Генералъ — лейтенантъ Савовъ.

Тази вечеръ, телеграфирахъ щаба на действащата армия за положението. Необходимо е да се направи всичко възможно за едно примирие, за снемане армията отъ позицитѣ, тъй като духътъ е падналъ до крайностъ, поради страшно увеличаващата се болезненостъ. Положението считамъ за безнадеждно щомъ не сме въ състояние да извадимъ здрави и прѣсни войски.

№ 1336, 8 часа сл. пл.

Генералъ Димитриевъ.

Командуващъ съединениѣ армии.

„Негово Величество заповѣда: да заемете всички мѣр-
ки, за да се затвърдятъ на позициитѣ I и III армии и да
не предприемате атака на турската позиция. Ще употрѣ-
бите всички сръдства и усилия да се държите упорно на
позицията и да отблъснете възможнитѣ атаки. Положе-
нието на I армия трѣбва да се съобрази съ това на III ар-
мия. Вие трѣбва да си служите и съ дветѣ армии за да
водите операциитѣ. Трѣбва да използвате въ широкъ раз-
мѣръ артилерията, която, по своята численостъ, представя
една колосална сила.“

№ 929 5. XI.

Генералъ Фичевъ

Разпореждания за 6. ноемврий.

3. п. дивизия.

Въ 8 ч. и 10 м. пр. пл. се получила отъ командувашия III армия следната заповѣдь:

„Продължавайте да се окопавате на заетитѣ позиции и бждате готови да срещнете всички атаки на противника, ако такива предприеме. Обяснете на подчиненитѣ си офицери, че всѣко подаване крачка назадъ ще води къмъ гибелъ. При отбраната ние може да се одържимъ на тѣзи силни позиции, противъ тройни и четворни сили, а неприятеля не разполага съ такава численостъ.

Гледайте да имате постоянно резерви, защото азъ не разполагамъ съ общъ армейски резервъ, освенъ на крайния лѣвъ флангъ, който резервъ е необходимъ на мѣстото. Поддържайте тѣсна връзка съ съседитѣ и възможностъ, взаимно си помагайте.“

Този день 3. п. бригада е смѣнила 2., за да ѝ даде възможностъ да се устрои следъ боя.

5. п. дивизия.

Действия на крайния лѣвъ флангъ.

До пладне на 6. ноемврий, турцитѣ бездействували. Нашиятъ краенъ лѣвъ флангъ, следъ несполучливата атака на Чаталджанската позиция, е придобилъ доста важно значение. Окуражени отъ относителния успѣхъ, турцитѣ проявявали тенденция да преминатъ въ настѣпление въ длъжъ на Черноморския брѣгъ, по ивицата между морето, езерото Деркосъ и р. Странджа, поддържани отъ флота си и презъ с. Ормали, да насочатъ удара си въ флангъ и тилъ на нашето бойно разположение.

Дветѣ дружини отъ 5. п. полкъ съ скорострелнитѣ планински батареи, които пристигнали въ с. Караджакьой, въ 7 ч. и 15 м. пр. пл. били притеглени на 1.5 к. м. задъ с. Ормали и образували резервъ на Ормалийската позиция, съ което положението значително се подобрило.

Къмъ 8 ч. и 30 м. пр. пл., два турски табора настѣпили срещу с. Ормали. Противникътъ нѣмалъ артилерия, но

билъ съдействиуванъ отъ два турски кораба, единия отъ които обстрелвалъ югоизточнитъ склонове на гребена, задъ който сж били окопани осемтѣ роти на 2. п. полкъ. На 600—700 крачки отъ позицията, противникътъ се спрѣлъ и се окопалъ, като се закрилъ отъ фланговия артилерийски огънь откъмъ с. с. Джелебкьой и Сербели. Явно било, че той очаквалъ подкрепления. И наистина, къмъ 11 часа пр. пл., откъмъ Еледжикъ Мандреси настѣпили 300 души пехотинци, а къмъ 3 часа сл. пл. настѣпилъ и единъ таборъ, а къмъ 1 часа сл. пл. пристигналъ още единъ корабъ. Нашиятъ се задържали на позициитъ си, а противникътъ се окопалъ на 700 крачки предъ позицията. Десантъ не билъ извършенъ.

9. п. дивизия.

Била е издедена следната заповѣдь по дивизията:

„Дивизията съ придаденитъ ѝ части отъ 7. Преславска дивизия, да продължава да се окопава и да се държи здраво на заетата позиция. Вдѣсно отъ нея е разположена 6. п. дивизия, отъ височината на северъ отъ Езетинъ къмъ Чатаалджа, а влѣво е 3. п. дивизия по гребена северозападно отъ с. Еникьой къмъ с. Тарфа.“

Отъ 8 часа пр. пл. до 4 часа сл. пл. се водила артилерийска стрелба съ по-малка или съ по-голѣма интензивностъ. Турцитъ обстрелвали съ силенъ артилерийски огънь и тила на нашата позиция, обаче, загуби нѣмало. Артилерията отъ дѣсния участъкъ е дала голѣмо съдействие съ огъня на 6. п. дивизия, която отстъпвала презъ този день. Противникътъ не предприелъ никакви активни действия презъ деня, както и презъ нощта.

Главно неудобство на позицията въ лѣвия участъкъ на 9. п. дивизия е било, че тя се намирала подъ огъня на неприятелската артилерия. Тилътъ на позицията билъ сжщо обстрелванъ. Въ особено тежко положение се намиралъ 4. п. полкъ, понеже позицията му се намирала по ската и за това било разпоредено да се премѣсти на гребена.

Моралното състояние въ дивизията било добро, но здравословното се влошавило: само 4 п. полкъ имало 521 болни.

4. п. дивизия.

Предъ фронта на дѣсния участъкъ на 4. п. дивизия неприятелски части не се забелязвали. Частитъ заемали позицията, както тя била укрепена на 4. ноемврий.

6. п. дивизия.

Получила късно заповѣдта за преминаването къмъ отбрана, споредъ която пехотнитѣ части отъ тази дивизия, трѣбвало да се оттеглятъ подъ огъня на турцитѣ къмъ своитѣ стари позиции.

Командирътъ на 2. п. бригада отъ тази дивизия, молилъ съдействие съ артилерийски огънь. Къмъ 4 ч. и 40 м. двѣтѣ дѣсни артилерийски отдѣления (1 с. с. и 1 н. с. с.) открили огънь по неприятелската артилерия на северъ отъ „Каракалъ Нокта“ и не позволи и да се преследва съ огънь 2. бригада.

Въ 10 ч. и 15 м. пр. пл., други две неприятелски батареи се опитали да заематъ позиция около укреплението „Каракалъ Нокта“, но 3. с. с. отдѣление веднага открило огънь по тѣхъ и ги принудило да бездействуватъ.

Тѣзи действия на нашата артилерия предизвикали турската артилерия, да съсредоточи най-силенъ огънь по нея и съ тежката си артилерия отъ втората отбранителна позиция. Турцитѣ обстрелвали голѣма площъ и стрелбата имъ била безрезултатна.

Следъ 12 ч. и 30 м. сл. пл., канонадата поутихнала и до вечерята се водила само престрелка между нашата и неприятелската артилерии.

Отъ командувация армията била получена заповѣдъ да се продължи укрепяването на позицията.

I армия.

Частитѣ отъ армията, споредъ оперативната заповѣдъ сж разположени така: 1. п. Софийска дивизия заела презъ нощта сжитѣ мѣста, които тя е заемала презъ нощта на 3. ноемврий. До сутринята, частитѣ на дивизията успѣли да заематъ това положение, безъ да бждатъ обезпокоявани отъ противника и почнали да усилватъ позицията си. Презъ цѣлия день, предъ фронта, не се е случило нищо.

6. п. дивизия.

Заповѣдано било частитѣ да заематъ следното положение:

- а) 1. п. бригада, 2. с. с. и 1. н. с. с. артилерийски отдѣления да заематъ позиция на личията на височината, северно отъ с. Езетинъ включително, до притока на р. Кара Су, южно отъ село Езетинъ.

б) 2. п. бригада съ две с. артилерийски отдѣления — отъ притока на рѣка Кара Су, южно отъ с. Езетинъ, до ст. Чатаджа.

в) Маневрени войски — 3 дружини отъ 47. п. полкъ — източно отъ с. Инджесъ, до притока на р. Кара Су.

Частитѣ на дивизията, а особено артилерията получили заповѣдта по дивизията много късно. Деньтъ сварилъ артилерията почти на сжщата позиция, на която замръкнала снощи. Само пехотата отъ 2. п. бригада и една малка частъ отъ 1. п. бригада успѣли да се оттеглятъ, а артилерията останала на мѣстата си. Къмъ 8 часа пр. пл., противникътъ забелязалъ отстъплението на частитѣ и започналъ да ги обстрелва съ силенъ артилерийски огънь. За да не бжде изложена артилерията на дивизията на опасностъ, частитѣ отъ 2. п. бригада получили заповѣдъ да се затвърдятъ на мѣстата си. По такъвъ начинъ се завързалъ бой и частитѣ успѣли да заематъ окопитѣ си по лѣвия брѣгъ на източния притокъ на р. Кара Су, и тамъ се спрѣли. Къмъ 12 ч. и 45 м. сл. пл. боятъ утихналъ по цѣлата линия. Частитѣ останали на мѣстата си до вечерята, за да чакатъ тъмнината, подъ прикритието на която да се оттеглятъ и заематъ опредѣленитѣ имъ мѣста.

Страничното прикритие.

Презъ цѣлия день останало на мѣстото си.

10. коненъ полкъ.

За охраната на морския брѣгъ изпратилъ разездъ и се разположилъ на квартири въ с. Инджекъой.

Командуваящиятъ съединенитѣ армии, къмъ 7 ч. и 40 м. сл. пл. изпратилъ до 1 армия заповѣдта да се окопава, и да бжде готова да срещне неприятеля, ако той се опита да настѣпи.

Къмъ 6 часа сл. пл. се получила отъ командувашъ съединенитѣ армии следната заповѣдъ:

„Повѣрената ми съединена армия да продължава да се окопава и утвърждава здраво на опредѣленитѣ ѝ позиции, съгласно вчерашнитѣ ми разпореждания. Да се упражнява най-силна бдителностъ, особено ношно и мъгливо време, за да не бждемъ изненадани съ нѣкое неочаквано нападение. За тази целъ да се изпращатъ предъ укрепления и предъ стражевото охранение секрети отъ бодри и сръчни хора, а въ самитѣ укрепления да ношуватъ дежурни части. Всички началствуващи лица, включително полковитѣ и бригадни командири да бждатъ при частитѣ си, а началницитѣ на дивизиитѣ, на наблюдателнитѣ си пунктове, кждето да се свържатъ най-надеждно съ подведом-

ственитѣ си части и съ щаба на своята армия. Смѣната на частитѣ отъ стражевого охранение да става презъ всѣ-ки 24 часа на разсѣмване“.

Като завършихме съ изложението на военнитѣ действия на 6. ноемврий, ние считаме за нужно да прекратимъ по-нататѣшното изложение на събитията, тъй като за нашата студия сж достатѣчни тѣзи факти, които приведохме тукъ относително атаката на Чатаалджанската позиция.

За да свършимъ, ние ще предадемъ тукъ останалата телеграфна кореспонденция, размѣнена между командувания съединенитѣ армии и щабътъ на действащата армия.

Началникъ щаба на армията.

„Сега се разяснява отъ полученитѣ донесения, че дветѣ бригади отъ 3. п. дивизия иматъ загуби около 60%, отъ които повече сж напуснали редоветѣ по болестъ. Сравнително малко сж загубитѣ на 4. и 5. дивизии, но и тѣ сж голѣми. По добититѣ съ бой сведения се указа, че нѣкои отъ укрепленията на турцитѣ били усилены съ разни изкуственни препятствия и имали солиденъ времененъ профилъ. За атаката имъ, следователно, съ полски сръдства не би могло да става и дума, особено при условието, че фланговетѣ отъ позицията се поддържатъ отъ броненосенъ флотъ, който стреля 10-12 км. Заповѣдалъ съмъ да се продължава укрепяването на първоначалната позиция по меридиана, който минава презъ с. Тарфа, на югъ отъ с. Езетинъ, ст. Чатаалджа и Папасъ Бургазъ. Опасявамъ се, обаче поради много слабиятъ и изморенъ съставъ на частитѣ, ако противникътъ разполага съ прѣсни сили, да не би да ни прекъсне нѣкъде.

За отстъпление, сжщо не трѣбва да става дума, защото пѣтищата въ тила и въобще мѣстността сж такива, че едно отстъпление подъ най-малкия натискъ на противника би било обрнато въ катастрофа. Ще се държимъ до крайностъ, но моля вземете мѣрки да ни поддържате солидно и то въ най-кратко време, или да се излѣзе отъ това положение по дипломатически редъ. Ако настѣпи студено време при днешната болестъ, частитѣ ще се разложатъ окончателно.

6. ноемврий 8 часа пр. пл.

Генералъ Димитриевъ.

Командуваниятъ съединенитѣ армии.

Направено е постѣпка за сключването на примирие и миръ, което искатъ и самитѣ турци. Ще получите инструкции.

6. ноемврий.

Генералъ Фичевъ.

Командуваниятъ съединенитѣ армии.

Преговоритѣ за примирие почнаха и ще се свършатъ вѣроятно въ два-три дни. Вземете всички мѣрки, по най-енергиченъ начинъ, да се държите на позицитѣ си, като

за тази цел не пожалите артилерията, за да може тя съ-
огъня си да убие непременно всъко желание на противни-
ка, да Ви атакува. Всъка слабостъ отъ наша страна може
да насърчи противника и повлияе за неприемане усло-
вието за примирието и да унищожи всички наши ус-
пѣхъ; колкото е възможно, подкрепления Ви се прашатъ.

6. ноемврий.

Генералъ Савовъ.

Командуваниятъ съединенитѣ армии.

Преговоритѣ за примирие още не завършени. Турция,
поради нашата неуспѣшна атака на 5. число, е насърдена
твърде много, поради което сега е малко наклонна да ис-
ка примирие. По заповѣдь на Негово Величество, ориенти-
райте въ този неблагоприятенъ изходъ началниците на див-
изиитѣ, които отъ своя страна, да ориентиратъ полковитѣ
си командири, за да видятъ последиствията отъ тия съ нищо
неоправдани, решителни действия, които настѣпиха тѣкмо
тогава, когато трѣбваше да женемъ плодотѣ на нашитѣ
победи. Пригответе се за сериозна борба. Вземете всички
мѣрки, за да подигнете духътъ на частитѣ. Назначете съ
войскитѣ отъ втората линия ежедневно да се произвеждатъ
непродължителни занятия. Запаснитѣ офицери, които сж се
водили лошо, отстранете и дайте въ сждъ. Имайте пред-
видъ, че всичкитѣ сведения, които идатъ отъ Цариградъ ни
третиратъ, като разбити и победени при Чаталджа. Да по-
несемъ ли тоя срамъ?

8. ноемврий.

Генералъ Савовъ.

Командуваниятъ съединенитѣ армии.

Положението предъ Васъ не е така много опасно,
както се представлява тамъ. По нашитѣ изчисления тукъ,
Вие не можете да имате срещу себе си повече отъ 80,000,
отъ които здрави войски 30,000, — Даже и ако се приеме
вѣрно, че нашитѣ полкове сж достигнали до цифрата 2.00
души, пакъ за една сериозна отбрана Вие имате достатъч-
но сили. Сега щабътъ взема мѣрки да Ви се прати на пър-
ва рѣка едно подкрепление отъ 10,000 души, а подиръ 6
дни ще пристигне цѣлата Рилска дивизия, по късно и Тра-
кийската. Изпраща Ви се така сжщо и крепостна артилерия
— 12 орджия. Въ щаба Ви ще е по-добре за работата, да
се обсъждатъ нѣщата съ по-голѣмо спокойствие, като се
има предвидъ, че турцитѣ въ санитарно отношение стоятъ
десетъ пѣти по-зле отъ насъ

№ 987. 8. ноемврий.

Генералъ Савовъ.

Помощнику главнокомандувания.

Не ми хваща сърдце, да обвинявамъ войницитѣ, кои-
то атакуваха, че не сж си изпълнили дълга. Процента на
загубитѣ свидетелстваха за това. Въ нѣкои полкове той
достигна до 50%, а офицеритѣ 75%; ние сме отблъснати,
защото се бихме съ болни части. Ако насъ ни считатъ по-
бедени, то насъ победи не врагътъ; ние ще изпълнимъ
точно Вашитѣ съвети. Считаамъ, обаче, за длъжность да до-

ложка, че съ имеюците се сръдства не сме способни за активни действия, защото тѣ би се свели къмъ атаката на единъ крепостенъ фронтъ съ открита сила. Пасивно ще се удържаме до последна крайностъ; докато развиващата се въ такива заплашителни размѣри болестъ ни позволи да държимъ оржжието въ ржце.

№ 1417. 8. ноемврий.

Генералъ Димитриевъ

Началнику щаба на действующата армия.

Считамъ за длъжностъ да доложя следуюцето за общото стратегическо положение на съединенитѣ армии:

Следъ нашия несполучливъ опитъ да атакуваме съ открити сили Чатаалджанскитѣ укрепени позиции, противникътъ, видимо, се е ободрилъ и почва да става твърде дръзкъ. Той е съсръдоточилъ огромно количество артилерия отъ всевъзможни калибри, въ които има и леки крепостни орждия и почна да води борба за артилерийско надмощие. Нашата артилерия, колкото и многочислена да е, въ края на краищата, ще бжде, вѣроятно, принудена да мълчи въ голѣмото артилерийско състезание, защото за това тя нѣма нито надлежащитѣ калибри, нито ще има достатъчно бойни припаси и ще бждемъ принудени да пазимъ сръдствата на артилерията главно за борба срещу неприятелската пехота. Всѣки день неговитѣ части, опрѣни на своята флота флангове, ставатъ все повече и повече активни и, твърде вѣроятно е, че той ще се опита да направи нѣкой значителенъ десантъ нейде къмъ Родосто, Галиполи или Мидия и Подима. Да противодействуваме на тѣзи негови опити, ние почти не разполагаме съ сръдства. Тукъ е необходимъ единъ стратегически резервъ, поне отъ една конна дивизия, снабдена съ достатъчно подвижна артилерия, въ това число и планинска.

Този резервъ би могълъ да се разположи нейде около Сарай или Люле Бургазъ и да бжде готовъ да се нахвърли на противника веднага, щомъ той почне да се движи отъ брѣга на вжтре. По самия брѣгъ, въ поменатитѣ горе пунктове, трѣбваше солидни отбранителни застави, по подобие на ония, каквито бѣха Родостката и Мидийската и каквито тѣ не сж вече сега.

Противникътъ всѣки день получава подкрепления въ Чатаалджанския плацдармъ и вѣроятно не е далечъ деньтъ, когато той, като наблегне на фронта, за да ни прикове тукъ, ще може да стовари въ тила значителни сили, за да се стреми да ни обкржи стратегически. Такива негови опити иматъ толкова повече шансове за успѣхъ, че тѣ се опиратъ на единъ макаръ и старъ, но многочисленъ флотъ, противъ който ние не разполагаме почти съ никакви сръдства за борба.

Вънъ отъ това, и ние тукъ не сме въ цвѣтуще състояние; нашитѣ пехотни полкове иматъ сръденъ ефективъ бойци едва 2000 щика, а болестъта се увеличава и, ако настане едно лошо и студено време, то тя ще достигне несъмнено още по-голѣми и застрашителни размѣри. Опасявамъ се да не би прорѣдѣлитѣ редове да бждатъ прекжснати при единъ силенъ напоръ на противника, каквѣто той ще бжде въ състояния да направи и болестъта, за жалость, силно е понизили духътъ на войскитѣ. Повечето отъ половината офицери сж излѣзли отъ строя, а ново-

произведенитѣ, уви! не могатъ, по качество и авторитетностъ, да замѣстятъ излѣзлитѣ. При тѣзи условия моето мнение е, че насъ ни трѣбва въ най-скоро време една солидна поддръжка отъ две прѣсни дивизии, а най-малко, една дивизия, или незабавното спиране на военнитѣ действия по дипломатически редъ. Направено сега последното може да стане още на сносни условия. Следъ една несполука тукъ, мѣчно е да се предвидятъ послѣдствията. Тѣй или иначе, ние сме решени тукъ да се държимъ до крайностъ, но въпрѣки това, възможно е да бждемъ сбити-кото ще бжде равносильно на катастрофа.

8. ноемврий.

Генералъ Димитриевъ.

Численостъ на съединенитѣ армии, следъ свършване на военнитѣ действия, споредъ представенитѣ сведения на 9. ноемврий.

III армия		
3 п. дивизия	9,526	бойци
4 "	15,940	"
5 "	15,840	"
9 "	9,691	"
Всичко		50,997 бойци
I армия		
1 п. дивизия	12,800	бойци
6 " "	10,000	"
10 " "	11,800	"
Всичко		34,600 бойци
А всичко . .		85,600 " *)

Така безславно се свърши една операция, която се започна съ толкова голѣмъ шумъ и повикъ: да бързаеме, за да не изпуснемъ случаятъ да унищожимъ неприятеля!.....

*) Само строеви войници, здрави и безъ тѣзи въ специалнитѣ родове войски.

ЧАСТЬ II.

Критически бележки.

Движението към Чаталджа. — Организация на марша. — Прехрана. — Появяването на холерата.

Атаката на Чаталджанската позиция бѣ стратегическа необходимостъ; тя бѣ естествено продължение на основната идея на войната — унищожаването на неприятелската армия и подчиняването му на нашата воля.

Отпосле се явиха различни мнения по този въпросъ: едни считаха, че атаката на тази позиция е голѣма грѣшка, на която се дължатъ нашитѣ неуспѣхи въ Балканска война, други я отдаваха на славолюбието и щестлавиеето на българския царь, който искалъ да влѣзне въ Цариградъ и да забие кръста въ знаменития християнски храмъ „Св. София“. Тѣзи версии, обаче, бѣха продуктъ на заинтересовани лица, които трѣбваше да отмѣстятъ отговорността и да забулятъ самата истина.

Следъ боя на Бунаръ Хисаръ и Люле Бургазъ и бързото отстъпление на турцитѣ къмъ Чаталджанската позиция, нашата армия трѣбваше, колкото е възможно по-скоро, да ги настигне и да ги атакува, докато армията имъ не се е устроила и докато не е получила сериозни подкрепления отъ Мала Азия. Трѣбваше да се бърза и да не се пропусне благоприятния случай, да нанесемъ поражение на неприятелската армия, докато тя се намираше въ едно крайно деморализирано състояние.

Та това изискваше и самото военно изкуство, но действията на нашитѣ армии, които бѣха насочени къмъ Чаталджа се намираха въ тѣсна зависимостъ отъ времето и пространството: войскитѣ трѣбваше да преминатъ една твърде неблагоприятна мѣстностъ и лишена отъ що годе сгодни съобщения и при една неудовлетворителна комуникационна линия, която, лишена отъ една ж. п. линия, правѣше много труденъ въпроса за снабдяването на армията ни, особено на III, която щѣше да се ангажира при твърде тежки военноположни условия.

Мѣстнитѣ условия, следователно, бѣха твърде неблагоприятни и указаха едно твърде зловердно, влияние върху състоянието и духа на III армия, когато тя се яви предъ

Чаталджанската позиция, срещу неприятеля. I армия въ това отношение бѣ по щастлива — едно, поради самитѣ мѣстни условия, друго, поради по-умѣлото организиране на операциитѣ и службитѣ на снабдяванията.

Отъ организацията на стратегическия маршъ къмъ Чаталджа, зависѣше въ голѣма степенъ и сполуката на замислената операция. Труднитѣ условия на марша изискваха специални грижи отъ ръководящитѣ командни органи, за да се избѣгнатъ мъжнотиитѣ и лишенията въ време на походъ, които можеха да създадатъ една неблагоприятна морална атмосфера.

Стратегическиятъ маршъ къмъ Чаталджа е билъ ръководенъ въ общи линии отъ главната квартира, като е било предоставено пълна свобода на командущитѣ армиитѣ, въ зависимостъ отъ мѣстнитѣ условия и въ връзка съ принципитѣ на тактиката на военнопходната служба. Извънредно труднитѣ условия за движение, изискваха да се положатъ и специални грижи, за да се гарантиратъ относително удобствата за движението и прехраната на войскитѣ. Това особено бѣше важно за III армия, която имаше една дълга комуникационна линия, дезорганизирана и лишена отъ правилно ръководство отъ съответния органъ въ щаба на III армия. Тази линия трѣгваше отъ гр. Ямболъ и се обслужваше съ волски кола, които се указаха немошни да гарантиратъ снабдителнитѣ служби въ тази армия.

Затова, на първо мѣсто, при организацията на походнитѣ движения къмъ Чаталджа, командущия III. армия, преди всичко, трѣбваше да се погрижи да организира комуникационната си линия и да осигури прехраната на повѣрената му армия. Обаче, той, отъ неумение или по други причини, пренебрегва този важенъ въпросъ за съществуване и се впуска съ армията си въ единъ лабиринтъ на една пресѣчена, вълнообразна и гориста мѣстность, като излага на най-страшни лишения дивизиитѣ отъ армията си и ги подлага на нечовѣшки усилия, което се отразява, естествено, върху здравето на войниците и създава, по този начинъ, най-благоприятни условия за епидемически болести.

Най-печална картина въ това отношение представлява 3. Балканска дивизия, която отъ г. Странджа до с. Тарфа преживява единъ адъ отъ мъжи и човѣшки изтезания. Пътътъ Странджа — Чаталджа, това е страстния пътъ на дивизията къмъ Голготата и това се дължи изключително на неумението да се организиратъ движенията и на слабия интересъ отъ страна на щаба на III армия, който поради своитѣ служебни функции бѣ длъженъ да следи за изпълнение разпоредженията на командущия армията.

Чудното е, че следъ донесенията на началника на 3. п. Балканска дивизия до командущия III армия на 29. ок-

томврий, за ужасното положение при което се извършва походното движение и за форменото гладуване на частитѣ, щаботѣ на III армия не обръща никакво внимание на това и оставя да се продължи същото положение на нѣщата съ всичкитѣ грозни послѣдствия за бойната способност на войскитѣ.

Командуваниятъ III армия упоенъ отъ идеята: напредъ де не дадемъ възможност на противника да се устрои, пренебрегва най-сжщественитѣ условия за командването на войскитѣ и изпуска изъ вниманието си важността на военопоходнитѣ искания, които трѣбваше да гарантиратъ на войскитѣ: удобство въ движението, достатъчно почивка и срѣдства за животъ. Армиитѣ носятъ живота си въ обознитѣ кола и заради това никакво движение напредъ е невъзможно преди да се организира и осигури сжществуването на войскитѣ. Бързината на движението, безсѣмнено, е единъ факторъ за победа, защото ни дава възможност да разрешимъ въпроса за времето; но, въ всѣки случай, това не може да се счита за полезно и целесъобразно, когато то въ резултатъ ще даде изтощение и неспособност на войскитѣ за действия. Въ военното изкуство трѣбва да считаме, че всичко е относително, и че въ всѣки случай, това сж обстоятелствата, които заповѣдватъ.

Относително организирането на походното движение ще кажемъ, че то е било извършено твърде неудовлетворително. По пжтя Странджа, Бѣлградъ, Тарфа сж били пустинати две пехотни дивизии, които съ тѣхнитѣ административни обози, образуватъ едно нечувано задрѣстване на пжтя и предизвикватъ ужасна безредица и окончателното спиране функцията на административнитѣ служби, което причинява б дневното гладуване на 3. п. дивизия; а разкалянитѣ пжтища сж създавали при това извънредно тежки условия за движението на артилерията и обозитѣ.

Въ реляцията си началникътъ на 3. п. дивизия привършва съ следнитѣ думи изложението си за 29. октомврий.

„Войниците бѣха изморени и не можеха да се движатъ. И тритѣ бригади на дивизията не могли да пристигнатъ на опредѣленитѣ имъ мѣста и гладували, поради липсата на хлѣбъ, защото още отъ напускането линията на обложението около Одринъ и до сега, тѣ сж се движали неправжснато, и по причина на лошитѣ пжтища, маршоветѣ винаги сж привършили късно презъ нощта, на разсѣмване, а по нѣкога и на обѣдъ на следния день. Днитѣ, които сж били давани за почивка, не сж били, използвани, защото бригадитѣ трѣбваше да догонватъ пунктоветѣ, които имъ бѣха опредѣлени отъ предшествациитѣ дни“.

За да допълнимъ картината на това движение, ще дадемъ думата на французкия кореспондентъ Alain de Penenrun, който въ своитѣ Feuilles de Route Bulgares, казва:

„Етапът отъ Чаталджа до Ермениккой е ужасенъ. Безъ водачъ, човѣкъ не би могълъ да се оправи въ единъ лабиринтъ отъ кръстосани долища и залесени височини, които ограничаватъ хоризонта. Върѣдъ всичко това, пѣтища, пѣтеки, ако можемъ да дадемъ това име на непрекъснати промоини блата отъ калъ и вода, гдето ние затѣвахме до коремитѣ на нашитѣ коне.

Това най-добре обяснява бавността на българитѣ да атакуватъ. Колонитѣ се движатъ трудно почти при непреодолими мѣжнотии. Особено артилерията създава затруднения на всѣка стѣпка и често виждаме цѣли взводове пехота да подаватъ своята силна рѣжа на артилерията. Върѣдъ виковете и удари съ бичоветѣ, нещастнитѣ въргове се изтощаватъ напразно, за да изкаратъ орждаята отъ колесаритѣ, за да затѣнатъ още по-дълбоко следъ нѣколко крачки (стр. 187)

Другата половина на III армия, 4. и 9. п. дивизии сж извършили движението си при по-благоприятна организация на походното движение, защото, макаръ че по единъ пѣтъ сж били насочени две дивизии, тѣ сж били така ешелонирани, че не сж си създавали мѣжнотии при извършването на самото движение. При всичко това мѣжнотията за движение и усилията на 4. и 9. п. дивизии, въ зависимостъ отъ лошитѣ пѣтища и каловетѣ, не сж били изключени, и тѣзи дивизии пристигатъ на опредѣленото имъ мѣсто, предъ Чаталджанската позиция, много изморени и изтощени.

Особено тежки сж били усилията за 9. п. дивизия, която следъ непрекъснатъ и усиленъ маршъ, при неблагоприятни условия е пристигнала късно вечерята на 30. октомврий въ с. с. Тюрккой и Мандра, крайно изморена и лишена отъ значителна частъ на продоволственитѣ си обози.

Бѣсниятъ стремежъ на армията напредъ е изключилъ и най-елементарнитѣ санитарни мѣрки, за да се гарантира здравето на войницитѣ. Това нѣщо твърде картино ни рисува Alain de Penégnon на стр. 174 отъ своето съчинение:

„Ние продължаваме изъ града (Стралджа); навредъ нечувана безредица и извънредна мръсотата въ старитѣ квартири, които последователно сж били заемани отъ турски, а после отъ български полкове. Азъ мисля, че санитарното гледище бѣ малко респектирано, както отъ единитѣ така и другитѣ. Никаква следа отъ хигиенична организация и санитарна чистота. Никога не е билъ изкопанъ единъ трапъ за отходни мѣста; изворитѣ и локвитѣ сж извънредно замърсени; върѣдъ самото село животински остатѣци отъ една скотобойна лежаха на откритъ въздухъ, подъ дѣжда като вмерисваха атмосферата и като заразяваха водитѣ. Подалечъ бѣха натъркаляни конски мърши, които се разлагаха и инфектираха всичко въ съседството си.

Ако това продължава, никакво съмнение нѣма, че българската армия ще плати извънредно скъпо злините, които би могли лесно да се предотвратятъ.“

Следъ тѣзи думи на чуждия кореспондентъ, лесно е да си обяснимъ защо холерната епидемия пламна между войскитѣ отъ III армия, следъ пристигането имъ предъ фронта на Чаталджанската позиция и въ момента, когато предстоеше да се вземе капиталното решение—атаката на Чаталджа.

Благодарение на умението и грижата на щаба на I армия, движението на тази армия къмъ Чаталджа се извърши почти при нормални условия и тя безъ особени усилия, достигна въ опредѣления срокъ на назначеното ѝ мѣсто. За това най-много сж помогнали, нѣма съмнение, по-благоприятнитѣ условия на мѣстността, но и самото нейно висше началство се е погрижило да организира комуникационната ѝ линия, да гарантира снабдяването и да се извършатъ походнитѣ движения, по възможность съ огледъ на тактическитѣ искания. Въ това отношение щаба на I армия, съществено се различава отъ този на III армия и съ успѣхъ извършва мисията си въ този важенъ случай.

Чуденъ е контрастътъ между картината за походното движение на III съ I армия; когато първата изнемогва отъ усилия и лишения, втората пжтува почти при нормални условия, винаги нахранена и починала. Тукъ явно се вижда умението отъ неумението да се организира походното движение на една голѣма войскова единица. Пренебрегването на принципитѣ на военното изкуство отъ страна, на командувашия III армия предизвика едно опасно състояние за армията, която се явява на бойното поле некадърна за активни действия. Не е достатъченъ, следователно, повикътъ „напредъ“, да не изпуснемъ случая! Но, както и въ другитѣ области на техническата дейность, трѣбва да се взематъ въ внимание главнитѣ фактори на дадената обстановка, за да организираме правилно една операция. Творчеството, следователно, винаги трѣбва да става въ рамкитѣ на установенитѣ принципи, които съставляятъ теорията на военното изкуство.

Отъ теоретична гледна точка, при дадената обстановка, походното движение на III армия трѣбваше да се организира по-внимателно и при основателно познание на условията, при които то трѣбваше да се извърши. На първо мѣсто, трѣбваше да се взематъ мѣрки, които да намалятъ влиянието на неблагоприятнитѣ условия за движение: липсата на добри пжтища и калѣта. За тази цель бѣше необходимо да се усвои друга организация на подходното движение: ешелонирането на частитѣ въ дълбочина и съ по-голѣми интервали между походнитѣ елементи, за да се избѣгне настигането и последващитѣ отъ това мжнотии. Въпросътъ за времето оставаше на втори планъ, защото преди всичко, трѣбваше да се запазятъ силитѣ на войскитѣ. Съ този начинъ Щабътъ на III армия трѣбваше да органи-

зира движението въ две линии, въ всѣка линия по две дивизии, но ешелонитѣ на по-голѣмо разстояние. На второ мѣсто, трѣбваше да се взематъ всички мѣрки, за да се организира комуникационата линия на армията. Въпросътъ за прехраната на войскитѣ, поради липса на желѣзопѣтни съобщения, става още по-деликатенъ, презъ тази война и заради това движението на армиитѣ трѣбваше да се предприеме само тогава, когато бѣде гарантиранъ нейния животъ.

Предвидъ на това обстоятелство Щабътъ на действащата армия преди да се почне стратегическия маршъ къмъ Чаталджа, постави ясно въпроса на командуващия III армия за прехраната на войскитѣ, на което получи отговоръ, че всичко е готово, обаче, следъ като армията премина единъ-два прехода, нейниятъ командуващъ — подаде аларма, че войскитѣ му ще бѣдатъ изложени на гладъ. Това ясно показва: че той не е познавалъ състоянието на своя тилъ и несериозно се е отнесълъ къмъ единъ въпросъ, отъ разрешаването на който зависѣше живота на хиляди човѣци. На времето, неговиятъ шумъ, безбройнитѣ обезпокоителни телеграми до Щаба на действащата армия свидетелствуваха само за това, че командуващиятъ III армия не познава въпроса, че той не е въ положение да устрои снабдяването на армията си, и че по-добре щѣше да бѣде вмѣсто да шуми и да си задава задачи, самъ лично да устрои прехраната на войскитѣ си, да предостави това на съответния органъ на армията му. Намѣсата на голѣмитѣ вачалници въ функциитѣ на своитѣ подчинени органи внесе не само смущение, но и предизвиква безредица.

Не можемъ да не отбележимъ, при това, и обстоятелството, че при крайнитѣ неблагоприятни условия, при които дивизиитѣ отъ III армия извършиха движението си, той, не само че не взема мѣрки да облекчи положението, но и не съобщава нищо за това въ Щаба на действащата армия, който, естествено, предполагаше, че стратегическия маршъ къмъ Чаталджа се извършва при относително нормални условия. Наистина, неговитѣ телеграми за недостатъка на храна даваше отчасти понятие за една сериозна мъжнотия; но, никога не можеше да се допусне сжществуването на единъ „погромъ“, подобенъ на този въ 3. п. Балканска дивизия.

Организацията на походното движение е изкуство и изисква опитни майстори, каквито, за жалость, въ това време не се намѣриха въ щаба на III армия. Командуващиятъ тази армия доведе войскитѣ си на Чаталджа изморени, изтощени, болни и съ пониженъ моралъ.

По този начинъ, той създава единъ отъ най-благоприятнитѣ фактори на обстановката, при която пъкъ други повърх-

ности познавачи на военното дѣло, ще побързатъ съ при-
бързаната атака на една укрепена позиция.

На 30. ноемврий окончателно се установи появяване-
то на холерата въ армията. Това обстоятелство внесе голѣ-
мо смущение въ висшето командване, защото небѣхме го-
тови да водимъ борба съ тази епидемия, която можеше да
парализира дейността на войскитѣ да спре поне временно
военнитѣ действия. Мѣрkitѣ, които се взеха бѣха отъ чистъ
хигиенически характеръ, поради липса на лѣкарски персо-
налъ и медикаменти. Грозотата отъ появата на тази епи-
демия отчасти се омаловажи и отъ това, че и неприятеля
преживяваше сжщата здравословна криза.

Причинитѣ за появяването на тази епидемия сж оче-
видни, следъ като си припомнимъ при какви условия се из-
върши движението на войскитѣ къмъ Чаталджа.

Alain de Penengun (стр. 182) казва:

„Говори се за холерни случаи въ турцитѣ и тукъ де-
зинтерията почна да прави своитѣ опустошения. Изтощени
отъ постояннитѣ маршове и лишения, страдащи отъ гладъ и
сгрудъ, нещастнитѣ български войници бѣха болезнено пред-
разположени къмъ всички микроби, които се въдѣха въ
заразената вода. Санитарното състояние бѣше лошо . . .
то ще стане грозно, ако не се внимава и азъ ще кажа, че
това е тѣхна грѣшка, защото не взеха никакви мѣрки за
предотвратяването. Тѣхната безгрижностъ е по-малка въз-
мутителна, отколкото невежество и безпечностъ по сани-
тарното дѣло! Последствията отъ това ще бждатъ по-страш-
ни, отколкото може да се предполага, защото болестъта
освенъ до личния съставъ се докосва тѣй сжщо и до мо-
рала на хората. Тѣзи последнитѣ нѣматъ видъ много да
се оплакватъ, а колкото до командването неговата вѣра
въ сполуката е безъ граница“.

Това несериозно отнасяне къмъ работата и безкрайно
довѣрие, въ сполуката, нѣма съмнение, ни докара и до
решението да се атакува Чаталджанската позиция на 4. но-
емврий.

I армия и въ това отношение представлява щастливо из-
ключение, защото още съ появяването на холерната епидемия,
се взематъ всички хигиенически мѣрки и затова тази армия
се яви предъ Чаталджанската позиция съ малко заразни
случаи и почти съ здрави войници. И въ дадения случай,
превъзходството въ умението да се водятъ войскитѣ на
война е на страната на командувания I армия; който като
добъръ „Pater familiae“ взема своевременно мѣрки да запа-
зи здравето на своитѣ подчинени. Това, безсъмнено, се
отразило и върху морала на I армия, която при атаката на
неприятелскитѣ укрепления предъ Чаталджа по упорство,
енергия и смѣлостъ се различава сжществено отъ тази на
III армия.

Заемане на изходното положение. — Свойствата на българската позиция.

На 30. декемврий частитѣ отъ армитѣ трѣбваше да заематъ окончателно опредѣленитѣ имъ мѣста, да се затвърдятъ на тѣхъ и да се произведатъ нуждитѣ рекогносцировки на неприятелското разположение.

Въ оперативната заповѣдъ на III армия прави впечатление разпореждането, щото всичката артилерия на 5. п. дивизия да се събере заедно въ района на Чифликкьой, Софасъ, и заедно съ една бригада отъ 5. п. дивизия да служи за непосредствена поддръжка на 3. п. дивизия. Събирането на сжщата дивизия и на артилерията въ една група е погрѣшно. Назначаването ѝ въ поддръжка на 3. п. дивизия е преждевременна мѣрка, защото въ този моментъ III армия се намираще въ периода на приближаването си къмъ неприятелската позиция, и дума не можеше да става за приемането на единъ установенъ боенъ редъ, преди да се разясни обстановката за неприятеля.

Ако къмъ това добавимъ и разпореждането на командувачия III армия отъ 29. октомврий, щото пехотнитѣ полкове отъ 5. п. дивизия да укрепятъ гребена около развалината на Анастасиевата стена въ участъка Странджа, на югъ въ зоната на 3. п. дивизия, то ние ще се намѣримъ предъ единъ тактически дилетантизмъ, който не почива на никакви научни принципи. Укрепяването на този гребенъ не се налагаше отъ никакви стратегически съображения, тъй като още бѣше твърде рано да опредѣлимъ начина, по който трѣбваше да се развиятъ събитията при Чаталджанската операция.

Днитѣ отъ 31. октомврий до 2. ноемврий сж били употребени за рекогносцировки, заемане и укрепяване на собственитѣ позиции, отъ които щѣше да се поведе атаката противъ турската укрепена линия, тъй сжщо и за устройството на съобщенията въ различни посоки.

Избраната позиция, която щѣше да послужи за база на нашитѣ действия срещу Чаталджанскитѣ укрепления, се опира на две морета: на северъ на Черното и на югъ на

Мраморното. Това положение и обезпечаваше нейните флангове, макаръ че тѣ бѣха изложени на действието на турската флотска артилерия отъ голѣмъ калибъръ.

Мѣстните условия, обаче, подкрепени отъ флота, позволяваха да се предприеме едно по-сериозно действие, но съ незначителни сили, срещу лѣвия флангъ на крайморската извица. Дѣсниятъ флангъ, обаче, позволяваше да се извършатъ само малки десанти, които можеха да иматъ характеръ на партизански действия, лишени отъ нѣкакво сериозно значение за борбата на Чаталджанската позиция.

Избраната позиция на III и I армии върви отъ северъ къмъ югъ и е образувана отъ два голѣми масива, които съставляватъ лѣвия и дѣсниятъ флангъ на тази позиция. Лѣвофланговиятъ участъкъ, който трѣбваше да се заеме отъ III армия, се състои отъ гребена, който почва отъ с. Тарфа и се свършва чакъ до с. Уклали. Мѣстността предъ фронта и въ тила е пресѣчена и е образувана отъ редъ второстепенни гребени, които сж раздѣлени съ дълбоки долини. Почти по цѣлата си дължина, позицията е покрита съ гъста низка гора, която прѣчи на маневрирането на войскитѣ, особено въ участъка Еникьой — чифлика на западъ отъ Лазаркьойската рѣка. Поради тия причини, атаката на този участъкъ е затруднена. Обстрелътъ е ограниченъ.

Голѣмъ и същественъ недостатъкъ на позицията е липсата на съобщения, особено въ тила, заради което, за да се гарантира маневрирането въ дълбочина, необходимо бѣше да се откриятъ сгодни пѣтища въ западна посока. Предъ фронта на позицията се намиратъ Лазаркьойската рѣка и р. Катарчи Су, които съставляватъ два естествени рова и отдѣлятъ ясно нашата отъ турската позиция.

На крайния лѣвъ флангъ, височинитѣ при с. с. Джедебкьой и Сербели предоставяха сгодна отбранителна линия за осигуряването на фланга ни.

Нашата главна отбранителна линия на лѣвия флангъ не се командува отъ турската предна позиция, но тя отстои на значително разстояние отъ линията на турскитѣ фортове, артилерията на които ще бѣде недостигаема за нашата полска артилерия.

Центърътъ на позицията се образува отъ височинитѣ между с. Уклали и Езетинъ, които на западъ се ограничаватъ съ р. Катарчи Су, а на изтокъ съ р. Кара Су. Тази позиция е открита и се командува отъ турската отбранителна група предъ „Каракалъ Нокта“. Мѣстността предъ фронта е отворена и позволява обширенъ обзоръ и обстрелъ. Съобщенията сж по-многобройни и маневрирането — по-удобно.

Дѣсниятъ флангъ на позицията е съставенъ главно отъ масива при Инджекьой, който на северъ е ограниченъ отъ р. Кара Су, а на изтокъ отъ р. Куюкъ дере. Мѣстността

е много пресъчена, но има доста съобщения, и командува предлежащата мѣстностъ, като предоставя единъ обширенъ обзоръ. Източнитѣ склонове на този масивъ сж стрѣмни и неудобни, като първа отбранителна позиция, поради това трѣбва да се избере първото ниско възвишение между Папазъ Бургазъ и гр. Чаталджа и на изтокъ р. Куюкъ дере.

Краиниятъ дѣсенъ флангъ на нашата позиция се обстрелваше отъ височинитѣ при с. Арнауткьой, което трѣбваше да се заеме съ съответственъ отрядъ.

Рѣкитѣ Кара Су и Катарчи Су сж не много широки, но на мѣста сж дълбоки и проходими само по сжществувашитѣ мостове, особено въ долното течение.

Следователно, нашата отбранителна позиция на линията Тарфа, Уклали, Езетинъ, Чаталджа, Папазъ Бургазъ бѣше естествено твърде силна, но за използването ѝ трѣбваше да се организира, особено лѣвия ѝ участъкъ, гдето трѣбваше да се очисти предъ фронта и да се снабди съ съобщения, както предъ фронта, така и въ тила. Укрепена съответно, тази позиция представлява всичкитѣ условия за една отбранителна линия и една изходна база за атакана турската укрепена Чаталджанска позиция. Но затова бѣше необходимо доста време.

Предвидъ стратегическата задача на нашата армия — да атакува по-скоро турцитѣ, твърде естествено е, че първата грижа на нашитѣ войскови началници трѣбваше да бжде да се отворятъ съобщенията и да се гарантира маневрирането на войскитѣ; усиляването на позициитѣ въ фортификационно отношение трѣбваше да се остави на втори планъ, тъй като турската армия, споредъ условията, въ които тя се намираше, не бѣше въ състояние да предприеме настѣпателна акция, а, отъ друга страна, нашитѣ две крила бѣха въ състояние да посрещнатъ подобна евентуалностъ и безъ съдействието на полската фортификация.

Особена грижа въ това отношение предстоеше на началника на 3. дивизия, на която се бѣше падналъ единъ съвсемъ пресъченъ и гористъ участъкъ.

Командни разпореждания.

Командуването на III и I армии на 30. октомври се възложи на генералъ Радко Димитриевъ.

Отъ разпорежданията на командуващия армията прави впечатление следното: когато командуващият III армия заповѣдва на повѣренитѣ му дивизии да заематъ опредѣнитѣ позиции и да се укрепятъ, командуващият I армия издава заповѣдь, щото авангарднитѣ позиции да се организиратъ и усилятъ дотолкова, щото да послужатъ за база на дивизията при преминаването имъ въ атака срещу Чатаалджанската позиция. Мислимъ, че въ случая разпореждането на последния е целесъобразно, защото въ подготовителния периодъ на операцията рано е да се готвятъ предварително отбранителни позиции, когато още не е узрѣла идеята за бъдещитѣ действия. Грижата на командуващия армията въ този моментъ трѣбваше да бѣде — главно, въ събиране на сведения и откриване на съобщения, за да се подготви нашата предстоеща настѣпателна операция. Прибѣгването тозъ часъ къмъ услугата на полската фортификация свидетелствува за намаление върата въ благополучния край на операцията и за нуждата въ скоро време да си послужимъ отъ фортификационното изкуство, за да задържимъ заетитѣ мѣста. Тази градация въ намаляване тактическия устремъ, постепенно ще се забелязва въ командуващия III армия, за да изчезне на 5. ноември съвършено.

На 1. ноември Щабътъ на действующата армия заповѣдва да се продължатъ мѣрцитѣ за атаката на Чатаалджанскитѣ позиции и още днесъ да се започне борбата противъ нея, като се почне подготовката съ артилерийски огънь.

На основание на това разпореждане, командуващият III армия прави разпореждания за групировката на частитѣ си предвидъ на едно заемане на позицията за отбрана. Отъ тактическа гледна точка това трѣбва да се счита за погрѣшно, защото въ този периодъ на операцията III армия, подъ прикритието на авангардитѣ, трѣбваше да се съсредоточи задъ тѣхната линия и да очаква окончателното решение на маневъра. Авангарднитѣ бойове, засилени съ малко повече артилерия, трѣбваше да направятъ сондажи въ не-

приятелското разположение и да добият по-сериозни сведения за него.

През същия ден и началникът на артилерията на III армия е издал една наредба, въ която се дават такива упътвания, които се заключават въ самитъ устав и наставления за действието на разнитъ родове войски. На всеки случай, ние считаме, че намѣсата на началника на артилерията въ тази армия щѣше да бѣде по-полезна, ако той би обърналъ вниманието, както на командувашия армията, така и на началникитъ на дивизиитъ, за нецелесъобразността отъ изнасянето на всичката артилерия въ подготвителния периодъ на сражението, когато една голѣма частъ отъ нея щѣше да вземе участие въ решителната атака, за да подкрепи мощно смъртоносниятъ ударъ. Изкарването на всичката артилерия на линията, преди да се е разяснила обстановка и преди да е съзрѣла основната идея за действие, е непростима грѣшка и нарушение на принципитъ, които ни задължаватъ, щото на решителния пунктъ на борбата да съсредоточимъ числено превъзходни сили, за да предизвикаме „събитие“.

Другъ бѣше въпроса; ако се изучеа и подготвяха съответнитъ артилерийски позиции въ даденитъ участъци за възможнитъ предстоящи действия.

Трѣбва да се отбележи фактътъ, че, споредъ реляцията на I армия, на 1. ноемврий въ с. Ерменикѡй се е състояло съвѣщание между командувашия съединенитъ армии и командувашия I армия, въ което, като се е взело въ внимание появяването на холерата въ частитъ, особено въ III армия, приело се решение — да се атакува турската позиция на 4. ноемврий: I армия на линията Беюкъ Чекмедже, Накашкѡй, а III армия — на линията Накашкѡй, Деркоското езеро. И дветъ армии трѣбвало да действуватъ решително срещу своитъ обекти. I армия щѣла да бѣде усилена съ две гаубични н. с. с. и една планинска н. с. с. батарея.

Това решение, като се вземе въ внимание само боестѣта, а не и другитъ фактори, които съставляватъ обстановката за дветъ страни, намираме едностранчиво и не-съобразно съ принципитъ на военното изкуство. При това съвѣщание трѣбваше да се взематъ въ внимание и другитъ условия, при които щѣше да се извърши тази атака.

Това обстоятелство отбелязваме съ единствената целъ да се констатира фактътъ, че даже преди пристигането на помощника на главнокомандувашия, генералъ Саввовъ, въ Ерменикѡй на 3. ноемврий, решението да се атакува турската Чатаджанска позиция на 4. ноемврий е било взето още на 1. ноемврий.

Тъй също на 1. ноемврий командувачиятъ съединенитѣ армии донася въ Главната квартира, че „решителни действия“ не могатъ да се предприематъ по-рано отъ 3. или 4. ноемврий.

Отъ всичко това се вижда, че идеята за атаката на Чаталджанската позиция на 4. ноемврий е била узрѣла напълно въ концепцията на командувачия съединенитѣ армии и той е очаквалъ само съсредоточаването на войскитѣ въ началнитѣ пунктове, за да почне операцията.

Сведения за турцитѣ.

Отъ 30. октомврий до 2. ноемврий, включително, въ Щаба на III армия сж били събрани следнитѣ сведения за турцитѣ :

а) На 1. ноемврий.

„Противникътъ, повидимому, не разполага съ крепостна артилерия и повече е стрелялъ съ полски орждия. Старитѣ укрепления били землени, отъ нѣколко дни се увѣнчавали съ редъ окопи. Армията, споредъ нѣкои сведения, достигнала до 150,000 души, но въ действителностъ нѣмало повече отъ 100 000 души. Войницитѣ били лошо облѣчени, лошо хранени и изобщо, недисциплинирани.“

б) На 2. ноемврий.

Въ оперативната заповѣдъ отъ 2. ноемврий.

„По събранитѣ сведения, които се нуждаятъ отъ потвърждение, противникътъ разполага съ една импровизирана армия отъ 80,000 до 100,000 души съ 100—150 орждия. Укрепленията били землени, около тѣхъ имало окопи въ единъ и два яруса. Въ Черното и Мраморно морета кръстосватъ два турски кръстосвача.“

Бюлетинъ на III армия отъ 2. ноемврий.

„Противникътъ на Чаталджа има около 100,000 души въ две групи: Северна — отъ 40,000—50,000 души, отъ които 10—15 хиляди заематъ предната позиция отъ Чинакче до Лазаркѣой. Щабътъ на групата въ с. Куру-Кавакъ. Южната група, около 50,000—60,000 души, заема главната отбранителна линия южно отъ Накашкѣой до Мраморно море. Щабътъ на групата въ с. Хадемкѣой.

Войскитѣ, които участвували въ бойоветѣ при Бунаръ Хисаръ—Люле Бургасъ, били оттеглени къмъ Цариградъ, а на Чаталджанската позиция били изпратени нови войски, бошинството редици отъ IV армейски корпусъ.

Предната позиция на дѣсния флангъ, отъ Чинакче до Лазаркѣой, се състои отъ 4 стари землени укрепления, приспособени за артилерия, и редъ новопостроени окопи, които

започват северно отъ насъ и продължаватъ дори до с. Ур-
жуню; северно отъ Лазаркьой, на около 300—400 метра,
имало новопостроена полска батарея (5—6) орджия.*

Въ I армия сж били събрани следнитъ сведения:

„Въ Цариградъ пристигнала войска отъ Мала Азия.
Въ Хадемкьой стоварили нѣколко морски орджия, а въ
Бахчеишкьой имало нѣколко орджия отъ голѣмъ калибъръ.
Турцитъ имали намѣрение да дадатъ на Чаталджа упорно
съпротивление.

Числеността на турскитъ войски възлизала на около
130,000 души съ 30 батареи (около 130 орджия) отъ 7-5 и
8-см.

Мѣстността между езерото Беюкъ Чекмедже и ли-
нията Бахчеишкьой, Папасъ Бургазъ била блатиста и непро-
ходима. Рѣка Кара Су въ долното си течение била широка
1¹/₂ м. По дѣсния брѣгъ на рѣката имало много окопи, зае-
ти отъ турцитъ. Около „Бахчеишъ Табия“ и „Ахмедъ Паша“
имало направени цѣла система окопи, които били свърза-
ни съ закрити ходове. Мостътъ при Беюкъ Чекмедже билъ
миниранъ. I. полкъ, отъ 1 п. дивизия, билъ разположенъ око-
ло Хадемкьой; 13., 14. и 15. п. полкове отъ 5. п. дивизия се
намирали на 3 клм. западно отъ Мухакьой, а по-назадъ
имало още други два полка. Войницитъ били изтощени —
хлѣбъ не получавали, а само варено месо. Въ частитъ по-
стоянно мрѣли отъ холера и дезинтерия; личниятъ съставъ
намалѣлъ, липсвали и офицери.“

Споредъ сведенията, дадени отъ английския кореспон-
дентъ Енгелъ Хамилтонъ, хванатъ отъ нашитъ войски:

„Турцитъ разполагали съ 150,000 души, разпредѣлени
така: I армия — I, II и III армейски корпуси; II армия — IV
XVII и XVIII корпуси.

Въ участъка Бахчеишкьой, Беюкъ Чекмедже се на-
миралъ I армейски корпусъ. Чиф. Ескидже билъ заетъ съ
два табора войски. Всѣки день умирали въ дивизиитъ по
40 души отъ холера и дезинтерия. Числениятъ съставъ на ро-
титъ билъ отъ 150—180 души. Числото на офицеритъ зна-
чително намалѣло.“

Обстановката за дветъ воюващи страни.

Българи.

Съставът на съединенитъ армии за действие срещу Чаталджанската позиция бѣше:

III АРМИЯ.

3. п. дивизия.

1. бригада (11. и 24. п. полкове)	— 8 дружини
2. бригада (29. и 32. п. полкове)	— 8 дружини
3. бригада (41. и 42. п. полкове)	— 8 дружини
3. пионерна дружина	— 1 дружина
1./1. с. с. план. артилер. отд.	— 3 батареи (12 оржdia)
4./1. не с. с. план. артилер. отд.	— 3 батареи (18 оржdia)
6. с. с. артилер. полкъ	— 9 батареи (36 оржdia)
6. не с. с. артилер. полкъ	— 6 батареи (36 оржdia)
3. с. с. гаубично отдѣление	— 3 батареи (12 оржdia)

Всичко 25 дружини, 24 батареи (114 оржdia)

4. п. дивизия.

1. бригада (7. и 9. п. полкове)	— 8 дружини
2. бригада (8. и 31 п. полкове)	— 8 дружини
3. бригада (43. и 44. п. полкове)	— 8 дружина
4. пионерна дружина	— 1 дружина
5. с. с. артилерийски полкъ	— 9 батареи (36 оржdia)
5. не с. с. артилерийски полкъ	— 6 батареи (36 оржdia)

Всичко 25 дружини и 15 батареи (72 оржdia)

9. п. дивизия.

1. бригада (4. и 17. п. полкове)	— 8 дружини
2. бригада (33. и 34. п. полкове)	— 8 дружини

9. пионерна дружина	— 1 дружина
1. и 3. отдъл. отъ 9. с. с. артил.	
полкъ	— 8 батареи (24 орждия)
1. с. с. гауб. отдъл.	— 3 батареи (12 орждия)
<u>Всичко: 17 дружини и 9 батареи (36 орждия).</u>	

Части придадени към армията.

10. конен полк — 3 ескадрона

Всичко: — 3 ескадрона.

Или всичко въ I армия: 51 дружини, 33 дружини, 33 батареи (156 орджия и 3 ескадрона).

Самостоятелна конна дивизия.

1. конна бригада (1., 2. и 4. конни полкове) — 15 ескадрона.

Всичко: 16 ескадрона, отъ които 3 картечни.

Или всичко въ Съединенитъ армии. 143 дружини, 99 батареи (468 орджия) и 21 ескадрона (от които 3 картечни).

Като пресмѣтнемъ по 750 пушки въ дружина, може съ голѣма положителностъ да се смѣта, че преди атаката на Чаталджанската позиция, Съединенитъ армии сжимали около 105,000 пушки и 468 орджия.

Турци.

Споредъ сведенията на командувачия III армия, турцитъ сж разполагали на Чаталджа съ една армия между 80,000 — 100,000 души съ 100 — 150 орджия безъ тежката артилерия.

Споредъ сведенията на командувачия I армия, турцитъ сж стоварили тежки обсадни морски орджия на лѣвия си флангъ. Освенъ това, тѣ имаха нѣколко броненосци и кръстосвачи, които обикаляха брѣговетъ на Черното и Мраморно морета.

Поради голѣмитъ запаси отъ хора, съ които империята разполагаше въ Мала Азия, можеше да се очаква засилването на Чаталджанскитъ войски, но, поради липса на пѣтни съобщения, не можеше да стане въ скоро време. Опасностъ да взематъ числено надмощие върху насъ още нѣмаше.

Обаче, цѣлата действаща армия, събрана на Чаталджа, трѣбва да почне действията си съ събрани сили.

Състоянието и положението на воюващитъ страни.

Българи.

Спечеленитъ победи бѣха издигнали на голѣма височина духътъ на българския войникъ. Констатираното надмощие на нашитъ войски въ всѣко отношение, създаде едно повишено настроение между редоветъ на нашата армия, което можеше да служи като потикъ за голѣми дѣла и самопожертвуване. Моралното надмощие, следователно, въ края на м. октомврий бѣше на наша страна.

На началниците на войсковите единици може да се посочи, обаче, единъ общъ укоръ — че тѣ не пазеха човѣшкия материалъ, и като че ли не бѣха запознати съ принципа на економията на силитѣ. Усиленитѣ преходи при най-трудни условия за движение, липсата на правилно снабдяване съ храна, липсата на почивки и хигиена изтощиха силитѣ на войниците и създадоха лоши настроения, които можеха да компрометиратъ свършено дисциплината и способността на армията за активни действия.

Появяването на холерата, този опасенъ човѣшки бичъ, още повече спомогна въ началото на м. ноемврий да се понижи моралътъ на войниците, особено въ III армия, която, съ пристигането си предъ Чаталджанската позиция, бѣше изгубила доста много отъ първоначалния си нападателенъ поривъ.

Зле водена, III армия преживяваше опасна криза въ момента, когато тя трѣбваше да прояви последното си усилие за постигане крайната целъ на войната. Въ този моментъ положението на тази армия бѣше следното: 3. п. дивизия, съ последния си дѣхъ, едва пристигна на позицията, обхваната въ широкъ размѣръ отъ холерната епидемия. Гладна, съвсемъ изнемощѣла, тя постепенно заемаше позицията си съ ненастанена още артилерия, и, безъ да бѣ открила турскитѣ позиции, бѣ повикана да дѣйствува въ гървата линия и да атакува стремително турската укрепена позиция при Чаталджа.

9. п. дивизия, така сжщо изтощена и изморена отъ дългитѣ походи и заразена отъ холерата, едвамъ на 3. ноемврий пристигаше на позицията си, при Чаталджа, съ неособенно високъ моралъ.

4. п. дивизия, която така здраво се държа въ бойоветѣ при Карагачъ дере, не бѣше запазила първоначалното си настроение, поради лишецията въ походите и холерната епидемия, която се бѣше силно разпространила между редоветѣ ѝ.

Въ по-добро състояние бѣше 5. п. дивизия, която, благодарение на умѣлото ръководство и грижи за нея, бѣше запазила първоначалния си духъ, макаръ че по една осждителна небрежностъ, тя се вмъкна въ заразената зона на 3. п. дивизия, като се изложи на всичката опасностъ да се зарази отъ болестъта.

Отъ всичко казано дотукъ се вижда, че моралътъ на III армия преди атаката на Чаталджанската позиция бѣ значително пониженъ, и, следователно, този факторъ за победата представляваше по-малкъ коефициентъ за сполуката.

Съвсемъ друга картина представляваше I армия: добре ръководена, добре хранена, съ организирана комуникацион-

на линия, добра санитарна организация, тази армия пристигна при Чаталджа живо и здраво и съ твърде малко холерни случаи, като запази по този начин първоначалния си моралъ и всичката си способност за активни действия. Това се вижда ясно от нейния устремъ и упорство при атаката на Чаталджанскитъ укрепени пунктове.

При това състояние на армиитъ, очевидно е, че преди да се решимъ да атакуваме неприятеля на заетитъ позиции трѣбваше да се даде възможност на войскитъ да си починатъ, да ги нахранимъ, да ги приготвимъ за действие и най-главното, да вземемъ всички мѣрки за ограничаване на холерната епидемия, която можеше да ни направи по-голъмо зло, отколкото самиятъ неприятель.

Мнението на нѣкои отъ нашитъ висши началници, че, поради холерата, по-добре било да сме бързали да атакуваме, трѣбва да смѣтаме за най-погрѣшно, защото при едно болно настроение на войскитъ едва ли могатъ да се получатъ тѣзи усилия, които сж необходими да се напрегнатъ докрай, за да се нанесе смъртоносниятъ ударъ на противника.

Въ момента, когато се решаваше прибързаната атака на Чаталджанската позиция, ние, въ Главната квартира, мислѣхме, че се прави една непростена грѣшка, защото войскитъ отъ съединенитъ армии следъ два три дни биха си отпочинали и биха били готови да предприематъ една решителна акция. Затова тази атака не можеше да се почне по-рано отъ 6. ноемврий, т. е. три дни по-късно, безъ да рискуваме крайния и изходъ.

Решението да се атакува Чаталджанската позиция на 3. ноемврий трѣбва да се счита взето при неблагоприятни морални и материални условия, на които отчасти се дължи нашата несполука. Правилната оценка на обстановката щѣше да ни даде правилна изходна точка при нашето решение. Необмисленитъ и повърхностни решения водятъ само къмъ несполука и горчиви разочарования.

Турци.

Отъ началото на войната до съсредоточаването на Чаталджанската позиция, турскитъ войски понасяха само гладъ, безредици, поражение и безумна паника, които бѣха довели турския войникъ до едно окаяно положение. Моралътъ се намираше на най-низко равнище, и затова бѣха необходими да настѣпятъ съвсемъ нови и благоприятни обстоятелства, за да се възвърне здравиятъ войнишки духъ, който е отличително свойство на добре подготвената и дисциплинирана войска.

Въ началото на м. ноемврий. турските войски представяваха на Чаталджанската позиция тълпа отъ недисциплинирани войници, гладни, голи, заразени отъ холера и бедстващи въ всѣко отношение. Армията бѣше изгубила каквато и да било бойна способностъ.

Многобройнитѣ холерни заболявания, безпомощността на санитарнитѣ власти, бѣха предизвикали едно тежко паническо настроение, което се изразяваше съ стремежъ назадъ, къмъ Цариградъ. Това трагично положение на турската армия можеше да се поправи само съ вземането на героически мѣрки и преимуществено съ докарването на нови войски отъ Мала Азия, които да подпомогнатъ страдащитѣ отъ първата нещастна кампания. Но, затова се изискваше време.

Пориди това, състоянието на турската армия на Чаталджа въ началото на м. ноемврий за дълго време щѣше да бѣде неудовлетворително, и, следователно, едно безпокойство да бързае за да не пропуснемъ случая) да нанесемъ поражение едва ли може да се счита основателно, толкова повече, като се има предвидъ, че въ щабоветѣ на нашитѣ армии основателно и съ най-голъма положителност се знаеше за трагедията, която преживѣваше турската армия.

Следователно, и отъ тази гледна точка трѣбва да се счита за погрѣшно прибързаното решение да се атакува на 4. ноемврий Чаталджанската позиция.

Положението на войскитѣ :

На 3. ноемврий III армия зае позициитѣ си въ участъка Черно море до Езетинъ, а I армия—отъ този пунктъ до с. Папазъ Бургазъ и Арнауткьой.

Частитѣ на III армия, обаче, още не бѣха готови: 3. п. дивизия не бѣ довѣршила пжтищата и не бѣ изкарала всичката си артилерия на цозиция, а 9. п. дивизия едва вечерята пристигна на самата позиция, безъ да има време да се ориентира върху положението си ипозицията на противника.

Позициитѣ, които заемаха III и I армии, бѣха силни въ всѣко отношение и въ случай на една атака отъ страна на турцитѣ, което, обаче, при сегашното имъ състояние бѣше изключено, нашитѣ войски имаха всичкитѣ изгоди за една продължителна отбрана.

Турцитѣ заемаха, както ни е известно, заблаговременно укрепената позиция отъ 1877./78. година. Тя се състоеше отѣ стари фортове, начевайки отъ езерото Деркосъ до Бюкь Чекмедже, разположени на единъ гребень, който командува цѣлата предлежаща мѣстност. Тѣзи фортове, обаче, бѣха напуснати и нѣмаха никакво значение.

Поради това, турцитѣ следъ пристигането имъ на Чаталджа и решението имъ да се задържатъ тукъ, почнаха из-

работването на нови окопи и нѣкои поправки на старитѣ укрепления, като изнасятъ напредъ отбранителната линия. Височинитѣ отъ езерото Деркосъ до с. Уржуню изпълватъ съ окопи въ нѣколко яруса; подновяватъ се старитѣ укрепления. Фортътъ „Каракаль Нокта“ бѣше приведенъ въ отбранително състояние и усиленъ съ една система окопи въ нѣколко яруса. На югозападъ отъ с. Накашкьой бѣше изработенъ единъ укрепенъ пунктъ съ полски укрепления. Групата фортове около с. Хадемкьой бѣха тъй сжщо подновени и обиколени отъ окопи.

Предъ форта „Каракаль Нокта“ на югозападъ и въ Чиф. Ескидже бѣха организирани предни опорни пунктове.

Благодарение на извънредно силнопресѣчената и закрита мѣстность, артилерията намираше добри маскирани позиции, които даваха възможность да се обстрелватъ фланговетѣ и подстъпитѣ къмъ укрепенитѣ пунктове.

Преди да се почнатъ действията противъ укрепената линия, нашето командуване нѣмаше точни сведения за разположението на турцитѣ.

Въ Щаба на III армия бѣше известно, че тѣ иматъ около 100,000 души, въ две групи: северна—40,000 — 50,000 души, отъ които 15000 заематъ предната позиция отъ Чанакче до Лазаркьой, а останалитѣ заематъ дѣсния флангъ на главната отбранителна линия. Щабътъ на групата въ Кушу Кавакъ. Южна група, около 50,000—60,000 души, заема главната отбранителна линия южно отъ Накашкьой до Мраморно море. Щабътъ на групата въ Хадемкьой. Повечето сж били новопристигнали редифи отъ IV армейски корпусъ.

Относно разположението на турската артилерия сведенията не сж пълни. Предполагало се е, че турцитѣ иматъ отъ 100—120 полски орджия, но безъ тежка артилерия.

Споредъ сведенията на I армия (отъ американския коресподентъ съръ Енгелъ Хамилтонъ), турцитѣ имали около 150,000 души, подѣлени на две армии: I армия — I, II и III армейски корпуси и II армия — XII, XIII и XVII армейски корпуси.

Въ участъка Бахчеишкьой, Беюкъ Чекмедже билъ разположенъ I корпусъ; чиф. Ескидже, билъ заетъ отъ два табура; полкъ отъ 1. дивизия билъ въ Хадемкьой, 13., 14. и 15. п. полкове, отъ 15. п. дивизия, на 3 км. западно отъ Мухакьой, а на позициитѣ предъ тѣхъ имало други два полка.

На Чаталджа се предполагало, че турцитѣ иматъ около 130,000 души, съ около 130 орджия и 8 см. мортири. При с. Бахчеишкьой били стоварени нѣколко крепостни орджия. Били докарани въ укрепленията орджия отъ голѣмъ калибъръ.

Чаталджанската позиция е много силна: далечна фронтална отбрана, мѣстността предъ лѣвия флангъ е равна и благата, а предъ дѣсния е пресѣчена, гориста и съ слабъ обстрелъ, което ни кара да считаме, че дѣсниятъ флангъ на турската позиция е по-слабъ, откъдето може да се насочи нашата решителна атака. Фланговетъ сж обезпечени отъ дветъ морета и отъ военния флотъ, следователно, маневриране откъмъ фланговетъ е изключено.

Тѣзи мѣстни условия и свойства на позицията благоприятствуватъ една турска отбрана, ако съсредоточенитъ въ този моментъ войски на Чаталджа сж въ състояние да одържатъ българския натискъ, докато се получи числено и качествено надмощие, съ очакванитъ войски отъ Мала Азия. Обаче, при това морално състояние на войскитъ, турцитъ трудно можеха да издържатъ единъ силенъ и решителенъ ударъ.

Въ заключение, трѣбва да кажемъ, че този анализъ на тактическата обстановка на дветъ страни, очевидно ни навежда на заключението, че, следъ пристигането на нашитъ войски предъ Чаталджанскитъ укрепления, най-естественъ начинъ на действие на нашата армия бѣ: *решителна, организирана и смѣла атака, която да нанесе смъртоносния ударъ въ най-чувствителното мѣсто на неприятелското разположение*. Тази атака, правилно насочена, целесъобразно организирана и настойчиво водена, представляше всичкитъ изгледи за крайна сполука. Атаката, обаче, трѣбваше да се доведе докрай, безъ огледъ на каквито и да било загуби.

Следователно, атаката на Чаталджанската позиция се явяваше естествено следствие на общата обстановка на дветъ воюващи страни и въ връзка съ основната идея на войната.

Условията, при които можеше да сполучи нашето предприятие срещу Чаталджа.

Начело трѣбваше да се постави принципа, щото веднѣжъ почнатата атака, трѣбваше да се доизкара до край. Затова началстваващитѣ лица трѣбваше да умѣятъ да оценятъ положението; да предвидятъ мъжнотиитѣ и да не приематъ такава атака, успѣхътъ на която бѣ съмнителенъ. Атаката, между това, трѣбваше да бѣде *целесъобразно организирана* и извършена подѣ съответното *прикритие* и *подготовка* до последната минута.

Решителната атака само може да осигури искания резултатъ—повалянето на неприятеля, но за това предварително се нуждае:

- 1) Да разузнаемъ за неприятеля.
- 2) Да го приковемъ на мѣстото му.
- 3) Да парализираме и да изчерпимъ енергията му.

Тѣзи искания могатъ да се постигнатъ само съ единъ *фронталенъ бой*, който ще състави подготовката на сражението т. е. тази частъ отъ настѣпателната акция, за която се поглѣща по-голѣмата частъ отъ силитѣ и време.

А решителната атака е върховния моментъ, трагичниятъ актъ, пълното и окончателно разрешение на борбата.

Въ модерното сражение подготовката и решителната атака сж два отдѣлни акта, отъ които първиятъ съставя встѣпление въ страшната кървава драма.

Въ подготовката на сражението, съ постоянното нападателно поведение ние най-после ще постигнемъ: да отблъснемъ първата неприятелска линия, да завладѣемъ преднитѣ му пунктове, да го приковемъ, подѣ заплахата на една непосредствена атака къмъ заетата позиция, за да го поставимъ подѣ ударитѣ на решителната атака.

Ангажирано сражението по цѣлата линия, открита борбата за овладяване на мѣстни предмети, настѣпващиятъ има да извърши още единъ актъ — да потърси и нанесе решителния ударъ въ единъ пунктъ отъ неприятелското разпо-

ложение, или съ други думи, да потърси победата въ острieto на ножоветъ.

Въ този случай, единъ другъ принципъ — економията на силитъ, трѣбва да уреди въпроса за разпредѣлението на силитъ, необходими за подготовката на сражението и за решителната атака. Погрѣшно ще бжде да се усилятъ повече отколкото трѣбва войскитъ, които ще водятъ подготвителната борба. Решителната атака, обаче, трѣбва да се извърши съ число и въ масса.

Влиянието на мѣстността е почти абсолютно въ избора на посоката за решителната атака. Въ това отношение най-голямо значение придобиватъ подстъпитъ къмъ пункта на атаката.

Паралелно сражение и сражение маневъръ.

Фронталното или паралелно сражение е борба между неприятелскитъ линии, въ които се ангажираме редомъ, въ която главно очакваме благоприятни обстоятелства, за да се *избере посоката на решителното действие*; това е сражението, което се води отдолу и често пжти *анонимн*.

Това сражение може да се характеризира така: ангажираме се редомъ; борбата се поддържа редомъ, силитъ се хаятъ, но тѣ все се подновяватъ и подновяватъ. Въ резултатъ, това е едно постоянно, последователно изхабяване, додето съзрѣе идеята за решителната атака и се дочака намѣсата на висшия началникъ.

Паралелното сражение е по-низша форма въ сравнение сражението-маневъръ, въ което се явява намѣсата на главния началникъ и момента за такива комбинации, които ще ни дадатъ възможность да концентрираме силитъ и усилията си въ единъ пунктъ, въ една и сжща посока, за да се постигне исканиятъ резултатъ: *решително и ненадейно действие* съ значителна маса войски.

Недостатъкътъ на паралелното сражение се състои въ това, че атаката се развива редомъ съ еднаква сила, като се изразява въ еднообразно налѣгане срещу неприятеля, който извършва тѣй сжщо подобно съпротивление. Този начинъ на действие може да се уподоби на употреблението на силитъ капка по капка.

Въ паралелното сражение тактиката се ограничава само съ това да победи неприятелското съпротивление чрезъ бавното и прогресивно изхабяване на неговитъ срѣдства, за които редомъ се води борба. Тази борба се подхранва отъ резервитъ, които сж назначени да попълватъ загубитъ, за да не угасне борбата.

Въ сражението-маневъръ резервътъ е подготвения, организирания чукъ, който самъ ще извърши решителния

зактъ, отъ който ще зависи крайния резултатъ на сражението. Хвърлянь въ *маса* и съ *бързина* срещу избрания обектъ, въ него трѣбва да взематъ участие всичкитѣ му сили, както въ *подготовката*, така и въ *изпълнението* на сражението.

Изпълнение на атаката.

На 3. ноемврий, частитѣ отъ съединенитѣ армии продължаватъ да се настаняватъ на позициитѣ си и да ги укрепяватъ, да укрепяватъ артилерията си на избранитѣ мѣста и да разчистватъ театъра на бойнитѣ действия. Работата още не е завършена, когато помощникътъ на главнокомандувания, генералъ Савовъ, отдава лаконическата заповѣдъ: „Съединенитѣ армии да минатъ въ настѣпление и да атакуватъ противника на Чаталджанската позиция“.

Като си спомнилъ оценката, която направихме на обстановката въ дадения моментъ на воюващитѣ страни, то очевидно е, че генералъ Савовъ, твърде лекомислено е постѣпилъ, като е взелъ решение да се атакува, съ открита сила, неприятелската укрепена позиция, преди атаката да е била подготвена стратегически.

Командуваниятъ съединенитѣ армии, тъй сжщо, безъ да обърне внимание върху положението на собственитѣ си войски, заповѣдва:

„I армия да атакува между Бахчеишкьой и редута Санджакъ тепе“ включително, като се старее, съ лѣвия си флангъ да разкъса неприятелския центъръ около с. Хадемкьой. За постигането на тази цель, 10. п. дивизия се назначава да се употреби задъ 6. п. дивизия.

III армия да атакува отъ укреплението „Куртдере“ включително до езерото Деркосъ.

а) 9. п. дивизия съ една бригада отъ 4. п. дивизия да атакува отъ укреплението VII до Ясойренъ включително.

б) 3. п. дивизия да атакува отъ участъка на 9. п. дивизия до езерото Деркосъ. Обектъ: завладѣването планинския масивъ югоизточно отъ с. Лазаркьой и настѣпление до линията Ясойренъ, укреплението „Дели Юнузъ“.

в) 5. п. дивизия, 2. п. полкъ въ странично прикритие на крайния лѣвъ флангъ; 2. и 3. бригади, да се съсредоточатъ въ Софасъ и да бждатъ готови да поддържатъ лѣвия флангъ на I линия и оставатъ въ разпореждане на командувация III армия

г) Останалитѣ две бригади отъ 4. п. дивизия да се съсредоточатъ между Субатчую и с. Акаланъ, съ цель да поддържатъ дѣсното крило на III армия и бждатъ въ разпореждане на командувация III армия.“

Като анализираме съдържанието на тази заповѣдъ, ще дойдемъ до следното заключение: командуваниятъ съединенитѣ армии организира една фронтална атака по цѣлата линия, като предрешава въпроса за решителната атака, която

ще се произведе съ 10. п. дивизия, като разкжса неприятелския центъръ и съ други две дивизии — четири бригади, въ негово разпореждане, ще подкрепи фланговетъ на III армия, която има назначение да завладѣе главния гребенъ на неприятелската позиция.

За голѣмо съжаление въ това разпредѣление на силитъ за атака на турската Чаталджанската позиция не виждаме една ясна тактическа идея, за организирането на едно голѣмо сражение и неволно дохождаме до понятието, че командувачиятъ съединенитъ арміи слабо е познавалъ тактиката на модерното сражение. Той опредѣля посоката на решителната атака, преди да е била организирана борбата, преди да е билъ опредѣленъ най-благоприятния подстъпъ къмъ решителния пунктъ, и безъ да вземе въ внимание волята на противника, която е единъ, може би, отъ най-важнитъ фактори при воденето на борбата. Командувачиятъ съединенитъ арміи съвсемъ игнорира принципътъ за економия на силитъ и по този начинъ, назначава по-голѣма частъ отъ силитъ си да водятъ фронтална борба, борба за изхажване, а за главната — решителна атака назначава само две бригади отъ 10. п. дивизия.

Тази заповѣдъ е алфата и омегата на нашитъ нещастия на Чаталджа.

Ако тази заповѣдъ поставимъ подъ мѣрката на теоритичния мащабъ, ще видимъ, че тя съвършено се отклонява отъ него, и представя единъ епизодъ отъ командването на III армия, лишенъ отъ здравъ смисълъ и отъ всѣкакво тактическо обоснование. Различнитъ актове на едно модерно сражение, може да се характеризиратъ така:

Подготовка	}	решителна атака.
изпълнение		
експлоатация		

Въ периода на подготовката трѣбва да се включи *разузнаването и прикриването* посоката и момента на решителната атака. Въ паралелния или фронталния бой войскитъ трѣбва да иматъ за *обектъ завладяването на центроветъ на неприятелското съпротивление*, което ще се изрази въ едно затегвателно сражение, състояще се отъ многобройни частни боеве.

Висшиятъ началникъ, за да развие систематически сражението, ще назначи само една частъ отъ войскитъ си за неговата подготовка, а останалитъ сили ще запази за себе си, като вземе лично ръководството и изпълнението на решителната атака и като запази за всѣки случай възможността да се намѣси въ последния моментъ съ общия си резервъ.

Въ такъв случай принципът за економия на силите изпъква съ всичката си важност: да ударимъ съ едно събрано ядро, следъ като сме отдѣлили само най-необходимото число войски за водене на фронталния бой.

Винаги, както въ стратегията, така и въ тактиката, решенията трѣбва да се търсятъ чрезъ механиката, чрезъ прилагането върху една частъ отъ неприятелското разположение една по-значителна маса, за да се онищожи съпротивата. При това, не трѣбва да се забравя, че не може да бждемъ победители навсѣкжде — достатъчно е да достигнемъ решителенъ резултатъ само на единъ пунктъ.

Всѣки маневъръ трѣбва да бжде развитие на една идея, да визира една целъ. Наполеонъ считаше маневъра като продължение на разузнавателната служба, която постепенно се модифицира благодарение на единъ силенъ авангардъ.

Въ свръзка съ изложените по-горе тактически идеи, заповѣдта на командувачиятъ съединенитѣ армии трѣбва да се модифицира така: като се назначатъ четири дивизии да водятъ фронталния бой, да се оставятъ две дивизии въ разпореждането на командувачия съединенитѣ армии, като резервъ, за да се произведе решителния ударъ, една дивизия въ разпореждането на командувачия I армия, който имаше да действува на единъ неблагоприятенъ участъкъ. По този начинъ, изведнѣжъ би се отбелязала организацията на бойния редъ и назначението на отдѣлните му елементи. Това би спомогнало и за правилното уплътване на сражението, като се знае ролята на разните бойни елементи.

Заповѣдта на генералъ Р. Димитриевъ страда отъ неяснотъ. Назначаване на далечни обекти (гребени) е една грѣшка, защото, преди всичко, трѣбва да се почне борбата съ овладѣването на предните неприятелски пунктове, центроветъ за съпротивление и т. н. Даването на толкова далечни обекти може да породѣ само една вредна суета и безполезенъ стремежъ да се постигне овладяването на нѣкои далечни предмети, макаръ че предъ тѣхъ стоятъ редъ други пунктове, завладяването на които само може да даде поставените така обекти.

Затова мислимъ, че въ заповѣдта отъ 3. ноемврий, за атака на Чаталджанската позиция, трѣбваше да се определятъ само дивизионните участъци отъ неприятелската позиция, първоначалните обекти, срещу които действията щѣха да се различаватъ, споредъ самите участъци: въ едни действието щѣше да се насочи противъ организирани предни пунктове, а въ други — противъ нѣкои организирани центрове на съпротивление.

Извършване на самата атака.

3. п. дивизия.

Началникът на дивизията дава същите далечни обекти, както това беше заповѣдано въ оперативната заповѣдъ по III армия. Освенъ това, за да се избѣгнатъ загубитѣ отъ неприятелския огънь, и той заповѣдва настѣплението да се извърши въ 5 ч. пр. пл.. По този начинъ, частитѣ ще извършватъ едно нощно движение на пресѣчена, закрита и лишена отъ съобщения мѣстностъ, особено въ участъка на 1. п. бригада, което ще предизвика безредица и излишни усилия. Условиата, при които щѣше да се извърши това нощно движение, не бѣха благоприятни и за това трѣбва да се считатъ и неблагоприятни за обстановката. При по-основно познаване естеството на нощнитѣ действия, вѣроятно, това движение презъ нощта, би било изключено.

Назначениятъ участъкъ за дивизията е голѣмъ, но мѣстнитѣ условия позволяваха да се групира по-голѣмата частъ отъ силитѣ въ решителната посока и тамъ, гдето има най-благоприятни подстъпи къмъ неприятелската позиция. Най-важна частъ отъ неприятелската позиция бѣ укрепената линия: Лазаркой, фортъ № 2 („Иллери Табия“), гдето трѣбваше да бждатъ насочени най-голѣмитѣ усилия на дивизията. Тукъ трѣбваше да се потърсятъ първитѣ обекти за днешния день на подготвителната борба.

Поставянето на резерва (меневриращитѣ войски) задътия на фланга на бойния редъ и по посока на „Иллери Табия“ свидетелствува, че началникътъ на дивизията е правилно преценилъ обстановката, и се готви тукъ да нанесе решителния си ударъ. Тази целесобразна идея, обаче, началникътъ на дивизията, изпуска отъ вниманието си въ записа на боеветъ на 4. и 5. ноемврий.

Предвидъ на това, че рекогносцировачнитѣ боеве не бѣха довършени, и липсваха сведения за мѣстността, даже предъ нашата позиция, на която щѣше да се произведе настѣплението, нашата артилерия, за да съдействува на атаката, трѣбваше да избере нови позиции, то несъмнено е, че на 4. ноемврий началникътъ на 3. п. дивизия, вмѣсто да се хвърли въ стремителна атака, трѣбваше да продължи недовършеното разузнаване, и презъ този день да заеме по-благоприятно положение за действията на 5. ноемврий.

Дивизията щѣше да се ангажира въ единъ фронталенъ бой, бой за изтощаване, затова трѣбваше да се взематъ мѣрки, да се създадатъ благоприятни условия за воденето на борбата и при удобенъ случай, да се заеме упорния пунктъ — фортъ № 2 („Иллери Табия“). Заради това на-

стжплението трѣбваше да се извърши постепенно и съ съдействието на полската артилерия.

Освенъ това, при обстановката на 4. ноемврий, началникътъ на дивизията, като оценѣше важността на бригаднитѣ участъци и установѣше невъзможността да се развърнатъ бригадитѣ на тази почти непроходима мѣстностъ, мислимъ, че би било по-разумно да редактира заповѣдта си така:

1. п. бригада, като има за обектъ укрепенитѣ позиции при Лазаркѡй, съ всичкитѣ си сили да настѣпи къмъ това село, като изпрати една дружина съ две планински батареи къмъ чифлика въ странично прикритие; 2. п. бригада — обектъ фортъ № 2 и съседнитѣ съ него укрепления и най-после, 3. п. бригада като маневрираща частъ задъ 2. бригада.

Самото разположение на артилерията презъ този день по гребена на отбранителната позиция и на 5.5 км. отъ разположението на неприятелската артилерия, изключаваше, очевидно, безогледното настѣпление къмъ самитѣ укрепени неприятелски позиции, поддържани ефикасно отъ артилерийски огънь.

Въ последния пунктъ на заповѣдта, направеното разпореждане, щото командиритѣ на бригадитѣ, като завладѣятъ масива Лазаркѡй — Кърджали, да продължатъ настѣплението си до линията Ясойренъ, укреплението „Дели Юнусъ“, предрешава въпроса за развитието на боя и създава погрѣшно понятие въ своитѣ подчинени. Освенъ това, въ фронталнитѣ боеве, частитѣ трѣбва да се насочватъ отъ обектъ къмъ обектъ, а не заведнѣжъ да имъ се задава крайната целъ на тактическото действие. Съ срѣдствата, които разполагаха дветѣ бригади, тѣ едва ли биха могли да овладѣятъ този масивъ, отъ владението на който зависѣше владѣнието на цѣлата Чаталджанска позиция и нѣма съмнение, че турцитѣ щѣха да укажатъ възможното и най-силно противодействие.

Ние смѣтаме, прочее, че дивизията щѣше да изпълни по-добре назначението си въ този подготвителенъ бой, ако, следъ употребението на маневренитѣ си войски, поддържаше борбата по фронта, компрометира владението на нѣкои упорни пунктове, заеме нѣкои центрове за съпротивление, и позволи на командуващия армията съ своя резервъ, да нанесе смъртоносния ударъ. 3. п. дивизия въ този случай, очевидно, не бѣше въ състояние да постигне поставената целъ.

1. бригада отъ 3. п. дивизия.

Командирътъ на 1. п. бригада поставя обекти:

За 24. п. полкъ — височинитъ североизточно отъ Лазаркьой, а на 11. п. полкъ — височинитъ на югъ отъ Деркеското езеро, единъ фронтъ отъ около 5 километра. Въ бригадна поддръжка е оставена по една дружина, които следватъ следъ полковетъ си.

Като се взематъ въ внимание мѣстнитъ условия, то очевидно е, че настѣплението не е било организирано правилно, особено въ участъка на 11. п. полкъ, кждето движението е било възможно само по пѣтя, който води за Лазаркьой. Затова, както казахме и по-горе, като се назначи е на дружина въ странично прикритие къмъ чифлика, съ всичкитъ си сили, бригадата трѣбваше да настѣпи по казаната по-горе посока.

Издадената заповѣдь — артилерията, въ бригадния участъкъ, да поддържа атакуващата пехота, когато тя почне да се изкачва по склоноветъ на височинитъ, гдето се виждатъ неприятелскитъ укрепления, — трѣбва да се счита, като несъвмѣстима съ тактиката на този родъ орѣжие.

Ролята на артилерията, както знаемъ, е да направи разкъсвания по фронта на атаката, да отвори пѣтища на пехотата и да ги държи открити, като наблюдава батареитъ и контъратакитъ на неприятеля.

Противъ него тя трѣбва да открие артилерийски огънь. Първа целъ е неприятелската артилерия, следъ като се достигне артилерийското надмощие — дохождатъ препятствията и закритията, като се направятъ неудържими, артилерията трѣбва да ги разруши и да обсипва съ огънь пехотата.

За да се осигури атаката, артилерията трѣбва да поразява всичкитъ войски, които неприятелътъ ще противопостави: нови батареи, повратни атаки и контъратаки.

Предвидъ на това артилерията се раздѣля на групи за атака и групи за контъратака, назначени да поддържатъ пехотнитъ части и да улеснятъ маневрирането имъ.

На 4. ноемврий, следователно, бригадниятъ командиръ вмѣсто тази много обща заповѣдь, би следвало да раздѣли артилерията си въ бригадния участъкъ на две групи — една група придружаващи батареи и друга група — контърбатареи, първитъ да поддържатъ частитъ, къмъ които тѣ сж придадени, а втората, съ масовия си огънь, да действа противъ тѣзи обекти, които, въ даденъ моментъ, противодействуватъ на нашата атака.

При това разпредѣление, артилерията по-успѣшно би изпълнила задачата си и по-сигурно би се справила съ целитъ, които би ѝ се представили въ време на самия бой.

Движението за атака.

Шаблоненъ боенъ редъ — две дружини въ боенъ редъ, една дружина въ полкова поддръжка и една дружина въ бригадна поддръжка.

24. п. полкъ, на разсѣмване се развърналъ въ боенъ редъ и стремително настѣпилъ къмъ с. Лазаркѡй. Въ 7 ч. и 30 м. пр. пл., полкътъ преминалъ долината на рѣка Лазаркѡй, подъ силенъ артилерийски и пехотенъ огънь, продължилъ енергично движението си и заелъ гребена. 2. дружина се опрѣла съ лѣвия си флангъ до селската църква, а северно отъ нея била 4. дружина. Тукъ, полкътъ изнемогвалъ подъ ужасния неприятелски шрапнеленъ и пушеченъ огънь. Движението повече напредъ е било невъзможно. Числото на раненитѣ и убититѣ постоянно нараствало. Повикани били напредъ и полковитѣ поддръжки; тѣ дали единъ малкъ тласкъ, но артилерийскиятъ огънь станалъ по-жестокъ. Настѣплението било отново спрѣно. Бригадната поддръжка се явила едва въ 4 ч. и 50 м. сл. пл., а за такава била назначена една дружина отъ 18. п. полкъ. Опитътъ да се повдигне полкътъ съ бригадната поддръжка останалъ безуспѣшенъ, поради убийствения турски огънь.

11. п. полкъ, настѣпилъ по пѣтя, който води за чифлика въ взводна колона, понеже мѣстността не позволявала да се развърне въ широкъ фронтъ, така: 4. дружина по пѣтя, влѣво 2. дружина; 3. дружина въ полкова поддръжка и следвала задъ 4. дружина, а 1. дружина — въ бригадна поддръжка. Когато частитѣ се приближили до чифлика, тогава турцитѣ почватъ да ги обстрелватъ съ огънь по фронта и фланга. Бойната частъ на полка (2. и 4. дружини) пристигнала до пѣтя, който води за Лазаркѡй и останала на лѣвия брѣгъ на рѣката, понеже мостътъ билъ разваленъ.

Отъ това изложение се вижда, че 11. п. полкъ, този день не е могълъ да се развърне срещу опредѣления му обектъ. Вечерята, къмъ полка се присъединила и дружината отъ бригадната поддръжка, а за такава била назначена една дружина отъ 18. п. полкъ.

Движението на цѣлия полкъ къмъ чифлика е безполезно, защото, ако бригадниятъ командиръ би насочилъ бригадата си и би настѣпилъ за Лазаркѡй, щѣше да действува срещу обекта си при много по-изгодни условия и поддържанъ отъ артилерията на цѣлия боенъ участъкъ.

Тукъ, освенъ това, едно обстоятелство ни привлича вниманието, че се оставя по една дружина отъ всѣки полкъ въ бригадна поддръжка, която следва отдѣлно следъ полка си. Запитваме се въ случая, какъ бригадниятъ командиръ би използвалъ тѣзи части, за да тласне напредъ частитѣ отъ бойната линия? Самитѣ бойове на 4. ноемврий показватъ, че

това подразделение на бойния редъ е нецелесъобразно, защото тѣзи бригадни поддрѣжки изчезватъ още въ самия разгаръ на сражението, и се явяватъ нови поддрѣжки отъ армейски резервъ, като и тѣ изчезватъ презъ време на развиването на боя, или съ други думи, тѣзи поддрѣжки нѣматъ друго назначение, освенъ да попѣлватъ многобройнитѣ загуби, които сж резултатъ на безогледното стремление напредъ и на липса на сериозна артилерийска поддрѣжка.

Артилерията въ участъка на 1. п. бригада.

На този участъкъ имаше съсредоточени 2 н. с. с. артилерийски отдѣления, 2 с. с. артилерийски отдѣления, 1 н. с. с. гаубично отдѣление и две с. с. планински батареи, или всичко 74 орждия. Нашата артилерия се намираше на 5.5 км. отъ неприятелската, и затова съдействието ѝ е било безуспѣшно. Било е заповѣдано на дветѣ планински батареи да излѣзнатъ напредъ, и то едва въ 1 часа сл. пл. тѣ открили огънь и спомогнали да отблъснатъ неприятеля. Едната батарея стреляла по неприятелската артилерия, а другата — по неприятелскитѣ окопи. Другитѣ батареи отъ участъка останали на позициитѣ си и открили огънь, но поради далечината, слабо съдействували на пехотата.

Тази немощъ на нашата артилерия е явно подсказвала да се спре безсмисленото избиване на пехотата, като се изнесе напредъ артилерията, и да се даде по този начинъ, възможностъ за взаимнодействие между тѣзи два рода орждия. Следователно, този день 1. п. бригада трѣбваше да води само рекогносцироваченъ бой и презъ нощта да открие съобщения и изнесе артилерията си напредъ.

Едно по-рационално разпредѣление на артилерията въ бригадния участъкъ би се изразило въ оставяне на дветѣ нескорострелни отдѣления, като упорни батареи, а дветѣ скорострелни артилерийски отдѣления, гаубичното отдѣление и две отъ скорострелнитѣ планински батареи — като бригадна група, съ огъньтъ на която бригадниятъ командиръ би ималъ възможностъ да даде надмощие на артилерийския си огънь и съ по-голямъ успѣхъ артилерията би разрешила задачитѣ си, които ѝ се поставяха въ боя. Въ случай на нужда скорострелнитѣ планински батареи би могли да изпълнятъ ролята на придружаващи батареи.

Тази групировка на артилерията, би дала възможностъ на бригадния командиръ да влияе върху хода на борбата, а не да се явява като фиктивенъ началникъ на две дружини бригадна поддрѣжка, която се стопява още въ самото начало на боя и нещастниятъ бригаденъ командиръ остава безпомощенъ свидетел на бѣството на частитѣ отъ своята

бригада, безъ да може да имъ укаже, каквото и да било съдействие.

При съществуващия похватъ за организиране на бойнитъ редове въ нашата пехота, мислимъ, че практиката да се придава артилерия къмъ бригадитъ допълваше единъ голъмъ недостатъкъ — липса на срѣдства въ ржцете на бригадни командиръ да води борбата, и поставяше напълно бригаднитъ командири въ положение да влияятъ върху ходътъ и изходътъ на сражението.

Сутринта на 4. ноемврий две батареи отъ 1. артилерийски полкъ били придадени къмъ артилерията на участъка. Тѣ били изпратени напредъ, и презъ нощта срещу 5. ноемврий, заели позиция, кждето по-рано е била скорострелната планинска батарея; тамъ пристигнало и 1. с. с. артилерийско отдѣление отъ 6. с. с. артилерийски полкъ, а две гаубични батареи били изнесени на 400 крачки напредъ, предъ позицията на гаубичното отдѣление.

Така се е подготвяла борбата на следния день въ артилерийско отношение, като сж били изнесени напредъ три артилерийски отдѣления по пжтя с. Тарфа—Лазаркъой, на разстояние 4 км. до неприятелскитъ укрепления отъ предната линия.

Неуспѣшното действие на артилерията въ бригадни участъкъ отъ друга страна, споредъ реляциитъ на частитъ, трѣбва да се отдаде на липсата на общо ржководство на огъня, макаръ че е имало назначени началници на артилерийскитъ участъци. Ние мислимъ, че, ако тѣ не сж получили изрични указания за задачата на артилерията имъ за презъ деня на 4. ноемврий, би следвало да се явятъ лично при съответнитъ бригадни командири, и да поискатъ по-подробни указания за задачитъ, които трѣбва да постигнатъ презъ деня съ артилерията си. Това взаимно споразумение би имало много преимущества.

2. бригада отъ 3. п. дивизия.

32. п. полкъ има за обектъ: Казжджалждере, 29. п. полкъ — Ташларбаиръ. Крайна цель на бригадата — линията Ясойренъ, Арджчъ Тепе. И тукъ, както и за 1. бригада се даватъ далечни обекти, които едва могатъ да се постигнатъ само съ срѣдствата на 3. п. дивизия. Това обстоятелство, обаче, имаше това вредно влияние, че предизвика, още въ началото на действието, да се впуснатъ частитъ стремглаво къмъ достигането на този обектъ и то въ първия день на сражението, когато същността на операцията щѣше да се изрази въ единъ закъснителенъ бой, крайния резултатъ на който зависѣше изключително отъ намѣсата

на нови и прѣсни войски въ чувствителното мѣсто на неприятелското разположение.

На бригадната артилерия пакъ се даватъ неясни и широки назначения: съ огъня си да поддържа настѣплението на бригадата, а следъ заеманieto на Лазаркойския масивъ да заеме тамъ позиция, като се придружаватъ преднитѣ пехотни части отъ по една планинска батарея.

Движението на частитѣ. Пакъ шаблоненъ боевъ редъ: две дружини въ първа линия, една дружина полкова поддръжка и по една дружина въ бригадна поддръжка. 12. п. полкъ въ 5 часа пр. пл. настѣпва. Въ 6 часа пр. пл. дружинитѣ се развърщатъ въ боевъ редъ. Турцитѣ веднага откриватъ силенъ пехотенъ и артилерийски огънь. Къмъ 9 часа пр. пл. настѣплението става невъзможно, понеже нашата артилерия се намира далечъ и не може да помогне съ огъня си, за което командирътъ на полка донася на бригадния командиръ.

На участковата артилерия било заповѣдано да обстрелва гребена предъ 29. п. полкъ и последниятъ продължилъ движението си, макаръ и бавно.

Къмъ 10 часа пр. пл. командирътъ на бригадата заповѣдалъ, полка да продължи движението си напредъ. Подъ убийственъ огънь, частитѣ продължили движението напредъ като се доближили до гребена, който отстои на 800—1000 крачки отъ редута. Тукъ дружинитѣ пристигнали къмъ 1 ч. и 30 м. сл. пл. и се окопали. Дружинитѣ отъ първата линия дали голѣми, загуби повече отъ половината хора отъ личния имъ съставъ.

Къмъ 3 часа сл. пл. командирътъ на полка подкрепилъ бойната линия съ една рота отъ полковия си резервъ и заповѣдалъ веднага да се настѣпи напредъ.

За да се подкрепи полка, началникътъ на дивизията направилъ разпореждане да се прати една дружина отъ 42. п. полкъ, а 3. с. с. артилерийско отдѣление, отъ 1. артилерийски полкъ, да излѣзе напредъ на 2. позиция. Съ помощта на това подкрѣпление полкътъ отново настѣпилъ. Дружинитѣ почнали да се изкачватъ по ската къмъ редута но движението било спрѣно, понеже били обстрелвани отъ фронта, фланга отъ неприятелската артилерия. Къмъ 3 ч. и 45 м. сл. пл. бригадниятъ командиръ направилъ разпореждане да се изпрати друга дружина отъ 41. п. полкъ, но която по-погрѣшка се присѣединила къмъ 32. полкъ.

Въ това паложение полка заночувалъ въ непосредствено съприкосновение съ неприятеля, на около 300 крачки отъ него.

32. п. полкъ, сжщотѣй, настѣпилъ въ 5 часа пр. пл. съ придаденитѣ му две с. с. планински батареи. Като достигналъ при с. Еникъой, полкътъ се развърналъ въ боевъ редъ,

а батареитъ заели позиция южно отъ с. Лазаркѡй. Въ 6 часа и 30 м пр. пл. полкътъ билъ посрещнатъ съ силенъ артилерийски и пехотенъ огънь и достигналъ на 800 крачки отъ неприятелскитъ укрепени позиции. Планинскитъ батареи доста много спомогнали за движението напредъ; полскитъ батареи, обаче, били далечъ. Бойниятъ редъ билъ усиленъ съ две роти отъ полковата поддръжка и настѣпилъ напредъ, но като достигнали на 400 крачки спрѣлъ движението, защото съ тѣзи сили командирана полка е считалъ, че не е въ състояние да завладѣе укреплението. Той искалъ помощъ. Изпратена била една дружина отъ 41. п. полкъ.—

Бригадната поддръжка на този участъкъ не била зачекната и за подкрепата на полковетъ се прибѣгва до частитъ отъ 3. п. бригада — маневриращи войски на дивизията. Бригадната поддръжка вечеръта на 4. ноемврий ноцувала съ дветъ си дружини по двата брѣга на р. Катарчи Су.

3. бригада влѣзла въ ролята на бригадна поддръжка, следъ като 41. п. полкъ изпратилъ една дружина къмъ 32. п. полкъ, а останалитъ му дружини се спрѣли на западъ отъ с. Еникѡй, 42. п. полкъ, тѣй сжщо изпраща една дружина на 29. п. полкъ, а съ останалитъ три дружини се разположилъ на единъ километъръ североизточно отъ с. Еникѡй на бивакъ.

По този начинъ, дветъ пехотни бригади отъ дивизията се намирили при подножието на неприятелската укрепена предна позиция, готови да се хвърлятъ въ атака на следния день.

Артилерията въ участъка на 2. п. бригада.

На този участъкъ взематъ участие две с. с. артилерийски отдѣления отъ 1. артилерийски полкъ, две с. с. отдѣления отъ 6. артилерийски полкъ, едно гаубично н. с. с. отдѣление и две н. с. с. планински батареи, всичко 72 орджия, отъ които 48 с. с. полски, 12 гаубични и 12 планински орджия. И на този участъкъ, както и въ участкътъ на 1. п. бригада съдействието на артилерията е слабо, защото тя е разположена на далечно разстояние и, освенъ това, лишена отъ общо ржководство, поради което не се вижда масирането на артилерийския огънь по важнитъ цели въ време на боя, а пехотата сама пробива пътя си, подъ най-страшенъ артилерийски и пехотенъ огънь съ черепитъ на своитъ войници, за да постигне поставенитъ ѝ презъ деня обекти. Наистина, въ време на сражението се правятъ героически усилия да се подкрепи движението на пехотата: изтеглятъ се напредъ 3. с. с. отдѣления отъ 1. артилерийски полкъ, 2. с. с. отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ; подаватъ се напредъ две гаубични батареи; но всич-

ко това е имало слабъ ефектъ, защото движението на пехотата, трѣбваше да се спре, да се изнесе и организира артилерията на издадена напредъ позиция, и когато по този начинъ се осигури ефикасното ѝ съдействие, чакъ тогава да се продължатъ действията.

Въ релацията на 2. с. с: отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ се казва, че батареитѣ на отдѣлението не могли да се справятъ съ многобройнитѣ цели, които се представяли въ време на боя. Това показва, че ржководството на огъня не е било обединено въ ржцетѣ на единъ началникъ, и че е липсвала една обща насока

Както и въ 1. бригаденъ участъкъ, здравата тактическа доктрина и тукъ изискваше да се подѣли участковата артилерия на придружаващи батареи и ударни батареи; последнитѣ въ ржцетѣ на бригадниа командиръ, би били мощно срѣдство, да подпомогне по-нататъшната акция на нашата пехота.

Това неудоволетворително действие на артилерията въ дивизията, презъ този день на боя, ни навежда на мисълта, че нито бригаднитѣ командири, нито началникътъ на дивизията, сж имали ясна представа за грамадното значение на артилерията въ съвременния бой, а отъ друга страна, трѣбва да се съжالياва, че и самъ началникътъ на дивизионната артилерия, и началниците на бригаднитѣ участъци не сж проявили едно по-активно участие, за да наложатъ на подведомственитѣ имъ артилерийски части по-активно съдействие на бедната пехота, която съ стотици човѣшки жертви трѣбваше да отплати за погрѣшното схващане ролята на двата главни рода войски. Най-малко началникътъ на дивизията, ако не бригаднитѣ командири, трѣбваше да прекрати това напраздно даване жертви, което не можеше да не се отрази върху морала на войската, и върху по-нататъшнитѣ имъ действия. Неуспѣшното настѣпване на пехотата категорично диктуваше на висшитѣ началници на дивизията, да спратъ това безогледно настѣпление и да организиратъ борбата на следния день, при точно спазване правилата на тактическото изкуство.

За осжждане е, прочее, тази индеферентюстъ, която не можеше да предвещае благоприятенъ изходъ на предприетото действие, щомъ така залудо се отслабва числения съставъ и морала на войсковитѣ части. Съ това несъстоятелно водене на тактическитѣ действия, ние само изхабвахме изобилно срѣдствата си, и намалявахме числото на силитѣ си, съ които ще нанесемъ решителния ударъ. Ние сме още въ началото на акцията, а на 4. ноемврий, вече прибѣгваме до срѣдствата на армейския резервъ, за да достигнемъ само на 400 крачки отъ преднитѣ окопи на неприятелската позиция. А какви срѣдства сж необходими

още да достигнемъ обектитѣ си — укрепления на главния гребень?

Какъ би следвало да се организира атаката на 3. п. дивизия.

Въ зависимостъ отъ целта на боя и обстановката, настѣплението на дивизията можеше да се организира така: дивизионниятъ участъкъ, раздѣленъ на два бойни участъка: лѣвъ и дѣсенъ; въ лѣвия участъкъ да се назначи да действува 1. бригада по посока на пѣтя за Лазаркѡй, съ единия полкъ въ първа линия и другия полкъ въ бригадна поддрѣжка; една дружина отъ първия полкъ да се изпрати като странично прикритие къмъ чифлика съ дветѣ с. с. планински батареи. Като бригадна артилерия да се назначатъ две нескорострелни отдѣления отъ 1. и 6. артилерийски полкове и едно скорострелно отдѣление отъ 6. артилерийски полкъ, като се изнесатъ напредъ на позиция.

Въ дѣсния участъкъ срещу укрепената линия на форта № 2, да се назначатъ въ първа линия двата пехотни полка отъ 2. бригада; за бригадна артилерия, да се назначатъ тритѣ скорострелни отдѣления отъ 1. с. с. артилерийски полкъ, които да се изнесатъ напредъ, на действителенъ изстрелъ отъ неприятелската армия. Дветѣ нескорострелни планински батареи да се придадатъ като придружаващи батареи на полковетѣ.

Дивизионенъ резервъ.

Дивизионенъ резервъ или маневриращи войски на дивизията да се назначи 3. п. бригада, която да застане задъ 2. п. бригада и въ посоката, въ която ще се развиватъ най-упорититѣ действия.

Съ ешелонирането на пехотата въ дълбочина, 3. п. дивизия получаваше възможностъ по-дълго време да води борбата и да достигне, съ помощта на артилерийския огънь, по-голѣми резултати за изхабяването на неприятелскитѣ сили, като спомогне да се създадатъ благоприятни условия за нанасянето на решителния ударъ съ общия резервъ на армията—5. и 4. п. дивизии, които се намирали разположени задъ лѣвото крило на съединенитѣ армии.

Дивизионна артилерия.

Две скорострелни отдѣления отъ 6. артилерийски полкъ и две гаубични отдѣления, разположени по височи-

ната на югъ отъ с. Еинкьой, би дали възможность да се образува една значителна артилерийска маса, която би сломила преградитѣ и би поразявала войскитѣ, които биха се опитали да спратъ движението на бригадата по посока на форта № II, като угаси огъня на всички контърбатареи, които биха се опитали да противодействуватъ на тази атака. По този начинъ, действието на 1. п. бригада би се подкрепило отъ две нескорострелни батареи и 1. с. с. артилерийско отдѣление, както и отъ две с. с. планински батареи, или лѣвия флангъ на дивизията би билъ поддържанъ отъ 56 орджия, а дѣсното крило отъ три артилерийски с. с. отдѣления, или 36 полски скорострелни орджия. Дивизионната маса би се съставила отъ 24 скорострелни и 24 гаубични орджия, или въобще отъ 48 орджия, които щѣха да се употрѣбятъ тамъ, гдето искаха да се постигне артилерийско надмощие.

Положението на 4. ноемврий изискваше, щото 3. п. дивизия презъ този день да продължава рекогносцировкитѣ си и да заеме изходнитѣ си позиции за 5. ноемврий, отъ която дата, най-рано можеше да се почне подготвителното сражение и борбата за завладяването центровѣтъ за съпротивление.

9. п. дивизия.

Отъ направената оценка на мѣстността, отъ началника на дивизията, по която последната щѣше да действува на 4. ноемврий се вижда, че фронтътъ на дивизията (8 клм.) е голѣмъ, че мѣстността е открита и силно обстрелвана отъ артилерийскитѣ анфиладенъ и фронталенъ огънь, че предъ неприятелския фронтъ протича р. Катарчи Су, наистина малка, но дълбока и непроходима въ бродъ, освенъ по мостовѣтъ, че има съвсемъ малко подстъпи и то за единични хора и отдѣлни групи и че най-после въ опредѣлената зона за атака, неприятелската позиция е имала четири реда укрепления и множество окопи, приспособени да обстрелватъ всичкитѣ подстъпи. Следователно, на участъка на 9. п. дивизия, турската укрепена позиция е била много-силна.

Началникътъ на сжщата дивизия, безъ да вземе въ внимание тѣзи условия, които му налагаха опредѣленъ начинъ на тактическо действие, ржководимъ изключително отъ дадения импулсъ на висшата инстанция, хвърля дивизията си „на ножъ“, като прави следнитѣ разпореждания: 2. бригада да атакува укрепленията „Каракаль Нокта“, „Акъ Бунаръ“ и „Курддере“; 1. бригада — укрепленията: VII и VIII; 1. бригада отъ 7. п. дивизия остава въ разпореждането му.

Следъ това началникътъ на дивизията съвсемъ спокоенъ се оттегля на наблюдателния си пунктъ при Субатчуо и очаква резултати.

Единъ повърхностенъ погледъ върху картата, както и като вземемъ въ внимание обстановката, при която дивизията щѣше да извърши атаката си, ни убеждаватъ, че тѣзи разпореждания бѣха целесъобразни, и че тактическото действие щѣше да се извърши при най-неблагоприятни условия. Къмъ участъка на неприятелската позиция имаше само два щогоде сгодни подстъпи, по които можеше да се насочатъ решителнитѣ действия: единия при Чинакче, Кестеникъ, срещу укреплението „Асимъ-паша“ и „Бейкъръ-паша“ и другия откъмъ Езетинъ, къмъ „Каракалъ Нокта.“

При всичко това, за атаката въ тѣзи две посоки трѣбваше, преди всичко, да се съкруши фланговата имъ отбрана която, благодарение на конструкцията на мѣстността и целесъобразното разпредѣление на артилерийскитѣ орждия, правѣше неатакуеми въпроснитѣ укрепления, тъй като войскитѣ се излагаха на фланговъ и тиловъ огънь. Съвършено откритата мѣстностъ между укреплението „Какаралъ Нокта“ и „Бейкъръ-паша“ изключваше каквото и да би било настѣпление по нея, преди да се вземе абсолютно надмощие върху неприятелската артилерия.

Предвидъ на това и поради естеството на операцията, на 4. ноемврий, день на подготвителната борба, началникътъ на 9. п. дивизия трѣбваше да организира натиска си върху тѣзи да пункта, за да прикове противника на този участъкъ, да използва артилерията си за изхабяване на силитѣ му и за понижаване на негова моралъ и по този начинъ, да даде възможностъ на командувачия армията да нанесе решителния ударъ.

Да се мисли, че началникътъ на 9. п. дивизия съ собствени срѣдства ще завладѣе този укрепенъ неприятелски участъкъ, защищаванъ отъ доста многобройна артилерия, въ която има и тежки орждия, ще бжде една опасна илюзия, която влѣче подире си непоправими разочерования.

Отъ дотукъ казаното се вижда, че действията на дивизията трѣбваше да се ограничатъ въ единъ фронталенъ бой, като се употребятъ всички срѣдства за проливането на помалко българска кръвъ, понеже решението на сражението трѣбваше да се очаква на друго мѣсто и съ срѣдствата на съединенитѣ армии.

Въ реляцията на 9. дивизия се казва, че частитѣ почнали настѣплението си преди да завършатъ рекогносцировкитѣ си и преди да знаятъ точно опредѣленитѣ имъ обекти за атака. Това още веднъжъ показва, че разпореждането за атаката е било преждевременно, и че началникътъ на дивизията, независимо отъ получената заповѣдь за атака, би

трѣбвало самъ да вземе въ внимание положението на дивизионния участъкъ и да продължи разузнаването, което постепенно трѣбваше да се развие въ единъ подготвителенъ бой. Подобно буквално изпълнение на заповѣдитѣ, дадени отгоре, предизвиква и другъ единъ пропускъ: да се взематъ мѣрки, за да се осигурятъ преправитѣ на р. Катърчи Су, като се избѣгнатъ затрудненията, които тя може да причини на войницитѣ, при преминаването ѝ подъ неприятелския огънь.

Въ нашия случай, съ 9. п. дивизия, здравата тактическа подкрепа би ни подсказала въ този день, действието да се организира така: движение напредъ съ цель за рекогносцировка и достигане на р. Катърчи Су, устройство на преправи и окопаване на бойния редъ за образуването на една изходна позиция за бждещата атака. Артилерията повъзможность да се приближи напредъ.

Развитие на действието.

Командирътъ на 1. п. бригада приповтаря машинално заповѣдта на началника на дивизията, безъ да даде по-подробни указания ѝ да си даде смѣтка за условието, при което ще се извърши самата атака.

17. п. полкъ има за обектъ укреплението „Бейкъръ-паша.“ Въ 5 часа пр. пл. настѣпилъ напредъ по шаблонния редъ—две дружини въ първа линия и две дружини въ втора. Достига р. Катърчи Су и я преминава, всички хора се измокрятъ, а нѣкои се издаватъ, поради липса на мостове. Полкътъ, безъ да открие огънь, достигналъ на 700—800 крачки отъ преднитѣ неприятелски окопи. Турцитѣ открили силенъ пехотенъ, картеченъ и артилерийски огънь. Бойната линия била усилена съ дружинитѣ отъ полковата поддръжка. Полкътъ съ голѣми загуби се задържалъ на заетата линия. Отъ строя на този полкъ излѣзли 1174 души. Моралната покруса на полка отъ неприятелския огънь е била такава, че много войници трѣгнали назадъ и всички имали видъ на силно съкрушени нравствено хора.

17. п. полкъ обстрѣлванъ отъ фронта и отъ фланговетѣ, бѣше навлѣзалъ въ огневия чувалъ на неприятеля, понесе грамадни загуби и бѣше морално съкрушенъ. Това положение, длъжимо на началницитѣ на този полкъ, ги изобличава въ слабо познаване и на най-елементарнитѣ познания за съвременния бой, като излагатъ лекомислено на загинае собственитѣ си части. Това се дължи изключително на едно умопомрачение, произхождащо отъ безумното понятие да вървятъ бѣсно напредъ, като че ли само отъ буйността на движението зависи сполуката.

4. п. полкъ настъпва въ шаблонния редъ — 2 дружини въ първа линия, и 2 дружини въ втора, срещу укреплението „Асимъ-паша“. При движението напредъ, турцитѣ ги обстрелвали съ пехотенъ и артилерийски огънь. При преминаване на р. Кара Су, хората се измокрили. Обстрелванъ полкътъ достигналъ на 300 крачки отъ неприятелскитѣ окопи. За атаката на следния день сж били поискани подкрепления.

Действия на артилерията.

Въ 7 ч. и 15 м. пр. пл. гаубичното отдѣление и 2. с. с. отдѣление открили огънь срещу укреплението „Асимъ-паша“. Въ 8 часа пр. пл. турцитѣ открили огънь по цѣлата линия съ 14—15 полски и 3—4 крепостни батареи. Турската артилерия поддържала съ силенъ огънь пехотата си. Нашиятъ поражения били слаби, защото целитѣ били отдалечени на повече отъ 4,500 метра.

Въ 12 часа пр. пл. билъ откритъ огънь по „Каракалъ Нокта“, за да се поддържа 2. бригада, но разстоянието било голѣмо и за полската и за гаубичната артилерии.

Между 3—3 ч. 30 м. сл. пл. нашата гаубична артилерия открила огънь по укреплението „Асимъ-паша“, за да подкрепи полка.

Отъ всичко това се вижда, че ръководството на бригадната артилерийска група е било неудовлетворително, огънятъ е билъ прѣснатъ и нигде не виждаме да се масира артилерийския огънь на четиритѣ отдѣления, на което обстоятелство се дължатъ критическитѣ моменти, които сж били приживявани отъ нашата пехота въ бойната линия. Нѣма съмнение, че численото превъзходство на турската артилерия въ този участъкъ е затруднявало действието на нашата артилерия, но при едно правилно разпредѣление на огъня, много по-успѣшно би се подпомогнала буйната стрелителностъ на нашата пехота да върви напредъ, безъ да дочака мощната подкрепа на артилерията.

Донесения и разпореждания по бригадата.

Отъ донесенията до бригадата се вижда, че турскиятъ огънь е спрѣлъ нашитѣ полкове предъ укрепленията. Всички искатъ подкрепления. Къмъ 3 ч. 50 м. сл. пл. се получава разпореждане на началника на дивизията, съ което се заповѣдва 4. и 17. п. полкове да се окопаятъ на самитѣ мѣста и да останатъ тамъ, докато получатъ възможностъ да напреднатъ.

Това разпореждане е разумно и свидетелствува още веднъжъ за безполезнаостта на днешното движение напредъ за атака на турскитѣ укрепления, когато това не

отговаря на обстановката и става причина да легнатъ на бойното поле безцелно 1500 българи.

2. бригада отъ 9. п. дивизия.

Командирътъ на бригадата, приповтаря и той заповѣдта на началника на дивизията, безъ да вземе едно по-активно участие въ уреждането на настѣплението на повѣрената му бригада, и безъ да се запита приложима ли е буквално заповѣдта на висшата инстанция.

33. п. полкъ настѣпва съ две дружини въ първа линия, една дружина въ полкова поддръжка и една дружина остава въ бригадна поддръжка. Въ 6 часа полкътъ достига до р. Катарчи Су, гдето турцитѣ открили силенъ пехотенъ и картеченъ огънь. Една дружина успѣла да излѣзе на позиция срещу укреплението „Каракалъ Нокта“ на гребена; после пристигнали и другитѣ дружини. При преминаването на рѣката войницитѣ се измокрили. Дадени били много жертви.

Полкътъ се намиралъ въ критическо положение, подъ огъня на форта „Каракалъ Нокта“ и отъ фланговия огънь на „Безименното укрепление“. Това предизвикало щото полкътъ да не мръдне презъ цѣлия день отъ мѣстото си, макаръ че билъ запитанъ дали може да атакува.

Въ 12 ч. и 45 м. сл. пл. на този полкъ е било заповѣдано да атакува „Каракалъ Нокта“, но командирътъ на полка донесълъ, че атаката е възможна нощемъ.

Нѣма тукъ да приповтаряме действията на 33. п. полкъ. Искаме да спремъ вниманието на читателя възможна ли е била при тѣзи условия атаката на „Каракалъ Нокта“ отъ 33. п. полкъ? Този полкъ, едвамъ се е удържалъ на мѣстото си, понесълъ значителни загуби, употребилъ почти всичкитѣ си сили и очаква подкрепление, за да може само да се удържи, а отъ него искатъ атаката на единъ фортъ, отбраняванъ съ тежка артилерия и съ открити подстѣпки, които били изложени на артилерийски огънь на фланговата отбрана, която майсторски била организирана отъ турцитѣ, благодарение на специалнитѣ мѣстни условия. Преди да се атакува форта „Каракалъ Нокта“, трѣбваше да се атакува „Безименното укрепление“, и следъ това да се неутрализира фланговия артилерийски огънь, който идѣше отъ батареитѣ при форта „Хамидие“, отъ батареитѣ при височината на изтокъ отъ с. Уржуню, които обстрелваха въ флангъ и тилъ подстѣпитѣ северозападно отъ форта „Каракалъ Нокта“.

34. п. полкъ — да атакува — „Гази Баири“. Полкътъ настѣпилъ въ 5 часа пр. пл. като достигналъ р. Катарчи Су, и поради липса на мостове бива прегазена и хората се

измокрили, а и мнозина се издавили. При движението си напредъ, полкътъ попадналъ между огъня на два укрепени форта: „Каракалъ Нокта“ и лѣвото укрепление „Бейкъръ-паша“. Турскиятъ огънь причинилъ голѣми загуби. Къмъ 4 часа сл. пл. турскиятъ огънь достигналъ най-голѣмата си сила. Всѣка педя земя била поразявана отъ снаряди и куршуми. Вечерята полкътъ залегналъ и се окопалъ срещу северозападния фасъ на укреплението „Каракалъ Нокта“.

Действие на артилерията.

Тукъ, както и на лѣвия участъкъ, ржководството на огъня е неправилно. Независимо отъ малобройността на артилерийската група: две скорострелни и две нескорострелни артилерийски отдѣления, огънътъ е прѣснатъ и него виждаме масиранъ въ най-важнитѣ моменти на боя. За това несъмнено сж влияли и многобройнитѣ цели, които сж се появявали предъ нашата артилерия.

Въ 6 часа пр.пл. е била обстрелвана турската артилерия и после билъ обстрелванъ пункта на атаката — „Каракалъ Нокта.“

Били изпратени придружаващи батареи: осма — на 34. п. полкъ и първа скорострелна — на 33. п. полкъ, по-късно била изпратена и 7. с. с. батарея, а още по-късно била изпратена и 2. батарея.

Въ 10 часа пр. пл. било заповѣдано да съсрѣдоточатъ огъня си по укреплението „Каракалъ Нокта“, обаче, атаката не се състояла. Въ 11 ч. и 20 м. сл. пл. било заповѣдано на групитѣ да пренесатъ огънътъ си по окопитѣ влѣво отъ „Каракалъ Нокта“, но атака пакъ не последвала.

Изобщо, може да се каже, че артилерията въ този бригаденъ участъкъ е съдействала доста енергично и е понесла всички жертви, за да спомогне на своята пехота, но неблагоприятната тактическа обстановка, при която е действувала бригадата и надмощието на турската артилерия намали нейното ценно съдействие.

Особено ни привлича вниманието „пасажа“ отъ релацията на началника на артилерията въ бригадния участъкъ:

„33. и 34. п. полкове се спрѣли въ долината, безъ да атакуватъ даденитѣ имъ обекти до мръкване вечерята. 33. п. полкъ се спрѣлъ предъ „Безименното укрепление“ (височината съ високитѣ амбразури), западно отъ с. Накашкьой, а 34. п. полкъ — на гребена, южно отъ с. Уржуню. „Отъ пладне до мръкване се гачуваше сегисъ-тогизъ слаба пехотна стрелба, водена отъ 33. п. полкъ, която се забеляжавала по вадименитѣ линии въ долината предъ горното „Безименно укрепление“.

Това кара да се предполага, че никаква атака презъ този день не е предприемана, както срещу „Гази Байри“, така и срещу „Каракалъ Нокта“.

Разпорежданията по 2. п. бригада.

Отъ всичкитѣ разпореждания на бригадниа командирѣ се вижда, че не е ималъ и най-малкото ясна представа за начина, по който, могло да се произведе атаката срещу укреплението, дадено за обектъ презъ този день. Той заповѣдва на нѣколко пѣти да се атакува неприятелската позиция; но безъ да си даде смѣтка по какъвъ начинъ би се извършило това и да се намѣсѣше по-активно, като се постараетъ самъ да организира атаката на повѣрената му бригада и като се съобрази съ обстановката въ момента. Изобщо забелязва, се чевъ по-горнитѣ команди инстанции се ограничаватъ само съ подтикването чрезъ изпращането на поддръжки и съ изрична заповѣдъ за атака, безъ да се заематъ по-старшитѣ началници съ техническата организация на атаката и ръководството на самата атака.

Началникътъ на 9. п. дивизия.

Той е тѣй сѣщо зритель на това, което се върши по фронта на повѣрената му дивизия. Отъ наблюдателния си пунктъ, той следи хода на действието, но като изключимъ едно или две разпореждания за изпращане на подкрепления отъ дивизионнитѣ резерви, той не взема никакво активно участие въ ръководството на атаката и е безучастенъ свидетел на тѣзи необмислени действия на 4. ноемврий, които се завършватъ съ моралното поражение на неговата дивизия.

Началникътъ на 9. п. дивизия, който бѣше получилъ назначение да атакува единъ фортъ отъ неприятелската укрепена позиция, трѣбваше следъ като се съобрази съ обстановката, да вземе активно участие въ организацията на действията въ неговата дивизия.

9. п. дивизия бѣше поставена при най-неблагоприятни условия; тя имаше да атакува единъ фронтъ съ три силни центрове на съпротивление: „Асимъ-паша“, „Бейкъръ-паша“ и „Каракалъ Нокта“. Очевидно е, че съ срѣдствата, съ които разполагаше тази дивизия, решителни действия можеха да се поведатъ само въ една посока. Тази посока бѣше форта „Асимъ-паша“, гдето подстѣпнитѣ сѣ по-благоприятни, и отъ друга страна фланговото действие откъмъ „Иллери Табия“ щѣше да се неутрализира отъ действието на 3. п. дивизия, съ която лѣвия флангъ на 9. п. дивизия трѣбваше да съгласува действията си. Друго едно второстепенно действие, за да се прикове вниманието на турцитѣ, трѣбваше да се насочи и противъ „Каракалъ Нокта“.

Възъ основа на тѣзи съображения, действието на 9. п. дивизия за 4. ноемврий би се изразило така: съ по една

бригада да настъпва срещу фортовете; „Асим-паша“, „Бей-кър-паша“ и „Каракал Нокта“, а съвкупната от 4. п. дивизия да застане зад левия фланг на бойния си ред, където трябваше да постави и по-голямата част от артилерията. По този начин би се почнало едно сражение за изхвърляне силите на противника и за приковаването му към позицията, като се даде възможност на командувачия съединените армии да потърси решение на сражението, като нанесе решителния удар.

Неправилната насока на боя, на 4. ноември и стремежът за напредване се завършва с систематическо избиване на полковете без никакъв положителен резултат.

При тази ужасна картина, началникът на дивизията стои безучастен и не се намесва да спре фаталното движение напред, като се погрижи да реорганизира бойния си ред и да привлече артилерията си за по-активно съдействие на своята пехота.

През деня на 4. ноември, частите от дивизията претърпяха едно морално поражение, и за другия ден те не бяха в състояние да продължат по-нататъшната атака. Изглежда, обаче, че началникът на дивизията не чувствувал това тежко положение на поверената му дивизия и въпреки донесеното си до командувачия III армия съобщава за постигането на някакъв успех, като казва, че за осигуряване на достигнатия успех бил принуден да подкрепи бригадата на полковник Евров с две дружини. Удивително е, че излязлите от строя 3000 войника не привлекли вниманието му и той със спокойна съвест се готви на следния ден да продължи атаката, която още на 4. ноември вечерта била окончателно компрометирана.

Липсват ни данни за да видим точно как е оценявал положението си на 4. ноември, но по всичко изглежда, че той твърде лекомислено се е отнесъл при оценката на положението на дивизията си през този ден, и пак не е имал смелостта да донесе на командувачия III армия за погрома на собствената си дивизия.

I Армия.

Както видяхме, съгласно заповедта по съединените армии, командувачият I армия бързо разпоредил за атаката на 4. ноември следното: 1. п. дивизия да атакува на линията „Гяур Байри“, „Бахчеишкьой“; 6. п. дивизия, усилена с 47. п. полк, 3 дружини, 1 скорострелно и 1 нескорострелно артилерийски отдели да настъпва срещу линията „Ахмед-паша“, „Махмудие“; 1. п. бригада от 10. п. дивизия с четири батареи да се разположи при Албосан, като остава въпреки разпоредането на командувачият I ар-

мия; 48. п. полкъ съ две батареи въ Арнауткьой, като странично прикритие.

Отъ формирования, по този начинъ, боенъ редъ е очевидно, че командувачиятъ I армия е избралъ за посока—на решителнитъ действия—на повърхената му армия—„Хамидие“ „Махмудие“, а на останалия фронтъ се решава да действа закъснително съ цель да прикове неприятеля. Това се е налагало и отъ мѣстнитъ условия, защото мѣсността на дѣсния флангъ на дивизията е съвсемъ открита и блатиста, което е изключвало възможността за едно решително действие.

Привлича ни вниманието препоржката до началниците на дивизиитъ, че тѣ трѣбва да запазятъ въ свое разпореждане известна часть като войски за маневриране, понеже тѣмъ предстои да действуватъ само съ тѣзи войски, които имъ сж вече дадени. Това обстоятелство свидетелствува, че командувачиятъ I армия познава добре естеството на подготвителния бой по фронта, — нужда за економия на силитъ и остава по-значителни сили въ свое лично разпореждане, за да се намѣси въ борбата, въ даденъ моментъ, въ решителната посока на действието къмъ фортоветъ „Хамидие“, „Махмудие“, гдето се готви да се нанесе решителния ударъ за овладяването на този центъръ на съпротивление.

1. п. дивизия.

Полковетъ отъ дивизията настъпили въ 5 часа пр. пл. 2. п. бригада, и 6. п. полкъ, като достигнали дѣсния брѣгъ на р. Кара Су, обстрелвани отъ кръстосания огънь на турцитъ, се спрѣли и тамъ останали до вечертьта, понеже нашата артилерия не могла да вземе надмощие, тъй като се намирала на доста далечно разстояние. Този начинъ на действие напълно отговаря на обстановката и свидетелствува за ясно схващане задачата на дивизията, — да води фронталенъ бой.

Действия на дивизионната артилерия.

Артилерийската борба се ангажирала въ 8 часа пр. пл. Нашата артилерия, последователно, съ по две и даже три батареи съсредоточавала огъня си по всички неприятелски батареи.

Тази тактика на артилерията трѣбва да се счита правилна, защото, преди всичко, тя е искала да угаси огъня на неприятелската артилерия. Тя е стреляла и по неприятелската пехота. Презъ този день нашата артилерия водила бой и срещу 12 и 15 с/м. орджия, които били разположени въ фор-

товетъ „Хамидие“ и „Ахмедъ Табия.“ 2. нескорострелно отдѣление било изложено на огъня на турската флота.

Нашата артилерия, за да достигне по-действителенъ огънь, трѣбваше да се изнесе напредъ, но затова изглежда, че мѣстнитѣ условия съвсемъ не благоприятствували. При всичко това, командувачиятъ 1 армия още сѣщия день, като забелязалъ, че артилерията стреля съ голѣмъ мѣрникъ отъ 4000 м., заповѣдалъ да излѣзе напредъ.

6. п. дивизия

Още на 3. ноемврий дивизията излѣзла напредъ и вечеръта се окопала на позицията, западно отъ с. Езетинъ. Още сѣщата вечеръ дивизията била усилена съ едно скорострелно, 1 нескорострелно артилерийски отдѣления отъ 10. п. дивизия.

За действията на 4. ноемврий, бойния редъ на дивизията е формиранъ така: 1. п. бригада съ 3 с. с. батареи и 1 пион. рота, обекти — „Махмудие“ и „Мехмедъ-паша“; 2. п. бригада, — 6 дружини и 3 с. с. батареи обекти — фортоветъ „Хамидие 1 и 2“; дивизионниятъ резервъ, дивизионна артилерия 11 батареи и войски въ разпореждане на началника на дивизията: 3 дружини отъ 47. п. полкъ и 2 дружини отъ 35. п. полкъ.

Въ този боенъ редъ на 6. п. дивизия виждаме проявата на една правилна тактическа идея; разпредѣление на артилерията по начинъ, щото тя непосредствено се дава въ разпореждането на бригаднитѣ командири и освенъ това, самъ началникътъ на дивизията запазва за себе си една силна артилерийска група, която ще му даде възможность да разполага съ нейния огънь и да го масира тамъ, гдето обстоятелствата поискать.

Отъ всички началници на дивизиитѣ, които на 4. ноемврий съставиха бойната линия на съединенитѣ армии, само началникътъ на 6. п. дивизия изглежда да спазва наредбитѣ и правилата, които служеха за ръководство въ нашата армия. Това разпредѣление на дивизионната артилерия ще му даде много преимущества за воденето на борбата съ неприятелската артилерия и да подкрепи по-сериозно собствената си пехота.

2. п. бригада въ 6 часа пр. пл. настѣпила срещу форта „Хамидие“; полковетъ достигнали до 8 ч. 30 м. пр. пл. лѣвия притокъ на р. Кара Су, който тече източно отъ с. Езетинъ. Тукъ полковетъ били посрещнати съ силенъ пушеченъ и артилерийски огънь. Къмъ 10 часа пр. пл. бригадата пристигнала на лѣвия брѣгъ на този притокъ и достигнала 7—800 метра отъ чиф. Ескидже; бригадата била обстрелвана съ артилерийски огънь и спрѣла движението си.

Артилерийското скорострелно отдѣление, което било придадено къмъ бригадата, къмъ 12 часа промѣнило позицията си, като излѣзло 1000 метра напредъ и съ бързия си огънь срещу чифлика, дава новъ импулсъ на боя; полковетѣ отново съ прибѣгвания се дигнали напредъ. Къмъ 5 часа сл. пл., съ голѣми загуби, бригадата пристигнала срещу чифлика, по дѣсния брѣгъ; но, поради силния огънь и рѣката, минаването се отложило за по-късно, когато пионеритѣ презъ нощта направили мостоветѣ. Веригитѣ минали на срещния брѣгъ и нощували непосредствено предъ чифлика.

1. п. бригада.

Тази бригада насѣлжпвала по много открита мѣстность, подъ силенъ неприятелски огънь. Като обектъ на бригадата се даватъ „Безименното укрепление“, което трѣбвало по-рано да се овладѣе. Въ гѣнкитѣ на гребена, на който е построено това укрепление, 3. п. полкъ намѣрилъ временно закритие, догдето утихне огневата буря. Следъ малка почивка, този полкъ се дигналъ въ атака, по викътъ на нѣкой екзалтиранъ войникъ „напредъ на ножъ“. Полкътъ билъ покосенъ отъ ужасния огънь на турцитѣ, което предизвикало смущение и даже отстъпване назадъ. Полкътъ билъ атакуванъ и отъ къмъ лѣвия флангъ, понесълъ голѣми загуби и вечерта билъ смѣненъ отъ 15. п. полкъ.

Действието на тази бригада, както виждаме, съществено се различава отъ това на 2. п. бригада. Въ 1. п. бригада се забелязва едно прибѣгване и нервностъ, които довеждатъ до морално поражение на 3. п. полкъ, безъ никаква видима полза и по този начинъ сж дадени напраздно голѣми човѣшки жертви. Изнасянето напредъ, като клинъ въ неприятелското разположение на частитѣ отъ 1. п. бригада, трѣбваше да се счита като голѣмъ пасивъ на командира на бригадата, който на самото мѣсто не можеше да не прецени опасното положение, въ което той се поставяше, поради кръстосания неприятелски огънь и неговата флангова атака отъ къмъ „Каракалъ Нокта.“ Това прибѣгване за излизане напредъ не се препорѣчваше и отъ положението на 2. п. бригада отъ дивизията, която още не се бѣше утвърдила по лѣвия брѣгъ на р. Катарчи Су.

Дивизионната артилерия.

Тя се състави само отъ 9 батареи, защото обещанитѣ отъ командуващия III армия, една гаубична и една планинска батареи не бѣха изпратени. Тя имала първоначално назначение да се бори съ неприятелската артилерия. Благодарение на масовия огънь, тя успѣва да задави неприятел-

ската артилерия задъ фортоветъ „Хамидие 1. и 2.“ и „Махмудие.“ Само така се обяснява възможността на нашата пехота, да се приближи на разстояние на действителния изстрелъ отъ неприятелската позиция. Но скритостта на турската артилерия и голѣмитъ разстояния, не сж позволявали на нашата артилерия да развие пълнитъ си действия.

Придружаващитъ артилерийски отдѣления и тѣ успѣшно извършватъ поржчението си, като сж давали истинска поддръжка въ разнитъ фази на боя на собствена пехота. Тѣ понѣкога, се приближавали на 2000 метра до неприятеля.

Пакъ трѣбва да констатираме, че отъ всичката артилерия, която действува на бойния фронтъ на съединенитъ армии, само артилерията на 6. п. дивизия действува правилно и съ пълнѣ успѣхъ, благодарение на правилното ѝ разпредѣление въ бойния редъ и умѣло ржководство.

Артилерията на 6. п. дивизия можеше да принесе още по-голѣма полза, ако мѣстността благоприятствуваше и, ако действията се водѣха систематически и по-бавно, като се прибѣгнѣше и къмъ помощта на лопатата за създаване на артилерийски закрития на тази откритата мѣстность.

Командувашия I армия е донесълъ за събитията презъ 4. ноемврий въ Щаба на действащата армия и на командувашия съединенитъ армии, като е помолилъ последния да му даде гаубична артилерия. Въ отговоръ на това командувашия съединенитъ армии съобщава, че такава артилерия не може да му даде и му заповѣдалъ, да се окопае и да чака въздействието на III армия; сжщевременно е предлагалъ да се съсрѣдоточи още единъ полкъ задъ 6. дивизия.

Последното разпореждане потвърждава, че командувашиятъ съединенитъ армии стои на първоначалното си намѣрение, да нанесе главния ударъ съ лѣвото крило на I. армия.

Командувашиятъ I армия вечерта, на 4. ноемврий, съвсемъ правилно е разпоредилъ, частитъ да се окопатъ, артилерията да измѣни позицията си и сжщо да се окопае. Последното разпореждане е резултатъ отъ действието на артилерията презъ миналия день, която поради голѣмитъ разстояния, не можа да прояви пълната си мощъ при сждействието на пехотната атака.

Командувашиятъ съединенитъ армии донася въ Щаба на действащата армия, че днешния бой се завършилъ съ *удовлетворителенъ* успѣхъ по цѣлата линия, че противникътъ не проявилъ никакви активни намѣрения, и че въ боя се установило липсата на тежка артилерия.

Отъ всичко това се вижда, че той съвсемъ не е билъ запознатъ съ положението на дивизиитѣ отъ III армия, които понесоха голѣми загуби, особено 9. п. дивизия, която презъ този день изгуби около 2000 войници, и за което началника на дивизията е донесълъ вечеръта. Изглежда, че тази голѣма загуба съвсемъ не е привлѣкла вниманието на командувашия III армия, за да се заинтересува по-сериозно отъ положението на частитѣ отъ бойната линия и да се осведоми за действителната обстановка.

Интересно е да се провѣри въ архивата на Военно-историческата комисия какви донесения точно сж били изпратени презъ този день отъ дивизионнитѣ началници до Щаба на III армия.

5. ноемврий.

За този день командувашиятъ III армия прави следнитѣ разпореждания:

1) 3. и 5. п. дивизии да се окопаятъ солидно на заетитѣ позиции, като прикриятъ излизането на цѣлата артилерия напредъ. Утре, да се продължатъ решителнитѣ действия по фронта на 3. п. дивизия, за която цель ще се приближи една бригада отъ 4. п. дивизия.

2) Началникътъ на 4. п. дивизия да изпрати по здрава-та бригада въ Калфа Кьой, откъдето да *поведе решителната атака*. Другата бригада остава въ поддрѣжка.

3) Началникътъ на 9. п. дивизия да закрепи частитѣ на заетитѣ мѣста и презъ нощта да се окопаятъ солидно. Ако е възможно, презъ нощта да се премѣсти артилерията на по-решителни дистанции."

Отъ тѣзи разпореждания се вижда, че въ участъка на III армия командувашиятъ съединенитѣ армии иска да нанесе решителния ударъ срещу дѣсното крило, въ направление на „Иллери Табия“, но разпорежданията му сж неясни и неправилни, за да могатъ да послужатъ като сигурна от-правна точка за неговитѣ подчинени.

Той назначава 3. и 5. п. дивизии за действие по фрон-та и съ една бригада отъ с. Калфакьой се готви да поведе решителната атака. Следователно, за фронтални действия назначава петъ бригади (три отъ 3. п. дивизия и две отъ 5.), а за решителната атака само една бригада.

Това разпореждане противоречи на принципа за еконо-миитѣ на силитѣ, като се вземе особено въ внимание, че за главната атака, по възможность, трѣбва да се назначатъ по-вече сили, за да се осигури успѣха, а за фронталнитѣ дей-ствия толкова, колкото е необходимо да се прикрепятъ непри-ятеля къмъ позицията му.

Посоката за решителната атака трѣбва да се счита за сполучливо избрана, защото тукъ се намира най-удобния подстъпъ къмъ неприятелската позиция (Калфакъой, Еникъой, „Иллери Табия“); но организацията на тази атака би следвало да се разработи по-подробно въ техническо отношение.

Споредъ голѣмината на фронта, на който действуваше 3. п. дивизия, за действие на дивизионния участъкъ, бѣха напълно достатѣчни само третѣ бригади на дивизията. Останалитѣ две дивизии — 4. и 5. — четири бригади, можаха да се употрѣбятъ за извършване на решителния ударъ; но като се даде друга групировка на артилерията. Една значителна артилерийска маса трѣбваше да се съсредоточи на височинитѣ между с. Еникъой, с. Чинакче съ задача да компрометира лѣвия флангъ на организираната отбрана при форта „Иллери-табия“ и да унищожи фланговата артилерийска отбрана въ долината на притока при с. Чинакче, като се добие по този начинъ, възможността да се атакуватъ укрепленията при „Иллеръ Табия“ отъ югозападъ и окопитѣ на северния фронтъ на „Асимъ-паша“.

При подобна организация на артилерийската подготовка, 5. и 4. п. дивизии едновременно и стремително, подъ личното ръководство на командувачия съединенитѣ армии, вѣроятно щѣха да нанесатъ смъртоносна ударъ и да предизвикатъ катастрофа въ неприятелското разположение. Приложени осемъ бригади на най-чувствителното мѣсто и подкрепени отъ една многобройна артилерия, нѣмаше съмнение, че тѣ щѣха да дадатъ искания резултатъ, като принудятъ турцитѣ да напуснатъ Чаталджанската позиция, защото щѣше да бжде заплашенъ фланга и тила имъ.

Само при една такава смѣла и организирана съ превъзходни сили атака, трѣбваше командувачия съединенитѣ армии да предполага, че той може успѣшно да атакува Чаталджанската позиция.

Следъ горнитѣ разпореждания, обаче, въ 9 часа пр. пл. командувачия С. армии поради това, че нѣкои наши части сж успѣли да заематъ нѣкои упорни пунктове (вѣроятно 29. п. полкъ), заповѣдва на 3. п. дивизия да настѣпи по-енергично, като използва мъглата; 5. п. дивизия да даде една бригада въ разпореждане на началника на 3. п. дивизия. Дватама началници на дивизии постоянно да бждатъ въ връзка помежду си и съ командувачия III армия.

Това разпореждане явно показва за смѣтнитѣ понятия, които е ималъ командувачия съединенитѣ армии относително организирането на решителната атака. Щомъ като 5. п. дивизия влиза въ разпореждане на началника на 3., би следвало да се обедини командването на тѣзи две дивизии въ ржцетѣ на единъ отъ тѣхнитѣ началници. Въ случая, най-

подходящо би било командването имъ да се възложи на старшия началникъ, генералъ Христовъ, който би съгласувалъ действията на частитъ и би насочилъ частитъ по-рационално за постигането на поставената цель.

Въ сщщото време е било предписано на началника на 5. п. дивизия да вземе подъ своята команда пристигналата бригада отъ 4. п. дивизия въ с. Кадикъой, която се назначаваше да произведе решителната атака. Въобще, съ тѣзи разпореждания се предизвикватъ такива смѣсвания на части отъ разни дивизии, които нарушаватъ органическото единство на частитъ и предизвикатъ мжноти и търкания въ командването имъ.

Щомъ като командувашия съединенитъ армии не застана на чело на тѣзи войски; съ които трѣбваше да произведе решителния ударъ, то по-полезно и по-разумно би било да се натоварѣше съ това началника на 5. п. дивизия, който, поради своя темпераментъ и командна похватностъ, би билъ като че ли най-подходящото лице да произведе решителния ударъ. Смѣлость въ предприятието, упорство до край, безъ огледъ на понесенитъ загуби — ето усилията, при които можеше да се очаква сполука.

3. п. дивизия.

Правилно е постъпилъ началникътъ на дивизията, като е разпоредилъ да се изнесе артилерията напредъ, но той не прави никакви поправки въ насоката и разпредѣлението на частитъ презъ минатия день.

1. бригада отъ 3. п. дивизия.

Презъ цѣлия день бригадата води борба за овладяването на Лазаркѡйскитъ височини; тя понесла значителни загуби отъ неприятелския съсрѣдоченъ, пехстенъ и артилерийски огнь. Въ 11 ч. и 25 м. пр. пл. получава заповѣдъ да отстъпи на старата си позиция

Действието на артилерията.

Презъ този день артилерията е действувала по-успѣшно, защото частъ отъ нея е смѣнила позицията си и излѣзла напредъ. Но пакъ се забелѣзва сщия недостатъкъ да прѣска огъня си по-разни цели; ние не виждаме това енергично съдействие на пехотнитъ атаки съ огасянето огъня на неприятелската артилерия и масирането огънятъ срещу даденитъ цели въ решителния моментъ на боя. И презъ този день се констатира отсъствие на разумно ръководство, както и на 4. ноемврий.

Трудността на местните условия, липсата на удобни подстъпи и закрити позиции за артилерията диктуваха щото пехотата да атакува по-системно и не така стремително, толкова повече, че въ участъка на 1. п. бригада се водеше чисто фронтален бой — бой за изхажване силите на противника, поради което нашите строєви началници, преимуществено трѣбваше да се ръководят отъ принципа за економия на силите при воденето на самия бой.

2. п. бригада отъ 3. п. дивизия.

Съ направените разпореждания за 5. ноемврий, бригадният командиръ ималъ следните намѣрения: 1) съ 32. п. полкъ да атакува енергично противника, източно отъ с. Еникьой, като му се дава въ подкрепление две дружини отъ 41. п. полкъ; 2) съ маневриращите войски — две дружини съвмѣстно съ 32. п. полкъ да атакува лѣвия флангъ на турската позиция, който се намира по гребена на югъ отъ „Иллери Табия“; 3) 29. п. полкъ да атакува по фронта неприятелската позиция; 4) артилерията да съдействува на атаката.

Тѣзи разпореждания ни навеждатъ на следните размишления: 1) За 5. ноемврий командирътъ на 2. п. бригада е решилъ да насочи решителните си действия срещу лѣвия флангъ на неприятелската позиция, за което дава въ разпореждане на командира на 32. п. полкъ маневриращите войски и две дружини отъ 41. п. полкъ. По този начинъ, решителната атака се възлага да ръководи командира на 32. п. полкъ, а командирътъ на бригадата се ограничава само съ наблюдение отъ наблюдателния си пунктъ, понеже той е лишенъ отъ каквито и да било срѣдства да влияе върху хода на боя. Той отстъпва командните си права на командира на 32. п. полкъ и става безмълвенъ зритель. По този начинъ, командирътъ на 2. бригада отъ 3. п. дивизия изгубва каквато и да била възможностъ да вземе участие въ ръководството на боя на 5. ноемврий.

Тукъ трѣбваше да изтъкнемъ и една погрѣшна тактическа оценка на неприятелската позиция. Говори се за нѣкакъвъ си лѣвъ неприятелски флангъ, какъвто въ действителностъ не съществува, защото, като изключимъ крайните два фланга, укрепените позиции нѣматъ флангове. Тукъ и дума не може да става за нѣкакъвъ флангъ, тъй като южния край на турската укрепена позиция, която предстоеше да се атакува, се обстрелваше отъ опорния центъръ при „Асимъ-паша“, както и отъ всичките маскирани батареи въ долината на р. Катарчи Су. Отъ тази флангова защита, въ действителностъ, се осуети и атаката на маневри-

рацитѣ войски на бригадата, които бѣха обстрелвани и атакувани отъ флангъ и отъ тилъ.

Една рационална организация на атаката въ участъка на 2. п. бригада би предизвикала съвсемъ други разпореждания. За овладяването на този неприятелски центъръ на съпротивление (укрепения гребенъ на югъ отъ „Иллери Табия“) бригадниятъ командиръ, на първо мѣсто, трѣбваше да си постави въпроса за избраната посока на решителнитѣ действия, което въ голѣма степенъ зависѣше отъ благоприятния подстъпъ къмъ неприятелската позиция. Такава посока, като се вземе въ внимание най-благоприятната позиция, отъ която артилерията на участъка можеше да съдействува на тази атака, е безсъмнено посоката Еникьой, редута южно отъ форта „Иллери Табия“.

Предвидъ на това, тази атака би се организирила по следния начинъ: 29. п. полкъ, заедно съ маневрирашитѣ войски на бригадата да се насочи срещу форта „Иллери Табия“, 32. п. полкъ въ първа линия, и 3. п. бригада въ маневрираши войски, да извърши атаката въ посока на редута. За сполуката на последната атака би било необходимо по-голѣмата частъ отъ бригадната артилерия да се съсредоточи на височинитѣ южно отъ с. Еникьой, откъдето съ масирания си огънь да подготви пункта на атаката и да задуши артилерийската флангова отбрана на неприятелската укрепена позиция.

За ръководството на тази позиция командирътъ на 2. п. бригада трѣбваше да застане начело на 29. п. полкъ, а началника на дивизията, съ частитѣ отъ 2. п. бригада, да произведе решителното действие. По този начинъ, всички командни началници би били турени на работа, а не както въ първия случай, когато и бригаднитѣ командири и началникътъ на дивизията сж поставени въ положението на обикновени зрители, безъ никакви функции и отговорности.

29. п. полкъ.

Полкътъ презъ нощта настѣпилъ и взелъ редута „Иллери Табия“. Контъратакуванъ отъ турцитѣ, изнемогвалъ отъ ужесточения неприятелски огънь. Неподдържанъ отъ никого, той билъ принуденъ съ тежки загуби да отстъпи назадъ.

Тази несполука на 29. п. полкъ свидетелствува за порочната организация на атаката на единъ укрепенъ пунктъ, която, за да се развие въ истинския си обемъ, изискваше ешелониране на силитѣ въ дълбочина, за да се питае постепенно боя, въ зависимостъ отъ неговото развитие, и да се постигне това упорство, което е необходимо, като се има предъ видъ, че боятъ е сблъскване на две воли и, следова-

телно, не може да се остави безъ внимание съпротивлението на неприятеля, което бездруго ще укаже влияние върху самата борба.

За настъплението си противъ „Иллери Табия“, 29. п. полкъ трѣбваше да се разположи въ дълбочина, като постави въ резервъ дветѣ дружини отъ маневриращитѣ войски и на такова разстояние, щото да могатъ своевременно да се намѣсятъ въ борбата.

За истинскиятъ военнотачалникъ кризата въ 29. п. полкъ трѣбваше да послужи като знакъ, че е настъпилъ решителния и върховенъ моментъ да се премине въ решително действие съ резервитѣ на дивизията, т. е. съ 3. п. бригада. Това действие, подкрепено отъ една правилно ржководена артилерия, щѣше да ни даде надмощие надъ неприятеля въ дивизионния участъкъ.

Така ни съветва истинската тактическа доктрина, която за голѣмо съжаление, като че ли бѣше чужда за нашитѣ строеви началници на бойното поле при Чаталджа. Ние, тукъ сме свидетели на такива комбинации и разпореждания, които сж въ пълно противоречие съ принципитѣ на тактическото изкуство и което свидетелствува само за едно: че тактическата подготовка на нашитѣ строеви началници отъ всичкитѣ стѣпала на военната иерархия не се е намирала на нужната височина. Само така може да се обяснятъ тѣзи неудовлетворителни действия, които още въ началото на боя, причиниха нашето физическо изтощение и морално поражение. Трагичното положение на 3. п. дивизия е живъ свидетелъ за това.

Действието на артилерията.

При всичкитѣ усилия и жертви отъ артилерията да подкрепи атаката на собствената си пехота, тя не напълно изпълни назначението си, поради липса на едно разумно разпредѣление и правилно ржководство. Огнѣтъ ѝ е разпрѣснатъ и никъде не виждаме огнево превъзходство надъ неприятелската артилерия.

Пренебрегнатъ бѣше случая, следъ като се назначи нужното число придружаващи батареи, всичката останала артилерия да се групира въ една мощна група, съ която старшиятъ началникъ би далъ насока на действията си и подпомогналъ решителната атака. И презъ този день, както на 4. ноемврий, артилерията обстрелва многобройни цели, но никакъ не виждаме нейната намѣса на решителнитѣ пунктове и съ всичката си сила, поради което и нашата пехота, поразявана отъ неприятелския убийственъ и съсрѣдоточенъ огнѣ, бѣ принудена да спре.

На 5. ноемврий ние виждаме тъй сжщо и слабото съдействие на нашата артилерия въ посока на главната атака, насочена срещу лѣвия флангъ на неприятелската позиция, която се осуети поради турската контъратака въ флангъ и масовия фланговъ огнь отъ маскиранитѣ позиции въ дола, североизточно отъ с. Чинакче.

Къмъ 3 ч. и 40 м. сл. пл. била получена заповѣдь да се атакува форта № II, но въ 4 ч. 30 м. сл. пл. тази атака била отмѣнена.

Така печално и безрезултатно завърши атаката на неприятелската позиция на фронта „Деркосъ—Еникъой“, като дивизията имаше загуби и излѣзли отъ строя 58 офицери и 4132 долни чинове, при единъ личенъ съставъ отъ около 16,000 души, т. е. 25 %.

41. п. полкъ е действувалъ разпокъсано. 4. дружина била изпратена въ подкрепа на 29. п. полкъ; но тя останала при 32. п. полкъ. 1. дружина отъ сжщия полкъ, била придадена по разпореждането на началника на дивизията къмъ 32. п. полкъ.

42. п. полкъ — една дружина била изпратена за поддръжка на 29. п. полкъ. Къмъ 1 ч. и 15 м. сл. пл. този полкъ билъ даденъ въ разпореждането на командира на 2. п. бригада. Били изпратени и други дружини въ помощъ на 29. п. полкъ, а съ останалитѣ две дружини полкътъ се приближилъ къмъ гребена, кждето била разположена артилерията.

32. п. полкъ.

Полкътъ на разсѣмване настѣпилъ, но подъ силния неприятелски огнь се подалъ малко назадъ. Подкрепенъ отъ нашия огнь, полкътъ настѣпилъ напредъ, но той не можалъ да завърши атаката до край и отстѣпилъ.

Маневрирацитѣ войски, които имаха назначение да атакуватъ лѣвия флангъ на неприятелската позиция сжщо не могли да изпълнятъ задачата си. Обстрелвани отъ силенъ огнь, войницитѣ почнали да отстѣпватъ.

Въ 2 часа сл. пл. била получена заповѣдь ротитѣ отъ маневрирацитѣ войски да настѣпятъ напредъ, но тази заповѣдь била получена въ този моментъ, когато преднитѣ части на 32. п. полкъ били въ отстѣпление.

Въ 3 часа сл. пл. било заповѣдано да се спре настѣплението, а въ 7 часа вечерята—дружинитѣ да отстѣпятъ на старата си позиция.

Така печално се свършва атаката на 32. п. полкъ, поради липса на техника въ изпълнението на една тактическа акция. Разпокъсването и несвоевременното участие на частитѣ въ това действие, лишаватъ отъ сила насочения ударъ, че за тази атака сж били насочени значителни

сили, тя не даде никакви съществени резултати, благодарение на последователните и слаби удари и недостатъчната артилерийска подкрепа. Изглежда, че боята на 32. п. полкъ е билъ лишенъ отъ ръководство и затова неговите действия носятъ единъ слабъ и вялъ характеръ, понеже не се е чувствувала ржката нито на командира на полка, нито на командувачия 2. п. бригада, макаръ че участие въ боя взематъ 8—9 дружини. Сражението се води анонимно и съ слаба връзка между бойните елементи.

5. п. дивизия.

Тя се намираше въ разпореждането на командувачия съединенитъ армии, съ която той щѣше да извърши решителната атака, а презъ време на боевете на 4. и 5. ноемврий, изпълнява ролята на дивизионенъ резервъ на 3. п. дивизия, отъ която се попълватъ загубите и усилватъ частите отъ бойната частъ.

Така неразумно се употребява една цѣла пехотна дивизия, която, употребена целесъобразно, щѣше да даде съвършено друга физиономия на двудневните боеве при Чаталджа.

9. п. дивизия.

1. п. бригада.

17. п. полкъ, поради голѣмитъ загуби отъ миналия день не можалъ да предприеме атака на неприятелската укрепена позиция. Макаръ и усиленъ съ една дружина, той останалъ на мѣстото си, при всичко че му било заповѣдано въ 9 ч. и 40 м. пр. пл. да атакува неприятелската позиция. Опитътъ му за атака билъ напълно осуетенъ, когато се установило, че 32. п. и 4. п. полкъ почнали да отстъпватъ. Въ 8 часа сл. пл. била получена заповѣдъ за отстъплението на полка на старата позиция.

4. п. полкъ билъ атакуванъ отъ турците откъмъ лѣвия флангъ. Лѣвофланговата дружина отстъпила къмъ позицията на артилерията. И останалите части отъ бойния редъ почнали да отстъпватъ. Въ 6 часа пр. пл. цѣлиятъ полкъ заелъ позиция за отбрана въ изхода на дефилето, западно отъ с. Чинакче и на височините предъ артилерията.

Многочислени команди отъ бѣгълци, ранени и болни минали покрай наблюдателния пунктъ на командувачия съединенитъ армии и произвели потресавашо впечатление върху него. Тази печална картина му внушила идеята, че сражението е загубено и подъ това тъжно впечатление, той взелъ решение да прекрати настѣплението и войските да заематъ старите си позиции.

Действието на артилерията въ участъка на 1. бригада.

Презъ този день артилерията въ този участъкъ имаше за задача да подготви атаката на 4. п. полкъ срещу форта „Асимъ-паша“, но този полкъ вмѣсто да мине въ атака, почналъ да отстъпва бързо назадъ.

Неудовлетворителното действие на 1. п. бригада на 5. ноемврий, се дължи изключително на моралното поражение, което понесоха полковетъ на 4. ноемврий, на които липсваха морални ресори, които се изискваха за действието при една силна артилерия. На 4. ноемврий неумѣлото ржководство на полковетъ изтощиха всичкитъ имъ физически и морални сръдства и още сѣщия день, всѣко настѣпателно действие бѣше изключено. Турцитъ, напротивъ, използваха разумно силата на сегашния артилерийски и пушеченъ огънь и отбиха желанието на нашитъ войски за по-нататъшното самопожертвуване. Понесенитъ голѣми загуби сломиха волята на нашия войникъ да изтрѣгне победата.

Главната причина за неуспѣха на 1. п. бригада сѣ строевитъ началници въ полковетъ, които твърде неумѣло и укорно водѣха частитъ си на бойното поле, безъ да взематъ въ внимание условията на борбата и да организиратъ настѣплението, съгласно искането на съвременното изкуство. Лудото настѣпление напредъ, подъ кръстосания огънь на турцитъ, стана причина да се омаломощатъ полковетъ и да не бждатъ способни за действие на следния день.

2. п. бригада.

33. п. полкъ, презъ този день, останалъ на мѣстото си независимо отъ получаванитъ заповѣди да мине въ атака, а въ 3 ч. и 30. м. сл. пл. се получила заповѣдъ бригадата да отстъпи на старата си позиция.

34. п. полкъ настѣпилъ срещу северния фасъ на „Каракалъ Нокта“, но обстрелванъ въ тилъ и флангъ отъ неприятелскитъ флангови позиции и посрещнатъ съ убийственъ огънь отъ самото укрепление, не можалъ да извърши атаката.

Самата тактическа обстановка изключваше атаката на 34. п. полкъ, понеже, преди всичко, трѣбваше нашата артилерия да смогне да унищожи фланговата турска отбрана и само тогава бѣше възможно да се насочи атаката откъмъ северозападъ на „Каракалъ Нокта“, като се неутрализира влиянието на „Бейкъръ-паша“ и „Гази Байри“.

Действието на артилерията въ бригадния участъкъ.

Артилерията употребила всичкитѣ си сръдства да поддържа действията на собствената пехота. Най-главното и действие презъ този день, обаче, е било подготвянето на атаката срещу „Каракалъ Нокта“. Но пехотата не настъпила.

Въ 5 ч. сл. пл. огньътъ се прекратилъ и пехотата почнала да отстъпва къмъ старитѣ си позиции.

Несполучливитѣ действия на 2. п. бригада отъ 9. п. дивизия се дължатъ, преимуществено, на липсата на тактическа техника и предварителното напраздно изхажване силитѣ на собственитѣ войници. Буйниятъ стремежъ напредъ, безъ огледъ на неприятелския огнь, неуреденитѣ преправи на р. Катарчи Су, не обръщане внимание върху съдействието на собствената артилерия сж причинитѣ, щото 33. и 34. п. полкове, на 4. ноемврий, да бждатъ морално съкрушени и извадени отъ строя.

На този участъкъ, ако командирътъ на бригадата правилно би оценилъ задачата си, трѣбваше да насочи усилията си отъ къмъ форта на „Каракалъ Нокта“, съ цель да се прикрепятъ турцитѣ на позицията си, понеже завладяването на това укрепление и атаката му бѣше възможна само следъ като нашата артилерия би взела надмощие надъ турската, но въ действителность, численото надмощие бѣше на страната на турцитѣ, заради това, на този участъкъ, борбата трѣбваше да се води демонстративно, съ цель за изхажване силитѣ на противника и отвличане вниманието имъ отъ главната и решителна атака. Погрѣшната насока отъ горе, безъ да се схваща точно цельта на 9. п. дивизия, води къмъ безполезни загуби и морална деморализация, които не могатъ да ни доведатъ до решителни резултати.

4. п. дивизия.

Дивизията бѣше назначена въ разпореждане на командувашия съединенитѣ армии, и бѣше прѣсната по дивизиитѣ. Само 3. п. бригада бѣ употребена за подкрепление на частитѣ отъ първата линия, и която най-после, цѣлата се бѣше влѣла въ 9. п. дивизия. Затова началникътъ на дивизията получилъ заповѣдь да поеме командването на участъка на 2. п. бригада.

Къмъ 3 ч. и 30 м. сл. пл. командувашиятъ III армия отпразднъ следната телеграма до началника на 5. п. дивизия:

„Предъ видъ на това, че нашитѣ атаки по цѣлата линия излѣзоха несполучливи, принудени сме временно да преминемъ къмъ отбрана. На частитѣ отъ първата линия е заповѣдано да се окопаятъ на заеманитѣ сега и вчера позиции“.

„Армейски резервъ, задъ лѣвия флангъ, ще състави една ваша бригада отъ Преславската дивизия. Съберете тѣзи части, приведете ги въ пълненъ редъ и съсрѣдоточете между с. с. Калфакъой и Софасъ, като бждатъ готови да послужатъ за отпоръ на цѣлата III армия, въ случай че противникътъ премине въ сериозно настѣпване.“ 1921.

И тъй, следъ двудневни кървави и жестоки боеве, III армия отстъпила назадъ, като се готвила да посрещне преминаването на неприятеля въ настѣпление и да отстоява отбраната на заетата позиция. Този печаленъ край на атаката на III армия се дължи на многобройни причини, преимуществено отъ команденъ характеръ, защото ръководството на частитъ на тактическото поле бѣ неудовлетворително.

Въ 3 ч. сл. пл., командувачиятъ III армия прави разпореждане за отстъпление къмъ старитъ позиции, подъ впечатлението на боеветъ на 1. п. бригада отъ 9. п. дивизия, кждето, действително, настѣпва едно критическо положение; но това положение той можеше лесно да поправи, като използва войскитъ, които се намираха въ негово разпореждане.

Като се вземе въ внимание състоянието на турската армия въ този моментъ, то едва ли можеше да се допусне, че турцитъ ще могатъ да предприематъ едно общо настѣпление.

Всичкитъ тѣзи съображения ни каратъ да дойдемъ до заключението, че командувачия III армия е билъ неблагоприятно импресиониранъ отъ събитията на 5. ноемврий на фронта на 1. п. бригада отъ 9. п. дивизия, и че безъ да познава общото положение на работитъ на цѣлия фронтъ на армията, е взелъ едно фатално решение.

Следъ като поправи положението на 9. п. дивизия, командувачия съединенитъ армии трѣбваше да продължи действието, да употреби и последнитъ си усилия, за да спечели сражението, което бѣше толкова необходимо и за благоприятния изходъ на самата война. А за това той имаше нужнитъ срѣдства, за да подеме отново настѣпателната операция. За тази цель бѣше необходимо само едно условие: умѣние да се организира атаката, а за това липсваше здрава тактическа доктрина въ командувачия съединенитъ армии, който при първата криза въ бойната линия се слиса, изгуби способността за нови комбинации и инстинктивно се реши къмъ самоотбрана, понеже не знаеше каква насока да даде на операциитъ. Това безизходно положение се дължеше, преимуществено, на това обстоятелство, че командувачия съединенитъ армии нѣмаше ясна представа за естеството на операциитъ на 4. и 5. ноемврий и той не можа да направи разлика между главното и второстепенното — между решителната атака и фронталното действие, и когато

той счете, че фронталното действие е компрометирано, от-казва се отъ решителната атака, която трѣбваше да бжде главната целъ на неговитѣ действия на 4. и 5. ноемврий.

Единъ истински военначалникъ, човѣкъ на действие-то, би постѣпилъ така: следъ като поправи положението на фронта, трѣбваше да потърси момента и посоката, за да насочи решителния си ударъ, съ срѣдствата, съ които раз-полагаше, а тѣ бѣха около 5. бригади отъ 5. и 4. п. дивизи-ии, които бѣха въ състояние да предизвикатъ криза въ не-приятелското разположение.

Командувачиятъ III армия, като спрѣ действията на 5. ноемврий, преди всичко, трѣбваше да вземе всички мѣрки да се осведоми върху сѣщинското положение на войскитѣ на фронта и чакъ следъ това да вземе едно крайно реше-ние. За голѣмото съжаление, обаче, както почти презъ цѣлата първа кампания на Балканската война, неговата им-пулсивность предрешаваше събитията и въ разрѣзъ съ действителната обстановка.

Творческата немоощъ на командувачия III армия сло-мьява моралната му твърдостъ и той съ пълно смирение се подчинява на злата сѣдба, като пада въ най-крайно отчая-ние. Това морално-състояние на командувачия съединенитѣ армии бѣше фатално за благоприятния край на атаката на Ча-талджанската позиция.

I армия.

Армията за 5. ноемврий получава заповѣдь да се дър-жи на заетитѣ мѣста и да образува свой собственъ резервъ, който да се държи задъ лѣвия флангъ. Значи, задачата на армията за този день бѣше чисто пасивна, демонстративна. Обаче, командувачия I армия не взе въ внимание тази ди-ректива и заповѣдва на началницитѣ на дивизии-тъ да ата-куватъ противника, като действуватъ върху сѣжитѣ вче-рашни обекти.

Вследствие пропуска въ ръководството на боя отъ вчерашния день, командувачия I армия съвършено осно-вателно препоръчва на пехотата да настѣпва методично, а артилерията да поддържа съ най-действителенъ огънь ата-ката на пехотата.

6. п. дивизия.

2. п. бригада.

Най-напредъ бригадата имала за обектъ чифлика Ес-кидже. Съ действието на артилерията и съ голѣми жерт-ви този опоренъ пунктъ билъ завладѣнъ отъ бригадата.

1. п. бригада.

Издаденото ѝ положение напредъ и концентрираниятъ огънь на неприятеля я принудило да остане въ вчерашното си положение.

Презъ този день, стрелбата на артилерийската маса е била извънредно точна и е спомогнала значително въ действието на 2. п. бригада. Предната линия успѣла да мине Хамзаладере, а 2. п. бригада взела упорния пунктъ—чиф. Ескидже. По този начинъ атаката на фортоветъ „Хамидие“ и „Махмудие“ би а подготвена за следния день.

Заповѣдта за отстъпването на дивизията на старитѣ позиции, произвела потресающе впечатление между всичкитѣ чинове на дивизията, които се готвѣли на следующия день да атакуютъ неприятеля.

Отъ всичкитѣ дивизии въ бойната линия на съединитѣ армии само 6. п. дивизия е била водена разумно въ боя, като е използвала въ широки размѣри силата на артилерийския огънь и само така тя достига единъ сериозенъ резултатъ—завзеждането на опорния пунктъ, чифликъ Ескидже и, съ запазени сили и високъ моралъ, се готви на следния день да овладѣе форта „Каракалъ Нокта“.

Този отличенъ резултатъ дивизията постига, благодарение на прилагането установенитѣ норми за воденето на боя и на непосредственото ръководство на частитѣ отъ самитѣ имъ началници. Образцовитѣ действия на тази дивизия, обаче, сж единствени, следъ грубитѣ грѣшки на частитѣ отъ III армия, които съ своето неумение компрометиратъ атаката на Чатаалджанската позиция.

Макаръ че 6. п. дивизия действа на съвсемъ откритъ мѣстностъ, тя използва най-малкитѣ гънки на мѣстността, като прибѣгва къмъ услугата на мотиката и лопатата и подъ закрилата на артилерийския огънь, тя се доближава до неприятелската укрепена позиция и заема единъ опоренъ пунктъ.

Началникътъ на дивизията, проникнатъ отъ основната идея на сражението, води фронталенъ бой срещу неприятеля, приковава го къмъ неговата позиция и съдействува по този начинъ, за извършването на решителната атака въ важния пунктъ на неприятелското разположение.

1. п. дивизия.

Поставена при неблагоприятни мѣстни условия, на 5. ноемврий, дивизията не е могла да достигне решителни резултати. Артилерията ѝ не могла да бъде изнесена напредъ и частитѣ отъ бригадитѣ пристигнали до р. Кара Су, и презъ нощта се готвили да минатъ рѣката.

Въ 7 часа сл. пл. била получена заповѣдь да се оттеглятъ бригадитѣ на старата си позиция.

Презъ този день 1. п. дивизия е водила, поради специалнитѣ условия, въ които тя е била поставена, само демонстративенъ бой. Една атака презъ този день би била невъзможна, защото трѣбваше да се устроятъ преправитѣ на р. Кара Су и да се приближи артилерията, което бѣ невъзможно безъ съдействието на фортификацията.

При всичко че споредъ директивата на командуващия съединенитѣ армии на 5. ноемврий на I армия се даваше чисто пасивна роль, нейния командуващъ усвоява щастливата инициатива и продължава действието на миналия день като ангажира турцитѣ по цѣлия имъ фронтъ срещу армията му и привлича частъ отъ силитѣ имъ въ тази посока. Това правилно решение на акцията за 5. ноемврий свидетелствува за единъ правиленъ тактически окомѣръ, който се изразява въ една законна инициатива, въ полза на самото действие на 5. ноемврий.

Въобще, може да се каже, че действията на I армия се сводятъ по-спокойно, по-целесъобразно и се постигатъ по решителни резултати. На 4. и 5. ноемврий I армия изпълнява сполучливо мисията си и задържа противника предъ себе си. Нейната акция, обаче, не се довършва, понеже сражението е спрѣно преждевременно отъ командуващия съединенитѣ армии и резултатътъ не е пълненъ.

За забелязване е, освенъ това, и високия моралъ въ тази армия, която, разумно ръководена, притежава всички морални ресурси да насочи на 6. ноемврий ударитѣ си срещу неприятелскитѣ центрове за съпротивление.

Вечерята I армия получава отъ командуващия съединенитѣ армии следната заповѣдь:

„Предвидъ на това, че нашитѣ атаки бѣха отбити по всичкитѣ линии, принудени сме временно да пристѣпимъ къмъ отбрана. III армия ще се окопае на заетитѣ мѣста. Желателно е и Вие да останете на Вашитѣ“.

Отъ това разпореждане се вижда, че командуващиятъ съединенитѣ армии не е знаелъ за положението на I армия, макаръ че му е било донесено презъ деня. Дали това е станало поради залисията на командуващия съединенитѣ армии или по небрежността на неговия щабъ, трѣбва да се установи, за да се поясни доколко функциитѣ на командването на съединенитѣ армии сж били рационално организирани.

Щабът на съединенитѣ армии.

Следъ несполучливитѣ операции срещу Чаталджанската позиция, се завежда една кореспонденция между командувачия съединенитѣ армии и Щабътъ на действащата армия, която трѣбва съответно да се анализира и да се потърсятъ въ нея душевнитѣ настроения на командувачия съединенитѣ армии, който за оправдание на своята несполучлива акция, дава доста интересни пояснения.

Като такива аргументи той привежда: численото превъзходство на турцитѣ; отпадналия духъ на нашитѣ войници; холерната епидемия; силнитѣ турски укрепления; превъзходството на турската артилерия и пр. пр.

Всичкитѣ тѣзи пояснения свидетелствуватъ, освенъ това, за отпадналия духъ на командувачия съединенитѣ армии, който се оказа лишенъ отъ единъ силенъ началнически темпераментъ, за да понесе голѣмата отговорностъ и да съумѣе да излѣзе отъ едно затруднително положение, за което единствено е той главния виновникъ, защото му липсва умение да организира атаката на Чаталджанската позиция.

Следъ като се опомни, следъ този мораленъ ударъ, той си послужва веднага съ своитѣ политически приятели, съ чужди кореспонденти, преимуществено, руски и многобройни информационни агенти при Щабътъ му, за да насочи отговорността за погрома по чужди адреси.

Заклучение.

Съ Чаталджанското сражение се установи, по най-нагледенъ начинъ, слабата тактическа подготовка на нашитѣ войски и липсата на една здрава тактическа доктрина у всичкитѣ началници на армията ни.

Чаталджа не завладѣхме, защото не умѣхме, поради липса на тактическа техника ! ! ! !